

Hacettepe Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Arkeoloji Anabilim Dalı

**POST PROCESSUAL “SÜREÇ SONRASI ARKEOLOJİ” VE
KÜLTÜREL MİRAS
(Çatalhöyük Örneği)**

Mehmet Kaya YAYLALI

Yüksek Lisans Tezi

Ankara
2010

**POST PROCESSUAL “SÜREÇ SONRASI ARKEOLOJİ” VE
KÜLTÜREL MİRAS**

(Çatalhöyük Örneği)

Mehmet Kaya YAYLALI

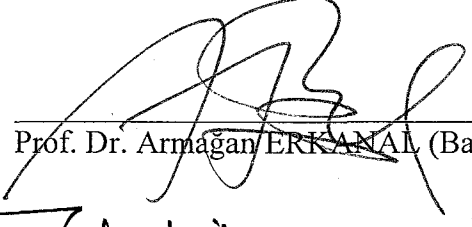
Arkeoloji Anabilim Dalı

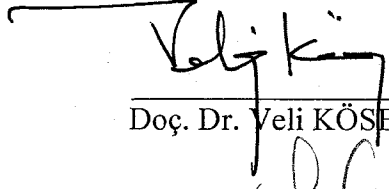
Yüksek Lisans Tezi

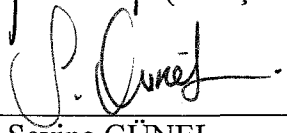
Ankara
2010

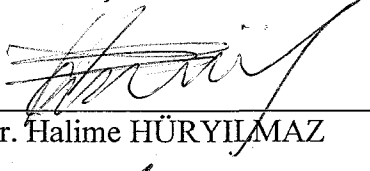
KABUL VE ONAY

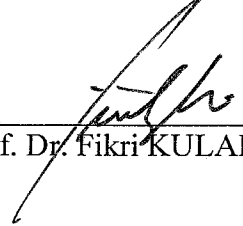
Mehmet Kaya Yaylalı tarafından hazırlanan Post Processual “Süreç Sonrası Arkeoloji” ve Kültürel Miras (Çatalhöyük Örneği) başlıklı bu çalışma, 07.04.2010 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Armağan ERKANAL (Başkan)

Doç. Dr. Veli KÖSE (Danışman)

Prof. Dr. Sevinç GÜNEL

Prof. Dr. Halime HÜRYILMAZ

Prof. Dr. Fikri KULAKOĞLU

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

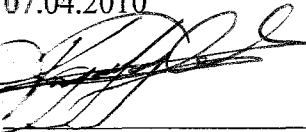
Prof. Dr. İrfan ÇAKIN
Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- ☐ Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ☐ Tezim sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- ☒ Tezimin 5 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezim tamamı her yerden erişime açılabilir.

07.04.2010

Mehmet Kaya YAYLALI

ÖZET

YAYLALI Mehmet Kaya, *Post Processual “Süreç Sonrası Arkeoloji” ve Kültürel Miras (Çatalhöyük Örneği)*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2010

Arkeoloji tarihsel süreç içerisinde gelişerek değişim geçirmiş salt eskiye ait etkileyici (değerli kalıntılar) için yapılan ilk kazı faaliyetlerinin yerini sistemli kazı, tasnif ve değerlendirme süreçleri almıştır. Arkeolojik veri birikiminin artışıyla birlikte ise deneysellikleri ön planda olan antropoloji, zooloji, botanik, kimya ve fizik gibi bilim dallarında uygulanan yöntemlerin kullanımı yaygınlaşmış arkeoloji multidisipliner nitelikli bir bilim dalı haline gelmiştir.

Ancak arkeoloji biliminde gözlemlenen bu pozitivist farklılaşma sürecinin tek dinamiği bilimsel ilerlemenin sağladığı yeni koşullar ya da kuramlar değildir. Siyasi ve sosyal hayatı etkilerken bilimsel değerlendirme biçimlerini de şekillendiren büyük olaylar da sosyal bir bilim dalı olan arkeolojiyi etkilemiştir. Özellikle Fransız İhtilali sonrası ortaya çıkan Milliyetçilik akımı birçok toplumsal dönüşümün temel etkeni olmuş ulus devlet anlayışıyla birlikte arkeolojik araştırmaların hedeflerinde dönüşümler yaşanmıştır.

Ancak temel olarak geçmişte yaşamış insan topluluklarının ortaya koyduğu bütün eylemlere (beslenme tarzları, ürettikleri ürünler, savaşları, anlaşmaları, inançları...) bağlı maddi kalıntılar, bu maddi kalıntıların yarattığı ilişkiler ve anılan ilişkilerin yarattığı sosyal ve siyasi sonuçlar arkeolojinin konusunu oluşturmaya devam etmiştir. Söz konusu tez çalışması dâhilinde arkeoloji bilimi teorileri ve uygulamaları bakımından tarihsel süreç içerisinde değerlendirilmiştir. Ayrıca arkeolojinin ilgilendiği tüm kalıntıların karşılığı olan “kültürel miras” kavramının tanımı yapılmaya çalışılmış bilimsel anlamda gözlemlenen arkeolojik değerlendirme ve çalışma metotlarına ilişkin teknolojik ve düşünsel değişim kapsamında kültürel miras yönetimi kavramı irdelenmeye çalışılmıştır.

Özellikle 1960’lı yıllardan itibaren arkeolojik verilerin tanımlanması ya da değerlendirilmesi anlamında yaşanan kuramsal gelişim kültür varlıklarının öneminin bilincine varan meslek kuruluşları, uluslararası örgütler ve ülkelerin kültürel mirasın korunması anlamında yoğun bir çaba içine girmesine neden olmuştur. Söz konusu tez çalışmasıyla taşınır ya da taşınmaz nitelikli “kültürel miras” bakımından büyük bir zenginliğe sahip olan ve bu zenginliğin tüm insanlığın ortak belleği açısından taşıdığı önemin değerlendirilmesi anlamında sorumluluk ve yükümlülükleri olan ülkemiz sınırları içerisindeki arkeolojik nitelikli kültür varlıklarının yönetimine ve değerlendirilmesine ilişkin “ Post Processual Archaeology ” Süreç Sonrası Arkeolojik çalışmalar kapsamında bir metot analizi yapılmıştır .

Anahtar Sözcükler: Arkeoloji, Deneysellik, Teori, Süreç Sonrası, Kültürel Miras

ABSTRACT

YAYLALI Mehmet Kaya, *Post Processual Archaeology and Culturel Heritage (The Example of Çatalhöyük)*, Master's Thesis, Ankara 2010

Archaeology witnessed serious transformations in its historical development and first excavations targeting impressive/precious remains replaced by a scientific approach based on systematical excavations, classification and evaluation processes. Methods of empirical sciences like anthropology, zoology, botany, chemistry and physics were applied in line with the increase of archaeological data and archaeology became a multidisciplinary science.

New paradigms or theories are not the single source of this positivist transformation observed in archaeology. Significant social events, which influenced political and social perceptions together with scientific methodology, affected archaeology as a social science. Especially Nationalism, which came into view after French Revolution, was primary motivation of important social transformations. Goals of archaeological studies have changed with the establishment of national states as well.

The subject of archeological studies continued to be material culture objects, which were created by the activities of ancient societies like subsistence styles, products, wars, agreements, and beliefs etc., together with their social and political implications. Historical development of archaeological theories and their applications have been analyzed within this thesis. Additionally definition of “cultural heritage” has been given and concept of cultural heritage management was considered in line with the methodological and intellectual developments observed in archaeology practice.

Theoretical developments observed in definition of archaeological data or its evaluation during 1960's lead professional organizations, international institutions and states serious efforts for preservation of cultural heritage. Turkey is enormously rich in terms of movable or immovable cultural heritage and has responsibilities and obligations for the common memory of civilization. A post-processual methodological analysis has been carried out for the management and use of this rich heritage in this study.

Keywords: Archaeology, Empirical, Theory, Post Process, Cultural Heritage

İÇİNDEKİLER

KABUL ve ONAY	i
BİLDİRİM	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
LEVHALAR DİZİNİ	ix
ÖNSÖZ	xii
I.GİRİŞ	1
I.I. AMAÇ	3
I.II.YÖNTEM	4
II.ARKEOLOJİ	5
II.I. ARKEOLOJİ BİLİMİNİN TANIMI VE ANALİZİ	5
II.II.ARKEOLOJİ BİLİMİNİN GELİŞİMİ	7
II.II.1. Arkeoloji Biliminin Dünyada Tarihsel Gelişimi	7
II.II.2. Arkeoloji Biliminin Türkiye’de Tarihsel Gelişimi	15
II.II.2.1.Erken Dönem Arkeolojisi	15
II.II.2.2.Cumhuriyet Dönemi Arkeolojisi	18
II.II.2.3.Gelişme Dönemi Arkeolojisi	21
II.III. ARKEOLOJİK TEORİ NEDİR?	25
II.III.1. Dünyada Teorik Arkeoloji’nin Gelişimi	29
II.III.2. Türkiye’de Teorik Arkeoloji’nin Gelişimi	42
II.IV. SÜREÇ ARKEOLOJİSİ TEORİSİ	
(PROCESSUAL ARCHAEOLOGY)	50
II.V. SÜREÇ SONRASI ARKEOLOJİ TEORİSİ	
(POST PROCESSUAL ARCHAEOLOGY)	57
II.VI. SÜREÇ SONRASI ARKEOLOJİ’NİN FELSEFİ ANALİZİ	64

III.KÜLTÜREL MİRAS	75
III.I.KÜLTÜREL MİRASIN TANIMI	75
III.II.KÜLTÜREL MİRAS YÖNETİMİ NEDİR?	76
III.III.KÜLTÜREL MİRAS YÖNETİMİNİ DÜZENLEYEN MEVZUAT	79
III.III.1.Ulusal Mevzuat	81
III.III.2.Uluslararası Mevzuat	82
III.IV.KÜLTÜREL MİRASIN KORUNMASINDA SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİ İLE İŞBİRLİĞİ	83
IV. ÇATALHÖYÜK	85
IV.I. ÇATALHÖYÜK	85
IV.I.1.Çatalhöyük'ün Konumu ve Tanımı	85
IV.I.2.Stratigrafi	87
IV.I.3.Kazı Tarihçesi	88
IV.I.4.Mimari	88
IV.I.5.Seramik	91
IV.I.6.Küçük Buluntular	92
IV.I.7.Ölü Gömme Gelenekleri	95
IV.I.8.Flora ve Fauna	96
IV.I.9.Çatalhöyük'ün Önemi	97
IV.II.ÇATALHÖYÜK'ÜN ULUSAL MEVZUATIMIZ AÇISINDAN YASAL STATÜSÜ	98
IV.II.1. Çatalhöyük Kültürel Miras Yönetim Uygulamalarını Düzenleyen Yasal Çerçeve	98
IV.II.1.1.Kültür ve Tabiat Varlıklarının Tabi Olduğu Yasal Hükümler	98
IV.II.1.2.Koruma ve Korunma Uygulamaları Hakkında Yasal Hükümler	99
IV.II.1.3.Sit Alanı ve Uygulamaları Hakkında Yasal Hükümler	99
IV.II.1.4.Çatalhöyük'ün Birinci Derece Sit Alanı Statüsü	101
IV.II.1.5.Çatalhöyük'ün Üçüncü Derece Sit Alanı Statüsü	102
IV.II.1.6.Alan Yönetimine İlişkin Yasal Hükümler	102
IV.III.ÇATALHÖYÜK'ÜN YEREL MEVZUAT AÇISINDAN YASAL STATÜSÜ	104
IV.III.1.Büyükşehir, İlçe ve İlk Kademe Belediyelerinin Görev ve Sorumlulukları	104
IV.III.2.Büyükşehir Belediyesi'nin İmar Denetim Yetkisi	104

IV.IV.ÇATALHÖYÜK KÜLTÜREL MİRAS YÖNETİMİ	105
IV.IV.1.Kapsam	105
IV.IV.2. Temel İlkeler	106
IV.IV.2.1.Yansımıcılık (Reflexivity)	107
IV.IV.2.2.Konteksellik,İlişkiselik (Contextuality, Relationality)	112
IV.IV.2.3.Etkileşimcilik, Katılımcılık (Interactivity)	112
IV.IV.2.4.Çokseslilik (Multivocality)	114
V.DEĞERLENDİRME	117
V.I.ÇATALHÖYÜK YÖNETİM PLANININ SÜREÇ SONRASI ARKEOLOJİK METOT İLKELERİ KAPSAMINDA DEĞERLENDİRMESİ	117
V.I.1.Ortamin Oluşturulması	117
V.I.2.Ekspertiz	120
V.I.3.Uygulama	121
V.II. SÜREÇ SONRASI ARKEOLOJİK METOT KAPSAMINDAKİ ÇATALHÖYÜK YÖNETİM PLANI ÖRNEĞİNİN ARKEOLOJİ BİLİMİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	123
V.III. SÜREÇ SONRASI ARKEOLOJİK METOT KAPSAMINDAKİ ÇATALHÖYÜK YÖNETİM PLANI ÖRNEĞİNİN KÜLTÜREL MİRAS AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	127
V.IV. SÜREÇ SONRASI ARKEOLOJİK METOT KAPSAMINDAKİ ÇATALHÖYÜK YÖNETİM PLANI ÖRNEĞİNİN YASAL UYGULAMALAR AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	134
V.V. SÜREÇ SONRASI ARKEOLOJİK YAKLAŞIM KAPSAMINDA KÜLTÜREL MİRAS YÖNETİMİNİN UYGULANABİLİRLİĞİ	139
VI.SONUÇ	145
KAYNAKÇA	150
KATALOG	
LEVHALAR	

LEVHALAR DİZİNİ

- Levha 1 a:** Çatalhöyük'ün Coğrafi Konumu, (www.catalhoyuk.com).
- Levha 1 b:** Çatalhöyük'ün Coğrafi Konumu, (www.catalhoyuk.com).
- Levha 2 a:** Çatalhöyük'ün Uydu Görüntüsü, (www.catalhoyuk.com).
- Levha 2 b:** Çatalhöyük'ün Coğrafi Yapısı, (Eş Yükselti Eğrisi Çizimi)
(www.catalhoyuk.com).
- Levha 3 a:** Çatı Kaplama Çalışmaları (Dış Görüntü), (www.catalhoyuk.com).
- Levha 3 b:** Çatı Kaplama Çalışmaları ve Alana İlişkin Açıklama Panosu (İç Görüntü)
(www.catalhoyuk.com).
- Levha 4 a:** Güney Açması Çatı Kaplama Çalışmaları (Dış Görüntü)
(www.catalhoyuk.com).
- Levha 4 b:** Güney Açması Çatı Kaplama Çalışmaları (İç Görüntü)
(www.catalhoyuk.com).
- Levha 5 a:** Güney Açması Çatı Kaplama Çalışmaları ve Alana İlişkin Açıklama Panosu
(İç Görüntü),(www.catalhoyuk.com).
- Levha 5 b:** Güney açması kazı çalışmaları (İç Görüntü), (www.catalhoyuk.com).
- Levha 6 a :** Alanda Çalışan Bölge Halkına Mensup Kadınlar, (www.catalhoyuk.com).
- Levha 6 b:** Alanda Fotoğraf Çeken Ziyaretçiler,(www.catalhoyuk.com).
- Levha 7 a:** Deney Evi Fotoğrafı (İç Görünüm, İnamural Gömü),(www.catalhoyuk.com).
- Levha 7 b:** Deney Evi (İç Görünüm), (www.catalhoyuk.com).
- Levha 8 a:** Deney Evi Fotoğrafı (İç Görünüm), (www.catalhoyuk.com).
- Levha 8 b:** Deney Evi Fotoğrafı (Dış Görünüm), (www.catalhoyuk.com).
- Levha 9 a:** Çatalhöyük VI B Mimari Katı Çizimi, (Mellaart 1967, Şekil 9).
- Levha 9 b:** Çatalhöyük VI B Mimari Katının Planı, (Naumann 1991,s 226, Resim 280).
- Levha 10 a :** Çatalhöyük Mimari (İllüstrasyonu) Canlandırması, (www.edna.nl).
- Levha 10 b:** Çatalhöyük Mimari Canlandırması,(www.catalhoyuk.com).
- Levha 11 a:** Minicity Antalya'da Sergilenmekte Olan Çatalhöyük Maketi,
(www.minicity.antalyanet.de).
- Levha 11 b:** Minicity Antalya'da Sergilenmekte Olan Çatalhöyük Maketi,
(www.minicity.antalyanet.de).
- Levha 12 a:** Çatalhöyük Hakkında Bir Mimari Canlandırma, (Ana.Med.Müz)
(www.catalhoyuk.com).

Levha 12 b:Çatalhöyük Hakkında Bir Mimari Canlandırma,(An. Med. Müz)
(www.catalhoyuk.com).

Levha 13 a:Ziyaretçi Merkezinin iç görünümü, (www.catalhoyuk.com).

Levha 13 b:Ziyaretçi Merkezinin iç görünümü, (www.catalhoyuk.com).

Levha 14 a:Ziyaretçi merkezinin iç görünümü, (www.catalhoyuk.com).

Levha 14 b: Temper Projesi Kapsamında alanda Çalışan İlköğretim Öğrencileri,
(www.catalhoyuk.com).

Levha 15 a: Temper Projesi Kapsamında alanda Çalışan İlköğretim Öğrencileri, (www.catalhoyuk.com).

Levha 15 b: Temper Projesi kapsamında alanda çalışan İlköğretim Okulu
öğrencilerinin yaptığı örnek figürin,(www.catalhoyuk.com).

Levha 15 c:Duvar boyama çalışmaları, (www.catalhoyuk.com).

Levha 16 a:Yapı Kredi Vedat Nedim Tör Müzesi, Topraktan Sonsuzluğa
Çatalhöyük Sergisinden (26.05.2008– 20.08. 2006) Mimari Canlandırma
(www.yapikredi.com.tr).

Levha 16 b: Çatalhöyük'ten Boğa Avı Sahnesi Tabaka V,
(Hodder 2006,s.94.Şekil 38).

Levha 17 a ve b: Han Tümertekin'in Ulusal Mimarlık Ödülleri, Proje Dalı Başarı Ödülü
Alan Çatalhöyük Müze ve Ziyaretçi Merkezi Tasarımı 2000,(www.mo.org.tr).

Levha 18 a: 2008 Yılı Kazıları Sonucunda Ortaya Çıkan Bina 77, (www.catalhoyuk.com).

Levha 18 b:2008 Yılı Kazıları Sonucunda Ortaya Çıkan Bina 77, (www.catalhoyuk.com).

Levha 19 a: Ana Tanrıça Figürini, (www.catalhoyuk.com).

Levha 19 b:2008 Yılı Kazı Çalışmaları Sonucu Tespit Edilen Duvar Boyamaları
(www.catalhoyuk.com).

Levha 20 a: Örgü Tulga Jewellery Design Tarafından kullanılan Çatalhöyük Motifi,
(www.chichiqueen.com).

Levha 20 b:Çatalhöyük'ten ele geçen mühür baskısı, (www.catalhoyuk.com)

Levha 21 a:2008 Yılı Kazı Çalışmaları Sonucu Tespit Edilen Duvar Boyamaları,
(www.catalhoyuk.com).

Levha 21 b:Çatalhöyük Müzesi için Ayrılan Alan, (www.catalhoyuk.com).

Levha 22 a: Çatı ve Ziyaretçi Gezi Yolları, (www.catalhoyuk.com).

Levha 22 b:Gezi Yolları ve Bilgilendirme Panoları, (www.catalhoyuk.com) .

Levha 23 a: Koruma Uygulamaları, (www.catalhoyuk.com).

Levha 23 b:Çatalhöyük Kazı Alanları, (www.catalhoyuk.com).

Levha 24 a: Aşağıpınar Yerleşmesinin Konumu, (Özdoğan 1999: Harita 1).

Levha 24 b: Aşağıpınar Açık hava Müzesi, (Özdoğan 1999: Resim 5, 6, 7, 8).

Levha 25: Aşağıpınar Açık hava Müzesi Durum Planı, (Özdoğan 1999: Çizim 14).

Levha 26 a: 3 Boyutlu (3 d) Sanal Çatalhöyük Gezisinden Görüntü, (www.slurl.com).

Levha 26 b: 3 Boyutlu (3 d) Sanal Çatalhöyük Gezisinden Görüntü, (www.slurl.com).

Levha 27 a: Çatalhöyük'ten ele geçen kil figürinlere ait çizim,(www.stanford.edu).

Levha 27 b: Çatalhöyük'ten ele geçen kil figürine ait çizim,(www.stanford.edu).

Levha 28: Çatalhöyük'ten ele geçen figürine ait bir çizim, (www.stanford.edu).

Levha 29 a: Alan 4040'ta tespit edilen mimari yapı içindeki ayı kabartması
(www.catalhoyuk.com).

Levha 29 b: TP alanında tespit edilmiş mimari yapı içindeki insize duvar süslemesi
(www.catalhoyuk.com).

Levha 30 a: Zoomorfik biçimli damga mühür (www.catalhoyuk.com).

Levha 30 b: Zoomorfik biçimli damga mühür çizimi (www.catalhoyuk.com).

Levha 30 c: Tapınak 14 duvarında betimlenen Hasandağ olması muhtemel resim
(Hodder 2006, s.162, Şekil 67).

Levha 31 : Bina 5 kazıları sonucu ortaya çıkan evin 3 boyutlu çizimi (Hodder 2006, s.111,Şekil 43).

Levha 32 a: Mimari kalıntıların duvarlarında rastlanan leopar kabartmaları (Mellaart 1967, Levha VI).

Levha 32 b: Tapınak olarak tanımlanan VII.23 no'lu mimari ögede betimlenmiş muhtemel ayı kabartması (Mellaart 1967, Levha VII).

ÖNSÖZ

Post Processual “Süreç Sonrası Arkeoloji” ve Kültürel Miras (Çatalhöyük Örneği) başlığı altında sunulan tez çalışmasının ortaya çıkmasında her türlü desteği veren Danışman Hocam Doç. Dr. Veli KÖSE’ye, bilgi ve tecrübelerinden yararlandığım Prof. Dr. Armağan ERKANAL’a, aynı şekilde yardımlarını esirgemeyen Prof. Dr. Sevinç GÜNEL’e, Prof. Dr. Halime HÜRYILMAZ’a, Doç. Dr. Halil TEKİN’e ve Yard. Doç. Nazlı ÇINARDALI- KARAASLAN’a ayrıca arkeoloji öğretim üyeleri ve araştırma görevlisi arkadaşlarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Arkeoloji eğitimi almama vesile olan Sanat Tarihi ve Resim Öğretmeni Babam Ayhan YAYLALI başta olmak üzere, her zaman manevi desteğini benden esirgemeyen annem Nuray YAYLALI’ya, ablam Oya MENEKŞE’ye ve Büyük Annem Gülizar TAŞMAN’a ve çalışma arkadaşlarım Yalçın KAMIŞ, Meliha KAYAALP ve Ayşe Füzan CAMAN’a şükranlarımı sunarım.

Yukarıda ismi geçen kişiler tez çalışması boyunca benden desteklerini ve yardımlarını esirgemediler. Kendilerine sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

I.GİRİŞ

Yunanca “*Arkhaios* = Eski ve *Logos*= Bilim” kelimelerinden oluşan arkeoloji; *Eskinin Bilimi* başlığı altında geçmişte yaşamış olan insan topluluklarının oluşturdukları kültürleri her yönüyle inceleyerek geçmişe dair olanı açıklamayı amaç edinmiş olan bilimsel bir disiplin şeklinde açıklanabilir. Ancak arkeoloji biliminin bu tanımlamaya ulaşmaya kadar geçirdiği evre içerisinde teorileri ve pratikleri açısından bir dönüşüm yaşadığı da açıktır. Tarihsel gelişime paralel biçimde arkeoloji biliminin ortaya koyduğu bu metodik evrim süreci özellikle 1960’lı yıllardan itibaren arkeolojik bilgi ve verilerin tanımlanması ya da değerlendirilmesi anlamında kaçınılmaz şekilde değişim göstermiştir.

1960’lı yıllar öncesinde arkeolojinin temel konusunu oluşturan kültür varlıkları yalnızca seçilmiş ve belirli özelliğe sahip yerler ve nesneler ile sınırlıyken, özellikle II. Dünya Savaşına neden olan siyasi ortam ve aşırı milliyetçilik gibi akımlar bu tanıma yeni anlamlar yüklenmiş ve en sonunda günümüzde çok geniş kapsamlı yeni bir açılım olan “*cultural landscape*” (kültürel doğal ortam) kavramı ortaya çıkmıştır. Böylelikle somut arkeolojik verilerin yanı sıra soyut nitelikli kültürel birikim de arkeolojinin konusunu oluşturmaya başlamıştır. Ayrıca nesne ya da eser odaklı arkeolojik araştırmaların yerini bütüncül bir perspektifle yapılan ve nesnenin ardındaki insanı anlamaya çalışan bir araştırma yöntemi almıştır .

Arkeolojinin ilgilendiği konu başlıklarında yaşanan bu değişim süreci akademisyenler, meslek kuruluşları, uluslararası örgütler ve kültür varlıklarının öneminin bilincine varan ülkeler tarafından benimsenmiş; kültür varlıkları zarar görmeden, çağdaş yaşamın gerekliliklerinin yerine getirilebilmesi konusunda yoğun bir çaba içerisine girilmiştir. Bu yoğun çabanın ulaştığı netice ise soyut ve somut arkeolojik kalıntıların karşılığı olan kültürel miras kavramıyla açıklanabilir.

Yaratılan bu yeni metodik yaklaşım kapsamında salt bilim adamları değerlendirmesi nazarında bir kamuoyu bilinci oluşmamış kültürel miras kavramı içeriğine paralel bir toplumsal sahiplenme de ortaya çıkmıştır. Tanımlanan bu değişim süreci içerisinde yaşanan metodik gelişimin bir sonucu olarak ortaya çıkan Post Processual (Süreç Sonrası Arkeoloji), arkeoloji biliminin metodik gelişiminde ulaştığı son noktalardan biri olarak tanımlanabilirken arkeoloji biliminde yaşanan yöntem değişikliği kültürel miras kavramına yeni anlamlar katmıştır.

II. AMAC

Söz konusu tez çalışmasıyla hedeflenen amaç soyut ya da somut nitelikli “kültürel miras” bakımından büyük bir zenginliğe sahip olan ve bu zenginliğin tüm insanlığın ortak belleği açısından taşıdığı önemin değerlendirilmesi anlamında sorumluluk ve yükümlülükleri olan ülkemizin, sınırları içerisindeki arkeolojik nitelikli kültür varlıklarının yönetimine ve değerlendirilmesine ilişkin Süreç Sonrası Arkeolojik Metot uygulamaları kapsamında bir metot analizi yapmaktır .

Söz konusu hedef doğrultusunda arkeoloji biliminin geçirmiş olduğu teorik ve tematik dönüşüm süreci tarihsel olarak incelenmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda örnek olarak seçilen Çatalhöyük’ten yola çıkarak Post Processual (Süreç Sonrası Arkeoloji)’nin çatısını oluşturan, Konteksellik (Contextuality), Çokseslilik (Multivocality), Etkileşimcilik (Interactivity) ve Yansımacılık (Reflexivity) adı altındaki dört temel hareket noktasının içeriği (Hodder 1997: 691-694), toplumsal anlamda doğurduğu yerel ve küresel katılımcı ve paylaşımcı sürecin çeşitliliği itibarıyla ulusal ve uluslararası düzeyde sonuçlarının kontrol edilebilirliği, uygulamada uyulması gereken çevresel ve yasal koşullar kapsamında hareket kabiliyeti ve sınırlılığı, neden olduğu bilimsel neticeler itibarıyla söz konusu metodun nasıl değerlendirildiği gibi hususlar üzerinde durulacaktır (Hodder 2000: 9) .

Ayrıca metodik gelişim paralelinde dünyada ve Türkiye’de arkeoloji biliminin yaşadığı dönüşüm süreci değerlendirilmeye çalışılacak, kuramsal gelişim paralelinde arkeoloji biliminin hedefleri ve sonuçları incelenmeye çalışılacak ve bahsi geçen bu metodik evrim süreci kapsamında arkeolojinin bilgi kuramsal analizi yapılmaya çalışılacaktır.

Lİİ.YÖNTEM

Arkeoloji biliminin tarihsel süreç içerisindeki metodik gelişiminin bir neticesi olan Post Processual (Süreç Sonrası) Arkeolojik Metot hakkında yapılan tez çalışmasıyla Konya'nın Çumra İlçesi yakınında bulunan Çatalhöyük Neolitik yerleşiminde devam etmekte olan arkeolojik araştırmalar kapsamında ortaya çıkarılan buluntuların yalın anlamlarıyla değil bütünsellik arz eden, kontekste bağlı ve dönemselliklerine dayalı kültürel miras kavramı kapsamında incelenme, tasnif ve kamuoyu ile paylaşım süreçleri incelenmeye çalışılacaktır .

Bu doğrultuda, Çatalhöyük kazıları hakkında yayımlanan arkeolojik nitelikli süreli yayınlar ve monografiler incelenmiştir. Processual (Süreç) Arkeolojisinden farklı olarak Süreç Sonrası Arkeolojik yaklaşımın metodik farklılıkları ve kültürel miras kavramına kattığı soyut neticeler değerlendirilerek kültürel mirasın yaratacağı yerel, ekonomik ve sosyal etkiler bahsedilen arkeolojik metot kapsamında irdelenecektir. Ayrıca arkeolojinin metodik gelişimi tanımlanırken Süreç Arkeolojisi ve Süreç Sonrası Arkeolojisi karşılaştırmalı olarak analiz edilerek her iki değerlendirme yönteminin özellikleri ortaya konacaktır.

Bunun dışında 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ve bu Kanuna bağlı düzenleyici alt yönetmelikler kapsamında Süreç Sonrası arkeolojik çalışma yöntemleri ile anılan yöntemin bir sonucu olan kültürel miras kavramı arasındaki bağıntı çözümlenmeye çalışılacak, ayrıca Süreç Sonrası yaklaşımın arkeoloji bilimine kattığı farklı değerlendirme biçimleri göz önüne alınarak uygulanması muhtemel yeni yasal düzenlemeler tartışılacak ve kültürel mirasın korunması hakkındaki kanuni sınırlamalara ilişkin öneriler getirilmeye çalışılacaktır .

II.ARKEOLOJİ

II.I.ARKEOLOJİ’NİN TANIMI VEANALİZİ

Arkeoloji dünya üzerinde insan elinden çıkmış maddi nitelikli her türlü malzemeyi, kalıntıyı ya da genel anlamda insana dair bir üretim aşamasının sonucu olarak ortaya çıkmış ürün niteliğindeki tüm olguları içinde barındıran “kültürel miras” kavramını nitelik, nicelik, neden ve sonucu bakımından araştıran bir bilim dalıdır. Yunanca “*arkheos*” (αρχαίος, eski) ve “*logos*” (λόγος, bilim) sözcüklerinden türetilen arkeoloji teriminin kelime anlamı “ geçmişin bilimidir ”.

Türkçe’de ise arkeoloji sözcüğünün karşılığı olarak kazıbilim kullanılsa da terminolojik olarak kullanımı itibariyle yaygınlık kazanmamıştır. Bunun sebebi ise arkeolojik buluntuya ulaşmak için uygulanan kazma eyleminin bir amaç değil söz konusu bilimsel disiplinin ihtiyaç duyduğu verileri elde etmek için kullanılan bir “araç” oluşudur. Bu noktada arkeolojinin terimsel olarak kazıbilim biçiminde Türkçeleştirilmesi saf ve yalın bir etimolojik açıklama niteliğindedir. Ancak arkeolojiyi kökünü oluşturan “*arkheos*” ve “*logos*” terimlerinin yöntemle ilişkilendirilmiş sorunsal bir adlandırma ile karşılamak arkeolojinin içinde bulunduğu epistemolojik (bilgi kuramsal) soruna işaret eden önemli bir kanıttır.

Arkeoloji biliminin anlamı hakkındaki “*Bilginin Arkeolojisi*” adlı yapıtta kelimelerin bütünü (*corpus’un*) parçası olduğu öne sürülerek bunların kurallaştırıcı ve düzenleştirici olduğu iddia edilmektedir. Buradan yola çıkılarak kazıbilim terimi söylemsel bir düzenliliğin parçasıdır ve arkeolojik düşüncenin kurallaştırıcısı ve düzelteni olacak niteliktedir (Foucault 1972: 125).

Archaeos ve *logos* terimlerini temel alarak Platon ile Halikarnassos’lu Dionysos’un kullandığı anlama bakıldığında arkeoloji kadim olana dair bir söylem üretmek biçiminde tanımlanmaktadır. *Archaeos* terimi ilk olan, öz ya da başlangıç anlamlarına da gelmektedir (Dikkaya 2003: 183).

Michel Foucault arkeoloji terimini bir metafor (eğretileme) ya da benzetme olarak “belli tarihsel dönemlerde bilimsel söylemi belirleyen kurallar” anlamında gelen bilginin (epistemenin) çözümlenmesi ve değişimini göstermek bağlamında kullanmıştır (Foucault 1972: 214) .

Foucault’a göre tarihsel dönemlerde iktidarların yarattığı söylemlerin ya da bilgilerin değişimi arkeolojik analiz ile ele alınan düşüncenin stratigrafisi ile belirlenebilir. Kazı bilimsel bir yöntem ise bu aşamada işlevsiz kalacaktır. Bunun sebebi kazı bilimsel bir yaklaşımın temel amacının kazmak ve elde ettiği verileri tanımlamak olmasıdır. Dolayısıyla salt kazı bilimsel bir faaliyet aslen arkeolojik bilgilerle uğraşmaz (Foucault 1972: 148) .

Oysa gerçek anlamda arkeoloji insanı ve onun değişimlerini anlamaya çalışır. Bu noktada gerçek arkeoloji nesneyi ve onun değişimini ya da gelişimini tanımlamaya çalışan kazibilimden farklılık gösterir. Bu tanımlamalar ışığında, arkeolojinin gelişimine bakıldığında bilimsel bir uğraş olmasına karşın toplum üzerinde bıraktığı etki itibariyle yanlış olarak algılandığı söylenebilir. Bu tespitin kaynağını oluşturan yegâne sebeplerden biri, arkeolojinin yalnızca toprak altından çıkarıp geçmişin izlerini sergileyen ve konusu sadece görkemli eserler olan bir bilim dalı şeklinde tanımlanışı ve algılanışıdır.

Arkeolojinin toplumsal anlamda algılanışı geçmiş hakkında bilgi veren bir bilimsel disiplin olmasından daha çok eski eserlerin peşindeki bir arayışçılık ya da maceracılıkla sınırlandırılabilir. Bu kapsamda arkeolojik nesneler ya da kalıntılar ise ekonomiye hareketlilik kazandıran piyasa objeleri ya da turizmi canlandırma potansiyeli olan ekonomik metalar olarak tanımlanabilir. Arkeoloji ile antika, değerli eser, koleksiyon gibi kavramların neredeyse özdeşleştirilmesi ise mevcut halde arkeoloji biliminin ortaya koyduğu temel verilerin niteliği ile ilgilidir. Ancak "değerli eser" arkeoloji biliminin ulaşmak istediği gerçek amaç değil geçmişe dair var olanı çözümlmek ve anlamlandırmak için kullanılan bir yan ürün ya da enstrümandır (Özdoğan 2001: 49-50; Özdoğan 2004 : 1-11).

Arkeolojinin asıl amacı geçmiş yaşantılara dair kalıntıları incelerken sadece bunları tasnif etmek ya da envanterlemek değil her bir buluntunun anlamını, işlevini ve geçmişe dair içerdiği sosyal ve kültürel ipuçlarını anlamaya ya da anlamlandırmaya çalışmak dünden referansla bugünü anlamaya çalışmaktır.

II.II ARKEOLOJİ BİLİMİNİN GELİŞİMİ

II.II.1.Arkeoloji Biliminin Dünyada Tarihsel Gelişimi

İnsanların eski eserlere karşı duyduğu ilginin karşılığı olan “*Antiquarianism*” eski zamanlardan kalan nesnelerin tekil halleriyle bir eser olarak algılandığı ve toplandığı süreci tanımlamaktadır. Ortaçağ ile birlikte eski eserlerin sanatsal ve estetik değerleri kavranmaya başlanmıştır (Trigger 1989: 27-29).

Arkeoloji bilimsel bir disiplin olarak ilk kez 15. ve 16. yüzyıllarda Avrupa'da ortaya çıkmıştır. Bunun da nedeni Rönesans hümanistlerinin Antik Çağ sanat yapıtlarına ilgi duymaya başlaması ve üst sınıf aristokratların özgün ve değerli kalıntılara karşı yoğun ilgisidir. Bu bakış açısına bağlı olarak bir değerlendirmede bulunulduğunda, Rönesans ile birlikte Avrupa ve Kuzey Amerika'nın sadece kendi tarihiyle değil, farklı bölgelerde yaşayan birçok topluluğa dair izleri arkeolojik araştırmalar kapsamında incelediği görülmektedir (Özdoğan 2006: 29) .

Bu kapsamda, ekonomik alanda gelişmiş olarak nitelendirilebilecek bazı ülkelerin dünya kültürel mirasına ilgi duydukları, sınırları dışında yaptıkları araştırmalarda ortaya çıkan esere dayalı kültür mirası sahiplendikleri, bunlar üzerinde hak iddia ettikleri ve arkeolojik araştırma yaptıkları bölgelerdeki yerel siyasi otoritelere rağmen ulaştıkları kültür mirasını koruma çabası içine girdikleri gözlemlenmektedir (Özdoğan 2006: 29). 15. ve 16. yüzyıllarla birlikte İtalya'da din adamları, kardinaler ve soylular yani aristokrat sınıf eski yapıtları toplamaya ve yeni antik sanat ürünlerinin bulunması için yapılan kazılara mali destek sağlamaya başlamışlardır.

Bu sırada Kuzey Avrupa'da da antik kültürle benzer biçimde ilgilenen kişiler ortaya çıkar; onlar da İtalya'daki koleksiyonculara özenip eski yapıtları toplamaya girişirler. Böylece tarihte ilk kez eski yapıt koleksiyonculuğu başlamıştır. Bu aşamada koleksiyonculuk faaliyetinin bir sonucu olarak oluşan büyük koleksiyonlar Avrupa aristokrat sınıfında büyük ilgi uyandırmış ve arkeolojiye duyulan merakı bir kat daha arttırmıştır (Karaduman 1999: 6).

Terimsel olarak arkeolojinin kullanımı özellikle 17. yüzyılda eski uygarlıkların kalıntılarının araştırılmasıyla başlamıştır. Arkeologlar uzun zamanlar boyunca basit ve gösterişsiz kalıntıları bir tarafa bırakarak, görkemli anıtlar ve abidevi mimari kalıntıların peşinde incelemeler yapmış ve yoğunlukla arkeolojik alanlarda geniş tahribatlara neden olmuştur (Karaduman 1999: 6).

17. yüzyıl boyunca Yunan ve Roma sanatına duyulan ilginin gittikçe artmasıyla 18. yüzyılda İtalya'da Pompei ve Herculaneum adlı iki Roma kentinin açığa çıkarılması arkeolojinin gelişmesinde önemli rol oynamıştır (Daniel 1981: 13-18; Bologna 1990: 80-91; Brion 1960, Gardner Coates ve Seydl 2007). Arkeolojinin bu ilk gelişim dönemlerinde temel hedef yine sadece somut buluntuya yöneliktir (Kundakçı 1999: 1, Dikkaya 2003: 184) .

Özellikle 18. yüzyılın ikinci yarısında Johan Joachim Winckelmann sanat tarihi ve arkeolojinin bilimsel gelişiminde önemli adımlar atmış ayrıca söz konusu bilim dallarının sistemli bir temele oturmasını sağlayarak arkeolojinin teorik gelişiminde önemli bir yere sahip olmuştur (Boorstin 1983: 585; Uçankuş 2000: 829-832). Yunan ve Roma Dönemi Sanat anlayışları arasındaki farkları ortaya koyarak arkeoloji ile sanat tarihi uygulamalarını bilimsel bir disiplin haline getirmesi Winckelmann'ın bilim tarihi açısından en önemli katkılarıdır. Fransız İmparatoru Napolyon 1798'deki Mısır seferine birlikte götürdüğü bilginlere ülkedeki antik kalıntıları belgeleme olanağı vermiş, böylelikle Mısır arkeolojisinin ilk adımları atılmış ve bu belgeler “*Description de L’Egypte*” (Mısır'ın Tanımı) adlı yapıtta yayımlanmıştır (Champollion 1847). Napolyon'un bu seferinde elde edilen bilgilere dayanarak 1822'de Jean-François Champollion Eski Mısır yazısını çözümlenmiştir (Kundakçı 1999: 1) .

Amerika'da bilimsel arkeolojik çalışmalar Avrupa'dan daha sonra başlamıştır. Ama daha 1784'te Thomas Jefferson, Virginia'da kazdığı yerleşim alanında dikkatli stratigrafik gözlemler yapmıştır. 20. yüzyılda tarih öncesi Amerika ile ilgili iki önemli bilgi elde edilmiştir. Bunlardan en önemlisi, mısır bitkisi dâhil pek çok bitkinin bu dönemde Orta Amerika'da da tarıma alınmasıdır (Dunham 2003: 109-111).

Öngörülen işlevselliklerine bağlı olarak alet diye adlandırılan taş kalıntılar ise ilk kez 18. yüzyılın sonunda tanımlanmaya başlamıştır. Gerçekten insan elinden çıkma bu buluntuların belirli katmanlarda ele geçmesi, insanın Kitab-ı Mukaddes'teki kronolojinin temel alınmasıyla M.Ö. 4004 olarak hesaplanan yaratılış tarihinden çok daha önce de yaşamış olması gerektiğini ortaya koyuyordu. 1859'da Jacques Boucher de Perthes'in Fransa'da Somme Vadisinde ve William Pengelly'nin İngiltere'de Devon Mağaralarında yaptıkları araştırmalarda, insanın geçmişinin çok daha eskilere dayandığı kanıtlanmaya çalışıldı (Daniel 1962: 44).

19. yüzyılda arkeologların ilgisi Mısır, Mezopotamya ve Anadolu topraklarına daha sonra ise Afrika, Uzakdoğu, Amerika ve Okyanusya (Avustralya'ya) yönelmiştir. Çalışma alanlarının gelişmesi ve daha çok kişinin arkeolojik araştırmalara ilgi duyması beraberinde uzmanlaşma ve bilimsel yöntemlerin ortaya çıkışını getirmiştir. Örneğin Alexander Conze'nin Semadirek Adası kazısı raporunda ilk kez fotoğraf kullanması, arkeolojide metodik uygulamalar bakımından çığır açmıştır (Conze 1875) .

19. yüzyılın başlarında William Smith, Georges Cuvier ve Charles Lyell aynılıkçı katmanlaşmanın yani üniformiter stratigrafinin ilkelerini ortaya attılar ve buna göre fosilleşmiş kalıntıların yaşının, toprak altında bulundukları katman ile belirlendiği savını ileri sürdüler. Lyell, "*Principles of Geology*" (Jeolojinin İlkeleri) adlı kitabında bu görüşü ayrıntılarıyla açıkladı ve insanın çok uzun yıllara dayanan bir geçmişi olması gerektiğini vurguladı (Cuvier 1813; Smith 1816, 1817; Rudwick 1985: 133-135; Özdemir 2003: 10). Bu tanımlamalar ışığında arkeolojinin jeoloji ile tarih bilimleri arasında önemli bir tamamlayıcı rol üstlendiği görülmektedir (Lubbock 1865: 1).

Bu aşamadan sonra, Mezopotamya'da değerli madeni eser ve sanat yapıtı bulma tutkusuyla höyükler gelişigüzel kazılmaya başladı. 1840'ta bu düzensiz kazıların yerini, daha planlı kazılar aldı. Örneğin Paul Emile Botta'nın Koyuncuk (Niniveh) ve Khorsâbad'da (Dur Şarrukin), Austen Henry Layard'ın Nimrud (Kalah), Koyuncuk ve Nabi Yunus'ta yaptıkları kazılar bu türdendir (Botta 1849; Layard 1853; Pillet 1918). 1846'da Henry Creswicke Rawlinson, Mezopotamya çivi yazısını çözmeyi başarmıştır (Rawlinson 1909).

1859'da ise Charles Darwin "*Origin of Species*" (Türlerin Kökeni) adlı kitabını yayımladı. Böylece uygarlık tarihinin ilk aşamasının, yani insanın yalnızca doğada hazır olarak bulduğu bitkileri toplayıp hayvanları avlayarak yaşamını sürdürdüğü ve bütünüyle tüketici nitelikte olduğu evrenin yaklaşık tarihleri saptandı (Darwin 1859) . Daha sonra John Lubbock "*Prehistoric Times*" (Tarihöncesi Zamanlar) adlı yapıtında bu evreye Paleolitik Çağ adını verdi. Bundan yaklaşık yarım yüzyıl önce İskandinavyalı arkeologlar, arkeolojik temellerden yola çıkarak, insanın geçmişinde birbirini izleyen teknolojik aşamalar olduğunu ileri sürdüler ve eski yapıt koleksiyonculuğu anlayışında bir devrim yaptılar (Lubbock 1865).

19. yüzyılın sonuna doğru yapılan sistemli bir kazıyla, Mezopotamya'da Babil ve Asur Krallığından önce yaşamış ve daha önce bilinmeyen Sümer Medeniyetinin varlığı saptanmıştır. 1900'de Sir Arthur Evans, Girit Adasında Knossos'ta çalışmaya başlamış ve Minos Uygarlığını ait önemli verileri ortaya çıkarmıştır (Evans 1906; Evans 1935; Alexiou 1991: 11; Higgins 1992: 11) .

Ayrıca, Heinrich Schliemann arkeoloji üzerine yazdığı yazılarla ve hazırladığı değerli eser koleksiyonu kataloğuyla arkeoloji alanında çalışan ilklere aittir (Schliemann 1874). Heinrich Schliemann Homeros'un İlyada'sı gibi tarihi metinler ışığında Yunan Uygarlığının kökenlerini bulmaya çalışmış ve bu amaçla 1870'li yıllarda Troya ve Mykenai'de arkeolojik kazılar yapmıştır (Schliemann 1878, Demakopolou 1990: 34; Higgins 1992: 8-9). Bu kapsamdaki ilk sistemli kazılar ise Troya'da yine Heinrich Schliemann tarafından gerçekleştirilmiştir (Schliemann 1884).

Daha sonra Wilhelm Dörpfeld 1893-1894 yılları arasında Troya kazılarını sürdürdü. Troya kazılarını takiben Almanlar Pergamon (Bergama) 1910-1911, Priene 1895-1898, Miletos (Milet) 1899 ve Didymaion'da (Didim) 1905-1913; Avusturyalılar Ephesos (Efes) 1895; Amerikalılar Sardes (Sard)'da kazılar yaptılar (Günaltay 1987: 351). Bu arkeolojik kazıları M. A. Biliotti'nin Rodos'ta, Ernst Curtius'un 1875'ten 1881'e değin Olympia'da ve Alexander Conze'nin Semadirek Adasında yaptığı kazı çalışmaları izlemiştir (Conze 1875) .

Bundan sonra bilim adamlarının Mısırlılardan kalma sayısız yazılı belgeyi okumaları Mısır arkeolojisinin en büyük aşamasını oluşturmuştur. Avrupa kökenli koleksiyoncuların Mısır'daki eski arkeolojik kalıntılara duydukları ilgi 1817-1819 yılları arasında Giovanni Battista Belzoni gibi serüvencilerce gerçekleştirilen çeşitli kaçak kazı faaliyetlerine ve tahribat doğuran mezar hırsızlıklarına yol açmıştır. Fransız Auguste Mariette, Kahire'de Mısır Arkeoloji Müzesi'ni kurup arkeolojide sistemli ve denetimli yeni bir dönemin başlamasını sağlamıştır (Bittel 1945: 24) .

1880'de Mısır'da arkeolojik araştırmalara başlayan İngiliz arkeolog Flinders Petrie yıllar boyunca bu ülkede ve Filistin'de araştırmalar yapmış kronolojik tespitler için geliştirdiği yöntemlerle ve özellikle eski kalıntılardan yola çıkarak kurguladığı geçmişle arkeolojiye önemli katkılarda bulunmuştur. Petrie ayrıca sistemli bir kazı yöntemi geliştirmiş ve bunun ilkelerini “*Methods and Aims in Archaeology*” (Arkeolojide Yöntemler ve Amaçlar) adlı yapıtında özetlemiştir (Uphill 1972: 356-379, Petrie 1972: 10-25) .

Howard Carter ve Lord Carnarvon ise 1922'de Mısır'da arkeoloji dünyasının en çarpıcı keşiflerinden birisi olarak kabul edilen Mısır firavunu Tutankhamon'un mezarını ortaya çıkarmışlardır (Carter 1927; Higgins 1992: 10). Bu mezarda bulunan arkeolojik eserler dünya çapında büyük yankı uyandırmıştır. Ernest Chantre ise çeşitli araştırma ve kazılarla (1893-94) özellikle Hitit Uygarlığının ortaya çıkarılmasında çaba gösterdi. İstanbul Âsar-ı Attika Müzesi adına Makridi Bey ve Hugo Winckler Boğazköy'de yaptıkları kazılarla Hitit devlet arşivini buldular (Gourney 2001: 19; Seeher 2005: 193).

Leonard Woolley Karkamış'ta (Cerablus), John Garstang Sakçagözü'nde ve Von Luschan Zincirli'de (Şam'al) kazılar yaparak Anadolu'daki en önemli Geç Hitit Dönemi kentlerini buldular (Woolley ve Barnett 1952; Darga 1992: 220-303) .

19. yüzyılın arkeolojisiyle ilgili kronolojik çerçeve Thomsen'in "Üç Çağ Sistemi" ve onun bölgesel çeşitlemeleri ile Avrupa arkeolojik verileri temelinde gerçekleştirilmiştir. Lubbock "*Prehistoric Times*" adlı yapıtında, daha önce Thomsen ile Worsaae'nin savunduğu üç çağ sistemi (Taş, Tunç ve Demir), Taş Çağını Paleolitik ve Neolitik olarak ikiye ayırıp, dört çağlı bir sisteme dönüştürdü. Daha sonraki araştırmacılar da Taş Çağını Paleolitik, Mezolitik, Neolitik ve Kalkolitik çağlara ayırdılar (Sklenar 1983: 91). 19. yüzyılın son çeyreğinde ise Fransa ve İspanya'da çok önemli Paleolitik mağaralar bu dönem hakkında önemli bilgilere ulaşılmasına neden olmuştur (Maisels 1999: 2; Özdemir 2003: 10-11) .

Bunlar, Üst Paleolitik Çağa (M.Ö. 30.000-10.000) ait figürinler ve mağara resimleriydi. Marcellino de Sautuola, İspanya'da Altamira Mağarasında 1875-1880 yılları arasında çok sayıda duvar resimlerini bilim dünyasına tanıttı. Ancak çoğu uzmanlar bu resimlerin Paleolitik Çağa ait olduğunu kabul etmediler (Lewin 1998: 180).

Ancak 20. yüzyılın başlarında Fransa'da Les Eyzies'de benzer duvar resimleri bulununca, bunların Paleolitik Çağa ait olduğu uzmanlar tarafından kabul görmüştür (Carrol 1925: 115-120). Benzer keşifler 20. yüzyılda da birbirini izledi. 1940'ta Fransa'daki Lascaux Mağarasında bulunan resimler bunların en ünlüleridir (Lewin 1998: 200-201).

19. yüzyılın son çeyreğinde A. H. Pitt Rivers'ın Dorset'teki Cranborne Chase'te Tarihöncesi'ne ve Roma dönemine ait yerleşmelerde yaptığı kazılar, çağdaş ve bilimsel arkeolojinin kazı tekniğinin temellerini attı. Bu teknik daha sonra Sir Mortimer Wheeler ve Sir Cyril Fox tarafından İngiltere ve Galler'de geliştirilip dünyaya yayıldı (Wheeler 1956, 1957).

Özellikle 1907 yılından başlayarak yürütülen sualtı arkeolojik çalışmalarının yoğunluğunu batıklar, arkaik (eski) gemi yapım teknikleri ve deniz ticari rotaları konularında yapılan araştırmalar oluşturmaktadır. I. Dünya Savaşı sonrası geliştirilen havadan fotoğraf çekme yöntemiyle bitki örtüsündeki değişiklikler gözlemlenerek toprak altında kalmış eski mimari temellerin bulunması sağlanmış ve arkeolojik araştırmalarda kullanılan görsel yöntemler ağırlık kazanmıştır (Coockson 2006) .

20. yüzyıl arkeolojinin Yakındoğu, Akdeniz ve Avrupa dışında, dünyanın başka bölgelerine de yayılmasına tanık oldu. 1920'lerin başında bugünkü Pakistan topraklarındaki Mohencodaro ve Harappa'da yapılan kazılar, tarihöncesi İndus Uygarlığının varlığını ortaya çıkardı. 1920'lerin sonunda Çin'in doğusunda Anyang'ta yapılan kazılar, eski Çin belgelerine göre Shang Hanedanına bağlanabilecek bir tarihöncesi Çin kültürünün varlığını gösterdi (Mallory 2002: 57-58).

Sümer Uygarlığına ilişkin ilk detaylı araştırmalar ise Sir Leonard Woolley tarafından 1923-1928 yılları arasında Ur'da yapıldı ve Ur Kral Mezarları gün ışığına çıkarıldı (Woolley 1923: 297-300, Woolley 1934; Roaf 1996: 84-85). Bu mezarlardan ele geçen buluntular da ilginin bölgeye kaymasına neden olmuştur. Mezarlardan bulunan arkeolojik eserler sadece ölü gömme gelenekleri ile ilgili değil, dönem insanının öbür ya da öte dünya inançları ile ilgili de önemli veriler ortaya koymuştur. 20. yüzyılın ilk yarısı başlarında Paleolitik çağlar hakkında buluntu veren yerler önemli bilgiler vermeye başlamıştır. Özellikle Afrika kıtasında bu araştırmaların yoğunlaştığı görülmektedir. Bunlar arasında L. S. B. Leakey 'nin Tanzanya'daki Olduvai Boğazında ele geçirdiği, yaklaşık 2 milyon yıl öncesine tarihlenen insan iskeleti kalıntıları ve taş aletler vardır (Lewin 1998: 7).

Neolitik Çağ araştırmaları da insanlık tarihinin önemli aşamalarını gözler önüne sermiştir. Bu çalışmalar arasında; Filistin'de Jericho (Eriha), Irak'ta Hassuna, Türkiye'de Çatalhöyük ve Yakındoğu'da daha pek çok yerde, insanın tüketici nitelikten ayrılıp üretici bir kimlik kazandığı, yani ilk kez yabani bitki ve hayvanları evcilleştirdiği dönem olan ilk üretim aşamasına yani Neolitik Çağa tarihlenen yerleşmeler gün ışığına çıkarıldı. Böylelikle de hayvanların evcilleştirilmesinin ve bitkilerin ıslah edilerek

tarıma alınmasının kökeninin bu bölgeye özgü olduğu anlaşıldı (Braidwood 1990: 161-162; Frangipane 2002: 41-43) .

Arkeolojik çalışmaların giderek yoğunlaşması, sonuçta arkeolojinin bilimsel bir disiplin haline dönüşmesine yol açtı. Özellikle fen bilimlerde görülen gelişmeyle ortaya çıkan Radyakarbon (C-14) Karbon 14, Potasyum Argon, Dendrokronoloji, *Elektron Spin Rezonans* (Esr), *Termoluminesans* (Tl) ve *Optically Stimulated Luminiscence* (Osl) gibi arkeometrinin en önemli uygulamalarına ilişkin analizler geliştirilmiş restorasyon ve tarihlendirme yöntemleri arkeolojinin deneysel ve bilimsel bilgi üretimine katkı sağlamıştır (Uçankuş 2000: 117-133).

Arkeometrinin ortaya çıkardığı deneysel sınanabilirlik, bilimsel arkeolojik yaklaşımın bakış açısını değiştirmiş ve arkeolojik araştırmalarda başka bilimsel disiplinlerle birlikte çalışma eğilimi ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri olan etnoloji sözlü kaynaklarından gelen bilgileri tamamlar ve tekniklerin, kurumların gündelik hayatın sanatın evrimini anlatmaya çalışır. En erken dönemden başlayarak kabilelerin ya da grupların tarihini araştırıp bunlar arasındaki benzerlik ve farklılıkları tanımlayan etnoloji, insanın tarihine benzerlikler ve çeşitlilikler üzerinden açıklama getirmeye ve olası sonuçları oluşturmaya çalışır (Altuntek 2009: 38).

Atölyelerin, dökümhanelerin, fabrikaların, alçak ve yüksek fırınların kalıntılarını inceleyen sanayi arkeolojisi temelini etnolojinin de konusunu oluşturan sosyal evrimin ortaya çıkardıklarına bağlar. Bu kapsamda tarihi yerleşmelerde yer alan çöplükler dahi kazılmış ve kalıntıların nitelik ve nicelikleri arkeolojik kontekst içerisinde değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Elde edilen verilerin yoğunlaşmasına paralel olarak gelişen kuramsal ilerlemeyle birlikte arkeoloji bilimsel bir disiplin olarak tanımlanmış Klasik Arkeoloji, Önasya Arkeolojisi, Ortaçağ Arkeolojisi ve Endüstriyel Arkeoloji gibi dallara ayrılmış ve araştırma yapılan dönemlere ilişkin ortaya çıkan bilgi birikimiyle uzmanlaşma süreci başlamıştır. Bu uzmanlaşma sürecinin temel sebebi olarak bilim adamının insanlık

tarihinin tüm evrelerini detaylı biçimde bilmesinin olanaksızlığı ve değişik bölge ve dönemleri incelemek için uygulanan kuramsal çerçevelerin farklılığı gösterilebilir .

II.II.2. Arkeoloji Biliminin Türkiye’de Tarihsel Gelişimi

II.II.2.1. Erken Dönem Arkeolojisi

Osmanlı İmparatorluğu’nda ilk arkeolojik araştırmalar Ortaçağ ile birlikte başlar. Bu dönemde birçok maceraperest, koleksiyoncu, oryantalist ve bilimsel araştırmacı Osmanlı Devleti sınırları içerisindeki eski yerleşimlere ve kalıntılara ilgi göstermiştir (Karaduman 1999: 6). Ancak bu faaliyetler daha çok estetik kaygılarla şekillenen gezi ve eser toplama amaçlıdır.

15. yüzyıl başlarında Ankonalı Cyriacus ile başlayan bu ilk araştırmalar Batıda Grek (Yunan) Uygarlığına yönelik çalışmalarla hızlanmıştır (Ciriaco, Bodnar ve Mitchell 1976: 42-49). 18. yüzyıldan itibaren Osmanlı İmparatorluğuna gelen araştırmacıların sayısı zamanla artış göstermiştir. Aynı yüzyıllar içerisinde Batılı ülkelerin elde ettikleri eski eserleri tasnif ederek devlet müzeleri kurmalarıyla birlikte Osmanlı İmparatorluğundan çok sayıda eser Anadolu dışına çıkartılmış ve Batı ülkelerinin müzelerinde sergilenmeye başlanmıştır (Özdoğan 2006: 34).

Osmanlı aydın ve bürokrat kesiminin arkeoloji ile ilk ne zaman ilgilenmeye başladığını ortaya koyan kesin bir tarihi sınırlama bulunmamaktadır. Tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de ilk izlerine rastlanan müzeciliğin koleksiyonculukla başladığı bilinmektedir. 13. yüzyılda Selçuklular döneminde müzeciliğin ilk izleri görülür. Eski Konya’nın bulunduğu höyüğü çevreleyen ve günümüze hiçbir izi kalmayan sur duvarının etrafına ellerine geçen her döneme ait eserleri belli bir düzen içinde yerleştirmişlerdir. Dulkadiroğulları Beyliği 1339-1552 döneminde Kahramanmaraş kalesi etrafında Geç Hitit eserlerinin toplandığı bilinmektedir. Osmanlı Devletinde ise sarayın hazine dairesinde eski eserler saklanmıştır (Eyice 1990: 5; Yıldızıuran 2007: 309).

15. yüzyılda Fatih Sultan Mehmet tarafından eski eserlerin devlet eliyle toplandığı savı öne sürülse de bu eski eser toplama işleminin Antik Çağ Bilimi sistematığı ya da arkeoloji ile özdeşleştirmeye olanak bulunmamaktadır (Özdoğan 2006: 34) .

Batılılaşma ve modernleşmenin sembolü olarak arkeoloji ve müzeciliği önemli iki dinamik olarak gören Osmanlı aydınları çalışmalar yapmışlardır. Ahmet Refik Paşa gibi aydınlar eyaletlerden eski eserlerin toplanarak İstanbul'a gönderilmesi yönünde talimatname hazırlamıştır. Ticaret ve Nafia Nazırı İbrahim Edhem Paşa ise 1873 Viyana Sergisine Osmanlı kıyafetlerinden oluşan büyük bir koleksiyonu kataloglayarak götürmüş ayrıca oğlu Osman Hamdi Bey'in Avrupa'da güzel sanatlar ve eski eserler tahsil etmesini sağlamıştır (Karaduman 1999: 11-12).

Ancak ağırlıklı olarak arkeoloji ve müzecilik çalışmalarının Osmanlı İmparatorluğunda Osmanlı kimliği ile özdeşleşmiş yabancılar tarafından yürütüldüğü gözlemlenmektedir. İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nin eski ismiyle Müze-i Hümayun'un ilk müdürü İngiliz E. Goold ardından göreve gelen Avusturyalı Tretzio ve Alman Dethier gösterilebilir. E. Goold zamanında Osmanlı Devleti'nin çeşitli vilayetlerinden İstanbul'a arkeolojik eserler gönderilmesi sağlanmış, kendisi de Kapıdağ Yarımadası'nda Antik Kyzikos kentinden bazı parçalar getirmiştir (Eyice 1990: 5).

İstanbul'da arkeolojik eserlerin yer aldığı devlet müzesi niteliğindeki Müze-i Hümayun ve bu müzenin Anadolu'nun önemli kentlerinde çoğu müze deposu görünümünde şubeleri vardır (Önder 1990: 12).

Anadolu'da arkeolojik kalıntılara ilişkin olarak 16. yüzyılda Batılı bilim adamlarınca başlatılan ilk çalışmaların ardından ilk arkeolojik kazı çalışmalarının da 19. yüzyılda Avrupalı arkeologlarca yapıldığı gözlemlenmektedir (Günaltay 1987: 45-46; Özdoğan 2006: 29-46). Alman M.Schultz (1827) Doğu Anadolu'da, Fransız C.Textier (1834) Boğazköy'de, W.Hamilton (1835) Alaca Höyük'te ilk araştırmaları gerçekleştirmiştir (Uçankuş 2000: 15).

Bunlardan biri olan Alman Arkeolog Heinrich Schliemann eski Truva (Troia) kentinin yerini saptamış ve burada uzun yıllar kazı çalışmalarını sürdürmüştür (Schliemann 1884). Osmanlı İmparatorluğunda arkeolojik çalışmaların yerelleşmesi de Osman Hamdi Bey ile başlar. 1882'de ise Türkiye'deki ilk arkeoloji müzesinin kurucusu olan, kendinden önce Fethi Ahmet Paşa gibi ilk Osmanlı aydınlarının toplamış oldukları Aya İrini, Çinili Köşk gibi eski yapılarda saklanan eserlerin ayrı bir müze binasında sergilenmesini sağlayan ve Türk Arkeolojisi'nin kurumsallaşması yönünde ilk adımları atan ressam ve arkeolog Osman Hamdi Bey (1842-1910), 1887'de en önemli kazısını (Sydon) Sayda'da (Lübnan) gerçekleştirmiştir. Bu kazıda Fenike krallarına ait 20'den fazla lahit ortaya çıkarılmıştır. Bunlardan en önemlileri İskender Lahdi, Ağlayan Kadınlar Lahdi ile Satrap Lahdidir ve bunlar günümüzde İstanbul Arkeoloji Müzesinde sergilenmektedir (Özdoğan 2006: 29-46). Doktor Dethier'in 1881 yılında ölümünden sonra Asar-ı Attika Müzesi Müdürlüğüne atanan Edhem Paşa'nın oğlu Osman Hamdi Bey (1842-1910) Türk müzecilik tarihinde yeni bir dönem açmıştır (Eyice 1990: 7).

Daha sonra Anadolu'daki İlkçağ Uygarlıklarını araştırmak isteyen Alman, Avusturyalı ve ABD'li arkeologlar da Bergama, Bodrum, Boğazköy, Didim, Priene, Milet, Efes ve Sart gibi tarihi merkezlerde kazılar yapmıştır. Bu kazılarda, Dünyanın Yedi Harikasından ikisi olan Efes Artemis Tapınağı ve Bodrum'daki Mausoleion gibi önemli yapıtlardan günümüze kalan bölümler ortaya çıkarılmıştır (Özdoğan 2006: 29-46).

Osman Hamdi Bey'in Türk Arkeolojisi'nin kurumsallaşması ve yasal bir çerçeve içinde faaliyet göstermesi adına attığı en önemli adım ise son halini 1884 tarihinde alan Asar-ı Attika Nizamnamesi'dir. Söz konusu Nizamname 1973 yılına kadar hiç değişmeden yürürlükte kalmıştır (Özdoğan 2006: 29-46; Umar ve Çilingiroğlu 1990: 4).

Osman Hamdi Bey tarafından kurulan Sanayi-i Nefise Mektebi (Güzel Sanatlar Akademisi) sayesinde Türkiye'deki arkeoloji eğitiminin de temelini atmıştır. Arkeoloji biliminin hem eğitim hem de bürokratik olarak kurumsallaşmasıyla birlikte Osmanlı Aydınları arkeolojik bilim dünyasında önemli bir yere sahip olmuşlardır (Dikkaya 2003: 187-188).

Bunun en belirgin kanıtı ise 19. yüzyılın sonlarında uluslararası düzeyde en önemli arkeolojik kurumsal yapı olan bugünkü ismiyle *International Union of Prehistoric and Protohistoric Sciences (UISPP)*'in ilk ismi olan *Congres d'Archeologie Prehistoriques (CIIAP)* kongrelerinde bir toplantı dışında Osmanlı İmparatorluğu'nun daima temsil edilmiş olmasıdır (Özdoğan 2006: 29-46).

1910 yılında Osman Hamdi Bey'in ölümüyle müze müdürlüğü görevini devralan Halil Edhem Bey yüklendiği görevi layıkıyla gerçekleştirmiş, savaş ve işgal yıllarında müze ve kurumun zarar görmesini engellemiş ve ilk Osmanlı arkeolojik yayınlarını gerçekleştirmiştir (Yıldıztüran 2007: 310).

II.II.2.2. Cumhuriyet Dönemi Arkeolojisi

Cumhuriyet döneminde ise arkeolojiye daha fazla önem verilerek uygulamalara devam edilmiştir. Birinci Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı İmparatorluğu yıkılmış, 29 Ekim 1923 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulmuştur. 1299'dan başlayarak yüzyıllarca devam eden imparatorluk sona ermiş yeni bir ulus devletin inşası çalışmaları başlamıştır (Özdemir 2003: 16-17) .

Bu anlamda, 1924-1930 yılları arasında kalan Cumhuriyetin ilk yıllarında toplumsal uzlaşmayı sağlayarak bir ulus devlet olmak, arkeolojik çalışma ve araştırmaları destekleyecek güçlü kurumların oluşturulması ve iyi yetişmiş uzmanların eğitiminin sağlanması temel hedef olarak benimsenmiştir. Ulus devlet projesinin toplumsal uzlaşmayı sağlayacak dinamiği ise Türk kimliğinin tarihsel kökleri anlaşılması ve araştırılması olmuştur (Özdemir 2003: 12).

Bu kapsamda, Anadolu topraklarında Ulu Önder Mustafa Kemal Atatürk başkanlığında başlatılan ilk çalışmalar ulus devlet yaratma amaçlı olarak ortaya konmuştur. Türk Tarih Tezi olarak tanımlanan bu görüşlerin şekillenmesi ve tam olarak tanımlanması 1929-1937 yılları arasında gerçekleşir (İnan 1939: 243-246).

Genç Türkiye Cumhuriyeti'nin medeniyet kavramına yeni bir tanım getiren bu çalışmalar Atatürk'ün insiyatifi doğrultusunda şekillenir. Bu ilk çalışmalar kapsamında öncelikli olarak araştırılması talep edilen hususlar Türkiye topraklarında yaşayan en eski halkların kimler olduğu, bu topraklarda en eski uygarlığın kimler tarafından ve nasıl kurulduğu, Türklerin dünya tarihindeki ve uygarlığındaki konumlarının ne olduğu ve İslam Tarihinde Türklerin gerçek kimlik ve rollerinin ne olduğu konularıdır (İnan ve Karal 1946: 59) .

Yukarıda bahsedilen soruların yanıtlanması maksadıyla Cumhuriyet Hükümeti tarafından Türk Tarih Tetkik Heyeti oluşturulur ve 1930 senesinde “*Türk Tarihinin Ana Hatları*” isimli yayınlar hazırlanır. Bu kitap içeriğinde 1931 yılında birtakım değişiklikler yapılarak yayınlanır ve 30.000 adet basımı yapılarak dağıtımı yapılır (Avcıoğlu 1978; Özdemir 2003: 12; Aydoğan 2006) .

Ayrıca 1925 yılında dilbilimsel kanıtlarla birlikte antropolojik çalışmaların yapılması maksadıyla Türk Antropoloji Araştırma Merkezi kurulur 1929 yılında ise kurum ismini Türk Antropoloji Enstitüsü olarak değiştirir (Özdemir 2003: 15).

1931 senesinde ortak tarih bilincinin oluşması ve Cumhuriyet geleneğinin eğitim seferberliği içerisinde aktif hale gelmesi maksadıyla ortaokul ve lise düzeyi için tarih kitapları basılır (Baykal 1971: 539). Tüm bu gelişmeler ışığında Türk Tarih Tezi'nin başarısı ise 1937 tarihinde toplanan Uluslararası Türk Tarih Kongresinde ortaya çıkar (Özdemir 2003: 13). Osman Hamdi Bey, Halil Ethem Bey gibi birinci kuşaktan sonra Batı'da iyi eğitim görmüş Arif Müfid Mansel, Remzi Oğuz Arık, Kılıç Kökten gibi ikinci kuşak ve bunları da Halet Çambel, Ekrem Akurgal, Nimet ve Tahsin Özgüç gibi günümüz arkeolojisinin çok şey borçlu olduğu isimler izlemiştir. Dönemim koşulları itibariyle Almanya'da çalışma imkânı bulamayan bazı bilim adamları ise Atatürk'ün davetiyle Türkiye'de görev yapmak üzere ülkelerinden ayrılmıştır. Bu bilim adamlarından Boğazköy de uzun yıllar çalışan Kurt Bittel ve Hititolog Helmuth. T. Bossert İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi bünyesinde Arkeoloji Enstitüsü'nün kurulmasına önayak olmuştur (Özdoğan 1998: 3; Widmann 1998: 245) .

Cumhuriyet Dönemi'nin ilk resmi arkeolojik kazısı ise T. H. Makridi Bey tarafından Ankara Frig Tümülüslerinde gerçekleştirilmiştir. 1931'de Türk Tarih Kurumu, 1934'te İstanbul Üniversitesi'ne bağlı Türk Arkeoloji Enstitüsü, iki yıl sonra da Ankara'da Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi kurulur. 1933'te Türk Tarih Kurumu adına ilk kazılar, Hamit Zübeyr Koşay başkanlığında Ahlatlıbel'de yapılır. 1935'te Koşay ve Remzi Oğuz Arık Alaca Höyük kazılarına başlar (Koşay 1973: 9) .

1936 yılında ise ulus devlet olmanın temel gereklerinden biri olan dil birliğinin sağlanması ve ortak dilin bilimsel olarak araştırılması için Türk Dil Kurumu kurulur. Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesinde Arkeoloji ve Assiriyoloji bölümleri açılır. B. Landsberger tarafından aynı fakülte bünyesinde detaylı ve bilimsel araştırmalar yapmak amacı ile Sümeroloji bölümü kurulur. Aynı dönemde H. Güterbock ise Hititoloji bölümünün kurulmasını sağlar (Hirsch 2000: 349-366; Özdemir 2003: 18-19) .

Ayrıca Türkiye'de 1930'lardan başlayarak Alman, Fransız, İngiliz ve Hollanda Arkeoloji Enstitüleri kurulur. Bu dönemde yerli ve yabancı uzmanlar birçok eski yerleşim bölgesinde araştırma ve kazılar gerçekleştirdiler. Kazılardan çıkarılan eserleri korumak ve sergilemek için İstanbul Arkeoloji Müzeleri gibi yeni müzeler açılır. Türkiye Cumhuriyeti bünyesinde yabancı araştırmacılar tarafından yapılan bu ilk arkeolojik kazı ve araştırmalar, Alishar (1927- H. von der Osten), İznik (1930)- (M.Schede), Hashöyük (1931- L. Delaporte), Boğazköy (1931- K. Bittel), Troia (1932- C. W. Blegen), Arslantepe (1932- L. Delaporte), Tarsus Gözlü Kule (1934- H. Goldman), Kusura (1935-W. Lamb), Yumuktepe (1937- J. Garstang), Tilkitepe (1937- E. B. Reilly), Demircihüyük (1937- K. Bittel) ve Van Kalesi (1938- K. Lake) olarak sıralanabilir (Uçankuş 2000: 15).

Yabancı bilim adamlarınca gerçekleştirilen araştırmaların sayısal olarak artmasıyla birlikte Türkiye Cumhuriyeti Devleti uzun süreli ve kapsamlı arkeolojik kazıların Türk araştırmacılarca yürütülmesini desteklemiştir. Bu destek kapsamında yapılan Türk arkeolojik kazıları ise Ahlatlıbel (1933- H. Z. Koşay), Alaca Höyük (1935- R. O. Arık ve H. Z. Koşay), Alpullu (1936- A. M. Mansel), Trakya Tümülüsleri-Kırklareli Vize

Tümölüs Kazıları 1936-1938 A. M. Mansel, Pazarlı (1937 H. Z. Koşay), Etiyokuşu (1937 Ş. A. Kansu) ve Karaoğlan (1937 R. O. Arık) kazıları olarak sıralanabilir (Akurgal 1993: 531-532; Özdemir 2003: 18-19) .

II.II.2.3 Gelişme Dönemi Arkeolojisi

1939'da başlayan II. Dünya Savaşıyla birlikte Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik koşullar bozulmuş arkeolojik çalışmaların nitelik ve niceliğinde azalma olmuştur. Bu dönem içerisinde yani 1939-1945 yılları arasında Kılıç Kökten ile Tahsin Özgüç'ün Düdartepe, Kavak ve Tekeköy araştırmaları ile Hamit Zübeyr Koşay'ın Karaz kazıları bu dönemde gerçekleştirilen önemli kazılardır (Kökten 1945: 361-400).

1945 yılı sonrasında ise Türk Tarih Kurumu'nun desteklediği çok sayıda kazıya başlanmıştır. Türk Tarih Kurumu'nun desteği Türk arkeolojisinin gelişiminde önemli katkılar sağlamıştır. 1946'da Kılıç Kökten başkanlığında Antalya'daki Karain kazılarına başlandı. Karain Mağarası, Anadolu'nun en büyük doğal mağaralarından ve tarih öncesi yerleşmelerinden biridir.

Arif Müfid Mansel, Perge (1946) ve Side (1947); Bahadır Alkım, Helmut Theodor Bossert Karatepe (1947); Tahsin Özgüç, Kültepe (1948) ve Altıntepe'de Urartu Kalesi (1959), Fikirtepe (1952) Halet Çambel, Hamit Zübeyr Koşay Büyük Güllücek (1957), Ekrem Akurgal, Eski İzmir (Smyrna), Foça, Sinop; Afif Erzen, Van'da Urartu (1961); , Kurt Bittel Güzelova 1961; Kenan Erim Aphrodisias (1961); Nimet Özgüç, Acemhöyük (1962) kazıları da Anadolu'da yapılan önemli arkeolojik araştırmalardır. Türk Tarih Kurumu günümüzde de kazı ve araştırmaları desteklemektedir.

1939-1945 yılları arasında yapılan yabancı kazılar ise Yortan 1946 Paul Goudin, Gordion 1949 Roudney Young, Harran 1951 David S. Rice, Beycesultan 1954 Seton Llyod, Hacılar 1957 ve Çatalhöyük 1961 James Mellaart başkanlığında yapılmıştır. Özellikle Çatalhöyük ve Hacılar arkeolojik kazıları sayesinde Neolitik ve Kalkolitik Dönemler hakkında detaylı bilgiye ulaşılmasıyla birlikte Anadolu Kültür Tarihi hakkında öne sürülen difüzyonist (yayılımcı) sav tartışmaya açılmıştır (Özdoğan 2004 :

9-11). Söz konusu görüşe göre M.Ö. 3000 yıllarına kadar yani Erken Tunç Çağından daha eski bir uygarlığın Anadolu topraklarında bulunamayacağı öngörülmektedir. Oysa Mellaart'ın önce Hacılar, ardından Çatalhöyük ve David French'in Can Hasan'da ortaya çıkardığı görkemli Neolitik ve Kalkolitik kalıntılar bu kuramı temelden sarsmıştır (Özdoğan 2006: 29-46).

Yine bu dönemde Halet Çambel tarafından Karatepe-Arsलantaş Açık Hava Müzesi kurulmuştur. 1945 sonrasında arkeolojik kazılarda ele geçen taşınır kültür varlıklarının tasnifine ilişkin genel eğilim eserlerin kazı alanından ya da ören yerlerinden alınarak müzelere taşınması iken, Halet Çambel ile birlikte söz konusu eserlerin yerinde korunması ya da *in-situ* halleriyle muhafazası hedeflenmiştir (Özdoğan 2006: 29-46; Ceram 1994: 159-170) .

Bu kapsamda yerinde koruma kavramı kazı yapılan alanın bütünsel olarak çevresiyle değerlendirilmesini sağlarken kültürel ortam olarak tanımlanan “*cultural landscape*” yaklaşımlarının gelişimine etki etmiştir. Kontekste dayalı bir veri tasnifine yol açan bu yaklaşım Türkiye arkeolojisi açısından devrim niteliğindedir. Karatepe Aslantaş ören yerinin Milli Park olarak değerlendirilmesi de milli park kavramının gelişimine ve sayısal olarak artışına büyük etki etmiştir (Özyar 2006: 107- 108; Prosper 2007: 117-124).

Tüm bu sayılan gelişime karşın İkinci Dünya Savaşı sonunu izleyen 1950’li yıllarda Türkiye Arkeolojisi dünyada meydana gelen bilimsel gelişmelerden uzak kalmıştır. 1950’li yıllarla birlikte arkeolojinin amacı, bakış açısı, yöntemi ve tanımı değişmeye başlamıştır. Bu kapsamda önemli bir sosyal bilim olan arkeoloji ile toplum arasındaki ilişkinin içeriği zaman içerisinde değişmeye başlamıştır. Bu anlamda dünyada arkeolojinin kuramsal gelişimine ilişkin çok sayıda çalıştay yapılmasına karşın Türkiye’den bu çalışmalara ciddi anlamda katılım gerçekleşmemiştir. Dünya Arkeolojisindeki bu gelişmeler kapsamında Anglo-Sakson temelli “Yeni Arkeoloji” ya da “Süreçsel Arkeolojik” kuramlar ve maddeci (materyalist) bakış açısıyla yapılan araştırmalar özellikle kuzey ülkelerinde gelişen arkeometrik metotlarla arkeoloji

biliminin tanımını ve yorumunu değişmiştir (Özdoğan 2006: 40; Binford 1962, 1964, 1968, 1977; Flannery 1976) .

Halet Çambel tarafından 1965 ile 1967 yılları arasında gerçekleştirilen Çukurova Bölgesi Planlama Projesi ile R. J. Braidwood'un ortaya koyduğu Güneydoğu Anadolu Karma Projesi dünyada meydana gelen kuramsal gelişim ve değişimin etkilerini Türkiye Arkeolojisine sınırlı düzeyde yansıtmıştır. Yine aynı dönemde David French tarafından devam ettirilen Can Hasan kazıları çağdaş kazı yöntemlerinin Anadolu topraklarında görüldüğü çalışmalardan biri olarak görülebilir (Özdoğan 2006: 40) .

1968 yılı ise Türk Arkeolojisi için bir kırılma noktası olarak nitelendirilebilir. Bu tarihte Fırat nehri üzerinde yapılmakta olan Keban Baraj Gölü Alanında ODTÜ'nün girişimi ile çok yönlü ve uluslararası bir arkeolojik proje başlatılmıştır (Odtü 1970, Özdoğan 2006: 40) .

Söz konusu proje kapsamında David French Aşvan, Ufuk Esin Tepecik ve Harald Hauptmann ise Norşuntepe arkeolojik kazılarını gerçekleştirmiştir. Bu alışmalar kapsamında Türkiye'de uygulanan arkeolojik metotlar itibariyle kuramsal bir ilerleme olmuş ve multidisipliner bir bilim dalı haline dönüşen arkeoloji kullandığı arkeometrik metotlar ve ortaya koyduğu neticeler itibariyle önem kazanmıştır (French 1971: 31-38; Esin 1970: 109; Esin 1971: 110; Hauptmann 1971: 71-91) .

Ufuk Esin 1968'de Tepecik'te başlayan arkeolojik kazı çalışmalarına 1971'de gerçekleştirilen Tülintepe kurtarma kazılarıyla devam etmiştir. Bu yöre 1975'te Keban Baraj Gölü'nün dolmasıyla birlikte sular altında kalmıştır. Buna ek olarak Ufuk Esin 1978 sonrasında, Karakaya Barajı suları altında kalan Değirmentepe'de kurtarma kazıları yapmış; Nimet Özgüç ise 1978 yılında Samsat'ta kazı çalışmalarını yürütmüştür (Esin ve Harmankaya 2000: 80, 87; Uçankuş 2000 : 475, 477, 481) .

1978 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından yürütülmekte olan kazı politikası değişmiş sınırla sayıda devam etmekte olan arkeolojik kazı sayıları yeni izin politikalarıyla çoğaltılmıştır. Ayrıca sayısal olarak artan yerli ve yabancı kazılara paralel olarak mevcut kültür envanterine yönelik tarama çalışmaları başlatılmıştır. 1980 yılında Ortadoğu Teknik  niversitesinde arkeometri ünitesinin kurulmasıyla birlikte arkeometri çalışmaları da çok yönlü devam etmiştir ( zdoğan 2006: 40) .

1980'li yıllardan itibaren ise Türkiye'deki birçok  niversite bünyesinde arkeoloji bölümü açılmıştır. Ayrıca arkeolojik araştırmalara Kültür Bakanlığı'nın, üniversitelerin, müzelerin ve Türk Tarih Kurumu'nun yanı sıra Tarih Vakfı, Türkiye Bilimler Akademisi ve  ek l Vakfı gibi kurumlardan da destek gelmeye başlamıştır (Esin 1981;  zdoğan 2006: 43) .

1990'lı yıllarla birlikte Türk Arkeolojisinde görülen bir diğer gelişme koruma ve alan yönetimine ilişkin olarak sürdürülen çok yönlü projelerdir. Özellikle Troya, Çatalhöyük, Efes, Hierapolis ve Kırklareli projeleri bu kapsamda önemli örneklerdir ( zdoğan 2006: 43).

II.III. ARKEOLOJİK TEORİ NEDİR?

Arkeoloji özellikle 19. yüzyıldan başlayarak kronolojik biçimde değişim ve gelişim göstermiş diğer bilim dalları arasındaki yerini sağlamlaştırmış ve çözmeye çalıştığı soruların nitelik ve niceliğini değiştirmiştir. Bugün ulaşılan tanımı itibariyle, eski toplumlardan günümüze kalan (beslenme tarzları, ürettikleri ürünler, savaşları...) maddi kalıntıları, maddi kalıntılara bağlı olarak ilişkileri... vb. arkeolojinin konusunu oluşturur. Bu kapsamda arkeolojinin konusu geçmişe dair olandan ya da geçmişin izlerini taşıyan kalıntılardan yola çıkarak toplumsal, kültürel ve etnik süreçlerin yeniden kurgulanması olarak tanımlanabilir. Bu kurgulama geniş alanları etkisi altına alan süreçleri tanımladığı kadar sosyal ekonomik ve kültürel anlamda bölgesel birimlerin analizi için de kullanılabilir. Arkeolojinin bugün vardığı konum ise farklı teorilerden (kuramlardan) yola çıkarak farklı sonuçları ortaya koymayı mümkün kılmakta ancak ortaya konan bu neticelerin niteliği varsayımsal ve geçici olmaktadır (Dolukhanov 1998: 30) .

Bu sebeple, maddi kalıntılardan yola çıkarak arkeolojinin çözümlemeye çalıştığı ve ele aldığı bütün sorular ve sorunlar birer “arkeolojik metin” olarak tanımlanabilmektedir. Bu kapsamda öncelikle arkeolojik bir metnin yorumlanmasının ne olup olmadığı ve arkeolojik yorumlamanın niteliğini incelenmesi gerekir (De Saussure 1998: 245) .

Arkeoloğun, arkeolojik metinle arasındaki tarihsel mesafenin (kronolojik farklılığın) varlığı, bilimsel bir analiz olarak arkeolojik metnin yorumunu kaçınılmaz bir zorunluluk haline getirir. Ancak yorum sadece eksik olan parçaları tamamlamak için yapılan bir uygulama değildir. Yorum; arkeolojik metni anlamlandıran, metnin konuşmasına kulak veren ve ona katılan bir uygulamadır. Öte yandan en betimleyici, işlevsel açıklamalar bile belirli bir zihinsel işleminden (çeviri, analoji (karşılaştırmalı analiz), düzenleme, sınıflama...) geçtiğinden dolayı arkeolojik bilginin bilim adamının zihninden çıkan yorumlamayla ortaya çıktığı söylenebilir. Yorumlamada bilim adamının "görme ve algılama" biçimi, yargıları önemli rol oynar (Eco 1996: 46).

Arkeolojiyle ilgili kişisel fikirler, yaklaşımlar, amaçlar ve projeler arasında yapılan seçimler arkeoloğun zaman içerisinde edindiği tecrübelerle paralel olacak şekilde değişmekte ve yeniden şekillenmektedir. Bu aşamada teorik değişimin temeli arkeoloğun kişisel bilinci doğrultusunda şekillenen bilinçaltı modellere ve bu modellerin kişisel tatminine dayalıdır. Gözlemlerin bir neticesi olarak oluşturulan kavramsal modeller ise arkeoloğun ulaşmak istediği sonuç doğrultusundaki bir ön kuram çalışması olarak nitelendirilebilir (Clarke 1972: 4). Model bu anlamda pek çok amaçla kullanılabilir ve gözlemleri teorik fikirlere bağlayan mekanizmanın biçimine göre oldukça çeşitlilik gösterebilir. Gözlemin yoğunlaştığı sınıf ve gözlemin teori ya da hipoteze bağlanma biçimi de çeşitlilik gösterir (Clarke 1972: 1).

Modeller hakkında tartışmak belirsiz soyut teoriler üzerine tartışmaktan daha büyük faydalar sağlayabilir niteliktedir. Çünkü model belirli bir teorinin bir sorun için sınırlılıkları daraltılmış, küçültülmüş, basitleştirilmiş, biçimlendirilmiş ve somutlandırılmış halidir. Bu kapsamda bir grup model üzerinde yapılan detaylı çalışma sonrasında benzer bilimsel hedeflere yönelik olarak amaç birliği doğrultusunda teorik altyapı oluşturulabilir ve benzer nitelikteki modellerin sentezlenmesiyle güçlü bir kuramsal teorik yapıya kavuşulabilir (Clarke 1972: 3). Bu kapsamda teorilerin bilimsel değeri ilkesel bir temele oturmalarına, onaylamaya elverişli önermeler takımı içermelerine ve ortaya koydukları bilimsel sonuçların karşılaştırılabilir nitelikte olmasına bağlıdır (Gandara 1987: 210) .

Ayrıca modeller elde edilen arkeolojik verilerin bir sistem dâhilinde ortaya konmasına yardımcı olurken, oluşturdukları bilgi birikiminin artması sonucunda teorilerin oluşumuna sebep olurlar. Sağlanan bilgi birikimiyle oluşturulan teorilerden beklenen temel nitelik ise hikâye edilebilir bir geçmişin kısaca topluma anlatabilen ve toplumca anlaşılabilen bir geçmişin ortaya çıkmasıdır. Bu bakımdan teori tahmin, varsayım ya da inançtan farklı olarak metodik bir çatıya ve gerçekleştirilebilir bir niteliğe sahip olmasıyla tanımlanabilir (Clarke 1972: 4; Maisels 1999: 25;).

Arkeolojik teoriler bakımından arkeolojik metnin ya da sorunun çözümlenmesi için kullanılan yöntemler oldukça önemlidir. Kuram çalışma alanının hem sınırlarını çizmeye hem onun çözümlemesine koşut olarak yol almaya yeterli birbiriyle sistemli olarak bağlantılandırılmış kavramlardan oluşur. Kavramlar eski düşünceler ya da eski imgeler (nesnelere insan zihninde yüklenen anlamlar) olmayıp, kapsamlarının sınırları çizilmiş veya iyice incelenmiş düşünsel nesneler sayılır. Bu nitelikleriyle kavramlar genellikle biçim verilmiş ya da teknik terimlerle dile getirilen düşüncelerdir. Arkeolojik kalıntıya kavramsal bir nitelik kazandıran ise arkeologtur (Maisels 1999: 25) .

Arkeoloji teorik yapısı itibariyle diğer sosyal bilimlerden oldukça farklıdır. Örneğin sosyal antropolojide incelenen konuyu kendini anlatabilen ya da tanımlayabilen insanlar teşkil eder. Oysa arkeolojide değerlendirmeye tabi olan veriler ya da nesneler insan yapısıdır ve araştırmacılar tarafından yorumlanmaları ya da konuşturulmaları gerekmektedir. Bu kapsamda sadece süs eşyaları gibi üretim biçimlerinin anlamları çok açık olabilmekle birlikte insan ürünü olan farklı nesneleri içinde bulundukları sosyal ve fiziki kontekst itibariyle anlamlandırmak oldukça güçtür (Maisels 1999: 23) .

Tüm bu konular ışığında temelde deneysel (ampirik) ve sınıflandırıcı bilim dalı olmakla birlikte arkeoloji aynı zamanda paradoks oluşturacak seviyede kurama bağlı bir birimdir. Bunun sebebi ise, bilgiyi üreten bilim adamının arkeolojik verileri değerlendirmeye tabi tutarken bunları parçalı olarak, yayılmış ve çok az elde etmesidir. Örneğin arkeolog çalıştığı alanın genişliği ile paralel olarak varsayımsal sonuçlarını o kadar geniş tutabilir. Bunun sebebi ise arkeolog tarafından kazılan alanın bütün içerisinde sadece küçük bir parçayı tespit etmesidir. Bilim adamı, çalıştığı ve arkeolojik veriyi elde ettiği alandan ele geçen buluntuyu mevcut konteksti içerisinde değerlendirmeye çalışırken bir yandan genelleme metodunu kullanmak zorundadır. Ayrıca arkeolog bir kalıntı ya da parçadan yola çıkarak bütüne dair oluşturduğu bilginin teorik düzeyini ulaştığı ve ulaşabileceği sonuçlar itibariyle dengelemek zorundadır. Bu karmaşık sentezleme süreci içerisinde arkeolojik veriden yola çıkarak oluşturulacak yanlış ya da eksik bir genelleme ise, arkeolojik çalışmanın kuramsal hedefini ve uyguladığı metotları da etkileyecek düzeyde karmaşıktır (Binford 1964: 425-441) .

Bir teorinin içinde yasaya benzer hiç değilse bir tane ilke içeren ve onaylamaya elverişli olan birbirleriyle sistemli olarak ilişkili önermeler takımı olmalıdır. Yani teoriler açıklayıcı sorunlarını çözmek amacıyla ileri sürülmüştür. Bu nedenle bu işi ne kadar iyi yaptıklarına bakılarak birbirleriyle karşılaştırılıp değerlendirilebilirler (Gandara 1987: 210). Bu itibarla, bilimsel ilerlemenin dinamiklerinden biri teorik tartışmalardır. Arkeolojik verinin analizinde kullanılacak yaklaşımlardan hangisinin daha deneysel neticeler ortaya koyacağı, hangisinin vertifikasyon (deneysel geçerlilik) ve disvertifikasyon (deneysel geçersizliğe) daha yakın olacağı verinin bilimsel bilgiye dönüşmesinde oldukça önemlidir (Maisels 1999: 25) .

Teorik çerçeve dâhilinde, arkeolojik verinin yorumlanması epistemolojik (bilgi kuramsal) bir nitelik gösterir. Yorumun kendine ait işleyişi ve yasası vardır. Bir arkeolojik metne uygulanırken de bunlar işlemeye devam eder. Örneğin; bir seramik parçası ya da bir mimari kalıntı bulunduğunda bunların işlevlerini anlamak ve açıklayabilmek (yorumlayabilmek) için uygulanan teorik çerçeve dahilinde değerlendirilmeleri gerekmektedir (Maisels 1999: 25). Dolayısıyla kuram teriminin varsayım ya da öngörü anlamında kullanılması ortaya çıkardığı sonuçların niceliği ve niteliği itibarıyla doğru değildir. Birden çok ve farklı arkeolojik kuramın aynı verilerden benzer nitelikte bilgi çıkarması ancak kuramların sağlam temellendirilişiyle mümkündür. İyi kuramlar ise temelde daha güvenli öncüllere sahip olmalarıyla, kendilerinden hareketle daha güçlü tümdengelimlere olanak vermekle ve araştırmanın ya da bilimsel çalışmanın her safhasında bir kanıtın ampirik (deneysel) geçerliliğini göstermeye uygun olmalarıyla tanımlanırlar (Maisels 1999: 25) .

Bilimsel bir disiplinin kuramsal olarak gelişim sürecini tanımlayan Clarke söz konusu gelişimi üç aşamalı olarak değerlendirmiştir (Clarke 1973: 6-8). Buna göre:

----- (1) Aşama disiplinin bilincinin oluşması biçiminde tanımlanır. Disiplin kendini tümüyle uygulamaları ile ifade etmektedir. Bu aşama da bilimsel disiplin içinde herhangi bir farkındalık gelişmemiştir. Dolayısıyla salt bilgiye ulaşmak temel hedeftir.

----- (2) Aşama disiplinin bir farkındalığa sahip olması olarak tanımlanmaktadır. Farkındalığa ulaşan süreçte nicelik ve nitelik olarak artan bilginin anlama biçimlerimizde sebep olduğu karmaşıklıkları çözümlemek amacıyla bazı teori ve modellere gereksinim duyulmaktadır.

----- (3) Son aşama ise disiplinin kendisine ve disiplinin içinde bulunduğu ortamlara eleştirel bir göz ile bakabilmesidir. Kuramsal gelişimin sağlanması da metodik tartışmaların ya da çatışmaların yaşandığı bu eleştirel süreçte gerçekleşir. Artık disiplin kendini amaca yaklaştıran en doğru bilimsel yöntemi kullanma çabasıdır.

II.III.1. Dünyada Teorik Arkeoloji'nin Gelişimi

19. yüzyılda Avrupa'da antikacılık ve koleksiyonculuğun yerini, yavaş yavaş bilimsel arkeoloji almaya başlamıştır. Bu dönemde etnik kültürlerin yerelliğine ilişkin milliyetçilik etkili arkeolojik çalışmalarda artış olduğu gözlenmektedir (Trigger 1984: 335-370). 19. yüzyılın ikinci yarısında ise arkeoloji bir bilimsel disiplin olarak gerçek anlamını kazanmış ayrıca milliyetçilik akımı politik bir ideoloji olarak benimsenerek arkeolojik çalışmaların içeriği ve amaçlarında değişime neden olmuştur (Malina ve Vasicek 1990: 15-45). Bu gelişimin temelinde yatan en önemli sebeplerden biri Avrupa düşünce sisteminin kiliseden bir şekilde ayrılarak özgürlükçü bir anlayış içerisinde oluşturulmaya başlamasıdır. Bu düşünsel kırılma dönemi ise Rönesans ve Humanizme kadar gider. Humanizm ise bilinen daha önceki dönemlerden farklı bir tarihsel perspektif yaratmıştır (Anderson 1995: 84). Rönesans 15. yüzyılın ilk yarısından 17. yüzyılın sonuna kadar Avrupa Ortaçağ düşüncesinden uzaklaşarak Yakınçağa hazırlanışı temsil etmektedir. Ortaçağın kapalı, bilimi amaç edinen, birey tarafından sahiplenilen ve kesinlik taşıdığına inanılan bilgi anlayışı yerini bir keşif süreci içinde kaydedilen bilgi anlayışına bırakmıştır. Bilgi birikiminin ve bazen kuşaklar boyunca sınırsız biçimde sürekliliğinin söz konusu olması işbirliğinin üstün bir değer haline dönüşmesine neden olmuştur. Bu sebeplerle bilginin metodik olarak gelişimi ve aktarımı için akademiler kurulmuş, ansiklopedi projeleri ortaya çıkmıştır. İngiliz Francis Bacon “*Novum Organum*” adlı eserinde Rönesans ile başlayan bilgidaki bu yeniliği ve tarihi kesin değişim bilincini teorik olarak ortaya koyar (Bacon 1999) .

Humanizmin temel hareket noktası ise insanın üstün ve saygın bir konumda oluşu ve antik eserlerden yola çıkarak yapılacak çalışmaların uygarlık ve kültür idealine uygun olduğudur. Floransa’da ortaya çıkan Humanizm 14. yüzyılda Petrarca ve Coluccio Salutati tarafından Antik Çağ yazarlarının üslubuna dönüşü savunur. Hümanist akım, kaynağını insanın yüceliğinden aldığını iddia eder. Ortaçağ kültürü insanı canlılar dizisinde az istenen ve değışmez bir yere koyarken hümanistler Yeni Platoncu (Eflatuncu) ve Platoncu (Eflatuncu) felsefenin insanı yaratıcının bir yansıması olarak zeka ve ruhla birlikte, mutlak birlik içinde ayrıcalıklı olarak ele aldığını savunur (Paul 1912; Petrarca 2000; Özden 2008: 1-15). Picodella Mirandola bu durumu “*İnsanın Saygınlığı Üzerine Söylev*” adlı eserinde “insan yaratıcıdan kendisini belirleyecek olan ayrıcalığını almıştır, zekâsını ve özgürlüğünü kullanmasıyla insan bu dünyadan ve muhtemel yeniden dünyaya gelişler dışında gerçek ve simgesel olarak işgal edeceği bir yere sahiptir” şeklinde tanımlamaktadır. Modern bilimin temeli de bu dönemde atılmıştır (Mirandola 1967: 80) .

1760’lı yıllara gelindiğinde Fransa ve Avrupa’da Aydınlanma Felsefesi ortaya çıkmıştır. Düşünürler bu dönemde kendilerini yergi yazıları (eleştiriler), mektuplarla, sözlüklerle, romanlarla, şiirlerle, tiyatroyla ve sistem açıklamalarıyla tanımlıyorlardı. Almanya’da ise bu dönem “*Aufklaerung*” (Aydınlanma) olarak tanımlanmaktadır (Adorno 1996: 200-257) .

Diderot yönetiminde yayınlanan dönemin en önemli kaynakçası *Ansiklopedi*’de (1751-1772) uzmanların söylemleriyle bilim, sanat ve meslekler alanındaki bilginlerin bir çeşit bilançosu çıkarılmıştır. *Ansiklopedi* adlı eserin kaleme alınış amacı ise halkı aklın bütün buluşları ve ilerlemeleri hakkında aydınlatarak insan bilimlerindeki gelişmelere katkı sağlamaktır. Bütün felsefî, ekonomik, siyasal sorunlar bu yazımda incelenmektedir. 17 ciltlik eserde çok sayıda görsel malzeme bulunmakta ve mesleklerin teknik ve kuramsal yapılarına önem verilmektedir (Diderot 2000) .

1789 yılında gerçekleşen ve milliyetçilik temelli ulus devlet kavramını gündeme getiren olay ise Fransız İhtilalidir. Milliyetçilik bir ulus inşa etmesi projesi ya da uluslaşma projesi olarak tanımlanmaktadır (Hobsbawn ve Ranger 1983: 11-12). Milliyetçilik kavramı her ulusun kendi siyasal örgütlenmesini yani devletini yaratmasının zorunluluğunu kabul eder. Ayrıca milliyetçilik siyasi ve ulusal birimin birbiriyle uyumlu olmasını savunan bir ilke olarak modern çağa özgü bir olgudur (Gellner 1983: 1). Bu kapsamda, ulus devlet projesi sınırları belirlenmiş bir bölge içerisinde yaşayan bireyleri sosyal örüntüsünü anlamlandıracak ve toplumsallaşmalarını sağlayacak ortak değerlere ihtiyaç duymaktadır. Gündelik ortak pratikler ve aygıtları kullanarak toplumsal oluşumun kendini bir ulus olarak tanımlaması olanağı mümkündür (Balibar ve Wallerstein 1993: 117) .

Sosyal bilimler ve tarih yazımı da milliyetçilik kavramının dayandırılacağı tarihi yurt, köken soy, göç, altın çağ yok oluş ve yeniden diriliş gibi olguları anlamlandırmaya çalışır. Anlamlandırılan bu tip kavramlar aracılığıyla anılar, değerler ve simgeler 19.yy uluslaşma projesinin gerçekleşmesinde toplumsal bütünleşmeyi sağlayan önemli öğeler olarak karşımıza çıkar (Smith 1996: 15-30) .

19. yüzyılın ortalarında ve sonlarında ise kültür tarihçiliği ya da etnotarihsel arkeolojik yaklaşım zamanla rakamsal olarak artış gösteren eski kalıntıların sınıflandırılmalarının yapıldığı, buluntular arasında benzerlik ya da farklılıklar gözetilerek (analoji yapılarak) kültürel ilişkilerin kurulduğu ve arkeolojik buluntular arasında kurulan bu ilişkilerin bir tarih dizimine ya da kronolojiye oturtulduğu bir süreci tanımlar (Trigger 1989: 27-69). Bu dönemde meydana gelen bilimsel gelişmelerin ışığında biçimsel analiz yöntemleri ve stratigrafik tabakalanmalar değişim gösterir (Renfrew ve Bahn 1996: 34-35). Kültür tarihçiliği döneminde insan merkezli bir kültürel tarih değil nesneler temelli bir kültürel tarih anlayışı benimsendi. Göç, yayılım yeni bir icat olarak nitelenirken durağanlık gibi konular üzerinde araştırma yapılmamıştır (Gamble 2001: 22-23).

Uluslaşma projelerine arkeolojinin etkisini gösteren birçok örnek vardır. Örneğin 1821 yılında Meksika'nın bağımsızlığını ilan etmesinin ardından temel hükümet politikası İspanyol tarihinin araştırılması olmuştur. Bu kapsamda milli bir tarih kavramına gerçek anlamı kazandırılmaya çalışılmış ve bu amaç doğrultusunda arkeolojik araştırmalara destek verilmiştir. Özellikle 1910 devriminden sonra araştırmalar büyük bir hız kazanmış ve bilimsel anlamda kuramsal bir alt yapı oluşturulmaya başlanmıştır. İspanyol işgali öncesi kültürel dokunun mevcut halk kültürleri ile bağlantısını ortaya koymak adına müzeler kurulmuş güncel sanat ve sanatçılardan bu konuda yardım alınmıştır (Trigger 1989: 180) .

Siyasi rejimlerin arkeolojik kanıtlarla meşruiyetlerini ilan etmesi anlamında İran'da Şah rejiminin Akamenid sülaleleriyle bağlantı kurup kendi hegemonyasını meşru bir zemine oturtmak istediği gözlemlenmiştir. Bu amaç kapsamında 1971 yılı içerisinde Perslerin 2500 üncü yıl şenlikleri düzenlenmiştir (Trigger 1989: 183) .

İsrail Devleti de kuruluş felsefesine paralel olarak siyasi doktrinini gerçekleştirmek ve yerleşim politikalarına geçerlilik kazandırmak adına Eski Ahit Arkeolojisine çok sistemli ve yoğun biçimde devlet desteği vermektedir (Trigger 1989: 183) . Bu kapsamda Musevi inancına göre “*Arz-ı Mevud*” (Vaad Edilen Toprak) İsrail Devleti'nin vahiy temelli coğrafi sınırlarını belirlemektedir (Küçük 1982: 16-17, Küçük 1990: 144-146) .

Avrupa Birliği kurulduktan sonra da benzer yaklaşımlar devamlılığını sürdürmüştür. İngiliz BBC televizyon kanalı 06.10.1991 tarihli bir yayınında Neanderthal adamını ilk Avrupalı ilan etmiştir. Benzer yaklaşımlar Venedik'te 1991'de açılan bir sergide Keltler ilk Avrupa kültürü olarak tanımlanmıştır. Başka bir sergide ise Franklar Avrupa'nın öncü sosyal toplulukları olarak tanımlanmış ve Bronz Çağı Avrupa'nın ilk altın çağı olarak ifade edilmiştir (Härke 2000: 15) .

Etnik bakış açısının arkeolojik çalışmaların amaç ve niteliğini belirlediği dönem, 20.yy'ın ilk yarısında arkeolojinin temel varsayımı Gustav Kossina'nın yerleşim arkeolojisi "*Settlement Archaeology*" kuramında açıklanmaktadır. Buna göre arkeolojik verilerin değerlendirilmesinde farklı alanlardan ele geçen eserler arasında birtakım tipolojik karşılaştırmalar (analoji) kullanılmakta ve arkeolojik kalıntıların ele geçtiği bölgeler ya da merkezler arasında bağlantılar kurulmaktadır. Bu analogik yönteme örnek olarak kültür etnik grupla, arkeolojik buluntunun yayılım alanı ya da kültürün yayılım alanı ile etnik grubun yaşam alanı arasındaki bağlantılar gösterilebilir (Kossina 1896: 134-153; Özdemir 2003: 10). Bu kapsamda sınırlılığı çizilmiş kültür alanları özgül halkların ve kabilelerin sahalarıyla çakışır niteliktedir (Kossina 1911: 3). Etnik kimlikler hakkında oluşturulan subjektif bakış açısına göre belirli bir arkeolojik kalıntının ele geçtiği coğrafya ve bu coğrafyada yaşamını sürdüren insan toplulukları arasında arkeolojik kültür ya da kültür bölgesi temelinde bir ilişki vardır. Ancak söz konusu yaklaşım aşırı milliyetçi siyasi ideolojiler tarafından bilimsel çalışmaların hedefleri arasında gösterildiğinde ortaya konan sonuçların bilimsel bilgi olmaktan çıkıp ideolojik çıkarlar doğrultusunda kullanılması kaçınılmazdır.

Benzer bir tarihsel sınıflandırma yöntemi Montellius tarafından Alman Tarihini Ortaçağdan Taş Çağına doğru takip edebilmek amacıyla kullanılmıştır (Montelius 1903). Bu çalışma etno-tarihsel yaklaşımın oluşmasına sebep olmuştur. Dolayısıyla etno-tarihsel arkeolojik yaklaşım Gustav Kossina öncesinde ortaya çıkmış olmasına karşın onun döneminde kuramsal bir çerçeveye oturtulmuştur (Sklenar 1983: 91).

Kossina ve Menghin'in arkeolojik kültür kavramı G. Childe vasıtasıyla Birleşik Krallıklar arkeolojisini de etkilemiştir. Childe, Kossina'nın Avrupa Prehistoryası'nın İndo-Germen yorumunu ve ırkçı yaklaşımlarını reddetmiştir. "*Aryanlar*" kitabında Kossina ile benzer bir tutum sergilemiş olan Childe, daha sonraki çalışmalarında toplumsal evrim anlayışı lehine arkeolojik kültür yaklaşımından önemli ölçüde vazgeçmiştir (Childe 1929: 5-6; Shennan 1994: 8).

1936 yılında yayınlanan ve 1965 yılında ikinci basımı yapılan “*Man Makes Himself*” (Kendini Yaratan İnsan) adlı yapıtta Gordon Childe Neolitik Çağ, Tunç Çağı ve Demir Çağı biçimindeki üç çağ sistemini kullanmaktan vazgeçmiştir. Bu kavramlar yerine Neolitik Devrim ve Kent Devrimi ikilisinden oluşan İki Devrim Kavramı kuramsal olarak kullanılmaya çalışılmıştır (Mc Nairn 1980: 91-99). Neolitik Devrim Childe tarafından yabancı yiyecek toplayıcılığının karşısı bir sosyal dönüşüme işaret eder. Seramik üretiminin, dokumacılığın, ahşap işlemeciliğinin yanı sıra hayvanların evcilleştirilmesiyle çobanlık, besin üreticiliği ve çiftçilik faaliyetlerinin bir sonucu olarak köy yaşamından kopuşun gerçekleştiği Neolitik Devrim kavramının temel dayanakları olarak öne sürülür (Childe 1936: 105-106) .

Ayrıca Childe tarafından kaleme alınan “*The Danube in Prehistory*”, (Prehistorik Çağda Tuna) adlı kitapta kültür tarihinin temel varsayımları “Sürekli bir arada ortaya çıkan belli kalıntı türleri çömlekler, aletler, süs eşyaları, mezarlar ve evler buluyoruz. Birbiriyle bağlantılı bu tür özellikler birleşimini kültürel grup ya da sadece grup olarak adlandırmalıyız. Bu tür bir birleşimin günümüzde halk olarak adlandırılacak şeyin maddi dışavurumu olduğunu varsayıyoruz” tümceleriyle açıklanır (Childe 1929: 81) .

Yoğun tarımsal faaliyetlerin bir sonucu olarak ortaya çıkan sosyal artı “üretim-ihtiyaç fazlası ürünün” ise toplumsal değişime etki etmiş yönetenler ve yönetilenler başlıkları altında tanımlanan sosyal sınıfların ortaya çıkması sağlanmıştır. Sosyal hayatın değişimiyle ortaya çıkan tüm bu sosyal dinamikler medeniyet ve uygarlık kavramlarının ortaya çıkışında önemli olmuştur. Kısaca Childe, Kent Devrimini devletin doğuşuyla özdeşleştirmektedir (Childe 1936 : 105) .

Son yıllarda yapılan çalışmalarda ise Childe’nin görüşlerinin aksini savunan bilim adamlarının sayısı da artmıştır (Özdoğan 1995: 267-280, 2007: 441-458). Franz Oppenheimer, “*The State*” (Devlet) adlı yapıtında devletin ortaya çıkışını savaşı göçebe toplulukların kendilerine karşıt yaşam biçimine sahip yerleşik topluluklar üzerinde sistemli bir yağma düzeni ve egemenlik kurmaları ile tanımlamaktadır (Oppenheimer 1997: 30).

14. ve 15.yüzyıllarda yaşamış olan İslam Düşünürü İbn Haldun ise Türkçe başlangıç anlamına gelen “*Mukaddime*” adlı yapıtında güçlü bir birlik dayanışma ve öteki topluluklara üstün gelme duygusu olarak açıklayabileceğimiz bir durum olan asabiyyetin bedevi (göçebe, çoban) toplulukların hazari (yerleşik, çiftçi ya da kentli) topluluklar üzerinde egemenlik kurmalarını sağladığını ileri sürmektedir (Şenel 1996 :39).

Aynı şekilde Childe “*Doğunun Prehistoryası*” adlı yapıtında, Güney Mezopotamya’da köylüler üzerinde egemen olan bir sınıfın elde ettiği toplumsal artıya atıfta bulunarak, söz konusu artı üretimin köyleri kente dönüştürerek uygar topluma geçilebilmesini sağladığını öngörmektedir (Childe 1946). Childe’nın 1942 yılında kaleme aldığı “*What Happened in History*” (Tarihte Ne Oldu) ile 1951 yılında yayımlanan “*Social Evolution*” (Sosyal Evrim) yapıtlarında salt kronolojik nitelikli yaklaşım kültürel yaklaşımla birlikte sentezlendiği için kuramsal arkeolojinin ilerlemesinde önemli bir yer almıştır. Childe tarafından öne sürülen bu bütünsel “*holistik*” yaklaşım tarihöncesi dönemlere ait çalışmalardaki ekonomiye ilişkin incelemelerin yapılmasında da önemli olmuştur (Childe 1971; Clark 1976: 5).

Arkeolojideki bu kuramsal dönüşüm bilimsel ve teknik gelişimle birlikte hızlanarak devam etmiştir. Örneğin arkeolojik verinin analizinde kullanılan sayılar sorunu ekonomik, demografik ve çevresel koşulların değerlendirilmesinde önemli bir yer teşkil etmiştir (Wheeler 1956: 245) . Bu değişim bir anlamda 19. yüzyılın ortalarından itibaren gelişmekte olan Antropolojik, Pozitivist, Evrimci ve Evrensel arkeoloji anlayışının yeniden Romantik Dönemin etnik tarihçilik anlayışı lehine terk edilmesidir (Skleneer 1983: 148-151) .

Üstelik bu dönem Romantik Dönemin aksine tipolojik, kronolojik, stratigrafik ve kartografik (haritacılık ile ilgili) yöntemlerle arkeoloji bilimi kendisini ve dolayısıyla iddialarını bilimsel kılma olanakları da elde etmiştir. 19. yüzyıl ortalarından itibaren Avrupa üniversitelerinin çoğunda arkeoloji ve prehistorya bölümleri açılmaya başlamış, müze çalışmaları, müzecilik başlığı altında ayrı bir profesyonel çalışma alanı olarak tanımlanmış ve eski eserlerin ve yerleşimlerin korunması ve onarımı konusunda ulusal düzeyde hukuki düzenlemeler yapılmıştır (Özdemir 2003: 10) .

Thomsen, Kopenhag Müzesi'ndeki malzemeleri birbirini izleyen bu teknolojik aşamalara göre, daha doğrusu kullanılan hammadde sırasına göre Taş, Tunç ve Demir Çağı yapıtları diye sınıflandırmıştır. Bu kronolojik ve mekânsal çerçeve “Üç Çağ Sistemi” olarak adlandırılarak bölgesel çeşitlemeye ve arkeolojik verilere dayalı Avrupa Arkeolojisi'nin gelişimini sağlamıştır (Özdemir 2003: 10). Danimarka'daki turba (*Bitkilerin kısmende hayvansal artıkların ve yeraltı su düzeyinin üzerinde genellikle 'sphagnum' denilen yosunlar ve bataklık sazlarının su dibinde çökerek, su altında hava ile ilişkisi kesilmiş bir ortamda yıllarca çürüyüp birikmesinden oluşan % 100 doğal bir malzeme*) yataklarında ve mezar tepelerindeki katmanlar göz önüne alındığında, bu tür bir sınıflamanın doğruluğunu kanıtlamıştır. 1850'lerin ortalarında ise İsviçre'deki göl düzeylerinin düşüklüğü, tarih öncesi İsviçre göl yerleşmelerinin kazılmasına olanak vermiştir .

Tüm bu çalışmalar kapsamında teknolojik aşamaların ardışıklığı kuramı doğrulanmış böylece Taş Çağı, Tunç Çağı ve Demir Çağı kavramları benimsenip arkeoloji literatüründe kullanılmaya başlanmıştır. Örneğin Nazi Dönemi Almanyası'nın yayılmacı ve saldırgan ideolojik temeli Kossina tarafından hazırlanan çeşitli haritalar üzerindeki belirli arkeolojik buluntu gruplarının dağılımını gösteren haritalar esas alınarak inşa edilmiştir. Nerede Germen Kültürüne ait bir maddi kalıntı varsa o bölge resmi anlamda Alman toprağı olarak algılanmış ve Almanyası'nın o bölgeyi geri alma hakkı olduğu savı ortaya atılmıştır (Trigger 1989: 164-167; Veit 1989: 39; Arnold 1996: 553) .

1933 yılı sonrasında iktidardaki Nazi Partisi'nin de desteğıyle Germenlerin kökleri ve onlarla ilgili buluntulara yer veren kazılara öncelik verilmiştir. 1933-35 yılları arasında çeşitli Alman Üniversiteleri bünyesinde toplam 8 yeni prehistorya kürsüsü kurulmuştur (Arnold 1990: 468). 1939 yılında Almanların Polonya'yı işgaliye başlayan İkinci Dünya Savaşı sonrasında da Doğu Almanyası'daki Alman varlığını kanıtlama çalışmaları devam etmiştir (Arnold 1990: 473). Almanyası'da yapılan kazılarda ele geçen buluntulardan yola çıkarak yeniden Germen köyleri inşa edilmiş bunlar açık hava müzeleri işlevi görmüştür. Germenlerin Roma Ordusuna karşı kazandığı zaferler bağlamında çok sayıda Germen Anıtı açılmıştır (Hassmann 2000: 94). Ancak bu dönemin sonunda

ortaya çıkan arkeolojik yaklaşım insana dair sonuçlar veren bir kültürel tarih sonuç içermemesine karşın, salt arkeolojik kalıntıya ya da malzemeye dayalı bir kültürel tarih sonucu vermiştir. Bu kapsamda sadece materyalden yola çıkarak değerlendirmelerde bulunan kültür tarihçiliği de kendi içinde kuramsal olarak birtakım eksiklikler barındırmaktadır. Örneğin kültürel değişim, göç, durağanlık ve yayılım gibi sosyal hareketlilikleri tanımlayan kavramlara kültür tarihçi yaklaşım kapsamında yeteri kadar açıklayıcı bir tanım ortaya konamamıştır (Gamble 2001: 22-23) .

Modern Çağın arkeolojisinin temel özelliği ülkelerarası uluslaştırma politikasına dönük olarak ikonlaştırdığı milliyetçilik akımı olarak değerlendirilmektedir. (Hobbsbawn 1993: 29). Bu dönemde uluslara ait ataların peşinde olan arkeolojik araştırmalar coğrafi olarak yayılım alanlarının tespiti peşindedir. Bu kapsamda milliyetçi arkeolojinin temel hedefi ulusların ve etnik grupların moral değerlerini güçlendirmektir (Trigger 1984: 360). Milliyetçilik akımının etkisi altında kalan arkeolojik araştırmalar dâhilinde geçmiş ile bugün arasında saptanan bağlantıların ve kurulan ilişkilerin ya da sosyal bilimciler tarafından kullanılan tabirle kurgulamaların gerçekten kopuk olduğu hususu ise Benedict Anderson'un "*Imagined Communities*" (Hayali Cemaatler) adlı eserinde iddia edilmektedir. I. Dünya Savaşı sonrası arkeolojik düşünce modern çağın bilimsel bilgiyi ideolojik hale getirmesini eleştirerek farklılaşma yoluna girmiştir. David Clarke'ın arkeolojik düşüncenin evrim süreci için kullandığı bilinç durumları içerisinde "eleştirel öz bilinç" bu değişime neden olan kuramsal çelişkiyi göstermektedir (Clarke 1973: 6-7).

Bu dönemde Avrupa yeni bir kimlik arayışı sürecine girer ve buna bağlı olarak "diğerleri" tanımı yeni bir anlam kazanır. Bu oluşum sürecinde Avrupa düşünce sistemi kökenlerini başka bölgelerden, dışarıdan gelen etkilere bağlamak yerine kendi coğrafyasının getirdiği iç dinamikte görmeyi yeğler. Bu yeni kimlik arayışı C. Renfrew'un 1967 yılında "Avrupa uygarlığının bağımsız gelişimi kuramı" ile kimlik kazanır (Renfrew 1969: 131-135, Anthony 1990: 895, Özdoğan 2004: 1-11) .

Renfrew yayılımcı "difüzyonist" kurama karşı çıkarak Avrupa Uygarlığı'nın kökeninde Yakındoğu etkilerinin bulunduğunu tümü ile yadsımış, bugünkü Avrupa'nın temelini oluşturan ilk uygarlıkların Avrupa'da, yakındoğu ve diğer bölgelerden etki almadan

bağımsız ve onlara koşut olarak geliştiğini ileri sürmüştür. Bu kuramın ikinci yansıması olan yayınında Renfrew, Avrupa'yı Yakındoğu'dan ayıran ve Ege'nin içinden geçen “*Cultural Fault Line*” (Kültürel Kırılma Bölgesi) tanımını da getirmiştir. Renfrew'ın bu kurgusu, kısa bir süre içinde geniş bir yansıma bulmuş, o zamana kadar hâkim olan “*Difüzyonist*” (Yayılmacı Düşünce)’nin yerini bir anda “*Anti Difüzyonizm*” (Bağımsız Gelişme) modelleri almıştır. O yıllarda kendine yeni bir kimlik arayan Avrupa’da, Avrupa Uygarlığı’nın başka coğrafyalara borçlu olmadan geliştiği kavramının bu denli hızlı bir kabul görmesi çok rastlantısal bir nitelikte gözükmemektedir (Ammerman ve Cavalli Sforza 1973: 343-357; Renfrew 1987: 234 Özdoğan 2004 : 1-11) .

Bu görüş o kadar hızlı yayılmıştır ki 1970 ve 1980’li yıllarda yayılımcılıktan söz edilmesi ya da herhangi bir kültürel olgunun Yakındoğu üzerinden Avrupa’ya geldiğinin söylenmesi, bilimsel ortamda kabul edilemez bir öngörü haline gelmiştir. 25-30 yıl kadar süren bu süreçte Avrupalı bilim insanlarının araştırmaları özellikle Güneydoğu Avrupa ve kısmen Akdeniz bölgesinde yoğunlaşmış ve hatta uygarlığın Balkanlar’da doğup buradan başka bölgelere yayıldığını ileri süren kuramlar bile ortaya çıkmıştır (Ammerman ve Cavalli Sforza 1973: 343-350; Renfrew 1987: 94 ; Renfrew 2000: 11-14, Özdoğan 2004 : 1-11) .

Özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısında arkeologların yöntemsel değerlendirmeleri değişmeye başlamıştır. Bu dönüşümün kanıtı etnolog ve antropolog olan Andre Leroi Gourhan’ın kültür yataklarının hepsinin incelenmesi gerektiği fikridir. Bu anlayış dâhilinde kazılarda bulunan kalıntıların incelenmesine ağırlık veren tarih öncesi bilimi artık tarih öncesi insanının yaşam koşullarını araştırmaya yönelmiştir. Kültür yatakları kavramı ise arkeolojik olarak kazılan alan içerisindeki her türlü arkeolojik veriyi tanımlamaktadır. Örneğin bir seramik buluntusu kadar aynı alanda ele geçen çöp kalıntılarının da arkeolojik veri niteliği bulunmaktadır. 1953 yılında başlanılan Arcy-Sur-Cure kazılarında bu yaklaşımın temelini oluşturan her türlü kalıntının tasnif

edilmesi sağlanmış en küçük ayrıntılar incelenmiş küçük hayvanlardan artakalmış kemik parçalarına kadar her türlü kalıntı toplanmıştır (Gourhan 1967) .

1964 yılından beri kazılan Pincevent kazılarında da uygulanan bu yöntem tarihöncesi etnolojisi olarak tanımlanabilir. 20. yüzyılın sonunda araştırmacılar geçmişin tanıdığı olan yapıların kazılar yüzünden tamamen tahrip olduğunu ve sağlıklı biçimde korunamadığını tespit etmiştir. Bu anlamda arkeolojinin tahribat bilimi olarak algılanışı ağırlık kazanmıştır. Bu dönemde tahribatı bir şekilde engellemek için arkeologlar yoğun biçimde rölöveler çıkarmıştır. Bu rölöveler sayesinde eski insana dair günlük hayatın rutinlerine dair bilgi sahibi olunmuş ve eski yaşama dair kesitlerin canlandırılma olanakları doğmuştur. Günlük hayatın ayrıntılarıyla birlikte toplumsal ilişkilerde çözümlenmeye başlanmış ve geçmiş hayatın etnolojisi hakkında önemli savlar geliştirilmeye başlanmıştır (Murray 2001: 1033-1034).

1945 sonrası öz bilinçli arkeolojik düşünce bir önceki öz bilinç durumunun (Clarke 1973: 6-7) temel bilgikuramsal (epistemolojik) yaklaşımı olan ve bir anlamda August Comte'un pozitivizmi içerisinde algılanabilecek bir yaklaşımı Karl Popper'in Yeni Pozitivizmi içerisinde yeniden tanımlamıştır. Yeni arkeoloji "*New Archaeology*" bu kapsamda özellikle bilime ve teknolojiye duyulan güven nedeniyle Yeni Pozitivist anlayış olarak tanımlanabilir (Trigger 2007: 90-91). Yeni Pozitivizm'in temel özelliklerinden birisi olan " Eğer genel yasalar biliniyorsa ve uygun ilkesel koşullar yaratılabiliyorsa doğal ya da toplumsal istenilen durumları üretebiliriz" (Dellaloğlu 1998: 37) anlayışı ile birlikte Yeni Arkeoloji ya da Süreç Arkeoloji arkeolojik araştırma tekniğinin sonuçlarını formülasyonlar, genellemeler ve düzenliliklere götürmüştür (Binford 1977; Dikkaya 2003: 186) .

(Processual Archaeology) Süreç Arkeolojisi'nin teorik tartışmaları içerisinde özellikle iki önemli yaklaşım ön plana çıkmaktadır. Materyalist ve Evrimci Arkeoloji olarak tanımlanan bu yaklaşımlar 1950'lerde Sovyetler Birliği dışında Batı dünyasında Gordon Childe ile önemli bir yorum alanı oluşturmuştur. (Processual Arkeoloji) Süreç Arkeolojisi özellikle sosyalizm ve liberalizm gibi yeni siyasal düşünce sistemlerinin etkisiyle, arkeolojik verilerin yorumunda ekonomik merkezileşme, sömürü ve sosyal

gruplar arasındaki krizleri irdeleyen bir anlayış ortaya çıkarmıştır. Materyalist ve Evrimci Arkeolojik yaklaşımlar özellikle devletin ortaya çıkışı ve evrimi sorunu ile ilgilenmişler ve bu konuda bazı genellemeler ortaya atmışlardır (Dikkaya 2003: 186; Binford 1977) .

(Post Processual Archaeology) Süreç Sonrası Arkeoloji ise (Processual Archaeology) Süreç Arkeolojisi'nin katı kuramsallığına eleştiriden doğan ve bilim felsefesinde Modernizm ve Post Modernizm arasında meydana gelen bilimsel bilginin sınırlılığını tartışmasından temellenen bir arkeolojik yaklaşımdır. Süreç Arkeolojisi katı kuramsal ilkelerden yola çıkarak ve fiziki metotları da ağırlıklı biçimde arkeolojik verilerin değerlendirilmesinde kullanarak kendini yasa koyucu olarak tanımlarken Post Processual Archaeology (Süreç Sonrası Arkeoloji, Yorumcu Arkeoloji, Yapısalcı Arkeoloji) kendini yorumlayıcı olarak tanımlar. Bu yapısalcı yaklaşımın temel metodik unsurlarını çizen ise Ian Hodder olmuştur (Hodder 1985: 1-26; Bahn 1999) .

Hodder özellikle Yeni Arkeoloji akımından etkilenen arkeologların test edebileceklerini düşündükleri soru dizelerini geçim, ekonomi, ticaret ve teknoloji gibi dar anlamda kısıtlanmış konu başlıklarında olduğu düşüncesindeydi (Hodder 1978: 4). Bu kapsamda tarih öncesi insanların hayatında din ve ideoloji gibi ruhani alanların Yeni Arkeoloji ile görmezden gelindiği savını öne sürmekteydi. Sonuç olarak 1982 yılında yayınladığı “*Symbolic and Structural Archaeology*” (Sembolik ve Yapısal Arkeoloji) adlı yapıtıyla Hodder Süreçsel Arkeoloji'ye karşıt bir kuramsal arayış içerisine girmişti. Bu kitap ağırlıklı olarak antropolojik temelli sembollerden yola çıkarak arkeoloji yapılması fikrini savunur (Hodder 1982; Shennan 1982: 155-157; Dikkaya 2003: 185-187) .

Süreç Arkeolojisi'nin kendisini pozitivist olarak tanımlarken matematik ve fizik gibi deneysellikten yararlanabilir bilimsel bilgiler üretebilen bilimlerle eş değerde olarak tanımlar. Oysa Post Processual Archaeology (Süreç Sonrası Arkeoloji, Yorum Arkeolojisi) ya da yapısalcı arkeoloji kendini tarih gibi sosyal bilimlere yakınlığı ile tanımlar. Yapısalcılık akımının nesneyi bir dizge bir yapı ve bunlara bağlı olarak sembolik olana yüklenen anlam içerisinde algılanmasından (Yücel 1977: 32-33; Akay

1991: 36) yola çıkarak etno-arkeolojik ya da antropolojik bir yaklaşımla semboller ve bu yapıların sosyal stratejilere etkisi üzerine yoğunlaşmıştır (Hodder 1998 a: 24-44; Trigger 2007: 163-169).

Foucault'a göre epistemeye (bilgiye) yüklenen soyut anlam arkeolojik bilgiye metaforik bir anlam kazandırmış ve arkeolojik düşüncenin sosyalleşmesini ya da toplum tarafından kolay anlaşılabilir olmasını sağlamıştır. Böylelikle arkeoloji bilimi özellikle antropoloji ve dilbilim ile birlikte alanlararası bir yaklaşımı benimsemiş ve sosyal bilimlerde var olan tartışmalara katılarak tanımlayıcı bir arkeoloji ile uğradığı marjinal eğilimden arınmıştır (Foucault 2000: 69-76) .

Kültürel değişim, göç, durağanlık ve yayılım gibi insan davranışlarının temelinde yatan sebepleri araştıran arkeolojik teoriler içerisinde (Processual) Süreçsel ve (Post Processual) Süreç Sonrası yorumlama önemli yer teşkil etmektedir. (Processual) Süreçsel yorumlama; içine betimlemeyi-açıklamayı da alarak arkeolojik buluntu öğelerin kendi içinde gelişimsel, değişimsel ve ilişkisel düzeylerini yorumlama uygulamasıdır. Süreç Sonrası (Post Processual) yorumlama ise; arkeolojik bir metnin yöntem bilimsel-kuramsal olarak diğer bilim dallarının yardımıyla ve sembolik anlamlarıyla yorumlanması olarak tanımlanabilir.

Bu çerçeve dâhilinde Post Processual (Süreç Sonrası Arkeoloji)'nin temelinde içinde bulunduğu bilimsel disiplinin uygulamalarına bir eleştiri söz konusudur. Arkeologların araştırma ya da çalışma yaptıkları konu hakkındaki soruları tüm netliği ile belirleyip modellerini ve kuramlarını bu yönde inşa etmeleri gerekliliği Post Processual (Süreç Sonrası Arkeolojik Yaklaşım)'ın kuramsal olarak temelleniş noktasıdır.

Teorik gelişimin tarihçesini ise en kolay biçimde 3 ana başlık altında toplayabiliriz:

----Arkeoloji biliminin kuramsal temelini oluşturan ve 19. yüzyıl sonlarında ortaya çıkan kültür tarihi arkeolojisi,

----1960'lı yıllarda Kuzey Amerika'da ortaya çıkan Processual Archaeology (Süreç Arkeolojisi) ya da New Archaeology (Yeni Arkeoloji) ,

----1980'li yıllarda Yeni Arkeolojinin uyguladığı teorik ilkelerin eleştirisinden ortaya çıkan Post Processual (Süreç Sonrası Arkeoloji) (Özdemir 2003: 11) .

II.III.2. Türkiye’de Teorik Arkeoloji’nin Gelişimi

Türkiye ile Avrupa arasındaki ilişki ya da Türkiye'nin Avrupa coğrafyası içindeki konumu tartışılırken genel olarak ele alınan konular siyaset, ekonomi ya da sosyolojiye dayanır. Her ne kadar bazen bu ilişkinin tarihsel boyutu da süregelen tartışmalara eklenmekteyse de, bu daha çok Yakınçağ içindeki siyasi gelişmeler ile sınırlıdır. Batı dünyası olarak tanımladığımız Avrupa'nın Doğu'ya, Osmanlı ya da Türk toplumuna bakışında, bu bakış açısını yönlendiren düşünce sistemi genellikle gözardı edilir. Batı düşünce sisteminin yüzyılların birikimini yansıtan bir oluşum süreci vardır. Bu süreçte arkeoloji yadsınamaz bir yere sahiptir ve gerek Avrupa düşünce sisteminin nasıl oluştuğunu, gerekse bu süreçte Avrupa'nın Doğu'ya bakış açısını anlamak için, arkeolojinin tarihine bakmakta yarar vardır. Bu, bir anlamda düşünce sisteminin arkeolojisi ya da arkeolojinin politika içindeki yeri olarak da yorumlanabilir (Özdoğan 2004 :1-11) .

Gerçekte arkeoloji, Batı-Avrupa düşünce sisteminin gelişmesinde önemli bir etkindir; geçmişe farklı bir bakış açısı ile bakmaktır ve yeni bir düşünce sistemidir. Arkeoloji Osmanlı İmparatorluğu'na, 19. yüzyıl içinde, Batılılaşma paketinin bir parçası olarak gelir. Ancak bu aktarımda arkeolojinin "eseri-nesneleri" ön plana çıkartan yönü ağırlık kazanır, düşünsel boyutu arka plana itilir. Avrupalıların kendi düşünce sistemlerini oluştururken Osmanlı topraklarından geçmiş dönemlere ait eserleri toplayıp götürmeleri, bunları o dönemin görkemli devlet müzelerinde sergilemeleri, Osmanlı aydınlarının arkeolojiyi, değerli ve güzel eserler ile özdeşleştirmelerine neden olur (Özdoğan 2004 :1-2).

Türkiye’de Batılı anlamda arkeoloji biliminin gelişimini sağlayan ve arkeolojinin kuramsal bir nitelik kazanmasını sağlayan ilk bilim adamları Tanzimat Dönemi içerisinde yaşayan Osman Hamdi Bey ve Mustafa Celalettin Paşa’dır (Dikkaya 2001). Tanzimat Öncesi Dönemde ise Osmanlı aydınının bilimsel bilgiye bakışı ulema sınıfının

kaderci felsefesiyle paraleldir. Bu anlamda bilimsel bilginin oluşumunda özgür bir kuramsal çerçeveden bahsetmek zor olduğu gibi özellikle sosyal bilimlere ilişkin araştırmalarda da inanç sistemlerinin etkili olduğu söylenebilir. Bu anlamda Osmanlı uleması hadis, fıkıh gibi ilimlerde eski din adamlarının tekrarlayıcısı niteliğindedir (Meriç 1983: 133) .

Batı toplumlarında üretken olan ve dini otorite ile çatışan bilim adamlarının aksine Osmanlı İmparatorluğundaki ulema sınıfı kendisini dinsel yapının tam ortasında konumlandırıyordu. Bu tespit bilim adamının bilimsel anlamda zayıflığını işaret etmekte iken sosyal statü anlamında ve devlet otoritesiyle girilen yakın ilişkiye bağlı olarak bilim adamının yüksek bir seviyede olduğunu kanıtlamaktadır. Örneğin ulema sınıfı Yeniçeri Ocağı ayaklanmalarında değişim ya da evrim karşıtı tutumunu sürdürmüştür (Yıldız 1995: 361-362) .

Tanzimat Dönemi ile birlikte Osmanlı aydın kesimi ulema ve eğitimci olarak iki ana başlık altında tanımlanmaktadır. Bu dönemde yeni bir düşünce bilincine kavuşan Osmanlı bilim adamları batılılaşma ve modernleşme eğiliminde olmuştur. Tanzimat Dönemi ile birlikte katı dini prensipler etrafında şekillenen bilimsel bilginin içeriği batı düşüncesinin modellerinden etkilenmiştir. Tanzimat Döneminde yine de bilimsel bilgi ile ilgili olarak sınıfsal farklılıklar ön planda olmuştur. Bu kapsamda bilginin kutsallığı bilinci kısmen bilgi şövenliğine ya da mesleki ezoterizm (mesleki kutsanmışlık) gibi bir algılayışa yol açmaktadır (Dikkaya 2003: 188) .

Tanzimat Dönemi Batılı anlamda modern bilimsel kuramların uygulanmaya başladığı dönem olarak değerlendirilebilir. Örneğin Evliya Çelebi Seyahatnamesindeki anlatım biçimi kutsal metinlere dayalı anlatı ile paralel tutulmuştur. Tanzimat ile arkeolojik düşünce daha önceki dönemin dinsel anlatımından bir kopuş yaşamış Osman Hamdi Bey’le birlikte batılı bir bilimsel disiplin olma yolunda nitelikli bir kuramsal gelişim sağlamıştır.

Bilimsel anlamda modernleşmenin ve batılılaşmanın temel parametrelerini çizen ve kuramsal olarak Türk kimliğinin yaratılması sürecini şekillendiren kişi ise Mustafa

Celalettin Paşa olmuştu. Bu kuramsal yapıya ait parametreler Cumhuriyetin kuruluşunda etkili olan ulus kimliğinin oluşmasında da faal rol oynamıştır (Dikkaya 2002: 123). Cumhuriyetin ilk yıllarında, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluş felsefesini sağlam temellere oturtulmasında arkeolojik çalışmaların çok önemli bir yeri vardır. Bu kapsamda Alaca Höyük Kazıları yeni kurulma aşamasındaki Genç Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu Anadolu topraklarında ulus devlet modelini temellendirmeye dayalı bir perspektif çizmektedir. Bu sebeple bahsi geçen arkeolojik araştırmalar büyük bir özen ve titizlikle yürütülmüştür (Özdemir 2003: 17) .

Ulus devlet olma yolunda yapılan bilimsel çalışmaların ilk neticeleri ise 1937 yılında toplanan İkinci Türk Tarih Kongresinde teyit edilmiştir. Başarıya ulaşan ve 1923-1945 tarihleri arasında yapılan tüm arkeolojik çalışmalara kaynak olan Türk Tarih Tezi, Türk Tarihinin Ana Hatları adlı eserin giriş kısmında aşağıda yer alan başlıklarla tanımlanmaktadır:

-Türkler sarı ırkın mensubu değildir. Türklerin Moğollarla etnik ya da ırki bir irtibatı yoktur. Türkler Aryan ırkındandır. Türk ırkının kafatası şekli çoğunlukla brakisefeldir,

-Türklerin anayurdu Orta Asya'dır. Dünyanın diğer bölgelerinde ilkel yaşam biçimleri hüküm sürerken Türkler maden medeniyetleri devirlerine kadar ulaşmıştır. İklim ve çevre koşullarında meydana gelen olumsuz değişiklikler Türkler'i göç etmek zorunda bırakmıştır,

-Türk göçleri günümüzden 9000 yıl önce gerçekleşti. Türk Göçleri Çin, Hint; Önasya, Kuzey Avrupa ve Avrupa'ya kadar geniş bir coğrafi alan kapsıyordu. Göçebelik Türk Tarihinde iklim koşullarının bir mecburiyeti neticesinde gerçekleşmiştir. Uygun iklim koşullarında yaşayan Türkler hiçbir zaman göçebe hayatı tercih etmemişlerdir,

-Çin'e giden Türkler Çin Uygarlığını, Hint'e giden Türkler Harappa ve Mohenjodaro Uygarlıklarını Önasya'ya gidenler Sümer, Akad ve Hitit Uygarlıklarını ve Mısır'a gidenler Mısır Uygarlığını Ege Havzasına ulaşanlar Troya, Girit Lidya ve İon

uygarlıklarını ve Anadolu'dan göç edenler Etrüskler ise Roma Uygarlığını kurmuşlardır,

-Osmanlı Türkleri'nin Anadolu'ya gelişi binlerce yıl devam etmiş göç dalgalarının tarihte göze çarpan son safhasıdır. Türk Tarihinin Osman Oymağı ile doğmayıp belki İsa'nın doğumundan on iki bin yıl önce var olduğunu Türklerden başlayarak bütün dünyaya öğretmenin zamanı çoktan gelmiştir (Özdemir 2003: 14).

Söz konusu tarih tezi 19. yüzyıl sonlarına doğru ağırlık kazanan ve Rusya ve Avrupa'daki Türkoloji çalışmalarından haberdar olan Osmanlı aydınları ve tarihçileri tarafından da dile getirilmiştir (Kushner 1998). Türk Tarih Kurumu'nun kuruluş amaçlarından biri ise "Türk tarihini aydınlatmaya yarayacak vesika ve malzemeyi elde etmek için, icab eden yerlere taharri ve keşif heyetleri göndermek olarak tanımlanmıştır.

Türk Tarih Tezini gerçekleyecek kanıtların ne şekilde ortaya konacağı Mustafa Kemal Atatürk'ün: "...İşte arkeoloji ve antropoloji o ilimlerin başında gelir. Tarih bu son ilimlerin bulduğu belgelere dayandıkça temelli olur. Tarih bu belgelere dayanan milletlerdir ki, kendi aslını bulur ve tanır" şeklindeki ifadeleridir (İnan 1957: 6) .

Ulus Devlet olma yolunda ilerleyen Türkiye Cumhuriyeti'nin bu ilk çalışmaları kapsamında Orta Anadolu Bölgesinde Ahlatlıbel, Karalar, Karaoğlan, Çankırıkapı, Bitik, Göllüdağ, Pazarlı, Etiyokuşu ve Alaca Höyük'te kazılar yapılmıştır. Bu bölge Hitit Bölgesi olarak tanımlanırken 1932 yılında Fransa'da "*Revue Hittite et Asianique*" isimli dernek Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin arkeolojik araştırmalarında önemli bir kurumsal organ olarak ortaya çıkmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin derneğin kuruluş amacının açıklandığı manifestoya cevabı ise "Hitit ve Asianik Araştırmalar Derneğince takip edilen amaç, ülkemizin ve halkımızın uzak geçmişinin aydınlatılmasına katkılarda bulunma yolunda bizde de harcanan çabalara uygunluk gösterdiği nispette bizim için memnuniyet vericidir" şeklinde olmuştur (Dinçol 1981: 122) .

Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümünün ardından İsmet İnönü'nün aynı derneği himaye etmesi arkeolojik araştırmalar hakkında belirlenen temel hedeflerin devamlılığını ve

gelenekselliğini kanıtlar niteliktedir. Yine Trakya Bölgesinde kazı ve araştırmalar yapılmasının yegâne sebeplerinden biri 1930’lu yılların Avrupa’sında Bulgaristan gibi ülkelerin Trakya toprakları üzerinde siyasi ve tarihsel hak iddia etmeleridir (Şerafettin 1935: 523-526). Arif Müfid Mansel tarafından Trakların Ön ve Orta Asya ile bağlantıları olduğu yönündeki tezi gerçeklemek için yapılan arkeolojik çalışmalar milli arkeoloji politikası dâhilinde devam etmiştir. “Bilhassa nakışlı keramikler prehistorik Trak Kültürlerinin Ön ve Orta Asya ile ilişkilerini tespit edecek niteliktedir ...menşeleri Orta Asya’ya dayanan ve geneline Trak ismi verilmiş bu kavimler....” şeklindeki ifade bu mevcut arkeoloji politikasının yönünü gerçekler niteliktedir (Mansel 1938: 21-45).

Hatay Bölgesindeki kazıların yapılış amacı ise 1942 yılı VI/21-22 sayılı Belleten dergisinin 132.sayfasında: “Koruyucu Başkanımız ve Milli Şefimizin emirleri üzerine en eski devirlerden klasik çağlara kadar birçok medeniyete sahne olmuş olan ve gerek höyükleri gerekse meydana çıkarılan zengin mozaikler delaletiyle arkeoloji bakımından pek verimli olan Hatay’da hafriyat yapılmasına karar verilmiştir” şeklinde açıklanmıştır. 1921 yılında Misak-ı Milli Sınırları dışında kalan Hatay, 1936 yılında Fransa’nın Suriye’ye bağımsızlık vereceğini açıklamasıyla Suriye sınırlarına dâhil edilebilir bir sınır bölgesi olarak tanımlanmıştır. 29 Haziran 1939 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti topraklarına resmen dâhil edilene kadar Hatay’ın tarihsel, filolojik, antropolojik ve arkeolojik yapısı araştırılmaya çalışıldı (Özdemir 2003: 18) .

Ulus devlet projesi kapsamında yürütülen arkeolojik çalışmalardan elde edilen kalıntılar zamanla Türkiye Cumhuriyeti’nin sembolik değerleri haline dönüştü. Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi’nin amblemi Hitit Dönemi ait bir Güneş Kursu olarak betimlendi (Her ne kadar bu isimle anılsa da bu güneş kursları Erken Tunç Çağının son evresine tarihlenmektedir). Cumhuriyet Dönemi’nin en anıtsal mimarilerinden biri olan Anıtkabir girişinden başlayarak tören meydanına kadar uzanan arslanlı yol da Hitit üslubunda arslan heykelleri yapıldı. Sümer ve Hitit Medeniyetlerinin isimleri Türkiye Cumhuriyeti’nin sembolik kurumları olan Etibank ve Sümerbank olarak karşımıza çıktı (Özdemir 2003: 18). Bu kapsamda II. Türk Tarih Kongresi onuruna bastırılan posta pullarında Alaca Höyük’ten ele geçen geyik heykelciği bulunmaktadır (Koşay 1937: 541). Ancak ülkenin içinde bulunduğu enerji

kısıtlılığı dolayısıyla ideolojik doktrinlere dayalı araştırmalar devamlılık arz etmemiştir. 1968 yılında ise teorik olarak yenilik arz eden farklı arkeolojik yaklaşımlar kapsamında ODTÜ kordinatörlüğünde Keban ve Karakaya Barajları projeleri başlamış Türk ve yabancı ekipler bu kazılara katılım sağlamıştır. Birbirinden farklı birçok bilimsel şekil ve içeriklerle yürütülen bu çalışmalar Anadolu Arkeoloji'sinin metodik gelişimi açısından oldukça önemlidir (Arsebük 1983: 73) .

1960'lı yıllara kadar kültürel-tarihsel olarak tanımlanan bir çalışma metodu uygulanırken hedeflenen temel amaç sistemli kazılar neticesinde elde edilen maddesel nitelikli kültür varlıklarının detaylı olarak tasnife tabi tutarak envanterlemek, başka bölgelerde yapılan arkeolojik kazılardan ele geçen benzer örneklerle tipolojik karşılaştırma yapmak ve ele geçen tüm maddesel kültür varlığını stratigrafik bir düzen içerisinde tabakalarına göre tasnif etmektir. Bu kapsamda farklı merkezlerden ele geçen benzer buluntular hakkında bölgeler arası bağlantılar kurularak göç ve kolonizasyon hareketleri ya da sosyal hareketlilik ve yayılım alanları tespit edilmeye çalışılmıştır (Trigger 1989: 50).

Bu anlamda Türkiye'de 1960 yılların sonuna kadar uygulanan arkeoloji metotlar ya da teoriler üzerine derinlemesine bir eleştiri yapılmamış olmasına karşın Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere gibi ülkelerde teorik tartışmalar sempozyum konusu olarak ele alınmıştır. Bu durumun aksine Türkiye'de arkeoloji bilimi bu dönem içerisinde ağırlıklı olarak veri analizini kültürel varlıkların birincil anlamları ve değerleri doğrultusunda yapmıştır. Bu noktada öncelikli amaç her türlü buluntunun ayrıntılı belgelendirmesidir (Dinçol ve Kantman 1969: 11) .

Sadece mevcut teorik tartışmalardan haberdar R. J. Braidwood gibi bilim adamları fen ve doğa bilimcilerin Türkiye'de de arkeolojik araştırmalara katılımına ön ayak olmuştur. 1960'lı yılların başında İstanbul - Chicago Üniversiteleri Karma Projesi Güneydoğu Anadolu Tarih Öncesi Araştırmaları altında İstanbul Üniversitesi ortak bir proje geliştirilmiştir. Bu kapsamda 1964 yılında Diyarbakır Çayönü yerleşmesinde çağdaş kazı yöntemleri ve arkeolojik veri analizleri uygulanmaya başlanmıştır (Özdoğan 2000: 16) .

1968 yılında başlanan Orta Doğu Teknik Üniversitesi ve onun devamı Aşağı Fırat Projesi arası Keban Projesi çağdaş kazı metotları kullanılarak yapılan ve düzenli veri toplanan arkeolojik araştırmalar olmalarının yanı sıra kültürel mirasın yönetimi ve korunması anlamında önemli bir başlangıç noktası konumundadır. 20 yıllık bir süreye yayılan proje kapsamındaki araştırmalara etnoğrafik ve mimarlık alanlarındaki çalışmalar da eklenerek multidisipliner bir bilimsel analiz platformu yaratılmıştır (Esin 1997: 57-73). Anadolu arkeolojisi için Keban Projesi kapsamında edinilen teorik uygulamalara ilişkin bilgiler Türkiye Arkeolojisini geleceğinin de şekillenmesinde önemli olmuştur. Keban Projesi, ülkemizdeki ilk örgütlü uluslararası arkeoloji projesi olmasının yanı sıra, ülkemiz için birçok ilki de içermesi bakımından büyük önem taşımaktadır. Ayrıca bu proje kapsamında yeni ve farklı arkeometrik metotlarla tanışılmış ve arkeoloji disiplini dışındaki birçok bilimsel disiplinden yardım alınarak Türkiye’de arkeoloji biliminin değişik bilim dalları ile işbirliği yapan bir bilim haline gelmesi adına önemli bir aşama kaydedilmiştir (Özdoğan 1998: 3-4). Keban ve Karakaya Projelerine katılan arkeolog, antropolog, mimar, bürokrat, öğrenci gibi birçok özne sistemli bir arkeolojik çalışmanın nasıl yapılacağına ilişkin önemli bilgilere sahip olmuştur. Ancak söz konusu projenin sonunda, uygulanan arkeolojik metot diğer hafriyatlarda çevresel koşullar, topoğrafya, bilimsel hedefler, sınırlılık gibi unsurlar gözetsilmeksizin aynı şekilde kullanılmaya devam edilmiştir. Dolayısıyla arkeometri salt bir sonuç olarak algılanmamalı aksine arkeolojik verilere değer kazandıran bir metot olarak tanımlanmalıdır (Duru 2003: 195).

1980 yıllarda ise bir grup arkeolog ve çeşitli üniversitelerden farklı araştırmacılarca Türk Arkeometri çalışmaları TÜBİTAK çatısı altında arkeologlar ve fen bilimciler tarafından yürütülmeye devam etmiştir. Belli bölgelerde yapılan altı yıllık çalışmanın ardından proje isim değişikliği yaşamış AKSAY (*Arkeolojik Kalıntıların Spektroskopik ve Analitik Yöntemlerle İncelenmesi Ünitesi*) kapsamında yine TÜBİTAK çatısı altında bir süre daha arkeolojik çalışmalara devam edilmiştir (Esin 1997: 64) .

Arkeometri, Sir Christopher Hawkes tarafından yayımına 1958'de başlanan “*History of Art at Oxford*” ve Arkeoloji Araştırma Laboratuvarı bülteninin ismi olarak bulunmuş bir kelimedir. Arkeometri kelimesi arkeoloji ve metric (Grekçe meitron kelimesinden "ölçme işlemi" bir ölçüm) kelimelerinin birleşiminden meydana gelmiştir ve arkeolojik buluntuların değerlendirilmesinde kullanılan ölçüm veya sistemler anlamına gelmektedir. Bu kelimenin ikinci kısmının arkaik olarak gösterilen anlamı arkeologlarla fizik bilimciler arasında ortak bir yüzey temin etme konusunda arkeometrinin rolü ile anlam kazanmıştır. Çok kısa olarak arkeometri, arkeolojik verilerin fiziksel ve kimyasal metodlarla, matematiksel modelleme, istatistiksel analiz ve bilgi edinme teknikleri ile değerlendirilmesi şeklinde açıklanabilir (Daniel ve Chippindale 1989: 44-48; Uçankuş 2000: 117).

Arkeometri ayrıca çeşitli disiplinlerin arkeoloji'de ortak çalışması olarak ta özetlenebilir. Bu disiplinlere Antropoloji, Zooloji, Botanik, Biyoloji, Biyokimya, Keramoloji, Metalurji, Malzeme Bilimi, Yerbilimleri, Fizik, Kimya, Matematik, İstatistik, Bilgisayar Bilimleri ve çeşitli tarihleme metotları örnek teşkil etmektedir (Saltuk 1997, Uçankuş 2000: 119) .

Bazı şartlar altında geniş alanlarda arkeolojik çalışmalar yapılması zorunludur. Örneğin kurtarma kazılarında belli bir zaman dilimi içinde arkeolojik verilerin tasnif edilmesi temel hedeftir. Ancak bu verilerin anlamlandırılması süreci de arkeolojik çalışmaların temel hedeflerinde biri olmalıdır.1990'lı yılların başında Orta Anadolu Bölgesinde başlayan ve halen sürmekte olan Aşıklı Höyük kazıları başlangıcında zaman ve hedef sınırlılığı olan arkeolojik çalışmalardandır. İlk aşamalarında kurtarma kazısı olarak başlayan Aşıklı Höyük kazılarında geniş bir alanda çalışılmasına bağlı olarak özel işlevi olan mimari yapılar ve yollara rastlanmıştır (Esin ve Harmankaya 1999: 194).

Kazının belli bir aşamasında ise inşa edilmekte olan Mamasun Barajı'nın kazı yapılan bölgeyi etkilemeyeceği anlaşılmıştır. Bu kapsamda kazılarak gün yüzüne çıkarılan geniş alanın daha sonrasında koruma sorunuyla karşılaşması kaçınılmaz olmuştur (Duru 2003: 195). Geniş alanlarda çalışılmış olmasının bir diğer olumsuz yanı ise arkeolojik

verilerin değerlendirilmesi için gerekli insan gücünün zaman sınırlılığına bağlı olarak yetersiz kalışıdır. Bu kapsamda arkeoloji biliminin metodik olarak farklı alanlardaki farklı dönemlere ait uygulamalarda mevcut sosyal ve fiziki şartlara bağlı olarak çeşitlilik arzemesi gerektiği açıktır.

Özellikle sosyal bilimlere ait teorik metotların zaman içinde gelişim ve değişim göstermesi kaçınılmazdır. Bu noktada bilimsel bilgiye dönüştürülen arkeolojik verilerin bütüne ait sadece çok küçük bir parçayı kapsadığı düşünüldüğünde ölçümler ve estetik değerlendirmelerin (metrik değerlendirmelerin) yanı sıra arkeolojik değerlendirme biçiminin (kuramın ya da metodun) işlevselliği, içeriği ve gelişimi de önemlidir. Ülkemizdeki mevcut uygulamalar ışığında değerlendirildiğinde arkeoloji biliminin kuramsal olarak tanımlama ve aktarıma önem verdiği ayrıca kısmen içine kapanık bir yapıda faaliyet gösterdiği söylenebilir(Özdoğan 2001: 24-26) .

II.IV. SÜREC ARKEOLOJİSİ TEORİSİ (Processual Archaeology)

Arkeolojinin konusunu oluşturan tüm kültür varlıklarının direkt ya da dolaylı biçimde yarattıkları etkinin karşılığı olarak karşımıza çıkan “kültürel miras” kavramının tanımlanması aşamasında da bilimsel anlamda gözlemlenen arkeolojik değerlendirme ve çalışma metotlarına ilişkin kronolojik, teknolojik ve düşünsel değişim etkili olmuştur.

II. Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan tabloda modern çağın masumiyetinin ortadan kalktığı görülürken arkeolojik bilgiyi üreten bilinç seviyesinde de farklılaşmalar görülmektedir. Arkeolojik düşüncenin temelini oluşturan bu düşünsel değişim ise eleştirisel öz bilinç olarak tanımlanmaktadır (Clarke 1973: 6-7).

(Processual Archaeology) Süreç Arkeolojisi’nin ortaya çıkış aşamasında ise iki önemli kavram ortaya çıkar. Bunlar Materyalist ve Evrimci Arkeolojik yaklaşımlardır. Materyalist bilim felsefesine göre düşüncelerin dünyayı yönetmesi olanağı bulunmamaktadır. Dünyayı şekillendirip yönlendiren ve tarihsel olayların temel gerekçesini teşkil eden kavramlar maddesel (materyalist) kökenlidir. Materyalizm temelli bu tarihsel anlayış Hegel’in tarihsel izlenimcilik yaklaşımıyla paralellik gösterir

(Hegel 2000: 44). Ancak Hegel'den farklı olarak kullanılan tarihsel belirlenimciliğin itici gücü ide (düşünce) değil ekonomik koşullar ve siyasal devrimlerdir (Marks 1990: 695). Bu tarihsel anlayışın temelleri ise “*Manifest der Kommunistischen Partei*” (Komünist Parti Manifestosu) adlı yapıtta ve Marks tarafından kaleme alınan *Ekonomi Politiğin Eleştirisinde* “ İnsanların varlığını belirleyen şey bilinçleri değildir; tam tersine, onların bilincini belirleyen, toplumsal varlıklarıdır” ifadeleriyle açıklanmıştır (Marks 1979: 25, Kojève 1998: 213).

Yeni Arkeoloji “Süreç Arkeolojisi” akımını etkileyen bir diğer husus ise işlevsel ve çevresel arkeoloji olarak bilinen, çevre ve kültür ilişkilerini konu edinen ve arkeolojik verileri değerlendirmede uygulanan işlemler sırasının açıkça belirtildiği analitik metottur (Willey ve Sabloff 1974: 196). Bu metot kendisinden sonra ortaya çıkacak arkeoloji bilimindeki gelişmeleri tetiklemiş ve şekillendirmiştir (Trigger 1989 : 244-254). Özellikle *Antiquity* isimli derginin 1973 yılı Mart sayısında yayınlanan ve David Clarke tarafından kaleme alınan “*Archaeology The Loss of Innocence*” (Arkeoloji Masumiyetin Yitirilişi) adlı makalede arkeologların sadece olgu topladıkları ve framsal herhangi bir tartışmaya girmediklerinden bahsedilmektedir (Clarke 1973: 6-12). Söz konusu makalede Lord John Maynard Keynes’in “Kendini herhangi bir entelektüel etkinin dışında tutan pratik insanlar farkında olmaksızın bir çeşit ölü bir teorinin kölesi haline gelirler” savı arkeoloji biliminin metodolojik bilinçten yoksun durumu hakkındaki tespitlere gerekçe olarak sunulmaktadır (Erdur 2003: 201) .

Süreçsel Arkeolojik yöntemler doğrultusunda insan ve çevre ilişkilerinin incelenerek bilimsel veri haline getirilmesinin eski toplumların yaşamları hakkında birçok bilgiye ulaşılması için anahtar olacağını öngörülmektedir. Bu anlamda insanın beslenme, tüketim ve üretim süreçlerine ışık tutacak eskinin faunası ve florası hakkındaki kalıntıların biyoarkeoloji, paleoekonomi ve zooarkeoloji gibi bilim dallarıyla birlikte değerlendirilmesi arkeolojik verilerin analizi için faydalı öngörülmüştür (Binford 1962: 217-225) .

Süreç Arkeolojisi'nin arkeometrik metotların yoğunluklu kullanımına olumlu etki etmesinin yanı sıra arkeolojik kalıntıları arkasında bırakan eski toplumların çözümlenmesinde de önemlidir. Bu noktada Yeni Arkeoloji akımının arkeolojik verilerin yorumlanmasında farklı bilimsel disiplinlerden ve arkeometriden faydalanması yanı sıra arkeolojik kalıntılarla ilgili nasıl ve niçin sorularına da yanıt bulmaya çalıştığı görülmektedir (Dikkaya 2003: 186; Binford 1962: 217-225; Flannery 1963: 67-70). Bu kapsamda Süreç Arkeolojisi arkeolojik çalışmalarda ele geçen buluntuları envanterlemek, bu buluntuları stratigrafiye göre ve başka yerlerde bulunmuş benzerleri ile karşılaştırarak tarihler ve arkeometrik neticelerle desteklenmiş işlemler sonucunda birtakım kültür merkezleri ve kültür akımları hakkında fikirler öne sürer. Ayrıca buluntuların belirli özelliklerini gözleyerek bu gözlemleri istatistik olarak değerlendirip aletleri meydana getiren kişilerin kültürel davranışları hakkında savlar tespit etmeyi hedefler. Bu yöntemsel değişim kapsamında başta Amerika olmak üzere birçok ülkede teorik arkeoloji hakkında teorik ve pratik yönden çalışmalar yapılmıştır (Dinçol ve Kantman 1969: 11).

Süreç Arkeolojisi öncesinde kültürel ve tarihi anlatım ya da aktarımlar arkeolojik verilerin analiz edilmesi için öncelikli olarak kullanılmaktadır. Her türlü arkeolojik kalıntı ve buluntudan yola çıkarak tarihsel anlatım yöntemini arkeolojik verilerin tanımlanması ve açıklanması için kullanmak kültürel tarihsel arkeoloji için kullanılmaktadır. Ticaret, yayılım, istila, savaş, buluş ve göç gibi büyük kitleleri etkileyen sosyal ya da toplumsal hareketler tarihsel anlatım biçimi içerisinde anlatılmaya çalışılır. Bu yaklaşımda her sosyal topluluğun bir kültür topluluğunu tanımladığı öngörülür. Dolayısıyla tarihsel kültürel arkeoloji milliyetçi, kurala dayalı ve tarihsel önyargılarla hareket etmektedir (Dikkaya 2003: 186).

1960'lı yıllardan itibaren arkeolojik bilgi ve verilerin tanımlanması ya da değerlendirilmesi anlamında kaçınılmaz şekilde bir değişim yaşandığı gözlemlenmiş, meslek kuruluşları, uluslararası örgütler ve kültür varlıklarının önemini bilincine varan ülkeler, kültür varlıklarına zarar vermeden korumaya ilişkin çağdaş yaşamın gerekliliklerinin yerine getirilebilmesi konusunda yoğun bir çaba içine girmişlerdir.

“Yeni Arkeoloji” ya da “Süreç Arkeolojisi” olarak bilinen ve Kuzey Amerika’da antropoloji disiplini ile kendini tanımlayan yeni bir akım ise insana dair geçmiş yaşamların nasıl sorusuyla anlamlandırılmasından daha ziyade kültürel, sosyal ve ekonomik değişimlere ilişkin yapılacak araştırmaların arkeolojik hedef olması gerektiğini öne sürmektedir (Binford 1962: 217–225; Flannery 1963: 67-75; Gamble 2001: 22–23).

Süreç Arkeolojisi, arkeolojik verilerin yorumlanmasında kullanılan çıkarımsal, betimsel ve sadece arkeolojik buluntuya dayalı savlar ortaya koyan geleneksel bilimsel disiplini eleştirirken arkeolojinin temel hedefinin kültür tarihini anlatmak olmadığını savunur. Bu kapsamda öncelikle arkeolojik çalışmanın temel hedefi belirlenmeli, teorik temelleri oluşturulmalı ve test edilebilir varsayımlar üretilerek işe yaramayan bilgi birikiminin belirlenen bilimsel amaç doğrultusunda elenmesi gerekir (Dikkaya 2003: 186) .

Süreç Arkeolojisi 1930 yıllarda tarihsel değerlendirme biçimlerine ilişkin farklı söylemlerle şekillenen, pozitivism olarak tanımlanan baskın tarih yazımının reddine dayanan Annales Okulu’nun da görüşlerinden etkilenerek kültürel gelişimin savaşlar, tesadüfî olaylar ve politik gelişmelerden oluşan doğrusal bir süreç olmadığını savunur (Harsgor 1978: 1-4; Peebles 1998: 186-187). Bu kapsamda Annales Okulunda kuramsal olarak tartışılan ve tarihsel değerlendirmeleri etkileyen temel yöntem karşılaştırmadır. Toplumların ya da insan gruplarının benzerlikleri ile farklılıklarının değerlendirilmesi yanı sıra zaman ve mekân bakımından birbirine uzak ve yakın coğrafyalar arasında karşılaştırma yapılması Annales Okulunda tartışılan tarihsel değerlendirmeye ilişkin temel görüşlerdir (Burke 2002: 47–48) .

Toplumsal değişimlerin temelinde içsel dinamikler ekonomik yapı ve çevresel etmenler önemlidir. Ve bu değişimler toplumdan topluma değişen iç sistemler bütünlüğünün sonucudur (Boratav 2007: 115-163). Süreçsel Yaklaşım sistem teorisi üretebilmek için uygulanabilir ve test edilebilir modeller oluşturmanın arkeolojik verinin değerlendirilmesinde temel metot olması gerektiğini savunur. İnsanın doğaya uyum sağlaması da sistem teorisinin temel çatısını oluşturur ayrıca toplumların gelişimini

birbirinden bağımsız gelişen süreçler olarak tanımlamasına karşın sosyal yaşam, ritüeller ve ekonomi gibi alt sistemlerin bütünsel olarak değerlendirilmesi gerektiğini savını öne sürer.

Amerikalı bilim adamı Lewis Binford ve Kent Flannery Süreç Teorisi çerçevesindeki arkeolojik araştırmalara yeni bir perspektif kazandırmaya çalışan önemli teorisyenlerdendir. Ancak bu kuramsal ilerlemede en dikkat çekici unsur kuramın geliştirildiği toprakların arkeolojik zenginliğidir. Öyle ki Avrupa ve Anadolu'dan farklı olarak Kuzey Amerika'da gerçekleştirilen arkeolojik araştırmalar sadece Kızılderili kültürü üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir (Binford 1962, 1964, 1968; Flannery 1976). Oysa Anadolu ve Avrupa toprakları Paleolitik Dönemden başlayarak birçok medeniyete ve döneme dair zengin nitelikli ve nicelikli arkeolojik kalıntıyı bünyesinde barındırmaktadır. Bu noktada mevcut halde oldukça zengin bir arkeolojik ya da kültürel mirasa sahip Avrupa ve Anadolu'da gerçekleştirilen arkeolojik araştırmaların değerlendirmeye tabi tutacağı müthiş bir malzeme yoğunluğu varken Kuzey Amerika'da yapılan arkeolojik araştırmalar göçebe (Kızılderili) toplulukların geçici yerleşimlerinin araştırılmasından ibaret gözükmemektedir (Erdur ve Duru 2003: 275-277).

Bu kapsamda Süreçsel Arkeolojik teorinin temel hareket noktası olan “Arkeolojide önemli olan insan değildir! Önemli olan Arkeolojide insandır” savı insan temelli bir idealist yaklaşım olmasının yanı sıra arkeolojik buluntudan yoksun bir bilimsel altyapının kuramsal çözümü olarak görülebilir. Dolayısıyla Süreçsel Arkeolojik Teorinin temel felsefesi olan “*The Indian behind the Artefact*” (Aletin Ardındaki Kızılderili) tümcesi sadece insan temelli bir arkeolojik kuramın ideal yapısını anlatmaz (Braidwood 1958: 734; Erdur ve Duru 2003: 275). Söz konusu teorinin ortaya çıkışını sağlayan en önemli sebeplerden bir diğeri ise Kuzey Amerika'daki Arkeoloji bilimsel disiplinin Avrupa'dan farklı olarak Edebiyat Fakültesi çatısı altında değil Antropoloji kürsüleri çatısı altında faaliyet gösteriyor olmasıdır. Bu nedenle arkeoloji en az antropoloji kadar özellikle nesneyi üreten insan temelli bir bilimsel disiplin olarak algılanmaktadır (Erdur ve Duru 2003: 277). Fransa da ise arkeoloji bölümleri Fen Fakültesi bünyesinde faaliyet göstermektedir (Erdur ve Duru 2003: 277). Bu noktada arkeoloji biliminin farklı

lkelerde farklı bilimsel disiplinler olarak algılandığı ve kuramsal anlamda oldukça geniş bir perspektife sahip olduğu söylenebilir.

Yeni Arkeoloji “*New Archaeology*” olarak tanımlanan Süreç Arkeolojisi geçmişi insanın yarattığı ekonomik ve sosyal ilişkiler kapsamında değerlendirmeye çalışmıştır. Bu metodik öngörü içeriğinde kültürü meydana getiren öğelerin anlaşılmaları sosyal yaşam, ideoloji ve teknoloji gibi insan ürünlerinin btnsellik ilkesine bağlı olarak değerlendirilmesine bağlanmaktadır (Trigger 1971: 327). Süreç Arkeolojisi ayrıca fiziksel ve sosyal kontekst olarak tanımlanabilecek bu bütünselliği oluşturan dinamikleri kullanarak ortaya konacak çıkarımların mutlak suretle formüller ve modellere dayandırılması gerektiğini savunmaktadır. Bu aşamada Yeni Arkeoloji varsayımlarını ortaya koyarken kesin ve sınanabilir neticeler veren arkeometrik metotları yoğun biçimde kullanmaktadır (Yalman 2003: 178) .

Süreç Arkeolojisi bu anlamda kültürel sistemler ve değişimleri açıklamaya çalışırken genel kurallar bulmaya çalışır. Genel kurallar olarak tanımlanan bu metotlar dahilinde antropoloji, matematik, biyoloji, etno-arkeoloji, arkeobotani, arkeozooloji ve ekoloji gibi bilimsel disiplinlerden arkeolojik verilerin yorumlanması anlamında faydalanılmaya çalışılır. Bu anlamda arkeolojik verilerden yola çıkarak ve farklı bilimsel disiplinlerin bu veriler üzerindeki deneysel sonuçlarına bağlı olarak olgular hakkında teorik öngörüler oluşturulur (Trigger 1970: 33-35). Bu varsayımlar kapsamlı gerçek arkeolojik kanıtlara dayandırılırken gelecekte yapılacak olan çalışmalara ışık tutacak nitelikte sonuçlar içerir. Ve nihai olarak değerlendirilen arkeolojik veri sağlam kanıtlara dayandırılarak tanımlanmaya çalışılır ve arkeolojik hipotezin sınanabilir olması sağlanır (Binford 1962, 1964, 1968; Flannery 1976; Yalman 2003: 178).

Tarihsel bir anlatım biçiminden daha ziyade, kültür sistemleri içerisindeki insan yaşamına uyumları ve işlevsellikleri bakımından değerlendirilmeye çalışılır. Bu kapsamda arkeolojik kalıntının insanlığa ne tür bir fayda sağladığı, arkeolojik kalıntının işlevinin ne olduğu ve nasıl yapıldığı gibi sorulara yanıt bulunmaya çalışılır. Tüm bu bahsedilen hususlar ışığında (Processual) Süreç Arkeolojisi ;

- Arkeolojinin bir bilgi nesnesi olarak geçmişi nesnellik kurgusu içinde araştırmasını öngörür.
- Antropolojik ve tarihsel etkenlerden yola çıkarak arkeolojik kalıntının insanlara nasıl bir fayda sağladığı, toplumsal işlevinin ne olduğu ve nasıl yapıldığı anlaşılmaya çalışılır.
- Arkeolojik verilerin ele geçirildiği çevresel koşullar ve kalıntılar, içinde bulundukları coğrafi koşulların ve bu koşulların ortaya çıkardığı sonuçlar itibariyle analiz edilmeye çalışılır. Ampirik (deneysel kaynaklı bilgi)
- Süreç Arkeolojisi kalıntıların çeşitliliğinden yola çıkarak arkeolojik kalıntıları tanımlamaktan daha çok kalıntıları ortaya çıkaran insan davranışlarını teorik olarak tanımlamaya ve açıklamaya çalışır.
- Bu anlamda arkeolojik kayıt ya da veri insan davranışlarının temelinde yatan nedenleri bulmak ve tanımlamak için temel araç olmalı ve bu amaçla kayıt altına alınmalıdır
- Süreçsel Arkeolojik yaklaşıma göre arkeolojik veriler farklı kültür sistemleri hakkında bilgi verir.
- Formülasyonlar, genellemeler ve düzenlilikler arkeolojik verinin yorumlanmasında önemlidir.
- Süreç Arkeolojisi, arkeolojinin metotları ve teorileri olan deneysel bir bilim olması gerektiği fikrini savunur. (MRT Middle Range Theory = Teori ve Varsayımları arkeolojik verilere doğal ve kültürel yöntemleri kullanarak gerekçelendirmek fikrini savunur (Binford 1962: 217-225) .
- Süreç Arkeolojisi kendini bilim felsefesi bakımından Matematik ve Fizik gibi deneyselliliği ön planda olan bilim dallarıyla aynı düzlemde konumlandırır (Althusser 1976: 66-67) .
- Kültürü sadece insan zihninde oluşmuş düşünceler, değerler ve inançlar birliği olarak tanımlanmaz.
- Kültürü, insanların çevrelerine uyum sağlamalarını sağlayan ekstra somatik “beden dışı” düşünceler olarak tanımlar. Bu düşünce kapsamında iki ayak üzerinde yürüyebilme ve alet yapabilme özelliklerinin temelinde insanın bu beden dışı dinamikleri etkilidir.

II.V. SÜREÇ SONRASI ARKEOLOJİ TEORİSİ

(POST PROCESSUAL ARCHAEOLOGY)

“Post Processual Archaeology” Süreç Sonrası Arkeoloji ortaya çıkışı anlamında arkeolojiye de doğrudan etki eden bilim felsefesindeki değişimden bahsetmek istersek öncelikle Postmodernizmin moderniteye, modern bilimin katı teorik değerlendirme biçimine ve tek yanlılığına tepkiden kaynaklandığının belirtilmesi gerekir (Yalman 2003: 178).

Modern düşünce ya da genel anlamıyla modernite Ortaçağın dini (skolâstik) düşünce geleneğinin baskıcı belirleyiciliğine bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Postmodernizm ise modern bilimci (pozitivist) düşüncenin 20.yy.’daki belirleyiciliğine ve mutlakçı kategorik kuramlarına bir tepki olarak kendini göstermiştir. Bu tartışmanın temelinde bilginin bilimsel değerlendirmeler kullanılan aşırı kuramsal eğilim yatmaktadır.

Tarihsel değerlendirme anlamında aşırı kuramsal eğilimlere ilk tepkisel yaklaşımlardan biri 14.yüzyıl düşünürü İbni Haldun (1332-1408) tarafından ortaya konmuştur. Özellikle tarihsel aktarımcılık geleneğini eleştiren İbni Haldun geçmişe dair olan kuruntu ve sanı düzeyindeki bilgilerin oldukları haliyle sunumunu ve hiçbir neden sonuç ilişkisi kurulmaksızın aktarımını eleştirmektedir (İbni Haldun 1977: 65). Bu noktada İbni Haldun tarihsel bilgiyi oluşturanların yüzeysel ve nakilci bir niteliği olduğunu savunmakta modernizm öncesi dönemde katı kuramsal tarihsel anlayışa gönderme yapmaktadır.

Modern düşüncenin temel dayanak noktası olan rasyonalizm (akılcılık) ve realizmin (gerçekçilik) eleştisinden temellendirilen postmodern düşünce bilginin değerini relativizme (görecelike) dayandırmaktadır. Relativizmi (görecelik) değerlendirme postmodern düşünceye göre bir gerçek ve gerçeğin bilgisinden (veya ona götüren yol ya da metottan) değil, gerçekler ve onlar hakkındaki bilgilerden (veya onlara giden yol ya da metotlardan) söz edilebilir. Ayrıca, rasyonalite (akılcılık) kavramı da bu relativizmden (görecelikten) etkilenmiştir. Artık rasyonellikten (akılcılık) değil, rasyonelliklerden bahsedilir. Çünkü bu yaklaşıma göre neyin gerçek, bilgi veya

rasyonellik (akılcılık) olduğu, nereden bakıldığına ve hangi kriterler ile ölçüldüğüne göre değişebilmektedir (Lyotard 1995: 155-158).

Bilimsel anlamda kurama bağlı aşırı eğilimler ise, sadece bilimsel bilgiyi ve gerçeği değil, genel anlamda bilgi ve gerçek kavramlarının kendilerine karşı çıkarlar. Hatta bu kavramların arka planında yer alan rasyonalite (akılcılık) ve realizmi (gerçekçilik) de eleştirirler. Modern entelektüel kendisini bilimsel verilerin değerlendirilmesi anlamında yasa koyucu bir niteliğe haiz görmesine karşın post modern entelektüel yorumcu bir kimliğe sahip olduğunu öne sürer. Bu anlamda post modern değerlendirme biçimi bilgiyi oluşturan bireyin özgün durumunun bilgiyi şekillendirdiğini savunur.

Postmodernizm günümüz toplumunun aksayan yönlerini ön plana çıkaran, eleştiren, irdeleyen ve çok açık bir şekilde olmasa da modernizme alternatif yeni bir bakış açısının çerçevesini çizen genel bir tavrı tanımlar. Ortaya çıkışında referans aldığı modernizme ve onun kuramsallığına karşı duruşuyla postmodernizm bir simge niteliği taşımakla beraber sanatsal üretime ve bilime kattığı farklı yaklaşımlarla kültür felsefesi olma özelliği göstermektedir. Postmodernizmin "aydınlanmaya" ya da katı pozitivist yaklaşıma dolayısıyla bilimsel bilgiye ve felsefeye itimatsızlık kapsamında ifade edilmesi ve popüler olanla meşru (bilimsel) olan arasındaki karşılaştırılmazlıktan kaynaklanan karşıtlık olarak nitelenmesi, postmodernizmin bu iki yönünün bir açıklaması olmaktadır. Bu düşünsel ya da felsefi çatışmanın bir modernizm-postmodernizm paradoksu (ikilemi) kapsamında değerlendirilmesi modernizmin modernliğin ya da pozitivist bilimin kültürü olması, postmodernizmin de kendi döneminin özgün kültürü olmasını getirmektedir (Lyotard 1984: 132).

Kültür alanında postmodern yaklaşım modernleşmenin popüler olanı farklılaştırma ve geliştirme amaçlı yönelimine karşı gelir. Bu karşı geliş akılcılık ve bilimsel doğruyu reddetmeyle sağlanır. Oysa ki akılcılık, modernleşmede en karakteristik insan kapasitesi olarak kabul edilir. Bu nedenle ussallık insanın özgürleşmesinin ve kendini geliştirmesinin temel dayanağını verir. Modernleşmenin toplumsal deneyimin belli bir niteliği olarak tanımlanması bunun bir sonucudur (Lyotard 1995: 155-158).

Modernleşmenin doğruları ise toplumu tarihsel ya da işlevsel olarak açıklayan felsefe veya siyasal teorilerin konusu olmalarından ötürü postmodernizm için geçersizleşmektedir. Postmodernist yaklaşıma göre bu doğrular aklın totalleştirilmesi felsefesinden temelini alan, akıl ve özgürlüğün sürekli gelişiminin modern bilimin ve siyasetin kural ve normlarıyla sağlanacağını öngören meşruiyet anlatımlarıdır. Ancak bilimsel değerlendirmede tek akıl yerine birçok akıl ve görüşten bahsedilir. Dolayısıyla modernizmin doğruları siyasal ve toplumsal eleştiri için temel bir hareket noktası teşkil etmez. Bilimsel meşruiyet ya da geçerlilik artık "çoğulcu, yerel ve her yerde olabilen" bir olgudur ve çoksesli bir nitelik arz eder. Bilimde, sanatta, estetikte, adalette "tek ve kapsayıcı bir akıl ancak bir ideolojidir, bu alanlarda ancak ussallığın çoğulluğundan," ya da "tekilliğin çoğulluğundan" söz edilebilir (Lyotard 1995: 155-158).

Postmodernizm ne bilimin değerini inkâr eder ne de bilimsel yöntemin bizi gerçeğe götürdüğünü reddeder. Bu tür yaklaşımlar sadece bilimin statik ve metodik şablonculuğunu reddederler. Bu anlamda arkeoloji veri niteliğindeki buluntuları sınıflandırarak paradoks oluşturacak seviyede kurama bağlı bir bilim dalıdır (Maisels 1999: 23).

“Post Processual Archaeology” Süreç Sonrası Arkeolojik Teori ise 1980’li yıllarda ortaya çıkan bilim felsefesindeki değişime atıfta bulunarak pozitivizm kavramının değiştiğini ve mutlak doğrunun arkeolojik bilginin değerlendirilmesinde kullanılamayacağını öne sürmektedir. Almanya’da 1923 yılında kurulan Marksizme, sosyoloji kuramlarına, yerleşik ve pozitivizm kaynaklı bilim felsefesi anlayışına bir tepki olarak doğan Frankfurt Okulu’nun önemli teorileri Thedor W.Adorno, Herbert Marcuse, Max Horkheimer ve ilerleyen yıllardaki en önemli temsilcisi Jürgen Habermas tarafından belirlenmiştir (Kellner 1989: 147) .

Frankfurt Okulundaki farklı bilimsel disiplinlerden gelmiş birçok kişi mutlak doğrunun arkeolojinin konusu olmadığını öne sürerek “*Kritische Theorie*” (Eleştirisel Teori) ortaya çıkarmıştır (Finlayson 2007; Arnason 1994: 157-160; Oppenheimer 1997; Erdoğu 2007: 46-47). Felsefesini bu teoriden alan “Post Processual Archaeology” Süreç Sonrası Arkeoloji, Süreç Arkeolojisi ya da Yeni Arkeoloji’nin ağırlıklı olarak kullandığı

gerçekcilik ve akılcılık temelli veri değerlendirme yöntemlerine durağan bir süreç olmaları sebebiyle eleştiri getirir (Hodder 1992: 92-121).

Bu kapsamda, Post Modernizm akımından etkilenen ve Yorum Arkeolojisi olarak da tanımlanan “Post Processual Archaeology” Süreç Sonrası Arkeolojik Yaklaşım metodu gereği kültürel mirası oluşturan herhangi bir buluntunun tekil anlamda detaylı tasnife tutulması öncül bir faaliyet olmakla birlikte asıl değerlendirme biçimi söz konusu buluntunun ne tür bir sosyal, ekonomik ve ruhsal ya da psikolojik sürecin ürünü olduğunu bütünsel olarak anlamaktan dün ile bugün arasında bağ kurmaktan ve nesnelere yüklenen sembolik anlamları irdelemekten geçmektedir (Yalman 2003: 178; Trigger 2007:1) .

Modern bilimsel kuramların katılık ve sınırlılığına bağlı kalan Süreçsel Arkeoloji salt verilerden yola çıkarak gerçeğe ulaşmaya çalışırken post modernist felsefeden etkilenen (Post Processual) Süreç Sonrası Arkeolojik yaklaşım verilerden yola çıkarak değişebilirliği olan kesinliği tartışmalı olan ihtimallerin ortaya konmasına çalışır. Bu ihtimali ise geçmişe dair bir kesitin tüm yanlarıyla gösterimi ya da açıklaması olarak tanımlayabiliriz.

Süreç Sonrası ya da Yorum Arkeolojisi metodu bakımından, katı kurallara bağlı aşırı pozitivizt bir yaklaşımla arkeolojik verilerin analizinde bilimsel tarafsızlık sağlamak temel amaç değildir. Süreç Sonrası Arkeolojik Yaklaşımın asıl gayesi verinin sosyal ve fiziki kontekst içinde bütünsel değeriyle yorumlanmasıdır. Geçmişe dair bir kesiti simgeleyen arkeolojik verinin içerdiği somut ve soyut tüm yönleriyle yorumlanması ya da değerlendirilmesi ayrıca arkeolojik veriyi oluşturan bireyin ürettiği nesneye yükleyebileceği sembolik anlamlar bu noktada önemlidir. Süreçsel arkeolojik yaklaşımda ise arkeolojik nitelikli maddesel kalıntı yine kontekste bağlı olarak değerlendirilir ancak buluntu öncelikle fiziksel bir obje olarak tanımlanır ve tasnif edilir. Bu anlamda süreçsel arkeolojik yaklaşım paralelinde değerlendirme yapan arkeolog, arkeolojik veriye ilişkin gerçek olanı olduğu biçimiyle ortaya koyma eğilimindeyken arkeolojik veri niteliğine sahip eserin fiziksel kontekstini ön planda tutar ve eseri

tanımlar. O objeye istediği gereksinimler doğrultusunda işlev kazandıran zihinsel dünya hakkında yorumlama yapmaktan kaçınır (Zych 2002: 1-5).

Ancak Süreç Sonrası Arkeolojik yorum kapsamında maddesel nitelikli kültürel miras kavramının ortaya çıkardığı soyut “düşünsel” felsefe aktarımın toplumsal düzeyde yaratacağı etki, algılanış biçimi, değerlendirilmesi ve yerel geleneklere bağlı kabullenilişi sorunu anılan metodun verimliliğini ve uygulanabilirliğini etkileyecek düzeydedir. Siyasi ve ideolojik yaklaşımların arkeolojik verileri bu anlamda lehte ya da aleyhte savlar olarak kullanması için söz konusu metodun kaçınılmaz sonuçlarındandır.

Bu anlamda eski toplumlara ilişkin arkeolojik anlamda elde edilen tüm veriler ya da genel anlamıyla kültürel miras bütünsellik ilkesine bağlı olarak kontekste dayalı bir analizle anlamlandırılmalıdır. Teknoloji, üretim biçimleri, gereksinim, hammadde kaynakları, itikat çeşitliliği gibi unsurlar aynı perspektif içinde harmanlandığında gerçek bir arkeolojik sonuç oluşacağı fikri savunulmuştur. Ayrıca “Post Processual Archaeology ” Süreç Sonrası Arkeoloji günyüzüne çıkarılan her türlü taşınır ya da taşınmaz nitelikli arkeolojik keşfi bir ürün olarak ele alırken ürünün üretim sebebini, ürünün ortaya çıkardığı neden ve sonuçları ve ürünü ortaya koyan bireyin zihnini, düşünüşünü, hayata bakışını ve mensubu olduğu sosyal örüntüye ilişkin ipuçlarını yakalamaya çalışır ve bunu yaparken de bir şekilde geçmişte yaşamış insanın zihninin içine girmeye ve düşünsel hayatını çözümlemeye çalışır (Johnson 1999: 104) .

Tabi tüm bu öngörülerin metodik ve sistemli bir temele oturtularak multidisipliner bir bilim dalı olan arkeolojiye yeni bir perspektif kazandırması bilimsel nitelikli çalışma formülleri ve modellerinin uygulanmaya başlaması sayesinde mümkün olacaktır. Bu kapsamda özellikle arkeometri alanında ortaya çıkan gelişmeler ve kesin tarihleme yöntemlerinin uygulanmaya başlanması arkeolojik bilginin değerlendirilmesinde pozitif bir bakış açısı ortaya çıkarmıştır (Johnson 1999: 22-25). Böylelikle arkeolojik verilerin sınanabilirlik düzeyleri diğer bilimsel disiplinlerle eş düzeye gelmiş ve arkeolojik verilerin izafi teorilere konu olması durumu engellenmeye çalışılmıştır.

İşte bu bilimsel temellendirme ışığında, arkeolojik verilerin değerlendirilmesinde kullanılan farklı metotlar yarattıkları sonuçların niceliği ve niteliği itibariyle

değişiklikler gösterebilir. Bu anlamda metodik farklılıkların yarattığı sonuçların çeşitliliği kuramsal çerçevede arkeolojik bilginin mutlaklığının sorgulanabileceğini kanıtlamaktadır.

Diğer yandan, arkeolojik bilginin kaynağı ve kültür varlığının üreticisi insan tarihsel bir varlıktır ve onun anlaması da bu tarihselliğin dışında değildir yani, bir varoluş tarzı ya da unsuru olarak o da tarihsellikten nasibini almaktadır. Bu şu anlama gelmektedir: İnsan akli, kendisini içinde bulunduğu şartlar çerçevesinde işlemektedir. Bu şartlar ise, gerek tarihsel açıdan ve gerekse toplumsal, coğrafi, çevresel vb. bakımlardan çoğunlukla insanın iradesi dışında oluşmaktadır. Yani insan akli, gerek oluşum ve şekillenışı ve gerekse işleyişi bakımından, iradesi dışında oluşan bu şartlara özellikle de tarihsel olarak içinde bulunduğu devrin şartlarına istese de istemese de bir bakıma mahkûm ve mecburdur. Diğer bir deyişle ifade edecek olursak, insan ve onun akli, içinde doğup büyüyerek geliştiği tarihsel şartların ürünüdür (Ertürk 2004: 72–75).

Tüm bu bahsedilen hususlar ışığında (Post Processual) Süreç Sonrası ya da Yorum Arkeolojisi ;

- Arkeolojiyi geçmişle bugün arasındaki ilişkileri çok perspektifli ve akışkan bugünden araştıran bir bilim dalı olarak tanımlar kanunlar üzerinde değil bağlamlar (kontekst) üzerinde durur (Yalman 2003: 178).
- Toplumsal adetlerin kökenini nedenlerini ve sonuçlarını tanımlamaya çalışır.
- Bu açıklamaları yaparken semboller ve anlamlar üzerinden arkeolojik verileri tanımlar(Trigger 2007: 163-164)
- Toplumsal kuralların değişim ve gelişimine etki eden tarihsel ve özgün nedenleri, motivasyonları, gayeleri ve anlamları açıklamayı hedef edinir.
- Nesneyi dizge, bir yapı ve bunlara bağlı olarak sembolik olana yüklenen anlam içerisinde algılamasından yola çıkarak etnoarkeolojik bir yaklaşımla semboller ve bu yapıların sosyal stratejilere etkisi üzerine yoğunlaşır (Hodder 1998 a : 24-44).
- İncelediği sosyal gruplar içerisindeki erkek ve kadınların sosyal statülerini arkeolojik verilerden yola çıkarak tanımlamaya çalışır.
- Düşüncede göz ardı edilmiş olan ve arkeolojik verilerle bağlantıları olan kadın, çocuk, siyah, yerli ve gibi özneleri çalışma alanının merkezinde inceler.

- Kadınların sosyal statüsünü geçmişe dair arkeolojik veriler doğrultusunda değerlendirir ve geçmişe dair bir özne olarak kadının sosyal rolünü kanıtlarıyla ortaya koyma eğilimindedir.
- Arkeolojik verileri sembolleri ve anlamları ile arkeolojik kontekst içerisinde tanımlar.
- Çevresel, dinsel, politik, coğrafi şartların ortaya çıkardığı sonuçları arkeolojik verileri anlamlandırmada kullanır.
- Her çeşit arkeolojik veriyi mimari, küçük buluntu, organik buluntu içinde bulundukları flora (doğal kontekst) ve faunanın (hayvan varlığı) koşullarına göre değerlendirmeye çalışır (Shanks ve Hodder 1998: 81).
- Prehistorik yaşamı şekillendiren düşünce, dünya görüşlerini sadece sosyal dönüşümlerin bir parçası olarak değil geçmişe dair hayatın kendisi ya da merkezi olarak anlamlandırır.
- Deneysellüğün ön planda olduğu bilim dallarından farklı olarak tarihsel süreçlere ilişkin yorumlar yapar.
- Arkeolojiyi antropoloji ve dilbilim ile birlikte alanlararası bir bilimsel disiplin olarak tanımlar.

II.VİSÜREÇ SONRASI ARKEOLOJİ'NİN FELSEFİ ANALİZİ

Bilimin temel hedefi kavramları, nesneleri ve olayları nedenleriyle açıklamak ya da tanımlamaktır. Açıklanması hedeflenen kavram ise bir şeyin ne olduğunu tam olarak anlamının, yani kavramanın sonucudur. Böylelikle nesneye yüklenen anlamın işlevselliği bütünleşik bir hal alarak insan zihninde belirmesi, çağrışım yapması yani kavranması ile ortaya çıkar (Hançerlioğlu 2003: 227-250). Bu kapsamda, anlama ve kavrama eylemleri arasındaki neden-sonuç ilişkisi herhangi bir karşıtlık içermez. Bunun sebebi anlama ve açıklama tabirlerinin birbirlerini tamamlayan süreçler olarak tanımlanmasıdır (Groeben 1986: 380; Schurz 2004: 168). Yani bir şeyi açıklamak için onu önce anlamak, birşeyin anlaşılması için de onun önce açıklanması gerekir. Açıklamak ve tanımlamak dışında, bilginin değerlendirilmesi için kullanılan diğer tabirler açılma ve yorumlamadır (interpretation). Açılma anlam olarak “bir düşüncüyü daha çok açmak “ya da “detaylandırmak” biçiminde ifade edilmektedir (Hançerlioğlu 2003: 22). Örneğin Paris kenti bir diğer deyişle Fransa’nın başkenti olarak açılabilir (Günay 2007: 44) .

Ancak, bilimsel bir değerlendirme biçimi olarak açılma bilimde yapılan her araştırma gibi yöntemli olması gerektiğinden, dolayısı ile açılma bir yöntem olduğundan Post Processual (Süreç Sonrası, Yorumcu) görüşler dâhilinde geçmişte bir gerçek bulunamayacağı ve açılmanın yöntembilime indirgenemeyeceği, yani yöntem ile ilgisi olmadığı tespiti oldukça tartışmaya açıktır (Shanks ve Tilley 1996: 25-28). Bu öngörünün sebebi ise bilimin iki önemli niteliği olan gerçeği arayıp bulmak ve bunu yöntemli yapmak eğiliminin sosyal bilimler için geçerli olmayacağı tespitidir. Post Processual (Süreç Sonrası, Yorumcu) Yaklaşım kapsamında bu görüşün temeli sosyal bir bilim olarak arkeolojinin incelediği her türlü veriyi anlamının bilimsel yöntem ile ilgili olmadığıdır. Sosyal (Tinsel) bilimlerin (kültür ya da insan bilimleri) felsefe, sanat ve tarih tecrübeleri ile aynı düştüğünü, bu tecrübelerdeki gerçeğin ise bilimsel yöntem ile kanıtlanamayacağı görüşü de bu tespitin diğer hareket noktasıdır (Gadamer 1990: 1-2).

Yorumlama “*interpretation*” ise felsefe ve bilimde bir sanat yapısını “anlamak” için ortaya koyulan eylem biçimidir ve bu eylemin sonucu kuram yani kavramayı sağlayan bütünleşik ve sistemli metottur. Hem yapılan işe hem de sonuca bu doğrultuda yorumlama “*interpretation*” denilir (Scholz 2002). Arkeolojik verilerin değerlendirilmesi için yorumlama “*interpretation*” sözcüğü ağırlıklı olarak kullanılmasına karşın yorumlama fiili daha çok İngilizce “*comment*” ifadesi ile tam olarak örtüşmektedir. “*Interpretation*” olarak tanımlanan yorumlama ise sıklıkla bilgiyi üretme sürecini değil üretim sonrası bilgiyi kullanma ya da bilgiyi araç haline getirme sürecini ifade etmektedir. Örneğin özellikle müzik eserlerinin yeniden düzenlenmesi anlamında kullanılan “*cover*” tabiri “*interpretation*” sözcüğünün tam karşılığıdır. Bu kapsamda arkeolojik yorumlama “*interpretation*” açıklamadan farklı olarak kişiye özgü ya da öznel (subjektif) olarak tanımlanır ve sınanabilirliğinin yani deneyselliğinin diğer bilim dallarına oranla sınırlılığı vardır (Hançerlioğlu 2003: 334).

Bahsi geçen bu sınırlı deneysellik ilkesi kapsamında bilginin çözümlenmesi açısından açıklama, açıklama, yorumlama kavramları ve bunların kendi içlerindeki bağlantıları arkeoloji içinde kuramsal olarak tartışılmaktadır. Örneğin arkeolojiyi de içine alan sosyal bilimler tarafından uygulanan yorumlama (*interpretation*) G. Scholtz’a göre “felsefi yumuşak yorumlama (*interpretation*) olarak “*interpretation*” “sert bilimsel yorumlamadan” ayrılabilir. Çünkü arkeolojiyi de içine alan sosyal bilimler “*humanities*” ile fen bilimler “*science*” arasında inceledikleri olaylarda kullanılan deneyselliğin niteliği ve niceliği bakımından farklılıklar vardır (Scholz 2002).

Bilimsel yöntemlerde gözlemlenen bu farklılıklar dâhilinde düşünüldüğünde, bilginin temellendirilişi ya da herhangi bir verinin bilimsel nitelik kazanabilmesi temelde deneysellikle sınanabilir olmasıyla paraleldir. Farklı bilim adamları tarafından aynı metotlar ya da farklı metotlar kullanılarak benzer sonuçlara ulaşılması ve elde edilen sonuçların tekrarlanabilir olması pozitif ve deneysel (ampirik) nitelikli bilimsel bilginin oluşumu için temel şarttır.

Bilim dallarının deneysellikleri ise araştırdıkları konular, olaylar ya da olgular üzerinden tanımlanır. Örneğin sosyoloji toplumu, toplumu oluşturan bireyleri, bunlar arasındaki ilişkileri ve bu ilişkilerden doğan sonuçları araştırır. Arkeolojinin araştırdığı konularda ise toplum ile toplumdaki bireylerin ilişkileri ve bunlardan doğan sonuçlar yer almayabilir. Örneğin dağda, ormanda ya da çölde toplumsal hayattan tamamen ayrışık (izole) biçimde tek başına yaşayan bir kişi kendine has zekâsına, ihtiyaçlarına ve estetik anlayışına göre her türlü aleti yapabilme ya da üretebilme becerisine sahiptir.

Bu kapsamda arkeoloji bahsedilen türde özgün olguları ele alır ve araştırır ancak nedenleri ve sonuçları hakkında kural koyucu neticeler vermekten kaçınır. Çünkü özgün bireyin kişisel insiyatifi doğrultusunda şekillenen bir üretim sürecine ilişkin genele dair deneysellik temelli bir tespit yapmak zordur. Bunun sebebi bahsi geçen üretim sürecinde toplumun ya da toplumsal bireyler arasındaki ilişkilerin hiçbir bağlantısı olmayabileceğidir. Bu nedenle arkeolojinin konusu olan insan özgün durumuyla deneyselliği sınırlı bir üretim sürecinin öznesidir.

Söz konusu tanımlamalar çerçevesinde; arkeolojik verilerin neden ve sonuçlarıyla değerlendirilmesi ve bu değerlendirmelerden yola çıkarak sonuç elde edilmesi sürecinde bilim felsefesinde ortaya çıkan kuramsal tartışmaların etkili olduğu söylenebilir (Bernbeck 1997: 34). Bu nedenle, arkeolojik verinin değerlendirilmesi anlamında yaşanan metodik ya da kuramsal tartışmalar arkeolojinin özgün olayları inceleyebilmesi itibarıyla bilimsel disiplini güçlendirecek ilerlemelerdir.

Kuramsal olarak bilimsel bilginin oluşumu ve gelişimi ise temelde uygulanan metotlara ve modellere bağlanmaktadır. Bu sebeple bilim üzerine yapılan araştırmaların kuramsal olması, bir başka deyişle kuramın bilimde taşıdığı önemden dolayı, 1960'larda başlamış olan bilimsel çalışmalar en doğru şekilde Teorik, ya da Kuramsal Arkeoloji kavramı altında tanımlanmaktadır. Bu tanım altında yer alan Süreçsel, Yeni (Processual) ve Süreç Sonrası, Yorumcu (Post Processual) Arkeolojik Yaklaşım ise arkeolojide var olan kuramsal gelişimin nihai noktaları olarak tanımlanabilir (Nuzzo 2001: 1621).

Teorik arkeolojinin başlangıcındaki sorunlar ise esas olarak ilk önce bilim kurama mahsustur ve Süreç Arkeolojisi'nin ortaya koyduğu yeni sorulardan kaynaklanmaktadır. Bu kapsamda Süreçsel ya da Yeni Arkeoloji (Processual, New Archaeology) ortaya çıktığı ilk zamana kadar geleneksel arkeolojinin yanıt bulmaya çalıştığı Ne? Ne zaman? Nerede? sorularının yanı sıra arkeolojik verilerin değerlendirilmesinde Nasıl? ve Neden? sorularına yanıt aramış ve bu sorulara verilecek yanıtların araştırmadaki önemini vurgulamıştır (Binford 1964: 425; Binford 1968: 7).

Süreç Arkeolojisinde arkeolojik veriler hakkındaki nasıl sorusunu açıklamada kullanılan işlevcilik ve sistem kuramları toplumbilimden (sosyoloji) alınmış ve bu ekseninde arkeoloji toplumbilim (sosyoloji) olarak tanımlanmıştır. Yani işlevciliğin sosyolojideki tanımlaması bir anlamda arkeolojiye geçirilmiştir. Oysa ki işlevciliğin felsefe, psikoloji ve biyolojide de önemli yeri vardır ve aynı özlere dayansa da işlevcilik bilim dallarına göre farklılıklar gösterir (Thiel 2003).

Süreçsel Arkeolojik Yaklaşım kapsamında arkeolojinin toplumbilim olarak tanımlanması ve araştırmaların işlevcilik ve sistem metoduna temelinde yapılması arkeolojik değerlendirmede bireyin önemini kısıtlamış insan ögesini arkeolojik verinin yorumlanmasında arka planda bırakmıştır. Bu aşamada insanın özgün durumunun arkeolojik bilginin oluşumunda ikincilleştirilmesi ya da önemsizleştirilmesi Süreç Sonracılar ya da Yorumcular (Postprocessualist) tarafından eleştirilmiştir. Fakat eleştiri arkeolojinin toplumbilim olarak tanımlanmasına değil temelde işlevciliğe yöneltilmiştir (Bernbeck 1997: 272).

Bu eleştirinin en önemli sebeplerinden biri arkeolojik verileri ve kalıntıları ortaya koyan toplumlar üzerinde deneysel gerçeklemelere varmanın zorluluğudur. Bu kapsamda, özellikle yazılı metinlerin bulunmadığı erken dönem (neolitik) arkeolojik kalıntılardan yola çıkarak üretim süreçlerine etki eden birçok dinamiğin (sebebin) var olduğu düşünüldüğünde eski toplumları anlamanın, davranış biçimlerini, geleneklerini çözümlemenin sınırlılığı bulunmaktadır. Örneğin geçmişe dair insan üretimi olan bir nesnenin hangi nedensellik ilkesine bağlı olarak üretildiğini anlamak için objenin üretildiği dönemdeki yaşam tarzını ya da ihtiyaçları bilmek yeterli değildir. Doğru bir

bilimsel analiz yapmak için insan üretimi olan objenin üretilme sürecindeki doğrusal etkilerin yanı sıra dolaylı etkileri de bilmek gerekir.

Bu sorguların cevaplandırılması için ise arkeolojide insanların üretim ya da tüketim biçimleri dâhil her tür davranışının altında yatan neden sonuç ilişkisi, insan zihninin ürünü olan her türlü nesnenin anlamı, işlevi, içinde bulunduğu sosyal ve fiziksel kontekst bütünsel olarak değerlendirilmeye çalışılır. Bunlar da bilimde yöntemli yapılmakla beraber ampirik yani deneysellik temelli olup sonuçları ise sınanabilir niteliktedir. Dolayısı ile kişiye özgü değildir.

Ancak geçmişte yaşamış insanlarca üretilen nesne ya da objelerle ilgili kontekstlere dayalı olarak genel tümevarımlar yapmak da zaman zaman yanıltıcı sonuçlar verebilecek niteliktedir. Çünkü insanoğlu sosyal bir canlı olduğu kadar özgün bir canlıdır da. Bu çerçevede birey toplumsal ihtiyaçlar, gelenekler, inançlar ve kurallardan tamamen ayrışık ya da farklı olarak buluşlar yapabilir. Bu, ilkönce insanın bireysel kabiliyetine ve zekâsına bağlıdır, toplumsallık ise bireysel niteliklerin kesin çizgisini çizmemektedir (Binford 1964: 425; Binford 1968: 7) .

Arkeolojinin öznesi olarak insanın bu özgün durumunu anlatan en önemli araştırmalar Hodder tarafından Zambiya’da yapılmıştır. Söz konusu araştırmalar esnasında bölgenin bir köyünde çömlek yapan üç kadınla girilen mülakat nesnelerin ve insan ürünü olan her türlü verinin özgün sembolik değerini ve farklılığını bir kez daha açıkça ortaya koymaktadır (Hodder 1982) .

Söz konusu mülakatta 3 kadınla görüşülmüş birbirinden farklı kabilelerde büyüyen, farklı yerlerde çömlek yapımını öğrenen ancak kendi aralarındaki sosyal ilişkileri güçlü olan 2 kadın aynı tarzda çömlek üretimi yaparlarken söz konusu iki kadını izleyerek çömlek yapmayı öğrenen ve diğer iki kadına karşı düşmanca hisleri olan üçüncü kadının diğer iki kadından farklı boy ve desende çömlek üretiminde bulunduğu tespit edilmiştir (Hodder 1982; Balter 2008: 81). Bu tespitler doğrultusunda, fiziksel kontekste dayalı olarak çömlekler arasındaki tipolojik farklılıkları anlamının zorluğu oldukça açıktır.

Çatalhöyük araştırmalarına başlamadan önce Afrika’da Tugen, Pokot ve Njemp kabileleri hakkında da araştırmalar yapan Hodder farklı kabile üyesi kadınların farklı süs eşyaları kullanmalarına karşın her üç kabileye mensup erkeklerin benzer mızrak tipleri ve silahlar kullandıklarını tespit etmiştir (Hodder 1982). Ancak söz konusu tespitleri daha karmaşık hale getiren unsur Tugen kadınlarının Pokot köyüne ya da arazisine girerken Tugen kültürünü yansıtan süs eşyaları yerine Pokot tipi süs eşyalarını kullanmasıdır. Bu noktada verileri anlamlandırmada bir tutarsızlık olduğu açıktır. Anadolu Neolitiği alanında yapılan araştırmalarda bu durum şöyle ifade edilmektedir: *Yerleşmelerdeki buluntu topluluklarının karşılaştığımızda önümüze şöyle bir tablo çıkmaktadır. Örneğin iki yerleşmedeki taş kaplar birbirinin aynı olmasına rağmen takılar ya da ok uçları farklılık göstermekte, buna karşılık söz konusu yerleşmelerden birinin takı ya da ok uçları farklı tür taş kapların bulunduğu bir başka yerleşimle benzeşmektedir. Böyle bir durum ancak dolaşım alanları birbirinden farklı gezgin ustaların varlığı ile açıklanabilir. Bu durumda hem gezgin ustaların hem de belirli nesnelerin yapımında uzmanlaşmış yerleşim birimlerinin eş zamanlı varlığını kabul etmek gerekir* (Özdoğan 2007: 452) .

Hodder Sudan’daki araştırmasında ise Mesakin adı verilen bir Nuba kabilesini ziyaret etmiş ve söz konusu topluluğun sazdan yapılma kulübelerine konuk olmuştur. Yerleşim yerlerine yaklaşırken farketdiği iki farklı kayalık alan içinde hayvan kemikleri tespit eden Hodder dışarıda bulunan Mesakin erkek ve kadınlarına bu kemiklerin neden farklı yerlerde muhafaza edildiklerini sormuştur. Kemiklerin farklı yerlerde saklanması en önemli nedeni toplum tarafından pis olarak tanımlanan domuzlara kadınların, sığırlara ise erkeklerin bakması olarak cevaplanmıştır. Hayvan kemiklerinin de ayrı tutulmasının sebebi bu kadın ile erkek ayrışımına dayanmaktadır. Ayrıca bekar erkekler domuz eti yememekte erkekler ve kadınlar cinsiyetler arasındaki kirlenmeyi önlemek amacıyla merkez, avlunun iki kenarında ayrı olarak yemek yemektedir (Hodder 1982; Balter 2008: 77-78) .

Mesakin inanışları gereği sembolik anlamlar katılan hayvan kemiklerinin ayrı gömülmesi durumu fiziksel kontekst dâhilinde değerlendirildiğinde yukarıda bahsedildiği biçimiyle bir sonuç ortaya koymak olasılığı bilimsel ve deneysel olarak

mümkün gözükmemektedir. Yani arkeolojik bir verinin salt fiziksel konteksten yola çıkarak tanımlanması tam anlamıyla gerçeği yansıtmayabilir. Ancak bu tespitin kaynağında antropolojik bir çalışma sonrası ulaşılan yani bireylerle girilen mülakatlar sonucu elde edilen bir modelleme söz konusudur (Balter 2008: 77-78).

Tüm bu araştırmalar neticesinde insan etrafıyla etkileşim içindeki sosyal bir canlı olarak tanımlanabilirken nesnelere ve olgulara yüklediği anlamlar bakımından özgün bir canlıdır da. Bireyin bu bahsedilen kendine has (özgün) ve sıklıkla değişken psikolojik (içsel) nedenleri arkeolojik bulgulara dair genellemeler yapmayı zorlaştırır. Bu aşamada arkeolojik verilere dayalı oluşturulan bilgilere ilişkin olarak Süreç Sonrası (Post Processual) Arkeolojik Kuramda bir anlayamama sorunundan bahsedilebilir.

Arkeolojik bilgiye ilişkin bu anlayamama sorunu "zaten gerçek üzerine bilgi edinilemez" diyen bazı görüşlerle gerekçelendirilmiştir. Bu görüşlerin arkeoloji ile ne kadar ilgili olduğu ve arkeolojiyi ne şekilde etkilediği ise Holtorf tarafından değerlendirilmektedir. Örneğin Holtorf arkeolojinin görevini "zevk ve serüven toplumunu" eğlendirmek olarak tanımlamakta ve arkeoloji biliminin ilgi grubu olarak "*Traum oder Erlebnisgesellschaft*" (zevk ve serüven toplumu) kavramını kullanmaktadır (Holtorf 2005: 242). Burada Holtorf aşırı gerçekdışıcılık "*Radikale Konstruktivismus*" denilen ve bilgikuram "*Theorie des Wissens, Theory of Knowledge*" diye nitelendirilmek istenen, bilginin insan yapıtı (construct) olduğunu, bilginin ve dolayısı ile bilimin işe yarar (viabel) olabileceğini, ama gerçek olamayacağını ileri süren görüşe dayanır (Holtorf 2006) .

Sonuçta topluma anlaması için sunulan bilgi bilgiyi ortaya koyan sunucu ya da bilim adamının isteklerine ve belki de öznelliğine bağlanır, öyle ki bu görüş medya tarafından da memnuniyetle karşılanıp, arkeolojide kazanılan bilgilerin araştırmacılara danışmadan farklılaştırılarak topluma sunulmasını kolaylaştırır. Bu da hem bilimde hem de medyada ahlaki (etik) bir sorun olur. Fakat Holtorf'a göre bir bilgi kuramının mutlak ahlaki ilkelerle temellenmesi gerekmemektedir (Holtorf 2006: 351).

Özellikle sosyal bilimlere dair deneyselliğin sınırlı olduğu göz önüne alındığında söz konusu tespitin haklılık payı vardır. Anlama zorluğundan ya da anlayamamaktan doğan Hermeneutik felsefenin ise 17. yüzyıla kadar uzanan bir tarihi vardır ve 17.yüzyıldan beri anlamak kuramı ve açıklama yöntembilimi olarak tanımlanmaktadır (Bühler 2002: 547). Hermeneutik kelime anlamı olarak ise Türkçe'ye "anlama", "anlama metodu" ya da "yorumbilgisi" şeklinde çevrilebilir. Hermeneutik ayrıca sanatı bildirme, haber verme, çeviri yapma, ayıklama ve açıklama sanatıdır. Bu çerçevede Hermeneutik felsefe " Bir şiir, bir kanun metni, bir insan fiili, bir dil veya bir yabancı kültür, ya da insana dair herhangi bir şeyi anlamak nedir? " sorusuna yanıt arar. Bir şeyi anlamak çabasıdan kaynaklanan bu güçlük anlamaya çalışılan konu hakkındaki sorunun tamamen tutarlı olmamasından; ya da anlama sorununun birçok farklı bağlamda ortaya çıkmasından ve belki de kimisi bir diğeriyle neredeyse hiç uyuşmayan birçok bilimsel disiplinde uygulamasının olmasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle bir sorunun nasıl çerçeveleneceği yani sınırlılığı ve içeriğinin ne olacağı anlamak için cevaplanması gereken birinci sorudur (Bruns 2001: 15-16).

Dilthey hermeneutiği tarih ve kültür dünyasının anlaşılmasında yorumlanmasında bir yöntem olarak görmekte ve sosyal bilimlerin başlıca yöntemi olarak temellendirmeye çalışmaktadır. Bu yaklaşım biçimi arkeolojik verinin nasıl değerlendirileceği sorusunu da içine almaktadır (Dilthey 1996).

Böyle bir yöneme ihtiyaç duyulmasının nedenini ise tarihsel-kültürel gerçekliğin doğadan farklılığında aramak gerekir. Tarihsel dünya tek tek bireyler, onların eylemleri ve ürünleriyle meydana getirilmiştir. Bireyler asli bir değere ve değer taşıyan bir varlık olarak deneyime sahiptirler; onların amaçları vardır ve yaşamlarını anlamlı olarak kavramaktadırlar. Çünkü bu tarihsel dünya erekseldir, anlamlıdır ve değerlerle yüklüdür. Bu kapsamda yaşamının tarihsel dünyasının gerisine geçemeyeceğimiz, onu yalnızca içerden anlamaya uğraşacağımız Dilthey 'in genel felsefi anlayışıdır. Bu görüşüyle, Dilthey sürekli olarak tarihe herhangi bir metafiziksel sistemin uygulanmasını reddetmiştir (Dilthey 1999: 112-113).

Bu nedenle tarihin de içeriden anlaşılması gerekir. Hermeneutik yaklaşım romantik keyfilik ve şüpheci özneliliğin etkilerine karşı tarihsel yorumlamada açılımının işlevselliğini metodik olarak temellendirmelidir (Dilthey 1999: 108-109). Çünkü tarihsel dünyadaki bütün anlamlar, değerler ve amaçlar, belirli bir zamanda ve belirli koşullarda yaşayan insan bireylerinin özgün deneyiminde kaynağını bulmaktadır (Dilthey 1962: 159-160).

Dilthey, insanın tarihsel bir varlık olduğunu da birçok kez dile getirmiştir. Ama "tarihsellik" kavramının ne demek olduğu sadece Dilthey'in hermeneutiğini anlamak için değil, aynı zamanda hermeneutik kuram üzerindeki etkisini anlamak için de önemlidir. Dilthey, tarihi bir nesne olarak bizim karşımızda duran geçmiş bir şey olarak tasarlamaz. Tarihselliği her zaman nesnel olarak açık bir olgu olan insanın zaman sürecindeki doğuşu, yaşaması ve ölümü biçiminde anlar ve bu nedenlerle tarihsellik, başlıca iki şeyi ifade etmektedir:

- İnsan kendisini yalnızca iç gözlem aracılığıyla değil, ama yaşamın nesnelleşmeleri yoluyla anlar. "İnsanın ne olduğunu bize yalnızca tarih söyler" (Dilthey 1996: 224). İnsanın kendini anlaması, doğrudan değil, dolaylıdır.
- İnsanın doğası değişmez bir öz değildir (Palmer 1968: 1-16). Dilthey'e göre, tarihsellik insanın ayırt edici karakteristiğidir. İnsanın sabit, değişmez bir doğası yoktur. "Tarihsellik" kavramı, anlamı bakımından değişebilirliği, zamana bağlı olmayı, tarihin hep içinde bulunmayı ifade eder. Tarihsellik, kendi başına varolan doğal bir olgu olmayıp, insanın bizzat kendisinin gerçekleştirdiği eylemler, değerler ve yaşantılardan oluşmuştur.
- Tarih problemi tarihsel sürecin birey tarafından nasıl yaşanılabilir ve bilinebilir olduğu hakkındaki sorgularla çözümlenemez. Tarihsel problemin çözümlenmesinin temel yolu hiç kimsenin tecrübe etmediği süreçlerin nasıl anlaşılacağıdır. Bu sürecin tanımlanması için öncelikle süreci anlamak gerekir. Burada anlama eylemi ifadeye yönelik bir tanımlamadır. Dolayısıyla ifade edilmek istenen olgu

anlaşıldığında olguya dair neden ve sonuç ilişkilerinin de anlaşılabilir olabileceğidir (Gadamer 1995 : 162) .

İnsanın felsefede bilmek ya da anlamak istediği şey ise aslen kendi tarihselliğidir. Bu kapsamda tarihsellik, insanın ve kültürün varoluş tarzıdır. Gadamer'in hermeneutiğin evrenselliği ve ontolojik (varlık felsefesi) önceliği hakkındaki iddiaları ise doğa ve toplum bilimleri felsefesi üzerinde önemli etkiler yaratmıştır (Bernstein 1985: 34-35).

Gadamer tarihin kucaklanması ve tarihsel mirasın yorumlama yoluyla muhafaza edilmesinin, hermeneutikten felsefeden hep beklenen bir görev olduğunu belirtmektedir. Bu yönüyle hermeneutik muhafazakâr bir görünüme sahiptir. Bununla birlikte her yorumlamanın bir tercüme olduğu hususu, hermeneutiği (yorumbilim), en az muhafazakârlığı ölçüsünde gelenekten ve otoriteden özgürleşme aracı olarak kılmıştır (Özlem 1998: 121). Gadamer'in hermeneutiği yalnızca sosyal bilimleri değil, aynı zamanda insanı anlamayı sağlamaktadır. Onun yaklaşımı, her ne kadar sosyal bilimler için bir yöntem olarak kullanılamasa da hermeneutiğin, sosyal bilimlerin ne hakkında olduklarını anlamının aracı olarak kullanılabileceği ve kullanılması gerektiğini dikte etmektedir (Hekman 1999: 185).

Hermeneutik (yorumbilim, yorumsama) ve tarihselciliğin, 19. yüzyılda biçimlenmiş olduğu şekliyle, tarihin incelenmesi ve tarihsel bilginin doğasıyla yakından ilişkili olduğunu saptamak da mümkündür (Bernstein 1985: 111). Örneğin 19. yüzyıl hermeneutiği pozitivistin büyüyen entelektüel egemenliğine ve gerçek bilgi olarak tanımlanan şeyin modelini ve ölçütlerini yalnızca doğa bilimlerinin sağladığını iddia eden bilim anlayışına karşı bir tepki olarak gelişmiştir.

Toplum bilimlerin felsefi temelleri ve hermeneutik konusundaki çalışmalar ise Dilthey'den günümüze kadar, yeni boyutlar kazanarak gelmiş bulunmaktadır. "Dilthey özellikle Scheleirmacher tarafından geliştirilmiş olan hermeneutik üstüne, sosyal bilimlerin yöntemi ve ayırt edici konusu olarak kabul ettiği şey, özellikle "tarihsel akıl" üstüne yazmıştır. 20. yüzyılda hermeneutiğin alanı ve anlamı çarpıcı olarak Heidegger tarafından genişletilmiş ve fenomenolojik gelenek içinde uğraşan diğer düşünürler,

H.G.Gadamer ve Paul Ricoeur tarafından kapsamı daha da genişletilmiştir (Heidegger 2002: 315) .

Hermeneutiğin (yorumsamanın) karakteri insan-toplum bilimlerinin otonomisine (özerkliğine, bağımsızlığına) ve bütünlüğüne yönelen saldırıyla biçimlenmiştir. Özellikle Dilthey tarafından, insani ve tarihsel bilgi hakkında ayırt edici şeyin ne olduğunu belirlemek ve bu bilginin kendine özgü konusunu, amaçlarını ve yöntemlerini ortaya koymak ve bize nesnel bilgiyi yalnızca doğa bilimlerinin “science” sağlayabileceği inancına meydan okumak, birincil görev olarak görünmüştür. Dilthey’in hayali, Kant'ın matematik ve doğa bilimi için başardığı şeyi insan bilimleri ya da sosyal bilimler “*humanities*” için gerçekleştirmektir: Nesnel bilgi’nin bu tipinin imkânı, doğası, alanı ve meşruluğunu gösterebileceği bir "Tarihsel Bilginin Eleştirisi"ni yazmak ihtiyacıdır" (Bernstein 1985: 112-13).

Bu ihtiyacın bilimsel araştırmadaki önemi, özellikle “Neden” sorusunun her bilim dalınca cevaplanması gerektiğindendir (Tetens 2002: 1763-1764). Fakat bu soruların arkeolojide görecelilikle (Empirie) cevaplandırılmaması bir yandan etnoloji, sosyoloji ve antropoloji gibi bilimlere ve bunların ürettiği kuramlara yansımaların gerekliliğini ortaya koyarken, diğer yandan bu yansımaların gerekçelendirilmesi ile ilgili sorunlar beraberinde getirmiştir.

Günümüzde ise özellikle sosyal disiplinlerin yeni araştırmalarında, anlama ve yorumlama üstüne vurgularla birlikte, hermeneutik boyutun canlanması söz konusudur. Ancak 1970’lerin ortalarına kadar pozitivist ve neo-pozitivist eğilimlerin yaygınlığı ve egemenliği devam etmesi nedeniyle, hermeneutik gelenek pek fazla yankı uyandıramamıştır. Ülkemizde de bilim felsefesi alanında ve toplum bilimleri araştırmalarında, hermeneutik yaklaşımın ve yöntemlerin, genel eğilimlerin ve yaklaşımların gerisinde kaldığını görmek mümkündür. Ama özellikle son yıllarda hermeneutik felsefenin, geçmişe göre canlanmaya ve arkeoloji gibi sosyal bilimlerin düşünsel temellerinin belirlenmesinde rol oynamaya başladığı görülmektedir (Bernstein 1985: 30; Shanks ve Hodder 1998: 74-76).

III.KÜLTÜREL MİRAS

III.I. KÜLTÜREL MİRASIN TANIMI

İnsan topluluklarının kökenleri ve gelişimleri hakkında bilgi edinmenin ve onları anlamının, insanlığın kültürel ve sosyal köklerini tanımak bakımından çok önemli olduğu genel kabul görmektedir.

Bu kapsamda kültürel miras, geçmişteki insan etkinliklerinin temel belgesini oluşturan insana dair her türlü verinin toplamı olarak tanımlanabilir. Bu tanıma ek olarak somut anlamıyla kültürel miras insana dair bir üretim sürecinin sonucu biçimindeki nesneler olarak açıklanabilirken nesneleşmiş her bir insan üretiminin altında yatan psikolojik, sosyal ve kültürel nedenler hem direkt hem de dolaylı anlamda yarattığı etkiler itibariyle soyut kültürel miras kavramını ortaya çıkarmaktadır.

Dolayısıyla, soyut ve somut anlamlarıyla bütünsellik arz eden kültürel miras kavramının günümüz ve gelecek kuşakların yararına yorumlanabilmesi için bunun iyi korunması ve doğru yönetimi şarttır. Somut kültürel mirasın korunmasına yönelik kanun, yönetmelik ve tüzük gibi yasal düzenlemelerin ise soyut anlamlarından ayrışık biçimde değerlendirildikleri sürece tam olarak yerine getirilemeyeceği açıktır.

Bu itibarla kültürel mirasın korunması özelinde yasaların tam koruma sağlamadığı açıktır. Elbette yasaların bir dereceye kadar caydırıcı niteliği vardır ancak kültürel miras kapsamına giren eser ya da nesnelerin insanların geçmişleri ile olan bağlantılarını sağladığı gerçeğinden yola çıkarak insanlara bu eserlerin öneminin tam olarak anlatılması gerçek bir koruma sağlanmasının temel şartıdır.

III.II.KÜLTÜREL MİRAS YÖNETİMİ NEDİR?

Arkeoloji perspektifinden bakıldığında Kültürel Miras Yönetimi genel özellikleriyle bütün insanlığa mal olmuş arkeoloji bilgisinin korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması amacı taşıyan organize, iyi kurgulanmış, bütünsellik ve devamlılık arz eden soyut ve somut tüm uygulamaların bütünlüğüdür.

Bu kapsamda, kültürel mirasın korunması ve yönetimi yalnız arkeolojik tekniklerin uygulanması ile başarılamaz. Arkeolojik verilerin değerlendirilmesi için daha geniş mesleki katılıma, bilimsel birikime, becerilere, ulusal ve uluslararası mevzuat hükümlerine uyum göstermeye, faaliyet gösterilen sosyal ve ekonomik çevrenin iyi tanımlanmasına gerek vardır. Arkeolojik mirasın bir bölümü mimari yapıtlardır ve mimari miras kapsamına giren kalıntılar 1964 tarihli Anıtların ve Sitlerin Korunmasıyla ilgili Venedik Tüzüğü'ne göre korunmaktadır (Ahunbay 1996:150).

Arkeolojik mirasın diğer öğeleri yerel halkın yaşayan geleneklerinin parçasını oluşturur; bu tür yerler ve anıtların korunmaları ve yaşatılabilmeleri için yörenin kültürel gruplarının katılımı gereklidir. Bu ve başka nedenler dolayısıyla, arkeolojik mirasın korunması birçok disiplinin uzmanlarının etkin işbirliğine dayandırılmalıdır. Ayrıca devlet yetkilileri, akademisyenler, özel girişimciler veya kamu ile halk arasında işbirliği gerekir. Venedik Tüzüğüyle arkeolojik mirasın yönetiminin değişik yönlerine ilişkin ilkeler ortaya konulmaktadır. Bunlar arasında kamu yöneticilerinin ve yasa koyucularının sorumlulukları, envanterleme süreçlerinin gerektirdiği mesleki yetenekler, belgeleme, kazı, araştırma, sürekli bakım, koruma, onarım, bilgi verme, sunuş, halkın erişimi ve kültür mirasının kullanılması ile arkeolojik mirasın korunmasında görev alacak meslek adamlarının nitelikleri yer almaktadır (www.kumid.eu) .

Venedik Tüzüğü hükümetler kadar bilim adamı ve uzmanların koruma politika ve uygulamalarına yol gösterici ve fikir kaynağı olarak kullanılmaktadır .Tüzük evrensel geçerliliği olan temel ilkeleri ve yol gösterici kuralları yansıtmalıdır. Bu nedenle dar bölgelerin ve ülkelerin özel sorunlarını ve olasılıklarını ele alamaz (www.kumid.eu).

Bu tür ihtiyaçları karşılamak için, tüzük bölgesel ve ulusal düzeyde ek ilkeler yönlendirici kurallarla desteklenmelidir” biçiminde kaleme alınan ve kültürel miras kavramının değerlendirilmesi anlamında katılımcı bir sürecin yaşanmasına ilişkin metot önerisi niteliğinde olan bu metnin tüm arkeolojiye gönül veren kesimlerce temel hareket noktası olarak algılanması gerekmektedir.

Arkeolojik araştırmalarda ele geçen her türlü kalıntının sadece niteliği ve niceliği değil; her bir buluntunun içerdiği sosyal, kültürel, geleneksel anlam, yarattığı sosyal etki, toplumsal olarak algılanış biçimi ve sahiplenilme derecesi kültürel miras kavramına gerçek anlamını kazandırmaktadır. Bir ülke için en önemli zenginliklerden birisini ifade eden kültürel miras; toplum kimliğinin oluşmasında, yerleşmesine ve gelecek nesillere aktarılmasında kapsamlı bir rol üstlenmesi yanı sıra bir ülkenin ekonomik anlamda kalkınması için de anahtar bir konumda olup, turizm gibi diğer sektörlere de katkıda bulunmaktadır. Bu sebeple, ulusal kültür miras varlıklarının belirlenmesi, korunması ve yaşatılması, yürütülen kültür politikalarının önemli unsurlarındandır.

UNESCO’nun 17 Ekim 2003 tarihli 32. Genel Konferansında imzalanan Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesine göre soyut anlamıyla kültürel miras ise toplulukların, grupların ve kimi durumlarda bireylerin, kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgiler, beceriler ve bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve kültürel mekânlar anlamına gelir. (www.unesco.org.tr) .

TBMM'nin 19.01.2006 tarihli oturumunda oy birliği ile kabul edilen 5448 sayılı *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun* (21 Ocak 2006 tarih ve 26056 Sayılı Resmi Gazete yayımlanarak yürürlüğe girmiştir) ile soyut kültürel miras hakkındaki uluslararası normlar benimsenmiş ve kültürel miras kavramına ilişkin bir dönüşümün kısmi yasal sınırlılığı belirlenmiştir .

Kuşaktan kuşağa aktarılan bu somut olmayan miras, toplulukların ve grupların çevreleriyle, doğayla ve tarihleriyle etkileşimlerine bağlı olarak, sürekli biçimde yeniden yaratılır ve bu onlara kimlik ve devamlılık duygusu verir; böylece kültürel çeşitliliğe ve insan yaratıcılığına duyulan saygıya katkıda bulunur (www.unesco.org.tr).

Soyut kültürel mirasa ilişkin bu tanımlamalara paralel olarak Süreç Sonrası Arkeoloji kültürel mirası oluşturan somut verilerin yanısıra soyut uygulamaları da içeren bütünsel bir yaklaşım benimsemektedir. Bu kapsamda arkeolojik araştırmaların yapıldığı alan ve buluntulara ilişkin koruma tedbirlerinin alınmasının yanısıra ele geçen her türlü arkeolojik verinin sembolik değeri, toplumsal olarak algılanışı, nesnelere ve mekânlara yüklenen anlamlar ve bu anlamları oluşturan birey gibi unsurlar Süreç Sonrası Arkeolojik Yaklaşım kapsamındaki kültürel miras yönetiminin temel öznesini oluşturmaktadır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından onaylanarak yürürlüğe giren 14.07.2004 tarihli 5225 sayılı *Kültür Yatırımları ve Girişimlerini Teşvik Kanunu*, somut olmayan kültürel miras kavramını tanımlamakta, soyut anlamda kültürel mirasın halkbiliminin inceleme alanını oluşturduğunu vurgulamakta ve kültür yatırımları konusundaki öncelikle konumunu ortaya koymaktadır (www.unesco.org.tr).

III.III.KÜLTÜREL MİRAS YÖNETİMİNİ DÜZENLEYEN MEVZUAT

Kültürel Miras Yönetimini şekillendiren yasal düzenlemeler yerel ve yerel nitelikli olmayan çeşitli hukuki düzenlemelerden oluşmaktadır. Kültürel mirasın korunmasıyla ilgili olarak yapılmış ilk düzenleme olan Âsâr-ı Attika Nizamnamesi ise 13 Kasım 1869 tarihinde yürürlüğe girmiştir (Karaduman 1999: 9). Cumhuriyet tarihinin ilk kültürel mirası koruma mevzuatı olma özelliğini taşıyan 1710 sayılı “Eski Eserler Yasası” ise 1973 yılında kabul edilmiştir. 1869 yılından 1973 tarihine kadar herhangi bir köklü mevzuat gelişiminin yapılmamış olması ise oldukça tartışmaya açık bir husustur.

1975 yılında gerçekleştirilen “Avrupa Mimari Miras Yılı” etkinlikleri ve bu etkinlikler sonucunda kabul edilen “Amsterdam Deklarasyonu”nda belirlenen ilkeler, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü bünyesinde, “Tespit ve Tescil” ve “Koruma Planlaması” birimlerinin kurulmuştur. Bu kapsamda, 1975 yılı Türkiye’de ilk programlı, belli amaçlara yönelik ve kuralları konmuş bir envanter çalışmasının başlangıç yılı olarak kabul edilebilir.

1980’li yıllardan sonra, belgeleme çalışmalarına ağırlık verilmiş ve bu çalışmalar sonucunda belirlenen yapı ve alanlarla ilgili bilgiler, imar planlama hizmetlerinde kullanılmak için, başta İller Bankası olmak üzere, ilgili kuruluşlara verilmiştir.

Kültürel Mirası oluşturan mimari unsurlar hakkında “Koruma Amaçlı İmar Planları”nın yapımına ilişkin ilk teknik şartname, Kültür Bakanlığı tarafından 1990 yılında hazırlanmış bu kapsamdaki ilk planlar 1990 yılında yapılmıştır.

1983 yılına kadar taşınmaz nitelikte kültür varlıklarının korunmasına ilişkin iki temel düzenleme olan 5805 sayılı Yasa ile 1710 sayılı Yasanın gerek tanımlar ve kavramlardaki gelişme ve değişmeler, gerekse uygulamaya yönelik kimi aksaklıklar nedeniyle yenilenmesi öngörülmüş ve 1983 yılında 2863 sayılı “Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu” kabul edilmiştir (Umar ve Çilingiroğlu 1990: 13) .

29 Nisan 2003 tarihinde çıkartılan 4848 sayılı yasa ile Kültür ve Turizm Bakanlıkları birleştirilmiş ve Bakanlığa bağlı bir birim olarak “Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü” kurulmuştur. Bu kanunla, Türkiye Cumhuriyeti’nde kültür ve tabiat varlıklarının korunması görevi Kültür ve Turizm Bakanlığına, yine aynı Kanunun 9. maddesiyle bu görevin yerine getirilmesinde yapılacak iş ve işlemlerin büyük bir bölümünü Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğünün yetkisine bırakmıştır. Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğünün görevleri ise:

- Yurdumuzdaki korunması gerekli taşınır ve taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının arkeolojik araştırma ve kazılarla açığa çıkarılmasını, korunmasını, değerlendirilmesini ve tanıtılmasını sağlamak, tahribini ve kaçırılmasını önleyici tedbirleri almak,
- Gerekli görülen yerlerde müzeler, rölöve ve anıtlar müdürlükleri, restorasyon ve konservasyon laboratuvarları kurulmasını teklif etmek ve bunların idare ve ihtisas işlerini düzenlemek ve yürütmek, özel müzelerin kurulmasına rehberlik etmek, desteklemek ve belirli esaslar çerçevesinde bunları kontrol altında bulundurmak,
- Ulusal sınırlarımız dışında kalan, korunması gerekli, ata yadigârı taşınmaz kültür varlıklarını tespit etmek, karşılıklı kültürel anlaşmalar ve kültürel mübadele programları çerçevesinde bunların bakım ve onarımlarını sağlayıcı tedbirleri almak,
- Müzelerin geliştirilmesi, korunması gerekli kültür ve tabiat varlıklarının bakımı ve restorasyonu konularında gerekli tedbirleri almak ve uygulamak,
- 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu (1983) ile Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu ve koruma kurullarına verilen görevlerin yerine getirilmesini sağlamak amacıyla araştırma, inceleme, tespit, değerlendirme ve planlamaya yönelik hizmetleri yapmak veya yaptırmak,

- Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu ve koruma kurulları kararlarının alınmasına ve uygulanmasına dair işlemlerin yürütülmesini ve koordinasyonunu sağlamak şeklinde sıralanmaktadır.

Ayrıca Türkiye İçişleri Bakanlığı yerel yönetimler konusundaki yasal yetkileri çerçevesinde, ulusal kampanya boyutunda örnek olarak nitelendirilecek önemli çalışmalar yapmaktadır. Bu  alışmalar özellikle kültür ve tabiat varlıklarının belgelenmesi, korunması, gelecek kuşaklara en iyi koşullarda aktarılması, restorasyonu, yöre insanını kültür ve doğa varlıklarının oluşmasına katkıda bulunduğu katma değerden yararlandırılması amacıyla çalışmalar yürütmekte ve bu uygulamada  niversiteler ile ilgili Sivil Toplum  rg tleri ( rneğin  evre ve Kültür Değerlerini Koruma ve Tanıtma Vakfı, Mimarlar Odası ve Yerel Yardımlaşma Dernek ve Vakıfları) ile işbirliği yapmaktadır.

III.III.1.Ulusal Mevzuat

Türkiye’de kültürel mirasın korunması hakkındaki yasal  er veyi 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu  izer. Yapılacak tespitlerde, ilgili varlığın dikkate alınması gereken özelliklerini, koruma konusundan sorumlu kamu kuruluşunu, koruma sürecinde nelerin nasıl yapılacağını belirleyen hükümlere sahiptir (Ahunbay 1996: 22).

Korumayı dolaylı yoldan ilgilendiren Turizm Teşvik Yasası,  evre Kanunu, Kıyı Kanunu, Milli Parklar Yasası gibi kanunlar da bulunmaktadır. Bununla birlikte Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu’nca alınmış ilke kararlar da kültürel miras yönetimini şekillendiren önemli yasal düzenlemelerdir.

III.III.2 Uluslararası Mevzuat

Türkiye Cumhuriyetini taraf olduğu temel belgelerden ilki, 1982 yılında, 2658 sayılı yasayla kabul edilmiş bulunan “Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme”dir. UNESCO’nun, 1972 yılında Paris’te toplanan 17. genel kurulunda kabul edilen bu sözleşme, kültürel ve doğal mirasın sadece o ülke insanların değil, tüm dünyanın ortak malı olduğu kavramını getirmiş ve üye ülkeleri, “Kültürel ve doğal mirasa, toplumun yaşamında bir işlev vermeyi ve bu mirasın korunmasını kapsamlı planlama programlarına dahil etmeyi amaçlayan genel bir politika benimsemeye” çağırmıştır. Bunun yanı sıra, ülkeler, “Bu mirasın saptanması, korunması, sergilenmesi ve yenileştirilmesi için gerekli olan uygun yasal, bilimsel, teknik, idari ve mali önlemleri” alacaklardır (Ahunbay 1996: 158).

Taraf olduğumuz ikinci temel sözleşme, 1989 yılında onaylanan “Avrupa Mimari Mirasının Korunması Sözleşmesi”dir. 1985 yılında, Granada’da Avrupa Konseyine üye ülkeler tarafından kabul edilen ve Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 13.4.1989 gün ve 3534 sayılı Yasayla yürürlüğe giren bu sözleşmeye göre, ülkeler, mimari kalıntıların korunması için yasal önlemler almayı ve bu önlemler çerçevesinde ve her ülkeye ve bölgeye özgü yöntemlerle, anıtları, bina guruplarını ve sitleri korumayı üstlenmiş bulunmaktadır .

Sözleşmenin ortaya koyduğu bir diğer evrensel ilke ise, “Mimari mirasın korunması, bunun teşviki ve yaygınlaştırılmasını, kültürel ve çevresel planlama politikalarının başlıca unsuru olarak kabul etmek”tir. Bu husus, özellikle ülke koşullarının iyileştirilmesi bakımından önem taşımaktadır. Diğer yandan Türkiye’nin imzalayarak tabi olduğu uluslararası sözleşmeler şunlardır:

- Arkeolojik Mirasın Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi (1999)
- Avrupa Mimari Mirasının Korunması Sözleşmesi (1989)
- Dünya Kültürel Ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi (1983)
- Silahlı Bir Çatışma Halinde Kültür Mallarının Korunmasına Dair Sözleşme (1965)

- Kültür Varlıklarının Kanunsuz İthal, İhraç Ve Mülkiyet Transferinin Önlenmesi Ve Yasaklanması İçin Alınacak Tedbirlerle İlgili Sözleşme (1981)
- Kültür, Eğitim ve Bilim Alanında İşbirliği Anlaşması (1997)
- Kültürel Varlıkların Kaçakçılığının Önlenmesi ve İadesinin Sağlanması Konusunda Karşılıklı Yardım Anlaşması (1998)
- Uluslararası Çalınmış ve Kanunsuz Şekilde İhraç Edilmiş Kültürel Varlıkların Geri Verilmesi UNIDROIT Sözleşmesi (1998)
- Yasadışı Yollarla Dolaşan Kültürel Eserlerin Yakalanması ve İade Edilmesi Konularında Gümrük İşbirliği Anlaşması (1998)
- Akdeniz'de Özel Koruma Alanlarına İlişkin Protokol (1986)
- Akdeniz'in Kirlenmeye Karşı Korunmasına Ait Sözleşme (1978)
- Milletlerarası Anıtlar Ve Sitler Konseyi Türkiye Milli Komitesi Yönetmeliği (1974)

III.IV.KÜLTÜREL MİRASIN KORUNMASINDA SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİ İLE İŞBİRLİĞİ

Kültür ve Tabiat Varlıklarının korunması konusunda sivil toplum kuruluşları ile işbirliği kritik bir öneme sahiptir. Disiplinler arası çalışmanın ön planda olduğu kültürel miras çalışmalarında, devletin, meslek örgütleri, yerel yönetimler gibi ilgili taraflarla etkin iletişimi sağlaması beklenmektedir.

1950'li yıllardan başlayarak, koruma bilinci oluşturmak, bu amaçla çeşitli etkinlikler düzenlemek, doğrudan plân, proje üretimi ve korumaya yönelik uygulamalar yapmak gibi değişik amaçları bulunan yeni sivil toplum örgütlerinin kurulduğu görülmektedir. Bu örgütlerin arasında ICOMOS (Uluslar Arası Anıtlar ve Sitler Konseyi) Türkiye Millî Komitesi ile ICOM (Uluslar Arası Müzecilik Konseyi) Türkiye Millî Komitesinin özel bir yeri vardır. UNESCO bünyesinde görev yapan iki uluslar arası kuruluşun Türkiye uzantısı olan bu Millî Komiteler, yarı-kamusal bir niteliktedir (Ahunbay 1996: 20) .

Diğer yandan, Türkiye’de kültürel mirasın korunmasında üniversiteler kazı ve yüzey araştırmalarında önemli faaliyetler yürütmektedir. Bakanlar kurulu kararıyla yabancı üniversitelerin yürütmüş olduğu çok sayıda kazı bulunmaktadır.

Bir diğer kamu hizmeti gören kurum Türkiye Mimar ve Mühendis Odaları Birliği (TMMOB) bünyesinde görev yapan Mimarlar Odasıdır. Özellikle üyeleri arasında iletişim sağlamak, kamu bilinci oluşturma ve geliştirmek, ilgili kamu kuruluşlarına çeşitli konularda görüş bildirmek gibi görevlerini ülke ölçeğinde sürdürmektedir. Tamamen sivil toplum örgütü niteliğindeki kuruluşların en eskileri arasında bulunan Tarihî Evleri Koruma Derneği 1976’da kurulmuştur. Amacı, geleneksel konutların korunması konusunda bilinç oluşturmak, sorunları belirlemek ve ilgili kuruluşların dikkatini çekmek olarak özetlenebilir. 1978’de EUROPA NOSTRA Birliğine giren derneğin en önemli etkinliği 1983 yılından bu yana değin sürdürdüğü Tarihî Türk Evleri Haftası’dır.

1965’te kurulan Yapı Merkezi özellikle yayın alanında korumaya katkıda bulunmakta, bunun yanı sıra korumaya yönelik proje ve uygulamalar da yürütmektedir. Bunlar arasında Selanik-Atatürk Evi ve Çırağan Sarayı ile ilgili projeler bulunmaktadır.

1976 yılında Turizm Bakanlığının girişimiyle kurulan Türkiye Anıt Çevre ve Turizm Değerlerini Koruma (TAÇ) Vakfı korumaya yönelik proje ve uygulama hizmetleri yapmaktadır. İstanbul’daki çeşitli etkinlikleri dışında Ankara Kaleiçi Evleri, Bursa-Hünkar Köşkü, Birgi-Çakırağa Konağı ile de ilgilenen Vakfın kitaplığı ve dokümantasyon merkezi bulunmaktadır. 1990 yılında kurulan Çevre ve Kültür Değerlerini Koruma (ÇEKÜL) Vakfı, diğerlerine oranla yeni bir kuruluş olmasına karşın, gerek kültürel ve gerekse doğal değerlerin korunması ve geliştirilmesi konusunda en etkili kuruluşlardan bir tanesidir (www.kultur.gov.tr) .

Oluşumu yeni sonuçlanan bir diğer sivil toplum örgütü Tarihî Kentler Birliği (TKB)’dir. Birlik, 1999 yılında 50. yılını kutlayan Avrupa Konseyinin yine aynı yıl başlattığı “Avrupa Tarihî Kentler Birliği” örgütlenmesinin de Türkiye ulusal bölümünü ifade etmektedir (www.kultur.gov.tr) .

Doğal Hayatı Koruma Derneği, Doğal Hayatı Koruma Vakfı, TEMA Vakfı, Müzeciler Derneği, Arkeologlar Derneği, Anadolu Sanat Tarihçiler Derneği gibi sivil oluşumlar da mirasın korunması hususunda önemli katkılar sağlamaktadır (www.kultur.gov.tr) .

IV.ÇATALHÖYÜK

IV.I.CATALHÖYÜK

Süreç Sonrası (Post Processual) Yaklaşım kapsamında kültürel miras yönetimine ilişkin proje oluşturulan Çatalhöyük arkeoloji bilimi açısından önemli bir yere sahiptir. Söz konusu önemin gerekçesini oluşturan arkeolojik veriler ise tez metninin katalog kısmında detaylı biçimde açıklanmaktadır. Ancak Çatalhöyük’ün sahip olduğu arkeolojik değeri açıklamak amacıyla bu bölümde genel hatlarıyla Çatalhöyük anlatılmaya çalışılmıştır.

IV.I.1.Çatalhöyük’ün Konumu ve Tanımı

Çatalhöyük, Konya'nın Çumra İlçesi sınırlarında olup, ilçenin 10 km. doğusunda yer almaktadır (Levha 1a-b). Höyük, iki farklı yükseltiden oluşmaktadır (Levha 2a). Bu iki yükseltisi nedeniyle çatal sıfatını almıştır. Bu iki tepe Doğu Çatalhöyük ve çoğu kez “Batı Höyüğü” olarak da adlandırılan, Batı Çatalhöyük olarak tanımlanmıştır. Doğu Höyüğü yaklaşık 21 m yüksekliğindedir. Batı Höyüğü ise eğimli bir arazinin üzerinde çok daha alçakta bulunmaktadır. Doğu Çatalhöyük, çoğu Bizans mezarları ve atık çukurlarından oluşan ve buraya ait olmayan bir kısım kalıntılar ile birlikte M.Ö. 7200 – 6400’e ait 21 m boyunca Neolitik kalıntılar içermektedir. M.Ö. 6000 - 5500’e uzanan Batı Çatalhöyük, ‘neredeyse sadece Kalkolitik döneme ait olarak tanımlanmıştır (Mellaart 1967: 56-57).

Çatalhöyük 1958 yılında Mellaart tarafından Konya ovasında yürütülen yüzey araştırmalarında keşfedilmiş, 1961-1963 ve 1965 yıllarında kazı çalışmaları yapılmıştır. 1993 yılından bu yana, Profesör Ian Hodder başkanlığında uluslararası bir arkeoloji ekibi ile yeni kazılar ve araştırmalar yapılmaktadır (Hodder 2007: 313-329) . Doğu Çatalhöyük’ün batı yamacında yapılan araştırmalar neticesinde, 14 yapı katı açığa

çıkarılmıştır. Mimari dokusu ve kutsal alanları ve özgün buluntuları ile insanlık tarihine ışık tutan bir merkezdir (Levha 10a-b,11a-b) (Mellaart 1962: 934-936; 1964: 39; 1967: 57) .

Yapılan ilk çalışmalar sonucunda ilk iskânın günümüzden 9000 önce yıl gerçekleştiği anlaşılmıştır. Höyük yaklaşık 13.6 hektarlık bir alan kaplamakta olup, en gelişmiş tabakasında 3500 -8000 kişinin yaşadığı zamanına göre kent tanımlaması yapılabilecek bir yerleşmedir. Birbirine yakın ve sıkışık kerpiçten duvarlı evler, çatıdaki açıklıktan içeriye girilebilecek şekilde yapılmıştır. Evlerin iç kısımları avlanma sahnelerini gösteren resimler ve geometrik motifler ile dekore edilmiştir. Bu yapılardan ele geçen buluntular arasında çanak – çömlek, kumaş işlemesine dair kanıtlar, kilden heykelcikler ve ahşap el işleri yer almaktadır.

Çatalhöyük'ün keşfi, Anadolu'da Neolitik döneme ait bir merkezin varlığının kanıtı anlamında oldukça önemlidir. 1956 yılında, “ Modern Türkiye'nin büyük kısmı ve özellikle de Anadolu olarak tanımlanan bölümde, Neolitik döneme ait hiçbir yerleşim izi bulunmamaktadır” şeklinde düşünülüyordu (Lloyd 1956: 53). Yine de Anadolu ile ilgili Neolitik çalışmaların dünyanın diğer bölgelerinde yapılan Neolitik kazılarla karşılaştırıldığında bir mütevazilik içermektedir. Balkanlar'da 300 ve Levant bölgesindeki 400 kazıya karşılık Türkiye'de yapılan Neolitik kazı sayısı daha azdır (Matthews, R. 2001: 91-93).

Konya Ovası araştırmaları sonucunda bölgede toplam 5 döneme ait yerleşim tespit edilmiştir. En erken tabakadan başlayan Epipaleolitik dönemdeki iskânın M.Ö. 17,000 – 8,000 tarihleri arasında gerçekleştirildiği düşünülmektedir. Daha sonra gelen Geç Seramiksiz (Aseramik) Neolitik yerleşimi M.Ö.7500 – 7000 tarihine verilir. M.Ö.7000 – 6200 tarihleri arasında yaşanan bölgedeki iskân Seramikli Neolitik Döneme tarihlendirilirken M.Ö.6200 – 5500 tarihleri arasında Erken Kalkolitik, M.Ö.5500 – 4500 tarihleri arasında ise Orta Kalkolitik döneme ait yerleşimler tespit edilmiştir (Özdoğan ve Başgelen 2007: VII- IX).

Doğu Çatalhöyük Geç Akeramik Neolitik ve Seramikli Neolitik dönemler buluntuları verirken Batı Çatalhöyük Erken Kalkolitik dönem arkeolojik kalıntıları içermektedir. Geniş bir alana yayılan araştırmaların sonucunda, Seramikli Neolitik döneme ait merkezlerin yoğunluk gösterdiği gözlemlenmiştir (Baird 2001: 139-152) ,(Levha 23 b). Bu döneme ait olduğu düşünülen diğer alan, Pınarbaşı, geçici kaya korunaklı bir yerleşim alanına işaret etmekte olup Doğu Çatalhöyük gibi yerleşik bir topluma ait insanların sürü otlatma ya da balıkçılık için kullandıkları geçici kamp alanı olabilir (Baird 2007: 285-312).

IV.1.2.Stratigrafi

Doğu Çatalhöyük Neolitik yerleşmesinde; Mellaart yönetimindeki kazılarda; yukarıdan aşağıya 0 ve XII olmak üzere toplam 14 yapı katı/tabaka saptanmıştır. Bunlardan VI. yapı katı; VIA ve VI B olmak üzere ikiye ayrılır. X. yapı katının altında devam eden tabakalar detaylı biçimde araştırılmadığı için birlikte ele alınır ve X. tabaka öncesi olarak adlandırılır (Mellaart 1967: 52). 1961-65 kazılarında ana toprağa inilememiştir. Yer yer görülen XIII. tabaka ve Mellaart'a göre yeni kazılarla bulunacak alt tabakalar; Çatalhöyük'ün şu an için bilinen yerleşmesinin öncüsünü ortaya çıkaracaktır (Mellaart 1989: 316).

Karbon 14 (C-14) neticelerine göre yukarıdan aşağıya, Tabaka I M.Ö.5600-5720 Tabaka II M.Ö.5720-5750,Tabaka III M.Ö. 5750-5790,Tabaka IV M.Ö. 5790-5880, Tabaka V M.Ö. 5880-5950, Tabaka VIA M.Ö. 5950-6050, Tabaka VI B M.Ö.6050-6200, Tabaka VII M.Ö.6200-6280,Tabaka VIII M.Ö.6280-6380,Tabaka IX M.Ö 6380-6500, Tabaka X M.Ö. 6500 ile başlar (Mellaart 1967: 52). Son yapılan araştırmalar neticesinde M.Ö.7400 tarihine kadar inen en erken tabakaya rastlanmış 0'dan başlayarak toplam 16 tabaka kalıntıları radyo karbon analizine tabi tutulmuştur (Hodder 2006: 44).

IV.I.3.Kazı Tarihçesi

1958 yılında Mellaart tarafından Konya Ovası yüzey araştırması sırasında tespit edilen Çatalhöyük 1961-65 yılları arasında İngiliz Arkeoloji Enstitüsü'nün desteğiyle; yine Mellaart yönetiminde kazılmıştır. 1993 yılında ise İngiltere; Cambridge Üniversitesi'nden Hodder başkanlığında; İngiltere; Türkiye; Yunanistan ve ABD araştırmacılarından oluşan uluslararası bir ekip; kazı çalışmalarını sürdürmektedir (Hodder 1996 b: 1).

Arkeolojik çalışmalar 4040 Alanı; Güney Alanı; TP (Poznan Üniversitesi Ekiplerinin Çalıştığı Alan) ve BACH (Berkeley Üniversitesi Ekiplerinin Çalıştığı Alan) olmak üzere dört alanda sürdürülmektedir (Levha 2b) (Farid 2004). 2000 yılında KOPAL (Konya Ovası Paleo Çevresel Araştırma) höyüğün doğu höyüğün kuzey yamacında, 2005 yılında ise höyüğün güneybatı kenarında IST(İstanbul Üniveristesi Ekiplerinin Çalıştığı Alan) alanı; en alt tabakalara ulaşma amaçlı çalışmalara başlanmıştır. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından hazırlanmış tescilli arkeolojik sit alanları listesinde yer almaktadır (Hodder 2006: 45).

IV.I.4.Mimari

1961-65 yıllarında Mellaart yönetiminde devam eden kazılarda Doğu Çatalhöyük Neolitik yerleşmesinin güneybatı kesiminde çalışılmıştır. 1993 yılında gerçekleştirilen ve yüzey toplaması ve yüzey sıyırması işlemlerinden oluşan çalışmalarla (Matthews, R. 1996 a :7) höyüğün kuzey ve orta kesimlerinde yoğunlaşmıştır. 3.300 metrekarelik bir alandaki yüzey sıyırması işlemi sonucunda kuzeydeki kesimde 1.900 metrekarelik bir alanda; 30'dan fazla yeni mimari kalıntı ortaya çıkarılmıştır (Matthews, R. 1996 b: 81).

Bu alanda izlenen yapıların güneybatıdaki Mellaart'ın kazı alanındaki yapı düzeninden farklılıklar gösterdiği gözlemlenmiştir. Bu alanda yerleşmenin merkezine doğru şekillenen sokaklar ya da geçitler ya da su temini ve drenajla ilgili olduğu düşünülen kanallar ve yollar nedeniyledir (Naumann 1991: 226-227, Hodder 1996 a: 43; 1996 c: 361), (Levha 9 a) .

Genellikle evler ve açık alanlardan oluşan kuzey bölümdeki yapılarda tapınak ya da ortak kullanıma açık büyük depolama unsurları yoktur (Matthews, R. 1996 b:86). Yeni ve eski çalışılan alanlar karşılaştırıldığında yerleşme genelinde birbirine bitişik düzende yapılmış yapıların höyüğün tepesini çevreleyen teraslar boyunca yerleştirildiği görülmektedir (Naumann 1991: 224).Mellaart tarafından gerçekleştirilmiş ilk kazı çalışmaları sırasında rastlanan alanın dinsel ya da seçkin bir mahalle olarak tanımlanmasına karşılık yeni kazılarda benzer nitelik arzeden yapılara höyüğün değişik bölgelerinde de rastlanması (Matthews, R. 1995: 21) yerleşmenin "büyük ve farklılaşmamış bir köy" ya da kasaba biçiminde tanımlanmasını sağlamıştır (Hodder 1996 a: 45)(Levha 10 a-b,11a-b).

Dere yatağıyla kuzey ve güney olarak ikiye ayrılan bölgelerin ise farklı toplumsal sınıfların ikameti olması ihtimali bulunmaktadır (Hodder 1996 a: 46). Yerleşmede saptanan 12 yapı katında devamlı iskan görülmektedir. Her yeni ev bir öncekinin üstüne inşa edilmiş evlerin duvarları kille sıvanarak yeniden kullanılmıştır. Kullanım sonunda ya da evde yaşayan önemli birinin ölümünden sonra evin boşaltıldığı, temizlendiği ve yakıldığı bunu izleyen aşamada içinin doldurulup yeni duvarların inşa edildiği saptanmıştır (Hodder 1996 a: 46; Kurtuluş 1995: 22).

Evlerin birbirine bitişik düzen içerisinde yapılmış olması güçlü bir sosyal dayanışmanın olmasına işaret etmektedir. Aralarında avluya açılan dar geçitler yer alır. Avlu bir anlamda hava ve ışık sağlayan ve aynı zamanda çöplük olarak kullanılan bir mimari unsur niteliğindedir (Mellaart 1967: 68).

1993 sonrası çalışmaları Çatalhöyük yapılarının açık alanların stratigrafisi ve yapım teknikleriyle ilgili yeni açıklamalar getirmekte ve mimari unsurların işlevselliği hakkında yeni soru işaretleri ortaya çıkarmaktadır. (Matthews ve Farid 1996: 290-293). Güneşte kurutulmuş dörtgen biçimli kerpiç bloklardan taş temelsiz olarak yapılmış evler dörtgen planlıdır. Depo odaları ve yan odalar ana odaların yanlarında yer alır. Evlerin tabanları, duvarları, tavanları ve içerisindeki tüm yapı öğeleri sıvalıdır. Mikromorfolojik araştırmalar taban sıvalarında beyaz kalkerli, milli bir kil kullanıldığını kuruma ve

kullanım sonrası meydana gelebilecek çatlamları önlemek amacıyla içine otlar, bitki sapları ve yaprak parçalarının katıldığını göstermektedir (Matthews,W.1996: 304).

Ev duvarları da tabanlar gibi beyaz sıvalıdır. Analizi yapılan yaklaşık 3 cm kalınlığındaki bir duvar sıvasında 160 sıva katı saptanmıştır (Matthews,W.1996: 306). Evlerin damları; saz ve kamış kümelerinin üstlerinin kalın bir çamur tabakasıyla sıvanmasıyla oluşturulmuştur; iki büyük ve çok sayıda küçük boyutta dikmeler taşıyıcı işlevdedir. İkinci katla ilgili herhangi bir kanıt ele geçmemiştir. Girişler; damda bırakılan bir açıklıktan; büyük olasılıkla ahşap merdivenler yardımıyla yapılmaktadır; dışa açılan kapı olmamasına karşılık; odalar arasında; kare; dörtgen ya da oval biçimli kapı aralıkları mevcuttur (Mellaart 1967: 56).

1993 sonrasında yapılan yeni çalışmalarda duvar sıvalarının altında ortaya çıkarılan kapı aralıkları; sonradan bu kapıların kapatılmış olması; damdan girişlerin tüm yapılar için geçerli olmayabileceğini göstermiştir (Hodder 1996 c: 363). Bu tespit doğrultusunda arkeolojik verilerin anlamlandırılmasında bütüne ait bir parçadan yola çıkarak tümevarımda bulunmanın zorluğu ortaya çıkmaktadır.

Ocak ve fırınlar genellikle evlerin güney duvarı boyunca yer alır. Fırınlar oval biçimlidir; üstleri düz kapatılmıştır. Ocaklar ise form olarak çeşitlilik göstermekte olup ancak tümü kenarları yükseltilmiş ince bir duvarla çevrilidir. Her evde en az bir tane platform yer almakla birlikte platform altlarına zengin armağanlarla birlikte ölümler gömülmüştür. Çoğu evde bir depo odası ve tahıl çukurları bulunmaktadır. Depo odalarından bazılarında içi açıklama taşları, baltalar, taş aletlerle dolu kil kutular bulunmuştur. Çatalhöyük'teki yapıların iç düzenlemeleri ve süslemeleri ise özgün bir nitelik arz etmektedir. Duvarlar panolara ayrılmış olup bunlardan bazıları bezeksiz şekilde kırmızının çeşitli tonlarıyla boyalıdır. Diğerlerinde kimi zaman geometrik bezekler, kilim desenleri, içiçe daireler, yıldızlar, çiçekler yer alır. Bazıları el ayak izleri, bazıları ise tanrıçalar, insanlar, kuşlar, hayvanlar, av sahneleri ve doğal çevreyi işleyen çok çeşitli konularla bezenmiştir (Levha 16 a-b, 19 b). Bir başka bezeme çeşidi kabartma halinde yapılmış tasvirler ve yapılardaki platformlara oturtulmuş şekilde yer

alan boğa başları ve boynuzlarıdır. Bunların bir dizi halinde yer aldıkları yapılar Mellaart'a göre kutsal mekânlar ya da tapınaklardır (Mellaart 1967: 77).

2005 yılı çalışmalarında 4040 Alanı içindeki Bina 52'nin yanmış bir odasında bütün halde in-situ bir boğa başı ve boynuzları bulunmuştur (Levha 12 a-b). Duvarın içine yerleştirilmiş durumdaki boğa başı alçılanmamıştır (Levha 18 a-b). Üst kısmında 11 adet sığır boynuzu ile bazı kafatasları vardır. Altında ve arka tarafında boya izleri görülmektedir. Boğa başının hemen yanındaki bir seki içine yerleştirilmiş bir seri boğa boynuzu da dikkat çekmektedir. 4040 alanında 7 yeni bina ortaya çıkarılmıştır. Bunların bir kısmı; bir Roma binası ya da kulesinin temel kazısı sırasında ve Bizans gömüleri tarafından bozulmuştur. Diğerleri ise iç özelliklerin korunmasına yol açan dikkatli bir terk edilmiş sürecinden geçmiştir. Bina 57'de alçıdan yapılmış dikili bir sütun ile üzerinde oyulmuş spiral meander motifi olan; yine alçıdan yapılmış bir şömine bulunmuştur .

IV.1.5. Seramik

Çatalhöyük'te tahta kap ve sepet yapımı ve kullanımı yoğundur. Seramik üretimi bilinmesine karşın seramik kalıntıları ancak V. yapı katından sonra görülmeye başlar. XII. katta rastlanan ve estetik anlamda kaba olarak nitelenebilecek çanak çömlek kalın, siyah özlü, kötü pişirilmiş ve bitki katkılıdır ve bu nedenle ileri bir seramik üretimi teknolojisinin varlığından söz edilemez. İlkel nitelikli bu kaba çanak çömleğin yüzey rengi genellikle devetüyü, krem ya da açık gri renge sahiptir ve seramik yüzeyleri perdahlıdır. Seramik tipolojisi bakımından derin kâseler ve dar ağızlı çömleklere az sayıda rastlanır. VIII. Kattan itibaren seramik tipolojisi değişir ve ince koyu yüzlü, koyu gri, kahverengi siyah arası bir çanak çömlek tipine rastlanmaya başlar. Seramik kalıntılarından gözlemlenen gri öz iyi pişirilmemiş olduklarını (redüksiyon) kanıtlar. Seramikler genellikle mineral katkılı ve perdahlıdır. Kap biçimlerinde basit, dar ağızlı çömlekler ve açık kâselere sıklıkla rastlanır. Üst tabakalarda ise kırmızı astarlı mallar ve az sayıda çizi bezemeli kap tipleri görülür. V. katta krem, portakal renkli, pembemsi açık renkli seramikler ortaya çıkar ve söz konusu renk repertuarı I. kata doğru artarak özenli ve estetik nitelik arz eden yeni kap tipleriyle devam eder. Boya bezeme ve dik yerleştirilmiş ince uzun kulplar II. Katla birlikte ortaya çıkar (Mellaart 1967: 216-217).

Çatalhöyük'te ele geçen seramik parçaları içinde üç farklı çanak çömlek geleneği saptanmıştır. Bunlar kültürel sıra düzenlerine ve klasik terminolojiye uygun olarak "Erken; Orta ve Geç Gelenek" şeklinde tanımlanmıştır. Bu sıra düzeni Erbaba ve Suberde ile aynıdır (Özdöl 2008: 377).

V.I.6.Küçük Buluntular

Çatalhöyük'te kil hammadde heykelcik yapımı, sapan taşı yapımı ve duvar kabartmalarında sıklıkla kullanılmıştır. Antropomorfik (insan biçimli) ya da yarı-antropomorfik tanrıça figürinleri; av inançlarıyla ilgili olduğu sanılan hayvan figürleri; pişmiş ya da güneşte kurutulmuş kilden yapılma buluntulardandır. Özellikle ana tanrıça kültürünü simgeler nitelikteki stilize kadın figürinleri oldukça önemlidir (Levha 19 a) (Mellaart 1967: 78).

Figürinler arasında ana tanrıça ya da hayvanlar tanrıçası olarak tanımlanan boyalı ya da boyasız çok çeşitli heykelcikler mevcuttur. Pişmiş toprak damgalar, sapan taşı olarak kullanıldığı düşünülen kil topakların yanı sıra (Mellaart 1967: 209) kilin yaygın kullanımı, Mellaart tarafından tapınak biçiminde tanımlanan mimari yapılardaki duvar kabartmalarında, boğa başı ve boynuz gibi bezeme elemanlarının yapımında da gözlemlenmektedir (Mellaart 1967: 106).

1993-95 araştırmalarında gerek yüzey toplaması gerekse yüzey sıyırması işlemleri sırasında da kilden insan ve hayvan heykelcikleri bulunmuştur. Bunların bazılarında ayrıntılar gösterilirken bazıları kaba şekilde biçimlendirilmiştir (Hamilton 1996: 233-236). 2005 yılı çalışmalarında ele geçen kil buluntulardan ikisi Çatalhöyük'de "ana tanrıça" ile ilgili genel kanıyı değiştirecek niteliktedir. Bunlardan biri Güney Alanı'nda Tabaka V'e ait bir binanın dolgusunda bulunan ustalıklı yapılmış bir damga mühürdür. Ön ve arka ayakları yukarı doğru kalkmış bir hayvanın betimlendiği mühürdeki figürün benzerleri daha önce Çatalhöyük evlerinde bulunan alçı kabartmalardan bilinmektedir. Bu alçı kabartmalar çoğu zaman "ana tanrıça" figürleri olarak yorumlanmıştır ancak kabartmalardaki figürler baş ve elleri daima zarar görmüş durumda ele geçtiğinden insan olup olmadıkları anlaşılamamıştır (Levha 27).

Diğer önemli buluntu ise IST Alanı'nda bir evin yanık dolgusunda bulunan kil figürindir. Figürinin ön tarafı Çatalhöyük'de daha önce bulunmuş olan "ana tanrıça" figürinlerine benzer şekilde ufak ve bodur biçimde betimlenmiştir. Karın kısmı ortaya doğru uzanırken eller dolgun göğüslerin üzerine dayanmaktadır. Ayrıca varolmayan baş kısmında bir delik bulunmaktadır. Figürinin arkası çevirildiğinde kolların çok ince olduğu ve iskelete ya da çok zayıf bir insanın kemiklerine benzeyen bir betimleme yapıldığı görülür. Kaburga kemikleri ve omurga çok belirgindir kürek ve leğen kemikleri de açıkça seçilebilir durumdadır. Bu figürinin anlamı konusunda birçok yorum ortaya çıkmıştır ve Çatalhöyük'deki toplum ve tasvirlerin doğasına ait olan görüşleri değiştirmiştir (Levha 28) .

Çatalhöyük yontma taş alet endüstrisi tabakalar arasında farklılık göstermemektedir. VIII-II. Katlarda gelenekte, yapım tekniğinde, alet boyları ve oranlarında nicelik ve nitelik olarak farklılık görülmemektedir (Mellaart 1964 a: 103).Taş aletlerin hammaddesi obsidyendir; birkaç parça büyük yan kazıyıcı yapımında yakın çevrede bulunmamakla birlikte çakmaktaşının da seyrek olarak kullanıldığı görülür (Bialor 1962: 67). 1993-95 yıllarındaki sistematik yüzey toplamada ise çok az sayıda olmakla birlikte; bazalt ve kuvarsitin de kullanılmış olduğu gözlemlenmiştir. Çakmaktaşında yongalar çoğunluktadır; obsidyen ise dilgi üretiminde kullanılmıştır.

Obsidyen dilgiler tek vurma düzlemlidir; baskı tekniğiyle çıkartılmıştır; yongalarda ise çift vurma düzlemi görülmekle birlikte tek vurma düzlemliler çoğunluktadır. Ürünler arasında düzeltili ve kullanım izli dilgiler, kazıyıcılar, çeşitli bıçaklar, kesiciler, deliciler, orak-bıçaklar, keskiler, kalemler, hançerler ve çok sayıda baskı yöntemiyle yapılmış okuçları mevcuttur.

Yüzey toplamaları sonuçları alet tipoloji konusunda Mellaart ve Bialor'inkinden farklı değildir (Conolly 1996: 176-185). Kireçtaşı, alabaster, mermer, volkanik taşlar gibi çok çeşitli taşların oyulmasıyla yapılmış kimi zaman leopar türü hayvanlarla birlikte betimlenmiş tanrıça figürinleri, şematize figürler, ikiz tanrıçalar, tanrı heykelciklerinin yanı sıra yanyana dört figürü betimleyen şistten kabartma, Çatalhöyük halkının taş

işlemeciliğini gösteren buluntulardan bazılarıdır. İlginç olan dört örnek dışında hayvan heykelciklerinde genelde kil kullanımının tercih edildiğidir (Hamilton 1996: 222) .

Yassı taş baltalar; topuz başları, taş kaplar, boncuklar, kolyeler, bilezikler, obsidyen aynaların dışında bilek taşları, havanlar, öğütme taşları, sürtme taş tekniğiyle yapılmış buluntuları oluşturur (Mellaart 1967: 214). Yeni araştırmalarda sürtme taştan yassı baltalar, topuz başı ve taş boncuk gibi buluntular, ele geçen Neolitik Çağ buluntularından bazılarıdır (Hamilton 1996: 238-240).

Çatalhöyük kemik endüstrisi oldukça gelişkindir; boncuk, bilezik, kemer tokaları gibi süs eşyaları ile kaşık, spatula, iğne, bız, açkılama aletleri gibi çok çeşitli işler için yapılan aletler çoğunlukla kemiktendir, boynuz ve fildişi kullanımı seyrek olmakla birlikte mevcuttur (Mellaart 1967: 204; 214). 1993-95 yılı çalışmalarında ele geçen işlenmiş kemikler arasında bızlar; yine ilk sırayı alır (Martin ve Russell 1996: 211).

IX. kattan itibaren kullanılmaya başlayan bakır ve kurşun hemen her tabakada gözlemlenmektedir. Ölü hediyesi olarak iskeletlerin yanında bulunan boncukların çoğu dövülmüş bakır levhaların kıvrılmalarıyla oluşturulmuştur (Mellaart 1967: 204-218).

Çatalhöyük'ten ele geçen küçük buluntuların arasında iyi korunmuş ahşap kaplar yer alır. Bunlardan bazıları mezarlarda; bazıları da yanmış evlerde ele geçmiştir. Dörtgen ya da oval biçimlidirler; kapakları ve kulpları vardır (Mellaart 1967: 215). Bir diğer önemli buluntu türü; iskeletlerin üstünde bulunan kumaş parçalarıdır. Balık ağı olarak da kullanıldığı düşünülen dokuma parçalarının yanı sıra kömürleşmiş kürk ve deri kalıntıları da ele geçmiştir (Mellaart 1967: 79; 210; 219). Çakmaktaşıdan yapılmış bir hançer ise deriden yapılmış kınıyla birlikte korunagelmiştir

IV.I.7.Ölü Gömme Gelenekleri

İnsan iskeletleri üzerinde yapılan incelemeler neticesinde Çatalhöyük insanların dolikosefal ve brakisefal Akdeniz ırkı özellikleri taşıdığı kanısına varılmıştır. Ortalama boy tahminlerine göre; kadınlarda 1.5 m; erkekler ise 1.62-1.75 m civarındadır. Kemik kalıntılarından yola çıkarak ulaşılan bir diğer sonuç 40 yaşın üstünde yaşamış birey sayısının az oluşudur (Mellaart 1967: 225).

Çatalhöyük'te yaşayan eski insanlar intramural(yerleşim içi) bir ölü gömme geleneğine sahiptir. Ölümler genellikle evlerde bulunan platformların altına çok seyrek biçimde evin başka bölümlerinde taban altına gömülürler (Mellaart 1967: 204). Kumaş ya da deriye sarılmış bireylerin yanısıra hasırlar üstüne konulmuş ve çoğu zaman da doğrudan toprağa defnedilmiş bireylere ait kalıntılara rastlanmıştır. Ölen bireylerin başı genellikle odanın ortasına vücutları ise duvara doğru yönelir biçimde yerleştirilmiştir. Mellaart döneminde ele geçen 400 iskeletin çoğunluğunu kadınlar oluşturmaktadır (Mellaart 1967: 207). İskeletlerin bazılarının kırmızı aşı (okr) bazılarının yeşil (malahit) bazılarının da mavi (azurit) boya ile boyandığı görülmektedir.

Ölünün yanına obsidyen aynalar, kemer tokası olarak bilinen kemik tokalar, çakmaktaşıdan hançerler ve emzikli taş kaplar bırakılmıştır (Mellaart 1967: 208). Diğer zengin ölü armağanları arasında kaşık, çatal, palet, taş ve geyik dişi gibi çeşitli malzemelerden yapılma boncuklar, yüzükler, bilezikler, bıçaklar, çapalar; bızlar, iğneler olmak üzere çeşitli süs eşyaları; sepetler ve günlük kullanım aletleri vardır. Mellaart'a göre bırakılan armağanlar genellikle süs eşyaları kadın aletler ise erkek mezarlarında olmak üzere bir dağılım gösterirler (Mellaart 1967: 209).

Bununla birlikte iskeletler dağılımları mezar armağanlarının cinsiyetlere göre ayrımı gibi konular yeniden incelenmeye başlanan verilerle farklı bir boyutta tartışmaya açılmıştır (Şekil 42, 43) (Hamilton 1996: 250-252; 262).

IV.I.8.Flora ve Fauna

Çatalhöyük'te en alt katlardan itibaren koyun ve keçi gibi hayvanların kemiklerine rastlanmış ve yapılan analizler sonucunda söz konusu hayvanların evcilleştirildiği anlaşılmıştır (Mellaart 1967: 223). Köpek evcilleştirilmiş olarak tanımlanırken domuzlar yabani bir hayat sürmektedir. Büyük başların evcilleştirilme konusunda ise kesin bir kanıya henüz varılamamıştır (Hodder 1996 c: 365). Yabani eşek, yabani koyun, geyik türleri, gazel, tilki, kurt, leoparlar ve kuşlar avlanan hayvanlar arasındadır. 1993-95 yılları arasında yüzey sıyırması yapılan alanlarda koyun, keçi, en çok görülen hayvanlardır. Bunu sırasıyla büyük başlar, at, domuz, geyik, köpek, tilki, kedi, tavşan ve kuşlar izler (Martin ve Russell 1996: 207). Balıkçılık faaliyetinin eski kazılardaki sonuçlardan farklı olarak daha yoğun biçimde gerçekleştirildiği yeni çalışmalarda ortaya çıkarılan kalıntılardan anlaşılmaktadır (Hodder 1995: 20) .

VI. yapı katıyla birlikte çeşitli tahıl türleri bakliyat ve yumrulu bitkileri de içine alan 14 tür besin bitkisinin tarımsal faaliyetlerde kullanıldığı gözlemlenir (Mellaart 1967: 211; 224). Emer, Einkorn, çıplak 6 sıralı arpa ve bezelye kalıntılarına VI-II. tabakalarda yoğun biçimde rastlanmıştır. Ekmek yapımında kullanılan buğday (*Triticum aestivum*) ilk kez VI. yapı katında ele geçer. Bezelye, mercimek, ve burçak türlerinin (*Vicia neona*, *Ervum ervilia*) yanı sıra badem, palamut, fıstık (*Pistachio atlantica*), elma, ardıç ve çitlenbik (*Celtis australis*) gibi meyva ve yemişler, ilk yapı katlarından itibaren sıklıkla ele geçen bitki kalıntılarıdır. Bazı analiz sonuçlarına göre Çatalhöyük'te yaşayan eski insanların tahıldan çok bakliyat ve yumrulu bitkilerle beslendikleri düşünülmektedir (Molleson ve Andrews 1996: 269).

IV.I.9.Çatalhöyük'ün Önemi

Çatal Höyük Yakın Doğu dışında gelişmiş olan ilk tarımsal faaliyetlerin görüldüğü yerleşmelerden biridir. Neolitik Döneme ait Anadolu ve Yakın Doğu'da bulunan diğer yerleşmelere göre oldukça geniş bir yerleşim alanına sahiptir ve Mellaart tarafından kent tanımlaması yapılan bir yerleşmedir. Hodder ise Çatalhöyük için kasaba terimini kullanmaktadır (Hodder 2007: 314).

Anadolu ve Yakın Doğu'da yer alan aynı döneme ait diğer alanlara göre sanatsal alanda (duvar resimleri ve heykelticilik) ve el sanatları alanında (sepet örme, çanak-çömlek, ahşap işleri ve taş aletler) önemli ilerlemeler olduğuna dair kanıtlar içermektedir. Duvar resimlerinin sayısı ve içerdiği konular başka yerleşimlerden bilinmemektedir (Şekil 38, 39).Yapılan araştırmalar ev duvarlarının evin kullanım süresi boyunca birçok kez boyandığını ve zaman zaman çeşitli bezemelerle süslendiğini ortaya koymaktadır (Levha 19 b).

Çatalhöyük'te bulunmuş olan arkeolojik veriler, burada yaşayan insanların yakın ve uzak bölgeler ile iletişim içerisinde olduğunu göstermektedir. Çatalhöyük'ün keşfi, Anadolu'da gelişmiş bir Neolitik kültürün bulunduğu dair ilk işaretlerden biri olması sebebiyle önemlidir. Ana Tanrıça kültürünün belirgin bir şekilde yaşandığı bir merkez izlenimi vermektedir(Levha 19 a). Ayrıca Çatalhöyük Post Processual (Süreç Sonrası, Yorumcu) Yaklaşım kapsamında nesnelere ve arkeolojik verilere yüklenen sembolik anlamlarla araştırma yapılan bir merkezdir (Shankland 2000: 167-172) .

Mimari, sanatsal ve şehirleşme alanındaki gelişmeler açısından bir zaman döngüsü dâhilinde ve dünyanın bir kültürel alanı içerisinde insani değerlerin değişimini göstermesi itibarıyla büyük önem arz etmektedir. Gerek insanlık tarihine ışık tutan kültürel bir geleneğin kanıtı olması gerek sahip olduğu mimari özgünlüğün medeniyetleşme sürecinde önemli bir aşamayı temsil etmesi sebebiyle Çatalhöyük'ün ICOMOS-Türkiye ile bağlantılı olarak Dünya Mirası Listesi'ne girmesi için aday gösterilmesi tavsiye edilmiş ve 2009 yılı itibarıyla Çatalhöyük Unesco'nun geçici listesine dâhil edilmiştir (www.unesco.org.tr)

IV.II ÇATALHÖYÜK'ÜN ULUSAL MEVZUATIMIZ ACISINDAN YASAL STATÜSÜ

Çatalhöyük arkeolojik alanı 1. ve 3. derece arkeolojik sit alanı olarak tanımlanmıştır. Doğu Çatalhöyük birinci derece arkeolojik sit alanı ilan edilmiştir. Batı Çatalhöyük ise üçüncü derece arkeolojik sit alanı olarak tanımlanmaktadır. Alanların kendisinden ve alandan ele geçen her türlü kültür varlığı hakkındaki uygulamadan Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü sorumludur. Batı Çatalhöyük'ün bir kısmının mülkiyeti yerel köylülere, bir kısmı köylülerin arsa kiraladıkları Hazine'ye aittir. Çumra Belediyesi, alan ile ilgili planlama, erişim ve hizmet götürülmesinden sorumludur. Çatalhöyük arkeolojik araştırmalarında ele geçen her türlü taşınır ve taşınmaz kültür varlığına ilişkin uygulamaları ise 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ve bu kanuna bağlı Yönetmelikler düzenlemektedir (Umar ve Çilingiroğlu 1990: 257-300).

IV.II.1. Catalhöyük Kültürel Miras Yönetimi Uygulamalarını Düzenleyen Yasal Cerceve

IV.II.1.1. Kültür ve Tabiat Varlıklarının Tabi Olduğu Yasal Hükümler

2863 sayılı Kanun'un 3.maddesine göre Kültür varlıkları; tarih öncesi ve tarihi devirlere ait bilim, kültür, din ve güzel sanatlarla ilgili bulunan veya tarih öncesi ya da tarihi devirlerde sosyal yaşama konu olmuş bilimsel ve kültürel açıdan özgün değer taşıyan yer üstünde, yer altında veya su altındaki bütün taşınır ve taşınmaz varlıklar;

Tabiat varlıkları ise jeolojik devirlerle, tarih öncesi ve tarihi devirlere ait olup ender bulunmaları veya özellikleri ve güzellikleri bakımından korunması gerekli, yer üstünde, yer altında veya su altında bulunan değerlerdir. Bu kapsamda Çatalhöyük'ten ele geçen taşınır ya da taşınmaz nitelikli kültür ve tabiat varlıkları söz konusu kanun hükümlerine tabidir. Ayrıca araştırmalarda ele geçen tüm kültür varlıkları 2863 sayılı Kanun'un 5.Maddesi gereğince Devlet malı niteliğindedir.

IV.II.1.2.Koruma ve Korunma Uygulamaları Hakkında Yasal Hükümler

2863 sayılı Kanun'un 3.maddesi 4.paragrafında Koruma ve Korunma taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarında muhafaza, bakım, onarım, restorasyon, fonksiyon değiştirme işlemleri; taşınır kültür varlıklarında ise muhafaza, bakım, onarım ve restorasyon işleri olarak tanımlanmıştır. Böylelikle korunması gerekli nitelikte bulunan taşınır ve taşınmaz kültür varlıkları üzerindeki müdahale tanımları fiziksel müdahalelerle sınırlandırılmış soyut uygulamalara ilişkin açık bir hüküm kanuna konmamıştır.

Aynı Kanun'un 5.paragrafında ise Korunma alanı; taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının muhafazaları veya tarihi çevre içinde korunmalarında etkinlik taşıyan korunması zorunlu olan alan olarak tanımlanmıştır. Bu noktada Çatalhöyük'ün tarihsel ve arkeolojik değerinden kaynaklı bir arkeolojik sit olarak tanımlanması söz konusu kanun hükümlerine paralel olarak gerçekleşmektedir.

IV.II.1.3. Sit Alanı İlanı ve Uygulamaları Hakkında Yasal Hükümler

21.07.1983 tarihinde kabul edilen 3386, 4629 ve 5226 sayılı kanunlarla üzerinde değişiklikler yapılan 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun Tanımlar başlıklı 3 üncü Maddesi'nin 3 üncü paragrafında "Sit"; tarih öncesinden günümüze kadar gelen çeşitli medeniyetlerin ürünü olup, yaşadıkları devirlerin sosyal, ekonomik, mimari ve benzeri özelliklerini yansıtan kent ve kent kalıntıları, kültür varlıklarının yoğun olarak bulunduğu sosyal yaşama konu olmuş veya önemli tarihi hadiselerin cereyan ettiği yerler ve tespiti yapılmış tabiat özellikleri ile korunması gerekli alandır."ifadesiyle tanımlanmaktadır. Buna göre Çatalhöyük'ün 1 inci ve 3 üncü derece arkeolojik sit alanı olarak tanımlanmasına esas söz konusu kanun hükmüdür.

Çatalhöyük arkeolojik sit alanı hakkındaki koruma işlemleri ise 2863 sayılı Kanun'un *Korunma Alanı ile İlgili Karar Alma Yetkisi* başlıklı 8.Maddesi "*Korunması gerekli kültür ve tabiat varlıklarının korunma alanlarının tespiti ve bu alanlar içinde inşaat ve tesisat yapılıp yapılamayacağı konusunda karar alma yetkisi Koruma Kurullarına aittir. Koruma Kurullarının kararına 61 inci maddenin ikinci fıkrasına göre itiraz*

edilebilir. Korunma alanlarının tespitinde, korunması gerekli kültür ve tabiat varlıklarının korunması, görünümünün ve çevreleri ile uyumlarının muhafazası için yeteri kadar korunma alanına sahip olmaları dikkate alınır. Bu hususlarla ilgili esaslar. Kültür ve Turizm Bakanlığınca hazırlanacak yönetmelikte belirtilir” hükümleri doğrultusunda düzenlenmektedir. Bu noktada Çatalhöyük’te dahil olmak üzere arkeolojik araştırma yapılan bir alanın sit statüsü kazanmasından sorumlu unsur Koruma Kurullarıdır.

Koruma Kurullarının yetki çerçevesini çizen hususlar Tespit ve Tescil işlemlerine ilişkin 2863 sayılı Kanun’un 7.Madde hükümleri doğrultusunda düzenlenen ve 10.12.1987 tarihli ve 19660 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe giren *Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıklarının Tespit ve Tescili Hakkında Yönetmelik* ile düzenlenmektedir. Anılan Yönetmelik’in 3.maddesi içerisindeki tanımlar başlığı altında yer alan Arkeolojik Sit antik bir yerleşmenin veya eski bir medeniyetin kalıntılarının bulunduğu yer veya su altında bilinen veya meydana çıkarılan korunması gerekli alanları olarak tanımlanmaktadır.

Aynı Yönetmelik maddesi kapsamında arkeolojik sit alanlarına ilişkin karar verme işlemleri Tespit tanımı dahilinde 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun 3 üncü maddesinde tarif edilen ve 6 ncı maddesinde belirtilen korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının bu yönetmelikte belirtilen usuller, esaslar ve kıstaslar doğrultusunda teknik bir çalışma ile değerlendirilerek belgelendirilmesi olarak tanımlanmaktadır.

Sit alanlarına ilişkin karar verme yetkisi Tespit Ekibi tanımı dahilinde tespit çalışmalarını yapmak üzere, yapılacak çalışmanın konusu, çalışmaya esas teşkil eden varlıkların nitelikleri ve yerine göre Bakanlıkça ve gerektiğinde diğer ilgili kurum ve kuruluşların uzmanlarından veya Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün kendi uzmanlarından veya Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün kendi uzmanlarından iki kişiden az olmamak üzere kurulacak ekip olarak ifade edilmektedir. Tescil ise taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarından korunması gerekli olanlarının koruma kurulu kararıyla belirlenmesini tanımlar.

IX.II.1.4. Catalhöyük'ün Birinci Derece Arkeolojik Sit Alanı Statüsü

Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıklarının Tespit ve Tescili Hakkında Yönetmelik'in 4.maddesi (h) paragrafında Arkeolojik sit'ler için yapılan değerlendirmede yazılı bilgi, sathi kalıntılar, bilimsel araştırmalar, çevresel gözlemler, ekolojik gözlemler, bilimsel tahmin ve topografik yapı yönlerinden niteliklere sahip olması şartları aranmaktadır. Söz konusu niteliklere sahip arkeolojik alanlara ilişkin nihai karar ise Koruma Kurullarınca 08.02.1990 tarihli ve 20427 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren *Kesin İnşaat Yasağı Getirilen Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıklarının Bulunduğu Sit Alanlarındaki Taşınmaz Malların Hazineye Ait Taşınmaz Mallar İle Değiştirilmesi Hakkında Yönetmelik* hükümlerince alınmaktadır.

Anılan Yönetmelik'in 3 üncü maddesi 3 üncü paragrafına göre *Birinci Derece Arkeolojik Sit Alanı* korunmaya yönelik bilimsel çalışmalar dışında aynen korunacak sit alanlarını tanımlamaktadır. Bu tür alanlarda 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun İzinsiz Müdahale ve Kullanma Yasağı başlıklı 9.maddesi “Koruma Yüksek Kurulunun ilke kararları çerçevesinde koruma bölge kurullarınca alınan kararlara aykırı olarak, korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları ve koruma alanları ile sit alanlarında inşai ve fizikî müdahalede bulunulamaz, bunlar yeniden kullanıma açılmaz veya kullanımları değiştirilemez. Esaslı onarım, inşaat, tesisat, sondaj, kısmen veya tamamen yıkma, yakma, kazı veya benzeri işler inşai ve fizikî müdahale sayılır” hükümleri gereğince hiçbir şekilde inşaat ya da müdahaleye izin verilmemekte olup koruma altındaki alanın sınırlarının şehir ya da kasaba planında gösterilme zorunluluğu vardır. Zaman içerisinde, bu tür alanlarda bulunan binaların Devlet tarafından temin edilecek yeni lokasyonlara taşınması gerekmektedir.

Hiçbir şekilde ağaç ekimine ya da, tarım dahil olmak üzere, müdahaleye izin verilmemektedir. Bu tür alanların etrafına uygun şekilde tel çekmek ve bir güvenlik görevlisi atamak Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın görevidir. Aynı zamanda Bakanlık, bu tür alanlara bilgilendirme panelleri koymakla yükümlüdür (Bkz Katalog: Çatalhöyük Yönetim Planı).

IV.II.1.5. Çatalhöyük'ün Üçüncü Derece Arkeolojik Sit Alanı Statüsü

Üçüncü derece alanlarda, sadece Koruma Kurulu'nun izni ile ve (arkeolojik bir kanıt bulunması halinde Koruma Kurulu'nun bilgilendirilmesi amacıyla) kazı işleminin müze yetkilileri tarafından kontrol edilmesi şartıyla inşaatı izin vardır. Koruma Kurulu'nun onayı ile, araba park alanı, bilet kulüpleri, lavabolar ve yürüyüş patikaları gibi turizm faaliyetlerini destekleyici müdahalelere izin verilebilir. Kültür ve Turizm Bakanlığından izin alınması ve planın Koruma Kurulu tarafından onaylanması halinde cafe ya da restoran inşa edilebilmektedir (Bkz Katalog: Çatalhöyük Yönetim Planı)

IV.II.1.6. Alan Yönetimine İlişkin Yasal Hükümler

2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun Tanımlar ve Kısaltmalar başlıklı 3 üncü maddesi 8 inci paragrafında (Ek:14/7/2004 – 5226/1 md.) "Koruma amaçlı imar plânı"; bu Kanun uyarınca belirlenen sit alanlarında, alanın etkileşim-geçiş sahasını da göz önünde bulundurarak, kültür ve tabiat varlıklarının sürdürülebilirlik ilkesi doğrultusunda korunması amacıyla arkeolojik, tarihi, doğal, mimarî, demografik, kültürel, sosyo-ekonomik, mülkiyet ve yapılaşma verilerini içeren alan araştırmasına dayalı olarak; hali hazır haritalar üzerine, koruma alanı içinde yaşayan hane halkları ve faaliyet gösteren iş yerlerinin sosyal ve ekonomik yapılarını iyileştiren, istihdam ve katma değer yaratan stratejileri, koruma esasları ve kullanma şartları ile yapılaşma sınırlamalarını, sağlıklaştırma, yenileme alan ve projelerini, uygulama etap ve programlarını, açık alan sistemini, yaya dolaşımı ve taşıt ulaşımını, alt yapı tesislerinin tasarım esasları, yoğunluklar ve parsel tasarımlarını, yerel sahiplilik, uygulamanın finansmanı ilkeleri uyarınca katılımcı alan yönetimi modellerini de içerecek şekilde hazırlanan, hedefler, araçlar, stratejiler ile plânlama kararları, tutumları, plân notları ve

açıklama raporu ile bir bütün olan nazım ve uygulama imar plânlarının gerektirdiği ölçekteki plânlardır şeklinde ;

(9) uncu paragrafında (Ek:14/7/2004 – 5226/1 md.) "Çevre düzenleme projesi"; ören yerlerinin arkeolojik potansiyelini koruyacak şekilde, denetimli olarak ziyarete açmak, tanıtımını sağlamak, mevcut kullanım ve dolaşımdan kaynaklanan sorunlarını çözmek, alanın ihtiyaçlarını çağdaş, teknolojik gelişmelerin gerektirdiği donatılarla gidermek amacıyla her ören yerinin kendi özellikleri göz önüne alınarak hazırlanacak 1/500, 1/200 ve 1/100 ölçekli düzenleme projeleridir,

(10) uncu paragrafında (Ek:14/7/2004 – 5226/1 md.) "Yönetim alanı"; sit alanları, ören yerleri ve etkileşim sahalarının doğal bütünlüğü içerisinde etkin bir şekilde korunması, yaşatılması, değerlendirilmesi, belli bir vizyon ve tema etrafında geliştirilmesi, toplumun kültürel ve eğitsel ihtiyaçlarıyla buluşturulması amacıyla, plânlama ve koruma konusunda yetkili merkezî ve yerel idareler ile sivil toplum kuruluşları arasında eşgüdümü sağlamak için oluşturulan ve sınırları ilgili idarelerin görüşleri alınarak Bakanlıkça belirlenen yerlerdir,

(11) inci paragrafında ise (Ek:14/7/2004 – 5226/1 md.) "Yönetim plânı"; yönetim alanının korunmasını, yaşatılmasını, değerlendirilmesini sağlamak amacıyla, işletme projesini, kazı plânı ve çevre düzenleme projesi veya koruma amaçlı imar plânını dikkate alarak oluşturulan koruma ve gelişim projesinin, yıllık ve beş yıllık uygulama etaplarını ve bütçesini de gösteren, her beş yılda bir gözden geçirilen plânlardır ifadeleri Alan Yönetimine ilişkin yasal sınırlılıkları açıkça ifade etmektedir .

Türkiye sınırları içerisinde ortaya çıkan her türlü kültür ve tabiat varlığının mülkiyetine ilişkin en bağlayıcı Kanun hükmü ise aynı Kanun'un Devlet malı niteliği başlıklı 5 inci maddesidir. Söz konusu maddedeki “Devlete, kamu kurum ve kuruluşlarına ait taşınmazlar ile özel hukuk hükümlerine tabi gerçek ve tüzelkişilerin mülkiyetinde bulunan taşınmazlarda varlığı bilinen veya ileride meydana çıkacak olan korunması gerekli taşınır ve taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları Devlet malı niteliğindedir.” Hükmü devletin her türlü kültür ve tabiat varlığına ilişkin saklı tuttuğu rüçhan hakkını

temsil etmektedir. Bu kapsamda arkeolojik alanların yönetimi hakkındaki temel inisiyatif şekillendiren unsur devletin bu alanlar üzerindeki mülkiyet hakkıdır.

10.07.2004 tarihinde kabul edilen Büyükşehir Belediyesi Kanunu'nun üçüncü bölümünde Büyükşehir Belediyesi'nin Görev, Yetki ve Sorumlulukları başlıklı bölüm Çumra Belediyesi'nin Bölgesel Planlama açısından Çatalhöyük üzerindeki yetkilerini çizmektedir. Çumra'daki gelişmeler, İmar Müdürlüğü aracılığı ile belirlenmektedir.

IV.III.CATALHÖYÜK'ÜN YEREL MEVZUAT ACISINDAN YASAL STATÜSÜ

IV.III.1.Büyükşehir İlçe ve İlk Kademe Belediyelerinin Görev ve Sorumlulukları:

5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu'nun 7 inci Maddesi (o) paragrafına göre Büyükşehir Belediyesinin görev, yetki ve sorumluluğu Kültür ve tabiat varlıkları ile tarihî dokunun ve kent tarihi bakımından önem taşıyan mekânların ve işlevlerinin korunmasını sağlamak, bu amaçla bakım ve onarımını yapmak, korunması mümkün olmayanları aslına uygun olarak yeniden inşa etmektir.

IV.III.2.Büyükşehir Belediyesi'nin İmar Denetim Yetkisi

5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanun'un 11. maddesine göre büyükşehir belediyesi, ilçe ve ilk kademe belediyelerinin imar uygulamalarını denetlemeye yetkilidir. Denetim yetkisi, konu ile ilgili her türlü bilgi ve belgeyi istemeyi, incelemeyi ve gerektiğinde bunların örneklerini almayı içerir. Bu amaçla istenecek her türlü bilgi ve belgeler en geç onbeş gün içinde verilir. İmar uygulamalarının denetiminde kamu kurum ve kuruluşlarından, üniversiteler ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarından yararlanılabilir

Denetim sonucunda belirlenen eksiklik ve aykırılıkların giderilmesi için ilgili belediyeye üç ayı geçmemek üzere süre verilir. Bu süre içinde eksiklik ve aykırılıklar giderilmediği takdirde, büyükşehir belediyesi eksiklik ve aykırılıkları gidermeye yetkilidir. Büyükşehir belediyesi tarafından belirlenen ruhsatsız veya ruhsat ve eklerine

aykırı yapılar, gerekli işlem yapılmak üzere ilgili belediyeye bildirilir. Belirlenen imara aykırı uygulama, ilgili belediye tarafından üç ay içinde giderilmediği takdirde, Büyükşehir Belediyesi 3.5.1985 tarihli ve 3194 sayılı İmar Kanunu'nun 32 ve 42 nci maddelerinde belirtilen yetkilerini kullanma hakkını haizdir.

Ancak 3194 sayılı Kanunun 42 nci madde kapsamındaki konulardan dolayı iki kez ceza verilemez. Bahsi geçen yasal düzenlemeler dahilinde Çatalhöyük Yönetim Planı kapsamında uygulanacak iş ve işlemlerde yerel ve merkezi yönetim unsurları hakkındaki kanun ve yönetmeliklerin etkisi vardır.

IV.IV. CATALHÖYÜK KÜLTÜREL MİRAS YÖNETİMİ

IV.IV.1. Kapsam

Süreç Sonrası ya da Yorumcu arkeolojik analiz biçiminin kendi yöntemini uyguladığı örneklerden biri olan ve çalışmamızda incelenen merkez Konya İli, Çumra İlçesindeki Çatalhöyük yerleşmesidir. 2004 yılında hazırlanan Çatalhöyük Yönetim Planı yerleşmeye ait arkeolojik ve tarihi unsurların değerlendirilmesine ilişkin doğal, bilimsel, kültürel, yerel, toplumsal, ekonomik, turistik, politik ve sembolik değerleri detaylandırarak kapsamlı bir Alan Yönetimi “Kültürel Miras Yönetimi” projesi olarak hazırlanmıştır (Bkz Katalog: Çatalhöyük Yönetim Planı 2004). Söz konusu alan yönetimi planı kavramsal olarak kazılan alana ilişkin bir alan projelendirmesini ifade etse de tanımlanan alanın ilgili olduğu daha geniş bir ortam, alan yönetimini etkileyen direkt ya da dolaylı çevresel (sosyal) etkiler ve proje kapsamının genişliği bu alan yönetimi taslağına Kültürel Miras Yönetimi planı vasfını kazandırmaktadır. Bu kapsamda söz konusu alan yönetimi planı tez çalışmasında kültürel miras yönetimi projesi olarak değerlendirilecek ve incelenecektir.

Kültürel Miras Yönetimi projesi Avrupa Birliği'nin finansal desteği ile gerçekleştirilmektedir. Bu kapsamdaki Temper; “*Training, Education, Management, Prehistory in the Mediterranean*” (Akdeniz Havzasında Prehistorya Eğitim ve Yönetim) kültürel miras destek programı, bünyesinde İngiltere, Malta, Yunanistan, Türkiye ve İsrail’de bulunan altı ortak kuruluşu içermekte ve Euromed Heritage II

Programı (Avrupa-Akdeniz Mirası Programı) çerçevesinde Avrupa Birliği tarafından finanse edilmektedir. Temper'ın genel amacı, Akdeniz bölgesinin tarih öncesi kültürel mirasını yerleşik halktan ve okul öğrencilerinden daha geniş uluslararası bir topluluğa kadar her seviyede erişime daha açık hale getirmektir. Bu da bilginin teşvik edilmesi, insan kaynaklarının arttırılması ve bütünsel miras yönetimi geliştirilmesi ile elde edilecektir.

Proje bu amacı, bilgi yayılımını içeren karma bir program ile ve Yunanistan, İsrail, Malta ve Türkiye'de seçilen pilot alanlardaki alan yönetim planlarının, ilgili eğitim programları ve eğitim teşviklerinin uygulanması ile gerçekleştirmeyi hedeflemektedir. Türkiye için kabul edilen pilot proje Çatalhöyük yerleşmesidir. Çatalhöyük'te yapılan çalışmalar, hem Türkiye'deki hem de yurtdışındaki diğer alanlar için bir örnek oluşturmaktadır. Bu yönetim planı Türkiye'de arkeolojik bir alan için geliştirilen planlar açısından türünün ilk örneğidir ancak TEMPER projesi proje ortaklarına ait olup Avrupa Birliği'nin herhangi bir resmi görüşünü yansıtmamaktadır

Çatalhöyük'te gerçekleştirilen arkeolojik çalışmaların teorik altyapısı ise Hodder'a göre Konteksellik (Contextuality), Çokseslilik (Multivocality), Etkileşimcilik (Interactivity) ve Yansımıcılık (Reflexivity) adı altındaki dört teorik hareket noktasına dayanmaktadır (Johnson 1999: 98; Hodder 1999 a: 80-82, Hodder 2000: 9).

IV.IV..2. Temel İlkeler

IV.IV.2.1.Yansımıcılık (Reflexivity)

Modern toplumlarda bireyler daha geniş bir dünya ile ilişki halindedir ve uzmanlar tarafından üretilen bilgi belli gruplarda sınırlı kalmayıp sıradan insanların günlük eylemleri esnasında düzenli olarak yorumlanmakta ve uygulanmaktadır (Giddens 2002: 14). Yansımanın bu tanımlama kapsamındaki sosyolojik anlamı düşünerek davranmak biçiminde açıklanabilir.

Hodder başkanlığındaki uluslararası bir ekip tarafından devam ettirilen Çatalhöyük arkeolojik araştırmalarında 1993 yılından beri yukarıda tanımı yapılan Yansımacı Metodoloji kullanılmaktadır (Hodder 2000: 9). Hodder Yansımıcılık kavramını *“Arkeolojik verilerin söylem ve eylemlerin arkeolojik bilgilerin üretilme sürecinde dahil olan farklı grupların proje dışındaki arkeologların ve arkeolojiye ilgisi olmayan ama Çatalhöyük ile diyalog halinde olan gruplar üzerinde etkisini incelemek”* olarak tanımlamaktadır (Hodder 2000: 10).

Çatalhöyük ile bir şekilde irtibatı olan ve alan üzerine bilgi üreten çok farklı grupların varlığı Post Processual (Süreç Sonrası Arkeolojik Yaklaşım) kapsamında yapılan kültürel miras yönetiminin en önemli özelliklerindendir. Özellikle alan ziyareti esnasında birçok yerli ve yabancı turistin Çatalhöyük'te ele geçirilen arkeolojik buluntuları sembolik olarak anlamlandırdığı ve kendileriyle özdeşleştirdiği gözlemlenmektedir. Bu tanıma bağlı olarak Yansımıcılık alan çalışmasında görev yapan bilim adamları dışında bölge halkından başlayarak Çatalhöyük Kazıları hakkında bilgi sahibi olmayı talep eden arkeolog olan ya da diğer mesleklerden birey ve sosyal grupların tümünün söz konusu çalışmaya katılımını öngörür. Bu katılım dâhilinde, verileri değerlendiren bilim adamları kadar bilgiyi talep eden sıradan insanların da yorum yapma hakkı vardır (Giddens 2002: 14). Arkeolojik bilgiyle ilgili yorumlama hakkının herkes tarafından kullanılabileceği saptaması ise geçmişin değerlendirilmesinde tek ve doğru bir yöntemin olmayacağı şeklindeki post modern görüşten kaynaklanmaktadır (Bahn 1999: 100).

Yansımacı değerlendirmelerin yukarıda tanımı yapılan yorumcu niteliğinden kaynaklı ortaya çıkarılabileceği olumsuz sonuçların giderilmesi konteksellik, okseslilik ve etkileşimcilik ana temalarının birbiriyle sıkı bağlantılı olmasıyla özöllebileceği öngörölmektedir. Bu temaların oluşturacağı bütönsellik içerisinde herhangi bir şekilde aksama olması halinde arkeolojik bilginin nitelik ve niceliği etkilenebilmektedir. Bu itibarla ortaya konan sonuçların ve değerlendirmelerin anlık, akışkan ve değişken olması gerekmektedir (Erdoğu 2007: 56) .

Yansımacı yorumlama hakkındaki sınırlılık ise 2004 Çatalhöyük Yönetim Planı metninde de açıkça ifade edilmektedir (Bkz, Katalog: Çatalhöyük Yönetim Planı). Örneğin Çatalhöyük kazılarından ele geçen buluntuların, arkeolojik verilerin ve bütönsel olarak tanımlamak istersek kültörel mirasın bölge halkı üzerinde yarattığı etkinin sosyal antropologlar tarafından çalışılması Yansımacılık metoduna bir örnekteşkil etmektedir. Bu kapsamda Yansımacılık metodu birçok farklı disiplinden bilim adamının arkeolojik veriyi yorumlama da etkin olması gerektiğini savunur (Hodder 1997: 691-692; Hodder 1999 a: 85-86).

Ana Tanrıça Kültüne ilgi gösteren ve kadının toplumsal yaşam içerisindeki konumunu tarihsel çizgi içerisinde tanımlamaya ve anlamaya alışan Feminist Akımların Çatalhöyük Kazılarına ilgi göstermesi de yansımacı yaklaşımın bir neticesi olarak gözökmektedir. Özellikle Marija Gimbutas'ın ortaya çıkardığı ve detaylandırdığı ana tanrıça kültü bilhassa son on yıl içerisinde bölgeye olan yoğun yerli ve yabancı turist akınının temel gerekçesidir (Gimbutas 1991).

Yansımacılık kapsamında alan çalışması esnasında ve sonrasında tasnif edilen arkeolojik verilerin video filmleri ve fotoğraf ile kayıt altına alınması da metodun öngördüğü fiillerden biridir. Alan alışması esnasında günlükler ve video kayıtlarıyla elde edilen veriler sonrasında projede yer alan tüm araştırmacılar tarafından değerlendirilir. Arkeolojik araştırma sonucu elde edilen veriler Yansımacılık ilkesine bağlı olarak oluşturulan bu kontekstli bilgilerin değerlendirilmesi neticesinde bilgiye dönuşür (Hodder 2000: 9). Bu kapsamda oluşan bilgi salt bilim adamı gözlemiyle değil

arkeolojik bilgiyi kendi değer yargılarınca açıklayan bireyin düşüncesiyle de şekillenir (Hodder 2006: 38).

Yansımacılık ilkesine bağlı olarak Çatalhöyük'te "Arkeolojik Mirasın Korunması ve Yönetimi Tüzüğü ICOMOS 1990" metnindeki bilimsel standartlara uyulduğu ve bilimsel bilginin yoğun bir şekilde paylaşılarak interaktif (katılımcı) ve paylaşımcı bir ortamın yaratıldığı açıktır. Bu noktada kültürel mirasın asıl sahipleri miraslarının değerini toplumun her katmanına nüfuz eden bilginin şeffaflığıyla anlamakta ve çözümlemektedir (Hamilakis 1998: 60–79).

Çatalhöyük'te devam etmekte olan arkeolojik araştırmaların yerel halk üzerinde de etkisi vardır. Bu etki özellikle küreselleşme kavramının sosyal etkileri olarak yansımacılık ilkesi dâhilinde tanımlanabilir (Hodder 1999 a: 80-84). Çatalhöyük'ün ilk kentsel yerleşimlerden biri olarak dünya kamuoyuna sunumu alana olan turistik ve küresel ilginin yegâne sebeplerindendir. Bu yoğun ilgi neticesinde bölge turizmi canlanmış ve Konya İline yapılan turistik seyahatlerin bir kısmı Çatalhöyük etkisiyle şekillenmeye başlamıştır. Alanın ziyarete açılmasıyla birlikte halkın ekonomik faaliyetlerinde farklılaşma gerçekleşmiş, kadın ve erkek bölge halkı Çatalhöyük kazılarında fiilen katılmış ve söz konusu turistik faaliyetler kapsamında hediyelik eşya satışı gibi ticari faaliyetler halk tarafından icra edilmeye başlanmıştır. Yansımacılık ilkesine bağlı olarak gerçekleşen en ilginç toplumsal sahiplenmelerden biri Çatalhöyük'ün bulunduğu bugünkü Çumra'da ana tanrıça füğürinin bir çeşit reklam aracı olarak kullanılmasıdır. Bu reklam faaliyetlerine örnek olarak Çumra'da ticaretle uğraşan bir çok dükkan isminin Çatalhöyük ismiyle değiştirilmesi ya da Çumra Otogarı üzerinde "Çatalhöyük Kentine Hoş Geldiniz" ifadesinin yer alması gösterilebilir (Hodder 2006: 37).

Bölge halkının Yansımacılık ilkesine bağlı olarak Çatalhöyük çalışmalarıyla edindiği en önemli tecrübelerden biri arkeoloji biliminin nasıl icra edildiğine fiilen tanıklık etmeleridir. Bu tecrübe hem bölgede çalışan birçok yabancı bilim adamı ile bölge halkı arasında bir entegrasyon (bütünleşme) olmasına yol açmış ve düşünsel anlamdaki farklılıklardan yola çıkarak halkın kültürel miras kavramına ilişkin bakışı ve tanımı

değişmiştir. Bu değişimin kanıtı yukarıda verilen örnekler dâhilinde toplumsal bir sahiplenmeyle kanıtlanmaktadır.

Çatalhöyük'ün bulunduğu Çumra ilçesinde ise İlçeye bağlı Küçükköy halkının kendini Çatalhöyük insanlarının devamı olarak algıladığı görülmektedir. Çatalhöyük'ün simgesi olan ana tanrıça figürünün Çumra'nın tanıtım broşürlerinde yer almaya başlaması ise Çatalhöyük'ün popüler yüzünün yansımasıdır. Anadolu Tarım Bayramı olarak belirlenen gün ise Çatalhöyük'te "Çumra Çatalhöyük Anadolu Tarım Bayramı" olarak kutlanmaktadır.

Bu sahiplenme bilginin yerel anlamda paylaşımının bir neticesi olarak nitelendirilebilir. Her ne kadar bölge halkının sadece turizm gelirlerini arttırmak maksatlı bir eğilim içinde olduğu gözlemlense de bölgedeki kazıların bölge halkının ekonomisi dışında sosyal hayatını da olumlu yönde etkilediği gözlemlenmektedir. Bu anlamda bölge insanının eski çağlara olan ilgileri artmış, gördükleri ve çalıştıkları kazılardaki kalıntıların bir kısmının günümüzde de kullanıldığının anlaşılması kendileri için önemli bir bilgi boşluğunu doldurmaktadır. Bölgede böyle bir çalışmanın yapılmamış olduğu varsayılırsa birçok bilgiden yoksun olacakları da göz önünde bulundurulmalıdır (Hodder 2006: 32-34).

Ana Tanrıçanın ruhani varlığına inanan New Age Feminist (Yeni Çağ Feministleri) için ise Çatalhöyük alanda bulunan çok sayıda kadın heykelciği sebebiyle önemli bir kült merkezi niteliğindedir. Yeni Çağ Feministlerinin temel savı tarihöncesi dönemlerden başlayarak yaşamını sürdüren birçok toplumun huzurlu bir şekilde hayatını sürdürmesini sağlayan temel faktörün ana tanrıça kültü olduğu iddiasıdır. Bu inancı gerçekleyen abartılı ana tanrıça figürünü de Çatalhöyük'ün en önemli simgelerinden biridir. 1980 yıllarında Marija Gimbutas'ın desteğiyle ana tanrıça kültü oldukça yaygınlık kazanmıştır. Son yıllarda ise Ana Tanrıça Kültünün turizm sektörüne etki ettiği görülmektedir. Çatalhöyük'e düzenlenen birçok turistik gezinin temelinde Ana Tanrıça Kültünün ortaya çıktığı ilk yerleri göre çabası bulunmaktadır. Ancak söz konusu ziyaretler esnasında bir takım törenlerin ziyaretçiler tarafından gerçekleştirilmesi ve ziyaretçilerin ana tanrıça kültünün enerjisini hissettikleri iddiası

söz konusu ziyaretin mahiyetini bir hacı ziyareti niteliğine dönüştürmektedir (Hodder 2006: 39).

Yansımacılık ilkesine bağlı olarak Çatalhöyük'e ilgi gösteren bir diğer grup ise alanda ele geçen arkeolojik buluntulardan yola çıkarak tasarımlar hazırlayan moda tasarımcıları ve sanatçılardır. Rıfat Özbek ve Bahar Koçan gibi meşhur moda tasarımcıları tarafından Ana Tanrıça motifleri koleksiyonlarla tanıtılmakta, Jale Yılmazbaşar gibi seramik sanatçıları Çatalhöyük duvar resimlerini eserlerinde kullanılmaktadır. Ayrıca Türk kilim desenlerinin öncülleri olarak Çatalhöyük duvar resimleri kaynak olarak gösterilmektedir.

Bu kapsamda Çatalhöyük'ün popüler yüzü topluma lanse edilmekte ve arkeolojik bilginin toplumsal algılanışına bir anlamda kolaylık sağlanmaktadır (Hodder 2006: 39). Civarda yaşayan halk ise Çatalhöyük'te geçmişte yaşanmış olan ve tarımsal faaliyetler etrafında dönen gündelik hayatı ve ev işlerini kendi gündelik hayatlarından çok da farklı görmemektedirler. Bunun yanında, birçok kişi için Çatalhöyük turist çekmeye yarayan önemli bir ekonomik bir fırsattır. Sahada çalışan arkeologlar, bu değişik yorumlara her zaman katılmasalar da, Çatalhöyük çok sesli yorumların odağında olduğu için burada çalışan ekibin, toplumsal hizmet ve eğitim yönünde önemli çabaları vardır (Hodder 2006: 39).

Örneğin yerel okullara yönelik, öğrencileri sahaya getirerek onların hem yerleşim hakkında hem de kazı süreci hakkında bilgi edinmelerini sağlayan bir program mevcuttur. Burada bulunan küçük bir bilgi merkezi, yerleşim hakkında birbirinden farklı yorumları bir arada sergilemek suretiyle arkeolojik yorumların aslında nihai ve son kararlar olmadığı gerçeğini vurgulamaktadır. Bunlara ek olarak tarımla uğraşan yerel halkı, onlara kazıların amacını açıklamak ve çok yakınlarında Dünya Kültürel Mirası kabul edilen bir sahanın olmasından nasıl faydalanabileceklerini anlatmak amacıyla, yerleşime getirme çabaları vardır.

IV.IV.2.2. Konteksellik, İlişkisellik (Relationality, Contextuality)

Burada arkeolojik verinin değerlendirilmesinde ilişkilendirildiği kontekst yani in-situ konumu içerisinde alanda ne tür mimari unsur içinde yer aldığı, hangi koşullar altında bulunduğu değerlendirilmeye çalışılır. Burada arkeolojik veri özgün yani tekil biçimiyle ama kontekstle etkileşim içerisinde değerlendirilmeye çalışılır. Örneğin herhangi bir arkeolojik tabaka dâhilinde bir mimari kalıntı içinden ele geçen arkeolojik bulgu o tabaka ve mimari unsur dâhilinde bütünsel olarak incelenmeye çalışılır. Yani mimari öğenin bir evin işlevselliğini ve özelliğini mimari öğeyle birlikte bulunan arkeolojik kalıntılar (küçük buluntu, seramik, idol, vb....) anlamlandırır. Örneğin bir mimari kalıntının içinde bulunan kült objeleri ve tanrıça figürinlerine bağlı olarak bir tapınak biçiminde tanımlanması gibi.

Ancak bu kural her zaman geçerliliği olan sonuçlar vermeyebilir. Söz konusu buluntunun stratigrafik olarak başka tabakalarla girdiği ilişkiler bazında değerlendirmesi yapılmaya çalışılır. Bu anlamda konteksellik özelliği kapsamında arkeolojik kalıntılar bütünsel olarak değerlendirilmeye çalışılırken bir yandan da tekil özellikleriyle yani kontekstten ayrıışık anlamsızlıklarıyla incelenir (Hodder 2000: 8- 9).

Çatalhöyük teorik olarak arkeolojik veriler hakkında ulaşılabilecek neticelerin kesinliğinin sınanabileceği ilkesinden yola çıkarak tüm veriler ortak bir veri tabanında toplanır. Böylece tekil ve bütünsel çıkarımlar yapılması için detaylı bir kontekst oluşturularak arkeolojik incelemelerin derinleştirilmesi sağlanır. Burada hedef her arkeolojik verinin veri tabanında oluşturduğu bilgi toplamı içerisinde bir değişken olarak rol alabilmesini sağlamaktır.

IV.IV.2.3. Etkileşimcilik, Katılımcılık (Interactivity)

Burada temel amaç arkeolojik verilerden yola çıkarak yapılan yorumlama ya da açıklama süreçlerine alanda çalışan arkeologlar ya da uzmanlar dışında birey ve sosyal grupları dâhil etmektir (Hodder 2000: 8). Etkileşimde temel amaç sorgu mekanizmasını anında sağlanmasıdır. Farklı üniversitelerden gelmiş farklı kazı ekipleri ve laboratuvar

ekiplerinden oluşan proje kapsamında uzmanlar kazı yapılırken belirli aralıklarla kazı alanını ziyaret edebilir ele geçen arkeolojik verilere ilişkin yorum yapabilirler.

Arkeolojik verilerin tasnifi ya da değerlendirilmesiyle ilgili fikirlerini paylaşabilir gerektiğinde ise müdahale de bulunabilirler. Dolayısıyla elde edilen her buluntu mutlak suretle kazı ekibini oluşturan ve farklı bilimsel disiplinlerden gelen tüm bilim adamlarının incelemesine tabi tutulur. Böylece arkeolojik verilerden yola çıkarak oluşturulan sonuç karşılıklı fikir alışverişi ve görüşler doğrultusunda ortaya konur (Hodder 2000: 8-9).

Bu kapsamda “Post Processual Archaeology” Yorumcu Arkeoloji geçmişte yaşayan toplulukların ortaya koyduğu maddesel kültürün ya da kültürel mirasın aslında onu oluşturan insanın düşüncelerinin bir sonucu olduğunu savunmaktadır (Hodder 1992: 83–91). Bu özelliklerine ek olarak Süreç Sonrası Arkeoloji kontekste dayalı yani tekil olanı bütünlüyle birlikte ve sembolik biçimde değerlendirme temellidir.

Bahsedilen sembolik temel ise yöntem sonrası yani arkeolojik verilerin tasnifi ardından ortaya çıkan bilim adamı ile veriler arasındaki anlamlandırma sürecinde interaktif (katılımcı) bir etkileşimi temsil eder. Bu aşamada bilim adamı elindeki kültür varlığı ya da kalıntıdan yola çıkarak, bunun üretimine neden-sonuç bağıntısı kapsamında açıklama getirmeye çalışırken bir çeşit empati ile geçmiş üreten insanın kendisini mantalite itibarıyla çözümleme eğilimindedir. Onun sosyal hayatını, inancını, korkularını, mutluluklarını ve hayata bakışını ortaya koyduğu ürünler doğrultusunda değerlendirmeye çalışır.

Ayrıca ekipler halinde çalışan arkeologlar genelde bir konu veya malzeme üzerine uzmanlaşırlar ve araştırma sonuçlarını bir araya getirerek bir netice ortaya koyarlar. Bu kapsamda arkeolojinin önemli bir yönü geçmişi farklı ölçeklerde kaydedebilmesi ve geçmişi meydana getiren farklı bakış açılarından faydalanabilmesidir. Örneğin tek bir buluntu, hem hayvan-kemiği uzmanları (zooarkeologlar), hem bitki uzmanları (paleoetnobotanik uzmanları), hem yer bilimleri uzmanları (jeoarkeologlar), hem de seramik uzmanları ve diğer uzmanlar tarafından incelenebilir.

Bu aşamada karşılaşılan temel sorun arkeolojik bilginin paylaşılmasında ve yorumlanmasında yaşanan katılımcılığın ve çok sesliliğin olumsuz sonuçlarıdır. Katılımcılık ve çok seslilik bilim dünyası dışında bölgede yaşamaları itibariyle Çatalhöyük'e ilgi gösteren sosyal grupların arkeolojinin amacını anlamalarını sebep olmaktadır. Gerek bunun bir sonucu olarak gerekse söz konusu arkeolojik araştırmanın bölgeye kattığı ekonomik artıya bağlı olarak toplumsal bir sahiplenmenin açıkça ortaya çıktığı gözlemlenmektedir. Ancak söz konusu katılımcılık'ın sınırlılığını belirleyen unsur arkeologlar tarafından yapılan yayınlarda açıkça ortaya koyulabilirken Çatalhöyük'ü yorumlama çabası içerisinde olan farklı sosyal ve inanç gruplarının ortaya çıkarabileceği yorumların ve neticelerin sınırlılığı ve bilimsel niteliği bulunmamaktadır.

IV.IV.2.4. Çokseslilik (Multivocality)

Çok geniş sosyal gruplar insanlığın geçmişine dair izlere farklı yollar kullanarak ulaşma anlamında oldukça isteklidir. Geçmişe duyulan bu ilgi kapsamında Çatalhöyük'ün önemli bir popüler yüzü vardır. Birçok kitap Çatalhöyük'ü dünyanın ilk kent merkezi olarak tanımlamaktadır ve Çatalhöyük'ün tanıtımında sahanın Dünya Kültürel Miras listesine girme olasılığının da etkisiyle bu yorum temel alınmaktadır. Buna ek olarak birçok farklı disiplinden bilim adamının uyguladığı geniş kapsamlı araştırma nedeniyle Çatalhöyük bağlamındaki Süreç Sonrası Arkeolojiye ilgisi vardır.

Bu kapsamda arkeolojik kalıntılarla ilgili disiplinler arası detaylı bir inceleme yapılabilmektedir. Arkeolojik geçmişte farklı hikâyelerin oluşmasına olanak sağlayan bu metot, arkeolojik veriler hakkındaki sembolik anlamlandırma sürecinin nasıl gerçekleştiğinin kayıtlarını paylaşma açmakta ve bu hikâyeleri halka indirgemenin önemini vurgulamaktadır. Bu noktada, tarihsel veya arkeolojik eğitimi olmayan bireyler arkeolojik verilere ulaşmakta, arkeologların yorumlarına dayanarak birincil arkeolojik verileri yeniden kullanmak suretiyle bunlara kendi yorumlarını ilave etmekte ve böylece geçmişi hakkında öngörü sahibi olmaktadır. Bu durum bilginin demokratize edilmesi olarak ta tanımlanmaktadır.

Bu tanım dâhilinde çokseslilik Çatalhöyük’e ilgi gösteren proje bağlantılı sorunların çözümünde ya da yorumların yapılmasında katkı sağlayabilecek potansiyelde olan grupların bir arada çalışması ve fikir üretmesi biçiminde tanımlanabilir. Çatalhöyük kazılarında alana ilgi gösteren ve farklı arkeoloji geleneğinden gelmeleri itibariyle bakış açıları ve uyguladıkları yöntem farklı olan bu bilimsel gruplarla kazı çalışmaları sürdürülmektedir (Erdoğan 2007: 54). Örneğin İstanbul Üniversitesi’ne bağlı bir ekip höyüğün en alt tabakalarını kazmaktadır aynı şekilde Polonya’nın Poznan Üniversitesinden gelen bir ekip höyüğün üst tabakalarında çalışmaktadır.

Arkeologlar ve diğer bilimsel disiplinlerden bilim insanlarınca elde edilen veriler çokseslilik ilkesine bağlı olarak ortak bir veri tabanında kayıt altına alınır ve kazı yapılan alanlarla ilgili oluşturulan bilgiler bu ortak veritabanındaki bilgi ağı sayesinde araştırmada görev yapan herkesce ulaşılabilir ve yorumlanabilir (Hodder 2000: 8-9). Oluşturulan bu bütünsel bilgisayar ağında hem arazi ekibi hem laboratuvar ekibi verileri yorumlayabilmekte ve farklı sorgular gerçekleştirebilmektedir.

Buna ek olarak Çatalhöyük’te çok farklı üniversitelerden farklı arkeolojik disiplinlerden bilim adamları farklı alanları çalışmakta ve kendi bilimsel sonuçlarını elde ettikleri veriler ışığında internet ortamında sunabilmektedir. İnternet ortamında (www.catalhoyuk.com) internet sitesinde sunumu yapılan bu bilgiler ışığında arkeolojik veriler birçok sosyal grupla direkt olarak paylaşılabilir. Hodder tarafından bu paylaşım dahilinde öne sürülen en ilginç öngörü ise Çatalhöyük’ten ele geçen ve sembolik bir anlamı olan Ana Tanrıça kültüne ilişkin buluntuların sergilenmesi sayesinde ileride ana tanrıça kültüne yaşayan insanların tapınım yeri bile olabileceğidir (Hodder 2000: 8-9).

Çokseslilik ilkesi bağlamında kurulmaya çalışılan ilişkiler ve diyaloglar temelde arkeolojik verilerin değerlendirilmesine yönelik olarak çoksesli ve esnek bir ortamın inşa edilmesiyle amacıyla devam ettirilmektedir. Bu kapsamda arkeolojik verilerin analizi anlamında interaktif ve çok sesli bir sürecin ortaya çıktığı gözlemlenmektedir (Bkz, Katalog: Çatalhöyük Yönetim Planı:36).

Her ne kadar bilimsel otoriteler tarafından farklı algılansa da arkeolojik verilerin anlamlandırılması açısından Çatalhöyük kazıları sosyal, politik ve kültürel bağlamı anlamakta ve yorumlamakta daha katılımcı bir öngörüsü olan bir kuramı fiilen uygulamaktadır. Elbette halen sürdürülmekte olan araştırmalar kapsamında elde edilen bilgilerin bilimsel bir nitelik arz ettiği ve bu bilimsel bilgilerin oluşumunda birincil etkenin arkeolog olarak tanımlanan bilim insanı olduğu açıktır.

Ancak temelde sorulması gereken soru arkeologlar tarafından değerlendirilen arkeolojik veriler hakkındaki bilgilerin toplumsal ilgi grupları tarafından nasıl algılandığı ve yorumlandığıdır. Bu noktada arkeolojik bilginin salt oluşturulması aşamasında uygulanması gereken temel prensipler ya da kuramlar tartışma konusu değildir. Asıl üzerinde durulması gereken arkeolojik bilginin toplumsal düzeyde algılanışı ve anlamlandırılışıdır. İşte bu noktada çokseslilik ilkesine bağlı olarak üretilen arkeolojik bilginin belli sosyal grupların beklentileri ya da görüşleri doğrultusunda şekillendiği de söylenebilir. Özellikle Çatalhöyük Yönetim Planında tanımı yapılan bazı sosyal grupların alanın anlatımını etkileyen gruplar olarak sunulması bilimselliği oldukça tartışmaya açık bir değerlendirme biçiminde gözükmemektedir. Bu noktada çoksesli bir yaklaşım dâhilinde farklı bilimsel görüş ve yöntemlerle sentezlenen arkeolojik bilginin geçerliliği bu bilgiye ihtiyaç duyan ya da bu bilginin anlatımını etkileyen bireylerin etki altına alınması hedefini gütmektedir (Bkz, Katalog: Çatalhöyük Yönetim Planı:36) .

V.DEĞERLENDİRME

V.I. ÇATALHÖYÜK YÖNETİM PLANININ SÜREÇ SONRASI ARKEOLOJİK METOD İLKELERİ KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

V.I.1 Ortamın Oluşturulması

Alanın tarihi ve tanımı başlığı altındaki bölümlerde Çatalhöyük hakkındaki temel coğrafi, kronolojik, stratigrafik bilgiler ve tanımlar yer almaktadır. Ayrıca Çatalhöyük keşfedilene kadar söz konusu arkeolojik alanın yer aldığı Konya Ovasında Neolitik herhangi bir yerleşim olmadığı yönünde bir teorinin mevcut olduğu da belirtilmektedir. Bu kapsamda, Çatalhöyük'ün Anadolu arkeolojisi için önemi oldukça belirgin biçimde vurgulanmaktadır (Bkz, Katolog: Çatalhöyük Yönetim Planı:12-15).

Coğrafi konum ve Jeoloji başlığı altında ise Çatalhöyük'ün bugünkü mevcut coğrafi ve stratejik durumu analiz edilerek Türkiye ekonomisi için tarımsal ve endüstriyel faaliyetlerin önemli olduğu bir bölgede olduğu belirtilmekte, bölgedeki karayolu bağlantıları ve idari yapılanmaya ilişkin olarak bir takım tespitler yapılmakta ayrıca Çatalhöyük'ün bugün sınırları dahilinde yer aldığı Çumra ilçesine atıfta bulunularak buranın tarımsal ürünlerin satıldığı bir pazar kasabası olduğu belirtilmektedir. Ayrıca Çatalhöyük'ün bulunduğu Konya İli'nin dini ve tasavufi anlamda önemli bir kent olduğu da belirtilerek bölgenin turist çeken bir nitelik gösterdiği hususu da detaylandırılmaktadır.

Söz konusu tanımlamalar dâhilinde, Neolitik dönem için Orta Anadolu'daki en özgün arkeolojik merkezlerden biri olan Çatalhöyük'ün Süreç Sonrası Arkeolojik Yöntemin çokseslilik ve konteksellik ilkesine bağlı olarak anlatımı yapılmakta, bölgesel olarak bir cazibe merkezi haline gelmesinin nedenleri açıklanmaya çalışılmaktadır. Oysa arkeolojik alanlara ilişkin olarak yayınlanan monografilerde genellikle bu tip güncel çevresel analizler kullanılmamaktadır (Bkz, Katalog: Çatalhöyük Yönetim Planı:13) .

Yansımıcılık ilkesi doğrultusunda düşünüldüğünde ise araştırma yapılacak alanının içinde bulunduğu fiziksel ve sosyal kontekstin yapılacak arkeolojik araştırmaların niceliğini ve niteliğini etkileyeceği açıktır. Bu kapsamda, arkeolojik araştırma öncesindeki detaylı analizlerin uzun ve kısa vadede bir kültürel miras yönetimi projesinin ana hatlarını oluşturacağı düşünülmektedir.

Özellikle katılımcılık ilkesine bağlı olarak, araştırmanın yürütüleceği alandaki sosyal halkla ve diğer ilgi gruplarıyla girilecek olan ilişkilerin niteliğini belirlemek adına bu şekilde bir çalışma yapılması Süreç Sonrası Arkeolojik Yöntemin temel özelliğidir.

Ortamın Oluşturulması başlığı altındaki Bilgi Kaynakları ve Arkeolojik Kayıtlar bölümünde ise Çatalhöyük kazıları sonucu elde edilen bilimsel verilerin muhafaza ve saklama süreci anlatılmaya çalışılmıştır. Özellikle ortak bir veri tabanında toplanan tüm arkeolojik kalıntılara dair yazılı ve fotoğraf destekli kayıtların internet üzerinden ulaşılabilen web adresine yüklenmesi arkeolojik araştırmalarda bilgilerin paylaşımı anlamında kolay ulaşılabilen ya da katılımcı bir sürece işaret etmektedir. (Bkz, Katalog: Çatalhöyük Yönetim Planı: 19).

Bu katılımcılığın ortaya çıkaracağı sonuç ise arkeolojik verilerin değerlendirilmesi anlamında çoksesli bir ortamın ortaya çıkmasıdır. Keza Çatalhöyük web adresinde bulunan forum köşelerinde her türlü arkeolojik veriye ilişkin yorum yapma olanağı bulunmaktadır. Verilerin tümünün detaylı olarak kayıt altına alınması ise hem fiziksel kontekst hem de sosyal kontekstin anlaşılması bakımından önemlidir (Bkz, Katalog: Çatalhöyük Yönetim Planı: 20).

Çatalhöyük çalışmalarında Ortamın Oluşturulması başlığı altında irdelenen en farklı konu başlığı ise kazı ve değerlendirme çalışmaları esnasında tüm uzman ve akademisyenlerin görsel günceler yani film arşivi hazırlamasıdır (Bkz, Katalog: Çatalhöyük Yönetim Planı: 21).

Bu görsel günceler sayesinde arkeolojik verilerin nasıl ve hangi koşullar altında yorumlandığı dijital ortamda kayıt altına alınmakta ve arkeolojik veriye ilişkin değerlendirme yapan bilim adamı ya da uzmanın yorum yaptığı andaki durumu da yorumu oluşturan bir etken olarak tasnif edilmektedir. Böylelikle konteksellik ilkesine bağlı olarak Çatalhöyük çalışmalarında yapılan arkeolojik veri yorumlarının psikolojik bir kontekst dâhilinde de kayıt altına alındığı söylenebilir.

Bu kapsamda, tarih ve arkeoloji gibi sosyal bilimler hakkında katı teorik ilkelerin post modern eleştirisinden doğan Süreç Sonrası Arkeoloji görecelik ilkesine bağlı olarak arkeolojik bilginin kesinliğini eleştirirken bireyin özgün durumunun bilginin oluşumuna etki ettiğini öngörür (Trigger 2007: 169-170) . Sonuç olarak arkeolojik veriye ilişkin değerlendirmede bulunan bireyin içinde bulunduğu fiziksel, sosyal ve psikolojik kontekst Süreç Sonrası Arkeolojik perspektif dâhilinde değerlendirilmesi gereken konu başlıklarıdır.

Ortamın oluşturulması başlığı altında incelenen bir diğer konu Çatalhöyük'ün yasal statüsünden yola çıkarak alana ilişkin uygulanacak fiziksel müdahalelerin sınırlılığının ne olacağı hususunda yapılan tespitlerden oluşmaktadır. Bu tespitler doğrultusunda fiziksel ve sosyal çevrenin beklentileri analiz edilmekte ve mevcut haldeki siyasal ve sosyal çevrenin bir tanımı yapılmaktadır. Alanın mevcut durumu hakkındaki analiz ise ileriye dönük olarak proje kapsamında uygulanacak restorasyon ve benzeri iş ve işlemler hakkında bir planlama yapılmasına imkan vermekte uzun ve kısa vadede projelerin detaylandırmaları yapılmaktadır.

Özellikle alana ilgi gösteren grupların tanımlanması yoluyla söz konusu birey ve sosyal grupların beklentileri, siyasi görüşleri ve Çatalhöyük'e bakışları mercek altına alınmaktadır. Yapılan bu inceleme neticesinde Çatalhöyük araştırmaları kapsamındaki arkeolojik çalışmaların hedefleri belirlenmekte projenin kapsamı çizilmektedir. Bu kapsamda yerel, ulusal ve uluslar arası paydaşlar belirlenirken projeyi şekillendiren bu etki gruplarının projeye katkıları tanımlanmaya çalışılmakta ve çoksesli bir yorumlama sürecine girilmesi hedeflenmektedir.

Alana gösterilen ilgi paralelinde gelişen bu alan yönetimi taslağı yoğun bir katılımı hazırlanmış bir yönetim planı olarak tanımlanırken arkeologlar dışında birçok etkenin tanımı yapılarak alan yönetimi taslak metni çok sesli ve katılımcı bir yaklaşımla hazırlanmıştır.

Örneğin ziyaretçi başlığı altında düzenlenen hususlar dâhilinde alan da inşa edilen koruma amaçlı çatılar, alana ilişkin bilgi veren panolar ve ziyaretçiler için yapılan deney evi gibi mimari unsurlar alana gelen ve bilgi talebinde bulunan tüm şahısların istek, talep ve önerileri doğrultusunda şekillenmektedir. Bu bilgi taleplerinin alan içerisinde yanıtları verilmeye çalışılırken bir yandan da arkeolojik verilerin popüler yüzü sanatsal etkinliklere konu olmakta moda kavramı dâhilinde Çatalhöyük'ün tarihi yüzü topluma dolaylı anlatılmaktadır. Bu kapsamda bilginin sunum tarzı bilimsel ilkelerden daha ziyade popüler ve anlaşılabilir yüzleriyle topluma lanse edilmektedir.

V.I.2.Ekspertiz

Söz konusu başlık altında alanın bilimsel, tarihsel ve sembolik öneminin ne olduğu anlatılmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda alanın korunması ve sunumu hakkındaki eylem planları ekspertiz başlığı altında toplanmıştır. Alanın değeri belirlenirken gerek arkeolojik buluntuların taşıdığı önem gerekse küresel anlamda alana yüklenebilecek değerler göz önüne alınmıştır. Bu değerlerin niteliğini belirleyen temel unsur ise alanın nasıl anlamlandırıldığı, kimlere hitap ettiği ve nadirliği gibi hususların belirgin olarak analiz edilmesine bağlıdır (Bkz, Katalog: Çatalhöyük Yönetim Planı: 42).

Alana ilişkin olarak uzun ve kısa vadeli yönetim planlarında kültürel mirası oluşturan tüm kalıntıların korunması için bir risk analizi de yapılmıştır. Söz konusu risk analizi içerisinde çoksesselilik ilkesi paralelinde alana ilgi gösteren grupların yarattığı yoğun ilgi ve bu ilginin bir neticesi olarak ortaya çıkabilecek olan riskler tanımlanmıştır. Alan üzerinde meydana gelebilecek olan siyasi ve politik temelli ihtilafların da tanımı yapılmış ve katılımcı bir arkeolojik yaklaşım kapsamında bir risk analizi çıkartılmıştır. Bilimsel, kamusal ve yerel menfaatlerin alan yönetimi kapsamında bir arada değerlendirilmesi ise kültürel mirasın yönetimi anlamında sosyal gruplarla girilen

ilişkilerin sınırlılığını belirlemekte katılımcı ve çoksesli bir platformun ortaya çıkaracağı tüm sonuçların gene anlamda bir analizi yapılmaktadır. Bu kapsamda Çatalhöyük arkeolojik miras yönetiminin bütünleşik yapısı açık biçimde ortaya koyulmaktadır (Bkz, Katalog: Çatalhöyük Yönetim Planı: 42) .

Alan içinde uygulanacak fiziksel müdahaleler, ziyaretçi yolları, patikalar, işaretler ya da turizm faaliyetinin gerçekleşmesini kolaylaştıracak her türlü uygulamalar yine çokseslilik ve katımcılık ilkelerine bağlı olarak alan yönetimi içerisinde şekillenmiştir. Alanın ulusal ve uluslar arası değerine bağlı olarak şekillenen turizm faaliyetleri kapsamında bilgilendirme panoları alan içerisine yerleştirilirken alan dışında bilgilendirme için arkeolojik çalışmalarda ele geçen eserlerin künyeleri çıkarılmıştır (Levha 22b). Ayrıca mimari kalıntıların korunması için fiziksel koruma koşulları alan içindeki fiziksel müdahalelerle gerçekleştirilmiştir (Levha 22-23 a). Alanın coğrafi sınırlarıyla paralel olarak farklı bölgelerle girdiği ilişkiler de alan yönetiminin hazırlanışına esas teşkil eden çokseslilik ilkesine paralellik arz etmektedir (Bkz, Katalog: Çatalhöyük Yönetim Planı:56).

V.I.3.Uygulama

Alan Yönetimine ilişkin olarak hazırlanan Uygulama başlığı altında kültürel miras yönetimi uygulamalarında sorumlulukları olan kurumsal paydaşlar belirlenmiş ve alan yönetiminin kısa, orta ve uzun vadeli hedefleri ortaya konmuştur. Çevre ve Ortam başlığı altında fiziksel çevrede bulunan sosyal unsurlar göz önüne alınarak detaylı bir koruma ve yönetim analizi yapılırken politika başlığı altında yerel unsurlarla kuruluan organik ilişkilerin arkeolojik bilgilere ilişkin metin ve panolarda yer alması hususu değerlendirilmiştir. Bunlara ek olarak alanda yapılan arkeolojik çalışmaların çevrede meydana gelen sulamacılık faaliyetlerine ilişkin altyapı çalışmalarından ne derece etkileneceği değerlendirilmiş arkeolojik veriler hakkındaki kayıtların ortak bir veri tabanında toplanması hususu bir öncelik olarak plan metinlerinde yer almıştır (Bkz, Katalog: Çatalhöyük Yönetim Planı:60) .

Alan Yönetimindeki Ortamın Oluşturulması, Ekspertiz ve Uygulama süreçlerine etkileyen karmaşık analiz sürecinin temel nedeni Süreç Sonrası değerlendirme için belirlenen Konteksellik (Contextuality), Çokseslilik (Multivocality), Etkileşimcilik (Interactivity) ve Yansımacılık (Reflexivity) adı altındaki yöntem ilkelerinin birbirinden çok net biçimde ayrılabilen farklılıklara sahip olmayışıdır. Söz konusu tespiti gerekçelendirmek gerekirse alana ilgi duyan bireylerin arkeolojik verileri yorumlayabilmesi hem Çokseslilik ilkesine hem Yansımacılık ilkesine hem de Etkileşimcilik ilkesine uygun olarak gerçekleşmektedir. Ama tüm bu sayılan ilkeler birbirinden farklı konu başlıklarından daha ziyade anlamca tam olarak ayrıştırılamayan benzer ilkeleri içermektedir. Dolayısıyla arkeolojik verinin analizine ilişkin sorgulama sürecinde arkeolog dışındaki ilgi gruplarının katılımı bahsi geçen bu üç ilkeyi anlamlandırmaktadır. Ancak Süreç Sonrası Arkeolojik Yöntemin ilkeleri arasındaki farklılıkları ortaya koymak içerdikleri benzer öngörüler nedeniyle çok mümkün gözükmemektedir.

Örneğin Çokseslilik ilkesel olarak temelde bilimadamları tarafından arkeolojik verinin çok yönlü olarak anlamlandırılması sürecini tanımlarken Çatalhöyük Yönetim Planında arkeolojik bilginin niteliğini etkileyen unsurlardan biri çokseslilik kapsamında alana ilgi duyan gruplar olarak tanımlanmıştır (Bkz, Katalog: Çatalhöyük Yönetim Planı:36). Alan duyulan bu çok yönlü ilginin gerekçeleri ise Yansımacılık ilkesi doğrultusunda açıklanmıştır. Ayrıca bu yoğun ilginin bir neticesi olarak geniş bir katılımı ile gerçekleştirilen arkeolojik verilerin değerlendirilme süreci Katılımcılık ilkesiyle tanımlanmaktadır. Bu noktada arkeolojik verilerin değerlendirilmesi anlamında söz konusu ilkesel hareket noktalarının birbiriyle anlamca çok yakın ve karmaşık olduğu gözlemlenmektedir (Bkz, Bölüm IV.IV.2.1.-IV.IV.2.4.)

**V.II.SÜREÇ SONRASI ARKEOLOJİK METOT KAPSAMINDAKİ
CATALHÖYÜK YÖNETİM PLANI ÖRNEĞİNİN ARKEOLOJİ BİLİMİ
ACISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ**

Süreç Sonrası Arkeolojik metot arkeoloji biliminin hedefini nesne odaklı bir nitelikten insan odaklı bir niteliğe kavuşturmuştur. Bu kapsamda arkeolojinin tanımı kazı eylemi sonucu elde edilen arkeolojik kalıntıların tasnif edilmesi olmaktan çıkmış bütünlük ve katılımcı uygulamaların bir neticesi olarak ortaya konan tüm sonuçlar arkeoloji biliminin temel hedefi haline gelmiştir. Bütüncül bir yaklaşım ile ele alınan verilerinden çıkarılacak bilgi daha anlaşılabilir ve daha kesin sonuçlara ulaşmamız için önemlidir. Bu durum arkeolojik verilerin doğru yorumlanması, farklı bakış açıları ile derinleştirilmesi ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır. Sosyal bilimlerde elde edilen bilginin her zaman tam gerçeği yansıtmadığı durumlar vardır. Bununla birlikte verilerden yola çıkarak doğru yorumlamalara ulaşmanın yollarından birisi de bilgiyi paylaşmak ve tartışma zeminini genişletmekten geçmektedir.

Çatalhöyük bağlamında düşünüldüğünde arkeoloji biliminde yaşanan bu amaç değişikliği özellikle verilerin yorumlanması aşamasında girilen yoğun diyalogların bir neticesi gibi görülmektedir. Bu yoğun diyalogun temel hedefi ise arkeolojik kalıntının ele geçtiği bölgedeki sosyal, politik ve kültürel dokuyu anlamak ve yorumlamaktan geçmektedir. Özellikle geçmişin ve geçmişin bugün içinde yer aldığı fiziksel ve sosyal kontekstin bütünlük yapısı düşünüldüğünde arkeolojinin böyle bir metodu uygulaması kaçınılmaz bir teorik sonuç olarak değerlendirilebilir. Bu anlamda Konya Ovasında Neolitik kültürün izlerini sürmek olanaklıdır. Ev yapım teknikleri, hayvan ve bitki yetiştirme süreci gibi konuların Çatalhöyük kazılarında elde edilen veriler ile örtüştüğü anlaşılmaktadır. Bu durum Neolitik geleneklerin birebir sürdüğü anlamına gelmez ancak çok uzun bir süreç içerisinde bilginin kuşaklar boyunca aktarıldığını göstermektedir. Bunu en iyi anlatabilecek uygulamalardan birisi de kuşkusuz açığa çıkarılan bulgulara en az fiziksel müdahale ile korunması ve arkeoloji bilimi ile uğraşanların dışındaki insanlara da aktarılmasıdır.

Arkeoloji biliminin gelişimi açısından böylesine bir teorik sonuca ulaşmanın temel sebebi arkeolojik bilgiye ihtiyaç duyan ya da bilgiyi talep eden unsurların farkındalığına varmaktır. Arkeolojik verilerin değerlendirilmesi anlamındaki bu farkındalık hem arkeoloji dışındaki bilimsel disiplinlerden bireylerin arkeolojik yorumlama sürecine katılımını sağlamış hem de geçmiş ve kalıntıları üzerine farklı talep ve yorumlarda bulunan grupların arkeolojik verileri yorumlamasına imkân vermiştir. Böylelikle arkeolojik bilgi salt arkeolog için üretilen ve anlamlandırılan şablon bir bilgi olmaktan çıkmış bilgi talep eden toplumsal unsurların ihtiyaçları arkeolojik bilgi oluşumunda temel gayelerden biri haline gelmiştir.

Bu metodik dönüşüm elbette bilim adamına belli bir sorumluluk yüklemekte ve arkeoloji disiplinin oluşturduğu bilgiyi kamusal bir niteliğe dönüştürmektedir. Ancak toplumsal bir katılımı gerçekleştirilen ve kamusal bir niteliğe sahip olan arkeolojik verileri yorumlama süreci herkesin her şeyi söyleyebileceği bir platform olarak da değerlendirilmemelidir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta bilgiyi yönlendirenin çalışmayı yürüten ekip olmasıdır. Dışarıdan gelebilecek mantıklı yorumların dikkate alınması ve değerlendirilmesinin elde edilen bilginin yorumlanmasında kolaylık sağladığı da kabul edilen bir gerçektir. Farklı bakış açılarının dikkate alınması çalışmayı yapan ekibin bazı durumlarda göremeyebileceği bazı ayrıntıların ortaya çıkmasında yararlı olabilecektir. İnsanların katılımcılıktan kazanabilecekleri en önemli artı değer kültürel mirasın korunması ve insanların yaşadığı topraklardaki gelişim sürecini daha iyi anlamasını sağlayacaktır ki bu da Türkiye ölçeğinde çok önemlidir.

Bu kapsamda Çatalhöyük'te uygulanan Süreç Sonrası Arkeolojik Yöntemdeki gerçek hedef herkesin her şeyi söyleyebileceği bir ortam yaratmaktan daha ziyade geçmiş ve geçmişin kalıntıları üzerinden bugünün nasıl değerlendirilmesi gerektiği üzerine yorum yapmak isteyen bireyler ve gruplar için bir iletişim zemini yaratabilmektir.

Michigan Üniversitesi sosyal antropologlarından Aram Yengoyan'ın *Proceedings of the Prehistoric Society* adlı dergide yayınlanan makalesindeki “*Ian Hodder'ın söylemediği amacının antropolojik teori ve açıklamanın toptan alınarak maddi kültürde genel bir teori geliştirmek olduğu anlaşıyor. Pek yazık, çünkü ödünç alınan kavramların bazıları sadece zayıf değil, aynı zamanda yanlış ve bunlar içine arkeoloji bulaştırılmadan sosyal*

antropoloji dâhilinde ele alınsaydı çok daha iyi olurdu” ifadeleri ise kuramsal olarak Post Processual Süreç Sonrası Arkeolojik Yaklaşımın antropolojik temelli yöntemlerine eleştiri getirmektedir (Balter 2008: 85). Bu kapsamda arkeolojik araştırma tekniğinde bireyin Süreç Sonrası Arkeoloji ile ön plana çıktığı ve genellemeden çok bireye dair özgünlükleri araştırdığı söylenebilir. Kültürün ya da uygarlığın toplumun üyesi olan bireye ait inanç, bilgi, sanat, ahlak, hukuk, gelenek-görenek, diğer yetenek ve alışkanlıkların karmaşık bir bütünü olarak tanımlandığı düşünüldüğünde Süreç Sonrası Yaklaşımın antropolojik yöntemlerle kurgulanması normal bir kuramsal sonuç olarak gözükmemektedir (Tylor 1994 I:1) .

Bu metodik sonuca bağlı olarak Süreç Sonrası Yaklaşımında arkeolojinin fiziksel antropoloji ve kültürel antropoloji (etnoloji) gibi diğer sosyal bilimlerle sıkı ilişki vardır ve ortaya koyduğu sonuçları tüm bu bilim dallarının kuramsal etkisi altında oluşturur (Boas 1974: 267-268).

Özellikle Çatalhöyük örneğinde Süreç Sonrası Yaklaşım kapsamında arkeolojik veriler değerlendirilirken sosyal ve çevresel faktörler de etnolojik bir yöntemle incelenmektedir. Buna örnek olarak Hodder’ın Çatalhöyük’e ilgi gösteren grupları tanımlarken kullandığı bir takım ifadeler gösterilebilir. Hodder Çatalhöyük’ü milliyetçi politikalarıyla tanınan Konya İli’nin güneydoğusunda konuşlanan merkez olarak ifade etmektedir (Hodder 2006: 33). Ayrıca Hodder bölge halkı ve yöneticilerinin muhafazakârlığını dile getirerek Çatalhöyük hakkında açıklamalar yaptıklarını ve geçmişle bağlantıları olduğu savının halkı mutlu ettiğini ifade etmektedir. Bu noktada bölgedeki sosyal yapıyı anlamaya çalışan Hodder hangi bilimsel kaynak ve gerekçelere dayalı olduğu bilinmeyen tespitlerini arkeolojik bir araştırma projesinin temel etkeni olarak tanımlamaktadır.

Oysa bölgede yaptığı çalışmalarda toplumla iç içe olmayı öngören ve Yansımacılık, Çokseslilik, Katılımcılık ve Konteksellik gibi bilimsel ilkelerden yola çıkarak arkeolojik değerlendirme oluşturan Süreç Sonrası Arkeolojik uygulamalar bilimsellikleri oranında başarı sağlayabilecek niteliktedir. Bu noktada Hodder bölgede kısmi bir etnografik analiz yaparak bölge halkını arkeolojik değerlendirmede bir etken biçiminde anlamaya çalışırken özellikle yerel politikacıların kendisince aşırı bulunan yorumlarına dayalı

olarak gelişebilecek ve bilimsel nitelik arz etmeyen yorumlama süreçlerinin önüne geçmek çabasıdır. Bu çabanın temel dinamiği ise Hodder tarafından kültürel ve ırksal üstünlük iddialarının dile getirilmesi biçiminde tanımlanmaktadır (Hodder 2006: 35). Ancak bilimsel bilgiyi üretirken temel hedef salt bilim yapmaktır. Bu noktada bilimsel verilerin toplumca ne şekilde değerlendirileceği ve bireylerin bu bilgilere ne çeşit anlamlar yükleyebileceği kontrol edilebilir bir süreç değildir.

Ancak burada asıl üzerinde durulması gereken Hodder'ın alanla ilgili yerel olmayan ve aşırılık arz eden başka anlamlandırma süreçlerine kayıtsız kalışıdır. Özellikle New Age Feminist olarak tanımlanan ve Çatalhöyük'ü Ana Tanrıça kültünün mabedi olarak nitelendiren grup Hodder tarafından aşırı bir yorumlama yapıyor gibi gözükmemektedir. Bu kayıtsız kalışın kanıtı olarak Hodder Ana Tanrıçayı ziyaret etmeye gelen grupların ibadet ve ritüellerini kendi kimlik duygularını algılamak biçiminde tanımlamaktadır (Hodder 2006: 39).

Bu noktada Hodder'ın şahsi hayat görüşü doğrultusunda tanımladığı aşırılıklar ve ya da normallikler Çatalhöyük arkeolojik araştırmaları kapsamındaki uygulama ve anlamlandırma sürecini fazlasıyla etkiliyor gözükmemektedir. Bu tip çelişkiler ise bilimsel bilginin tarafsızlaşması yerine tamamen tek düze olmasını sağlayacak niteliktedir. Arkaik nitelikte bir pagan inancı olarak nitelendirilebilecek Ana Tanrıça kültü Hodder tarafından kabul edilebilir nitelikte tanımlanırken Çatalhöyük'te yaşayan bugünkü halkın muhafazakâr ve siyasi nedenlerle aşırı yorumlamaya müsait kategorisine sokulması Süreç Sonrası Arkeolojik Yaklaşımın kuramsal bir takım paradokslar barındırdığını kanıtlar niteliktedir.

**V.III.SÜREÇ SONRASI ARKEOLOJİK METOT KAPSAMINDAKİ YÖNETİM
PLANI ÖRNEĞİNİN KÜLTÜREL MİRAS AÇISINDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ**

Süreç Sonrası Arkeolojik Metot kapsamındaki kültürel miras kavramı somut kültür varlıklarını tanımlamasının yanısıra bu varlıklara yüklenen sembolik ve soyut anlamları da inceler. Bu soyut anlamlar ise soyut ya da somut kültürel mirası oluşturan bireylerin hedefleri, gereksinimleri, hayat görüşleri ve bilinçleriyle paraleldir. Bu kapsamda Süreç Sonrası Arkeolojik Yaklaşımın kültürel miras kavramına yeni değerlendirme biçimleri getirdiği söylenebilir. Örneğin Süreç Sonrası Arkeolojik Yaklaşım kapsamında insan üretimi olan ve kültürel miras kavramını oluşturan taşınır taşınmaz tüm kültür varlıkları kültürel, tarihsel, simgesel, sanatsal, özgünlük, benzersizlik, duygusal, izlenim, hatıra, kullanım, maddesel, işlevsel ve onarılabilmek değerleri ile birlikte ele alınır. Kültürel miras kavramı haline gelen arkeolojik alanlarla ilgili sosyal ve çevresel tüm faktörleri göz önüne alınarak Süreç Sonrası Arkeolojik Yaklaşım kapsamında evrensel bir kültürel miras tanımına ulaşılabilir.

Çatalhöyük Kültürel Miras Yönetimi projesinin en önemli özelliği arkeoloji biliminin bakış açısına yeni bir perspektif kazandırmaktır. Bu perspektif bütünleşik bir değerlendirme ve sunuş süreçlerini beraberinde getirmiştir. Bahsi geçen bu bütünleşik uygulamalar dâhilinde arkeolojik bilgiye inceleyen bilim adamları yanı sıra farklı sosyal gruplar ve bireyler de arkeolojik verilerin değerlendirilmesi sürecine katılmaktadır. Böylelikle alan çalışmasının neticesi olan her türlü verinin anlamlandırılışı daha toplumsal bir nitelik arz etmekte ve kültürel mirasın asıl sahibi olan bireylerin alanla kendini bir şekilde özdeşleştirilmesi sağlanmaktadır. Bu uygulamanın anlam kazanabilmesi bu tür süreçlerin doğru uygulanması ve insanlara iyi anlatılmasından geçmektedir (Hodder 1999 b: 83-84). Sadece var olanı korumak günümüz anlamında bilimsel bir nitelik taşımamaktadır. Açığa çıkarılan izlerin insanlığın malı olduğu ve geçmişin izlerini günümüze taşıdığı, insanlığın geçtiği sürecin ne kadar karmaşık ve dinamik olduğunun insanlara doğru anlatılması, kültürel miras kavramının sadece müzelerde saklanan eserlerden ibaret olmadığı gerçeği de unutulmamalıdır. Bu

bağlamda Çatalhöyük örneği gibi uygulamalar insanların bakış açılarının yönlendirmek anlamında çok önemlidir.

Bu anlam da yöre ve ülke insanının konuya duyarlılıklarının artırılması koruma anlamında yapılabilecek en önemli yöntemdir. Türkiye için en önemli kültürel sorunların başında insanların kültürel mirasa bakışı gelmektedir. Ne yazık ki bu konuda çok duyarlı olduğumuz söylenemez. Ancak Çatalhöyük örneği gibi uygulamaların duyarlılık yaratma anlamında önemli bir süreç olduğu gerçeği de göz ardı edilmemelidir.

Bu özdeşleştirme paralelinde birçok farklı sosyal grup ve tüzel kişilik Çatalhöyük araştırmalarına ilgi göstermektedir. Hatta araştırmalara duydukları ilgiyle paralel olarak yürütülen çalışmalara finansman sağlayan kuruluş ya da şirketlerin birçoğunun özel teşebbüsler olması gözden kaçırılmaması gereken çok önemli bir konudur. Çatalhöyük örneği şunu göstermektedir ki bu uygulamaların nitelikli olarak yapılabilmesi için büyük bir maddi kaynak gerektirmektedir. Bu anlamda da konu bilim adamının çok istemediği halde maddi kaynak yaratma durumunu ortaya çıkarmaktadır. Bilim adamının yapmak istediği bu tür uygulamalar için çeşitli yollardan maddi kaynak yaratma girişimleri daha çok sponsor bulma şeklinde gerçekleşmektedir. Bilindiği üzere ticari işletmelerin temel amacı kar elde etmektir. Kar amacı güden bir kuruluşun herhangi bir sektöre yatırım yapması da ticari mantık gereği yine kar elde etmek amaçlı olmaktadır. Sponsor olan firmalar için bir çeşit reklam anlaşması mahiyetinde olan arkeolojik alanlarla ilgili sponsorluk faaliyetleri de bu kapsamda ortaya çıkarılan sonuçların dikkat çekici ya da sansasyonel olmasıyla doğru orantılıdır. Bu noktada arkeolojik alanda kültürel miras yönetimini gerçekleştiren bilimsel heyetlerin sadece bilimsel olarak ortaya koyduğu neticeler değil söz konusu bilimsel neticelerin popüler anlamda yarattığı etkiler yani sonuçların niceliğinden çok popüler niteliği önem kazanmaktadır. Bu noktada arkeolog ve sponsor arasında kurulan ilişkinin işçi ve işveren arasındaki verimlilik temeli etik değerlendirme açısından oldukça önem kazanmakta ve uygulamalarda özellikle kaçınılması gereken birtakım hususlar ortaya çıkmaktadır. Bu kapsamda Çatalhöyük Kültürel Miras Yönetimi projesinde kaçınılması gereken üç temel tehlike bulunmaktadır.

Bunlardan ilki bütünleşik bir uygulamadan oluşan kültürel miras yönetimi projesinin genişlemesiyle ortaya çıkar. Kültür mirası kavramının araştırmalara ilgi gösteren grupların talepleri doğrultusunda sürekli genişlemesi, alana yüklenen anlamların farklılaşması ve şu anda olduğu gibi alana ilişkin görev ve ilgi çeşitlerinin artması sakınılması gereken bir bayağılaşma etkisi yaratabilir.

Bu potansiyel tehlikelerden bir diğeri özgünlüğü yitirme tehdididir. Estetik, tarihsel ve arkeolojik önemi olan Çatalhöyük gibi merkezlerin ziyarete açılarak arkeolojik alanın düzenlenmesine ilişkin fiziksel müdahalede bulunulması söz konusu yerlerin fiziksel tahribata uğramasına yol açabilir. Ziyarete açılmış arkeolojik alana yakın yaşayan bölge halkı ise yoğun turistik ilgiye bağlı olarak hem olumlu hem de olumsuz anlamda etkilenebilir. Bu kapsamda arkeolojik alanlarda, özellikle fiziksel koruma tedbirlerine ilişkin müdahalelerde, orjinal duruma zarar vermeyecek biçimde daha itinalı davranılmalı, kültürel miras yönetimine ilişkin projeler ortaya çıkaracakları soyut ve somut neticeleriyle değerlendirilmeli ve kültürel mirasın özgün durumunun bütünsel anlamıyla ele alınması gerekir.

Çatalhöyük Kültürel Miras Yönetimi Projesi kapsamında bir diğer potansiyel tehlike fosilleşme olgusudur. Bu kapsamda kültür miras bizden öncekilerin yaşamlarından bize doğrudan kalanı temsil eder. Kültürel Mirası muhafaza etmek ise onu sonsuza kadar olduğu gibi bırakmak ya da mevcut durumunu korumak anlamına gelmez. Kültür mirasının korunması resmi dondurmak demek değildir. Bizi geçmişe bağlayan ama geleceğe doğru ilerlerken bize eşlik edeni hayatta tutmak demektir. Mirası devretmek; onu köreltmek değil, zenginleştirmektir. Bu konu uzun yıllardır tartışılmakta ve farklı uygulamalar dikkati çekmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken en önemli nokta korumaya alınan, restore edilen arkeolojik değerlerin özgünlüğüne en az müdahale edilmesidir ki özellikle kentlerimizde bulunan mimari kalıntıların muhafazası sıkı önlemler gerektirmektedir. Dolayısıyla somut kültürel mirasın korunmasında dinamik bir koruma politikasının uygulanması kaçınılmazdır.

Bu dinamik süreci tanımlar nitelikte olarak Çatalhöyük araştırmalarına ilgi duyan grupların zenginleştirilmesi ve bilgilendirilmesi amacıyla internet ortamında araştırmalar hakkında detaylı bilgi sunarak arkeolojik verilere ücretsiz ulaşım sağlamaktadır. Çatalhöyük'teki Berkeley Üniversitesi Arkeologları ile birlikte yaratılan RAVE (www.mactia.berkeley.edu) ve Minnesota Bilim Müzesi'nin Mysteries of Çatalhöyük (Çatalhöyük'ün Sırları) (www.smm.org) gibi web siteleri, Çatalhöyük'ü fiziksel olarak ziyaret edemeyen ilgi grupları için önemli bir kaynakça niteliğindedir (Levha 26 a,b) .

Ziyaretçiler aynı zamanda sanal âlemde yerleşimi ziyaret edebilirler. Son olarak ise, Çatalhöyük web sitesi, yeni yorumlar yaratmak amacıyla değişik ortamlarda bilgiye ulaşım sağlar. Bütün bu çabalar temelde arkeolojik ahlakı ilerletmek için değil, ama aynı zamanda arkeolojik bilginin toplumsallaştırılması anlamında yolunda saydam araştırma yollarını desteklemek için tasarlanmış gözükmektedir. Ancak söz konusu arkeolojik verilerin birer forum konusu niteliğinde ele alınarak herhangi bir kesin çizgi olmaksızın yorumlanması beraberinde arkeolojik veri hakkında bilimsellik temeline dayanmayan ve sınırlılığı olmayan bir düşünsel platformun ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Buradaki temel risk bilimsel çalışmalar neticesinde elde edilerek paylaşım açılan bilgilerin herhangi bir bilimsel denetim olmaksızın yorumlanması ve kullanılmasıdır. Oysa kullanıcılar tarafından internet ortamında ulaşılan forum konuları ağırlıklı olarak popüler kültüre ilişkin öğeler içermekle birlikte bilimsel bir netice hakkında bilimsel bilgiyi üretenler tarafından açılmış bir forum uygulaması oldukça tartışmaya açık bir konu başlığıdır.

Kültürel miras yönetimini anlamlandıran bir diğer tehlike aşırı turistik kullanımdır. Mevcut kültürel miras uygulamalarındaki sponsorluk faaliyetlerinin Troya ve Çatalhöyük gibi sansasyonel nitelikli arkeolojik alanlarda görülmesine bağlı olarak kültür mirasının korunmasından yana en inandırıcı kanıtın onun ekonomik potansiyeli olduğu açıktır. Bu potansiyel ilk bakışta turistik çekiciliğinde yatıyor gibi görünmektedir. Burada tartışılması gereken önemli nokta arkeolojik alanların turistik amaçlar için düzenlenmesi tehlikesidir. Burada amaç daha çok turist çekme olmamalıdır. Bu tür alanların insanlığın ortak mirası gibi düşünülmesi ve yapılacak

uygulamaların buna göre düzenlenmesidir. Gerçekten de turizm faaliyeti baskın hale geldiğinde, gündelik hayatla bağdaşmadığı ortaya çıkmaktadır. Artık insanların yapay bir biçimde, yılda sadece iki ay boyunca gelip oturduğu özgün köylerimiz ya da gündüzleri aşırı kalabalık yüzünden sakinlerinin eskiden kalma konutlarını bırakıp gittiği ve özellikle yaz gecelerinin oturulmaz hale getirdiği kent merkezlerimizin sayısı her geçen gün artmaktadır. Örneğin Muğla ili Bodrum ilçesi 1970’lerde küçük bir balıkçı köyü iken günümüzde ve özellikle yaz aylarında özgün mimari dokusunu çoğunlukla yitirmiş bir yerleşim birimi halini almıştır. Bununla birlikte çok katı bir tutumda doğru değildir. Alanı ziyaret edecek konukların alanla olan fiziki ilişkisinin en az düzeyde tutulması ve doğru ve yeterli bilgilendirmenin yapılabilmesidir. Çatalhöyük örneğinde ziyaretçilerin alandan yeterli bilgilendirme ile ayrılacağı ortamlar yaratılmış gözükmektedir. Alan düzenlemesi ve sanal uygulamalar konu hakkında yeterli düzeydedir

Artık esas mirasçılarının günlük yaşantısında kullanamadığı, “kültür mirası” olmaktan çıkan bir kültür mirası söz konusudur. Şu halde, kültür mirası turizminin önem ve yararını inkâr etmeden, bu turizmi kültür mirasını koruyacak ve önce yöre insanının yararına; onların günlük hayatlarını nitelikli bir biçimde sürdürmeleri, böylesi bir mirasın mirasçıları olmanın haklı gururunu duymaları için değerlendirecek etkin bir kent politikasıyla bütünleşmiş bir ek faaliyet düzeyinde tutmak önemlidir. Kültür mirasının ekonomik değeri, ticarî kullanımında değil doğası gereği gerçek değerinin bilincine varılmasında karşılığını bulmaktadır(Levha 20 a). Bunu sağlamanın en önemli yollarından birisi kuşkusuz iyi eğitim ve yöre insanının bilinçlendirilmesidir.

Bu bilinçlendirme hedefi paralelinde Türkiye’de kültürel miras kavramı son yıllarda daha çok tartışılmaya başlanmış ve bu konuda bilinçlenme ve duyarlılık anlamında bir kamuoyu yaratılmıştır. Her ne kadar istenen düzeyde bir kültürel mirası sahiplenme olgusu yaratılamamışsa da yapılacak çalışmalar bu konuyu gündem de tutma ve tarihsel sorumluluk anlamında büyük önem taşımaktadır. Bununla birlikte düşünsel ve eylem benzerliği yönünden Çatalhöyük örneği ile paralel olabilecek bir uygulama da Türkiye’de Kültürel Miras vb konularda farklı bir bakış açısı geliştirilmesi yönünde çalışan Prof. Dr. Mehmet Özdoğan tarafından Trakya Bölgesinde gerçekleştirilmiştir.

Trakya Bölgesinde Kırklareli ilinin güneyinde yer alan Aşağı Pınar yerleşmesi M.Özdoğan başkanlığında bir ekip tarafından araştırılmış ve önemli sonuçlara ulaşılmıştır(Levha 24 a). Bunun yanında kazı alanının hemen yakınında bir Açık hava Müzesi planı uygulamaya geçirilerek görsel ve eğitsel amaçlara uygun bir ortam yaratılmıştır. M.Özdoğan bu konudaki amaçlarını “*Her bilimsel çalışma gibi Aşapınar’da içine alan Kırklareli Bölgesindeki arkeolojik çalışmalar, bilimsel verilerin toplanması ve bilgiye dönüşen bu verilerin geniş kitlelere ve gelecek kuşaklara aktarılması*” tanımlamaktadır (Özdoğan 1999: 23).

Bu çalışmanın temel hedefi arkeolojik araştırmalar sonucunda elde edilen verilerin toplumun her kesimi tarafından anlaşılabilir kılınmasıdır. Bu kapsamda uzman olmayanların ilgisini çekebilecek nitelikte arkeolojik bilgi üretilmektedir. Arkeoloji her ne kadar herkes tarafından ilgi çekici bulunsu da bu ilginin sürekli ve gerçekçi olması bilinçlenme ile ilgilidir.

Arkeolojideki en büyük güçlüklerden birisi çok fazla soyut bilginin bulunması bu bilginin de uzman olmayan kişilere doğru ve ilgi çekecek biçimde aktarılmasıdır. Süleymaniye Camii gibi etkileyici ya da abidevi yapıların doğru algılanabilmesi ve tam olarak anlaşılabilmesi yapının temsil ettiği kültüre de bilinmesiyle gerçekleşebilir. Benzer durum klasik dönem ören yerleri içinde geçerlidir. Örneğin Efes ve Bergama gibi kentleri özümseyerek gezenlerin sayısı oldukça azdır. Tadına varılmadan, doğru algılanmadan gezilen ören yeri ve müzelerin sıkıcı olmaması mümkün değildir. Donuk, insanlardan kopuk, sadece güzel eserleri sergilemeye yönelik klasik anlayış yerini izleyiciyi sıkmadan öğretmeye çalışan ve onun sergilemeye aktif katılımını öngören bir anlayışa bırakmaktadır. Dünyada gelişmekte olan yeni anlayış görselliği olsun ya da olmasın Kültür tarihi bakımından önemli olan her nesne ya da yerin, uzman olmayan kitlelerin ilgisini çekebilecek duruma getirebileceği şeklindedir. Tüm bu tespitler dikkate alınarak Aşağı Pınar kazı alanında bir Açık hava Müzesi Projesi gerçekleştirilmiştir. Kazı alanının hemen yanında aynı doğal çevre ortamı içinde kazıda bulunan yapılara uygun bir köy inşası gerçekleştirilmiştir (Levha 24 b, 25). Burada özellikle kazıda bulunan arkeolojik materyalin model örnekleri ziyaretçiler tarafından kullanılabilir. Örneğin bir taş balta ile odun kesilmesi gibi. Bu şekilde ziyaretçilerin seyirci durumundan çıkartılarak gördüklerine etkin biçimde katılımı

sağlanmıştır. Ayrıca bu alanda arkeoloji ve mimarlık öğrencileri için bir deneme alanı bırakılmıştır. Burada organiz grupların her türlü deneyi yapabileceği bir ortam sağlanmıştır. Örneğin kerpiç dökme ve tarih öncesi yöntemlerle taş boncuk yapılması gibi. Bununla birlikte açık hava müzesinin yanında öğrenci grupları ve araştırmacıların kalabileceği küçük bir merkez kurulmuştur. Bu merkez Trakya köylerindeki sivil taş mimarlık örneklerinden esinlenerek yapılmış ve bunun yanında bekçi ve hizmet binaları gibi diğer tesislerde yer almıştır (Özdoğan 1999: 25-26) .

Bu kapsamda gerek Çatalhöyük'te gerek Aşağı Pınar'da uygulanan kültürel mirasın korunması ve yönetimine ilişkin işlemler benzer nitelikler ortaya koymaktadır. Teorik olarak Özdoğan bu uygulamalarının sebebini Süreç Sonrası Yaklaşımın temel hareket noktasını oluşturan arkeolojik bilgide tek ve mutlak doğrunun olamayacağı savından yola çıkarak şekillendirmiş gözükmektedir. Böylelikle arkeolojik bilginin tanımlanması ve sunumu aşamasında yoğun bir katılımcılık sağlanmakta birçok farklı görüşün biraraya getirilmesi bilginin değerlendirilmesine çok sesli bir bakışı açısı getirmektedir ve birbiriyle benzeşen bu tip uygulamalar tek doğrulu ve tek çözümlü arkeolojik görüşleri çok doğrulu ve çok seçenekli çözümlere kavuşturma eğilimindedir(Özdoğan 1999: 3).

Dolayısıyla arkeolojik sonuca ulaşmada araç olan ve geçmiş yaşamlara dair ipuçları içeren arkeolojik mirasın Süreç Sonrası Arkeolojik Teori kapsamında kültürel miras niteliği kazanması, bilim adamlarınca yapılan yöntem sonrası analizlerin arkeolojik mirası üretenlerin düşünsel dünyasını nedenleri ve sonuçları ile yorumlamasıyla ortaya çıkar.

Bu noktada temel verileri arkeolojik yöntemlerle elde edilen, insan varlığının her tür izini kapsayan, her tür insan etkinliğini yansıtan yerleri, terk edilmiş yapıları, toprak ve su altındaki sitler de dâhil olmak üzere her tür kalıntıyı, bunlarla ilişkili taşınabilir tüm kültürel malzemeyi içeren taşınır ya da taşınmaz nitelikli kültür varlıklarının kültürel miras niteliği ile bu verileri ortaya çıkaran yaşamlara dair düşüncelerin, davranış biçimlerinin ve yaşayış şekillerinin soyut olarak aktardığı kültürel miras (Post

Processual) Süreç Sonrası Arkeolojik Yaklaşımın bütünsellik ilkesine bağlı olarak sentezlenmektedir .

Söz konusu arkeolojik yaklaşım doğrultusunda yapılan bu tespitler, yan ürün olarak adlandırılan maddi nitelikteki arkeolojik buluntuların bilimsel olarak tasnif edilerek anlamlandırılması ve içinde bulundukları üç boyutlu ortam (kontekst) itibariyle neden-sonuç bakımından değerlendirilerek bilgi olarak kamuoyu ile paylaşılması; toplumsal anlamda yaratacağı soyut, sosyal, kültürel ve dolaylı olarak ekonomik katkısı itibariyle “kültürel miras” kavramına farklı bir anlam kazandırmaktadır.

Böylelikle kültürel mirasın Post Processual (Süreç Sonrası)Yaklaşım kapsamında farklı bir değerlendirme biçimine sebep olduğu açıktır. Ve bu yeni perspektifin ortaya çıkmasındaki temel sebep sınırlı oranda elde edilen arkeolojik verileri kullanarak genellemelere varan ve sembolik anlamlar içeren sonuçlar ortaya koyma ihtiyacıdır. Arkeoloji bütüne ilişkin sadece ufak bir kesitten yola çıkarak tüm alana dair bir tespitin sınanabilirliği ve gerçekleştirilebilirliği oranında bilimsel bir disiplin olarak tanımlanmaktadır. Bu kapsamda arkeoloğun sınırlı bir alandan elde ettiği kısmi veriler bütüne dair bir fotoğraf parçası niteliğindedir.

V.IV.SÜREÇ SONRASI ARKEOLOJİK METOD KAPSAMINDAKİ CATALHÖYÜK ALAN YÖNETİMİ ÖRNEĞİNİN YASAL UYGULAMALAR AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Türkiye’de gerçekleştirilen tüm arkeolojik araştırma ve uygulamalar yasal prosedürlere bağlıdır. Bu durum bir araştırma için izin alınmasından başlayarak araştırma sonrası yapılacak uygulamaları da kapsamaktadır. Bununla birlikte sadece ulusal yasal sınırlar dışında Türkiye’nin taraf olduğu uluslararası antlaşmalarda bu konularda yapılacak uygulamalarda uyulması gerek kurallar ortaya koymuştur. Türkiye’de bu tür yasal uygulamaların geçmişi 20. yüzyılın başına kadar gitmektedir. 1906 yılında çıkarılan Asar-ı Atika Nizamnamesi (Eski Eser Tüzükleri) Osmanlı Devleti içerisindeki araştırmaların düzene konulması amacıyla çıkarılmıştır. Bu durumun ortaya çıkmasında

Osmanlı Devletinin zayıflaması ile birlikte Avrupa'lı gezgin ve koleksiyoncuların Anadolu'da yaptıkları gezilerde buldukları eserleri yurtdışına çıkarmalarını önlemek içindir. Ancak bu nizamnamenin Avrupalı gezgin ve koleksiyoncuların eserleri ülke dışına çıkarmalarını engelleyemediği de bilinmektedir. Örneğin Bergama Zeus Sunağı yerinden sökülerek Almanya'nın Berlin şehrine götürülmüştür (Özel 1997: 152). Bunun yanında 1917 yılında Asar-ı Atika Encümen-i Daimisi örgütü kültürel mirası koruma ile görevlendirilmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünyada yaşanan ekonomik ve siyasi liberalleşme hareketleri sonucunda kültür kavramına ilişkin tanımlar ve uygulamalar değişim göstermiştir. Bu kapsamda özellikle sanayileşme ile birlikte gelen altyapı çalışmaları (karayolları, barajlar vb) arkeolojik ve tarihi yerleşimlerin tahribatına yol açmıştır. 1951 yılında 5805 sayılı kanun ile merkezi bir örgüt olan Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu kurulmuş, kültürel mirasın korunması ile ilgili ilkeler ve restorasyon, restitüsyon gibi müdahale biçimlerinin nasıl uygulanacağı yasal çerçeve içine alınmıştır. Türkiye'nin kültürel mirasın korunması amacı ile imzaladığı uluslararası sözleşmeler ise 1965 yılında imzalanan Venedik, 1972 yılında imzalanan Dünya Doğal ve Kültürel Mirasının Korunmasına dair sözleşmedir. Ayrıca yine kültürel mirasın korunması ile ilgili olarak kurumsal anlamda görev üstlenen ICOMOS (Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi) ve ICOM (Uluslararası Müzeler Konseyi) gibi tüzel kişiliklere üye olmuştur.

1906 yılında çıkarılan Asar-ı Atika Nizamnamesi 1973 yılına kadar yürürlükte kalmıştır. 1973 yılında yürürlüğe giren ve Cumhuriyet tarihinin ilk koruma yasası olan 1710 sayılı eski eserler kanunu Kültürel Mirasın yönetimi ve korunması anlamında bütüncül bir yaklaşım öngörmektedir. Bu kapsamda tüm taşınır veya taşınmaz kültür varlıkları devlet malı olarak kabul edilmiş kültürel mirasın korunması kültürel gelişmeye paralel olarak devlet nezrinde benimsenmiştir. 1982 anayasasının 63. maddesi hükümleri gereğince devlet kültür ve tabiat varlıklarının korunması ile ilgili olarak destekleyici ve teşvik edici tedbirleri almakla yükümlüdür (1982 anayasası 63. Madde). 1984 yılında yürürlüğe giren 2863 Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ise 1710 Eski Eserler Kanununun kısmen değiştirilmiş biçimidir. 1987 tarihli 3386 sayılı kanun ile değiştirilen 2863 sayılı kanunun 51 ve 56 ncı maddelerine göre kültürel miras alanları ile ilgili olarak yapılacak uygulamalara ilişkin kararların alınması

yetkisi koruma yüksek kurullarına verilmiştir. Halen yürürlükte olan bu kanun Türkiye’deki tüm kültürel miras kapsamında yapılacak olan işlemler için bağlayıcı nitelik taşımaktadır.

Çatalhöyük kazı alanında uygulanan alan yönetimi planı da bu kanun hükümleri dahilinde gerçekleştirilmiştir. Yapılan uygulamalar Konya Koruma Yüksek Kurulu izni alınarak ve 2863 sayılı Kanun’un 8, 9, 10 ve 11. maddelerinin öngördüğü şartlar kapsamında ve 27.11.2005 tarihli ve 26006 sayılı Resmi Gazete’de yayınlarak yürürlüğe giren Alan Yönetimi ile Anıt Eser Kurulu’nun Kuruluş ve Görevleri ile Yönetim Alanlarının Belirlenmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik hükümleri göz önünde bulundurularak değerlendirilmiştir. Yönetmelik hükümleri ulusal ve evrensel nitelikli maddelerden oluşmakta ve Çatalhöyük özelinde dikkate alındığı ve uygulandığı görülmektedir .

2863 sayılı Kanun’un 10. maddesinde yer alan “*sit alanları, ören yerleri ve etkileşim sahalarının doğal bütünlüğü içerisinde etkin bir şekilde korunması.....*” uyarısı gereğince alanın korunmasına yönelik olarak iki bölgede çatı uygulaması gerçekleştirilmiştir. Çatalhöyük’te açığa çıkarılan yapıların tümü kerpiçten yapılmış olup, Konya Ovasının iklim şartları düşünüldüğünde bu yapıların korunması çok zordur. Yörenin iklim şartları düşünüldüğünde çatı uygulaması bu tür yerleşimler için bir zorunluluktur. Ayrıca evlerin duvarlarında yer alan duvar boyaları da yağmur ve doğal şartlar nedeniyle tahrip olabilmektedir. Bu sebeple höyüğün belli bir bölümünde kazılan alanın üstü sökülebilir bir çatı ile kapatılmıştır. Ahşap ve cam türü bir malzeme ile yapılmış olan çatı sistemi kazılmış alana çok fazla fiziksel müdahale edilmeden yapılmıştır. (Levha 3 a, 4 a). Çatı yapılırken estetik ölçülerde dikkat edildiği görülmektedir. Ayrıca alana gelen ziyaretçilerin kazı alanında dolaşmaları için ahşap yürüme yolları yapılmıştır. Bu yolların yapımı alana fiziksel müdahale olarak gözükmeye karşın hem kazı ekibinin hem de ziyaretçilerin alanı daha iyi anlamasına yönelik olduğu için gerekli gibi görünmektedir (Levha 3 b, 4 b). Burada dikkat edilmesi gereken husus özellikle ziyaretçilerin kazılmış alanlara yapabilecekleri fiziksel müdahalenin önlenmesidir.

Kanun'un 9.maddesi çevre düzenleme projesi ile ilgilidir ve ören yerinin özgünlüğü korunarak denetimli olarak ziyarete açılması, çağdaş ve teknolojik bilgilendirmenin nasıl yapılacağına dair hükümler içermektedir. Bu kapsamda, höyüğün hemen yakınında bir ziyaretçi merkezi açılmıştır. Bu yapının höyük sınırları dışında yer alması önemli bir husustur. Bu merkezin içinde Çatalhöyük ile ilgili daha çok resim ve canlandırma örnekleri ziyaretçilerin höyük ve Neolitik Çağ hakkında bilgi edinmesine yönelik çağdaş bir uygulamadır (Levha 13a-b, 14b) Yine bu madde kapsamında ziyaretçilerin bilgilendirilmesi amacı ile çeşitli panolar alanın farklı bölgelerine yerleştirilmiştir (Levha 5 a, 6 b). Yenilikçi bir yaklaşım olan bu uygulamanın diğer ören yerlerinde de uygulanması eğitim ve tanıtım açısından önemli bir dayanak oluşturacaktır.

Kanunun 8. maddesi kapsamında yöre halkının kültürel ve istihdama yönelik çalışmalara dâhil edilmesi kapsamında yöre halkı ile ilgili çeşitli araştırmalar ve projeler gerçekleştirilmektedir(Levha 6 a). Yine aynı madde kapsamında alana gelen ziyaretçilerin ulaşım ve park sorunları göz önünde bulundurularak yollar ve park alanı yapılması planlanmaktadır.

Alanın dışında ise bir Çatalhöyük evi örneği inşa edilerek Neolitik Çağ mimarisi hakkında bilgi vermek amaçlanmıştır. Bu ev örneği yapılırken duvarlarında resim olan bir ev seçilmiş ve görsel anlamda bir canlılık ve ilgi çekicilik yaratılmaya çalışılmıştır (Levha 7 a-b,8 a-b).

Kanun'un 10. maddesinde belirtilen, *toplumun kültürel ve eğitsel ihtiyaçlarıyla buluşturulması amacıyla*, Konya ili çevresinde ve Türkiye'nin diğer bölgelerindeki okullar ile işbirliği yaparak alana okul gezilerinin düzenlenmesine devam edilmesi, mevcut ilköğretim formasyonlarında ağırlığı olmayan tarih öncesi dönemlere ilişkin ders verilmesi hakkında ve öğretim materyali olarak arkeolojik alanların kullanılması ile ilgili okul öğretmenleri ile çalışmaya devam edilmesi internet sitesinin oluşturulması Türkçe olması, yeni eğitim materyallerinin, kitaplarının, vs. hazırlanması, aileleri ile alanı ziyaret eden çocuklar için eğitim faaliyetlerinin geliştirilmesi, kütüphane ve bilgisayar temin edilmesi de dâhil olmak üzere, yerel okullar ile işbirliğinin sürdürülmesi mevcut halde uygulamada olan eğitime ilişkin diğer hususlardır (Levha 14 b,15 a-c)

Çatalhöyük kazı ekibinin diğer bir çalışması da Çumra ilçesinde bir müze binasının yapılmasıdır. Proje aşamasında olan müze binasının yapımı bölge arkeolojisi için ayrı bir önem taşımaktadır (Levha 17 a-b, ,21 b).

Bütüncül bir yaklaşım sergilediğini düşündüğümüz uygulamalar belli ihtiyaçları karşılama, alanın korunmasını ve gelecek nesillere aktarılmasını sağlamak, alana gelen ziyaretçilerin doğru bilgilendirilmesi, rahat ve temiz bir ortamda ziyaretlerini gerçekleştirmeleri için düşünülmüş ve uygulanmıştır. Özellikle kültürel mirasın korunması konusunda çok duyarlı bir toplum olmadığımız düşünüldüğünde bu tür uygulamaların insanlara belli bir bakış açısı sağlayarak en azından yaşadığı topraklardaki mirasın farkına varmasını sağlayacaktır. Gerçekleştirilen alan yönetimi çağdaş bir uygulama niteliğinde olup, yasal çerçeve açısından değerlendirildiğinde de yasa, yönetmelik ve uluslar arası tüzüklere uygun biçimde yapılmıştır.

Ancak alan yönetimi kapsamında şekillenen ve bütünsel bir nitelik arz eden Çatalhöyük Kültürel Miras Yönetimi uygulamalarında ağırlıklı olarak fiziksel müdahalelere ilişkin yasal düzenlemelere uyulduğu gözlemlenirken somut verilerden yola çıkarak oluşturulan soyut neticelerin herhangi bir yasal sınırlılığı bulunmadığı görülmektedir. Bu noktada mevcut mevzuatın soyut uygulamalara ilişkin bir düzenleme içermemesi soyut arkeolojik verilerin rekonstruksiyonu anlamında sonsuz bir kurgusal sınırsızlık tanımakta ve arkeolojik verilerin yorumlanması anlamındaki bilimsellik ya da etik bilim adamının kişisel bakış açısıyla ya da otokontrolüyle paralel olarak gerçekleşmektedir. Özellikle arkeolojik veriyi oluşturan bireyi temel alan ve bireyin bilincinden yola çıkarak arkeolojik veriyi birçok yönüyle birlikte değerlendiren Süreç Sonrası Arkeolojik Yaklaşım soyut ve simgesel anlamlardan yola çıkarak kurguladığı geçmiş ve geçmişe dair olanın rekonstruksiyonu yönüyle bilimsel ve yasal denetime ihtiyaç duymaktadır. Eski uygarlıkları tanımlayan bireyi referansla eskiye dair yaşayış şekillerinin tanıtımı, anlatımı ve gösterimi gibi hususların bu kapsamda soyut anlamıyla ele alınması gerekmektedir. Bu yapılacak yeni kanuni düzenlemelerin kültürel miras kavramına ilişkin somut ve soyut anlamları birbirinden ayırarak değil birbiriyle bütünleşik biçimde değerlendirilmesi gerekmektedir.

V.V. SÜREÇ SONRASI ARKEOLOJİK YAKLAŞIM KAPSAMINDA **KÜLTÜREL MİRAS YÖNETİMİNİN UYGULANABİLİRLİĞİ**

Kültürel Miras Yönetimine ilişkin ilk modellemeler Avustralya’da ortaya çıkmış 1970’li yıllarda İngiltere de hızlı bir gelişim göstermiş Amerika ve dünyanın diğer ülkelerinde ise 1960 ve 1970’li yıllarda uygulanmaya başlanmıştır.

Temelde Kültürel Miras Yönetimi öncelikli olarak fiziksel kalıntıların restorasyonu ya da korunması maksatlı olarak uygulamalardan oluşur. Bu uygulamalar kapsamında arkeolojik kalıntılar bilimsel birtakım tasnif modellemeleri dâhilinde detaylı olarak envanterlenerek bir veri tabanı oluşturulmuştur.

Kültürel miras yönetimi daha çok arkeolojik kalıntıların yönetimi, korunması ve konservasyonu biçimindeki anlık fiziksel müdahalelerle tanımlanmaktadır. Ancak sembolik anlamları bakımından bakıldığında arkeolojik verilerin ya da kalıntıların sosyal gruplar tarafından algılanışı ve anlamlandırılışı arkeolojik bilginin oluşumu sonrasındaki süreci yani Süreç Sonrası Arkeolojiyi tanımlamaktadır. Söz konusu tanım dâhilinde Süreç Sonrası Arkeolojik yaklaşım arkeolojinin bir bilgi nesnesi olarak tanımlanan geçmişi tarafsızlık kurgusu içinde araştıran bir bilimsel disiplin olmaktan uzaklaşıp geçmişle bugün arasındaki ilişkileri çok perspektifli ve akışkan bir bugün temelinden araştıran bir bilgi alanı olmaya yönelmesini öngörür (Erdur 2003: 214).

Bunun en temel gerekçelerinden biri ise arkeolojik bilginin oluşturulmasında yetkin kişiler olarak algılanan arkeologlar dışındaki bireylerin arkeolojik bilginin anlamlandırılması aşamasında dışarıda tutulmasıdır. Bilimsel bilginin anlamlandırılmasında ezoterik bir yaklaşımdan kaynaklanan bu tespit Süreç Sonrası Arkeolojik Yaklaşım kapsamında kültürel mirasın yönetiminin nasıl değerlendirilmesi gerektiğine ilişkin temel ve eleştirel bir hareket noktasıdır. Bu noktada kültürel miras hakkındaki uygulamaların temel amacı geçmişten gelen arkeolojik bilgiyi kullanılabilir ve anlaşılabilir bilgiye dönüştürmek ve kültürel mirası toplumun her kesiminin yararlanacağı ülke ve bölge ekonomisine katkıda bulunabilecek projelere yöneltmek biçiminde tanımlanabilir (Tuna 2002) .

Ancak Süreç Sonrası Arkeolojik Yaklaşım kültürel miras yönetimi metotlarına ilişkin olarak uyguladığı fiziksel koruma biçimleri itibariyle belirgin bir teorik yenilik getirmemektedir. Bunun sebebi Çokseslilik ve Katılımcılık başlıkları gibi ilkesel yöntemler altında toplanan metodik yeniliklerin uygulamada ve sonuçları anlamında çok belirgin farklılıklar içermemesidir. Bu noktada söz konusu yöntemsel çatı uygulamaya ilişkin bir model olarak tanımlanabilmesine karşın belirgin bir bilimsel metot niteliğine haiz olarak nitelendirilmemektedir.

Süreç Sonrası Arkeolojik Yaklaşım, arkeolojik araştırmalarda ortaya çıkardığı soyut sonuçlar itibariyle de birçok tartışmaya da neden olmaktadır. Özellikle araştırma yapılan alanda yerli halk, toprak sahipleri ve sosyal gruplarla girilen ilişkilerin karşılıklı çıkarlar doğrultusunda politize olması, ekonomik katkı getiren turistik faaliyetler üzerinde rant kavgaları ve arkeolojik alandan ele geçen sonuçların yerel düzeyde dahi siyasi bir malzeme olarak kullanılması bunlardan birkaçıdır (Smith 1994: 301-303). Bu anlamda yoğun katılımlı ve bütünsel bir kültürel miras yönetimi kapsamında ortaya çıkacak olan turistik gelirler ve arkeolojik bölgelerin markalaşması bu soyut neticeleri oluşturmaktadır.

Süreç Sonrası Arkeolojik Yaklaşımın temel ilkeleri doğrultusunda şekillenen kültürel miras yönetimi projelerine ilişkin olarak arkeologların sosyal gruplarla girdikleri ilişkiler ve ortaya koydukları bilimsel sonuçlar da oldukça karmaşık bir süreci beraberinde getirmektedir. Temel rolü bilimsel bilgi üretmek olan bilim adamının politik ve kültürel rolü bu anlamda değişim göstermektedir. Arkeolojiden haberdar olan idealize edilmiş bir toplum yaratmak adına araştırma alanındaki yerel sosyal unsurlarla girilen ilişkilerde ne hedeflendiğinden daha çok ne tür bir sosyal sonucun ortaya çıktığı da tartışmaya oldukça açıktır (Smith 1994: 301-303) .

Bu kapsamda Süreç Sonrası Arkeolojik Yaklaşım kapsamında kültürel miras yönetimi uygulamaya çalışan bilim adamlarının en çok karşılaştığı eleştirilerden biri tutarsız ve iç gözlemsel (self reflexive) bir araştırma metodu uyguladıkları yönündedir. Bu eleştirinin sebebi ise özellikle arkeolojik araştırmalar esnasında kayıt altına alınan verilerin paylaşımında olması gerektiğinden daha yoğun bir sosyal etkileşime girdikleri

iddiasından kaynaklanmaktadır (Smith, L.S. 1994: 302-304). Özellikle arkeolojik verilerin anlamlandırılması sürecinde yaşanan sınırsız katılımcılık, müdahale ve etkileşim bilginin oluşum sürecini etkilemektedir.

Bugün gerek arkeolojinin bilimsel ve kuramsal çerçevesi dâhilinde vardığı aşama gerek arkeolojik araştırmalarda benimsenen politik ve demokratik söylem yoğun etkileşimli bütünlük bir yapının arkeolojik verilerin değerlendirilmesinde kullanıldığını kanıtlamaktadır. Süreç Sonrası Arkeolojik Yaklaşım kapsamındaki arkeolojik alan yönetimi projelerinde de alan hakkındaki pratik problemler ve araştırma yapılan alandan ele geçen kalıntılar birçok dış etken dâhilinde değerlendirilmekte ve nesnelere yüklenen soyut anlamlar da bölgesel olarak yarattığı etkiler bakımından karmaşıklaşmaktadır (Trigger 2007: 1).

Bu karmaşık sürecin ortaya çıkardığı sonuç ise arkeologların kendilerini teorik olarak içinden çıkılmaz, anlaşılmaz ve yoğun hoşgörülü bir bilimsel değerlendirme içerisine sokmalarıdır (Smith, L.S. 1994: 302-303). Öyle ki Süreç Sonrası Arkeolojik Yaklaşım kapsamında arkeolojik verinin değerlendirilmesi kişisel tanımlama olarak adlandırılırken Süreçsel Yaklaşım kapsamında çalışan arkeologlar tarafından ortaya çıkan bilginin bilimselliği kişisel bilinç temeline dayandırılır. Yani bilimsel bilgide olması gereken tarafsızlık ilkesi yerine Süreç Sonrası Arkeolojik Yaklaşım bilginin oluşumunda salt arkeolog görüşlerinin etkin olduğunu öne sürer.

Kültürel miras yönetimi projelerinin uygulanması esnasında karşılaşılan bir diğer problem ise arkeolojik alanlar üzerinde yerel mevzuatlardan kaynaklı uygulama sorunlarıdır. Uluslararası platformda ortaya çıkan yeni yasal düzenlemeler ve kültür politikalarında uygulanan yeni yaklaşımlar da proje temelinde ulaşılması gereken hedeflerin niteliğini ve niceliğini etkilemektedir.

Kültürel mirasın değerlendirilmesi anlamında ortaya çıkan tartışmalara kolonizasyon hareketleri ve bilimsel temele dayandırma çabaları da örnek verilebilir. Bu durumda sosyal ve politik yaklaşımlar doğrultusunda şekillenen kültürel miras yönetimi kavramı ulusal ve uluslararası yasal düzenlemelerin ve uluslararası politik gelişmelerin etkisi altındadır. Ayrıca arkeolojik kültürel mirasın değerlendirilmesi anlamında ele geçen her

türlü kalıntıya yüklenen anlamlar içinde bulunulan sosyal, tarihi ve kültürel yaşamın niteliğinden etkilenmektedir (Smith, L.S.1994: 302-304).

Kültürel Mirasın Yönetimine ilişkin olarak arkeologların üzerinde durduğu en önemli noktalardan biri arkeolojik alanların arkeolog olmayan kişiler tarafından tahribatına engel olunmasıdır. Bu kapsamda arkeolojik alanların yağmasının engellenmesi için çok sayıda eğitim programları yapılmaktadır. Özellikle gelecek nesillerin bilinçli olması adına ilköğretim seviyesindeki öğrencilere tarih bilinci aşılanmaya çalışılmaktadır. Mevcut halde ise arkeolojik bilgi sıklıkla yağmalamaya maruz kalması itibariyle herkesin sınırsızca ulaşabildiği bir bilgi türü olarak tanımlanmaktadır. Şu unutulmamalıdır ki kültürel miras kavramı sadece bizi değil tüm insanlığı ilgilendirmektedir ve tüm dünyanın ortak kültür mirası olarak düşündüğümüzde daha verimli projeler üretileceği de bir gerçekliktir (Özdoğan 2001: 23).

Kültürel Miras Yönetiminin çerçevesini belirleyen diğer konu başlığı ise uygulanan kültür politikalarıdır. Yönetim planının uygulandığı bölge halkıyla girilen yoğun ilişkiler, mevcut politik ve sosyal koşullar itibariyle katılımı nitelik ve nicelik olarak etkilemektedir. Süreç Sonrası Arkeolojik Yaklaşımı benimseyen arkeologlara yapılan en büyük eleştirilerden biri arkeolojik teoriyi kültürel miras yönetiminin bürokratik sınırlıkları içerisinde özgür biçimde kullanamayışlarıdır. Bu kapsamda arkeoloji bilimi Süreç Sonrası Arkeolojik Yaklaşım kapsamında ortaya çıkarabileceği dolaylı sosyal neticeler ve kültürel miras yönetimini şekillendiren yasal ve sosyal etkiler nedeniyle masum bir izleyici konumunda tanımlanabilir.

Gerçekte ise kültürel miras yönetimi ile arkeoloji birbiriyle içe içe geçmiştir. Burada temel düşünce kültürel mirasın insanlık tarihinin belleği olduğu gerçeği olduğudur. Post Processual Arkeolojik Yaklaşım kapsamında kültürel miras yönetimi geleneksel ve toplumsal öğelerle şekillenen siyasal ve sosyal etkilerin arkeolojik araştırmalar ile bağı incelenir. Bu kapsamda Süreç Sonrası Arkeolojik Yaklaşım dâhilinde yapılan araştırmalar hakkındaki söylemler ve yayınlar farklı görüş ve ilgi alanlarının tanımlanmasında etkili olduğu kadar araştırma yapılan alan hakkında yerel topluluklar, arkeologlar, toprak sahipleri ve diğer gruplar arasında çıkan tartışmaların da anlaşılmasına sebep olmaktadır.

Ancak temelde Süreç Sonrası Arkeolojik Yaklaşımın hedefi ne her türlü arkeolojik kalıntının bulunduğu alanda meydana gelen yerel ve ülkesel bazdaki kültürel, sosyal ve ekonomik mücadelenin temelindeki sebepleri bulmaya çalışmak ne de bu sebepleri şekillendiren politik nedenleri açığa çıkarmaktır. Temelde Süreç Sonrası Arkeolojik Yaklaşımı yaklaşım arkeolojik verinin değerlendirilmesi anlamında bilgi kuramsal (epistemolojik) tartışmalar içine girer ancak arkeolojik tartışmalar üzerindeki tutarsız etkileri anlamlandırmakta zorluk çeker. Arkeolojik veriden ortaya çıkan sonuç sadece ilgiye ya da meraka indirgenirken veriyi değerlendiren bireyin özgün durumu gibi konular önemszenmez ya da yok sayılır.

Özellikle arkeoloji disiplini dışında bulunan ya da akademik eğitilmiş olmayan bireylerin arkeolojik verilerin değerlendirilmesi sürecine katılımı Süreç Sonrası Arkeolojik Yaklaşımın akademik camia dışındaki ilgi gruplarını aşırılaştırmasına sebep olabilir. Bu noktada, Süreç Sonrası Arkeolojik Yaklaşım kültürel mirasın yönetimi kavramını arkeolojiden ayrı tutar, arkeolojik verilerden yola çıkarak oluşturulan söylemi ön plana çıkartır ve kültürel mirasın değerlendirilmesi anlamında akademisyenler dışında bir kurumsal ilgi grubunun oluşumunu sağlar. Kültürel mirasın değerlendirilmesi anlamında ise Süreç Sonrası Arkeolojik Yaklaşımı yerel bazda arkeolojik verilerin tartışılması için gerekli olan entellektüel ortamı yaptığı yayınlar ve bilgileri sunum şekliyle destekler. Ayrıca arkeolojinin kültürel kimliğin tanımlanması anlamında etkin bir rol üstlenmesi Süreç Sonrası Arkeolojik Yaklaşımın kültürel miras yönetiminde ortaya çıkardığı neticelerdendir.

Tüm bu bahsedilen değerlendirmeler paralelinde Süreç Sonrası Arkeolojik Yaklaşımın uygulanabilirliğinin farklı örnekler üzerinden değerlendirilmesi de gerekmektedir. Prehistorik dönemlere ait ya da yazının henüz bulunmadığı zamanlarda iskân gören arkeolojik alanlarda nesnelere ya da arkeolojik verilere yüklenen anlamların ve tanımlamaların Süreç Sonrası Arkeolojik Yaklaşım kapsamında kurgusallığı daha yüksektir. Bunun sebebi arkeolojik veriler hakkındaki değerlendirmelerin prehistorik alanlarda yazıyla desteklenmemesi dolayısıyla arkeolojik yorumlamaların daha çok bilim adamının inisiyatifi doğrultusunda şekillenmesidir. Buna örnek olarak prehistorik bir merkezden ele geçen seramik, mimari kalıntı, küçük buluntu gibi arkeolojik verilerin aynı dönemde iskân gören başka bir prehistorik merkezdeki benzer buluntularla

karşılaştırılarak yorumlanması gösterilebilir. Böylelikle analojik (karşılaştırmalı) bir yöntem dâhilinde benzer nitelikteki kültür varlıkları bilim adamı tarafından işlevsel ve estetik olarak tanımlanabilmekte ve yorumlanabilmektedir. Bu yorumlamaların içeriğine katılan kişisel görüşler ise yazının bulunduğu dönemlerden daha yoğun olarak kullanılabilir. Oysa yazılı kaynakların bulunduğu dönemlerde iskân gören arkeolojik kalıntıların bulunduğu merkezlerde Süreç Sonrası Arkeolojik Yaklaşımın uygulanması arkeolojik verilere ilişkin tanımlanamayan semboller ve simgeler üzerinden şekillenen yorumlama sürecini yazılı kaynakların varlığı nedeniyle sınırlandıracak niteliktedir. Ancak örnek olarak Efes antik kentinden yola çıkarsak Klasik Dönemin en ihtişamlı kenti olarak tanımlanabilecek arkeolojik alan dâhilinde yürütülecek bir Süreç Sonrası yöntem etkileyici mimari kalıntıların estetik değerlerinin yanı sıra bu mimari kalıntıları ortaya çıkarak bireye dair bilinç düzeyinin anlaşılmasına yol açacaktır. Böylelikle etkileyici mimari kalıntıların gölgesinde kalan Efes insanı kültürel miras projesi kapsamında değerlendirme önceliğine sahip olacak ve Efes mimarisini yaratan insana dair düşünsel yapının gizemleri çözümlenebilecektir.

Arkeolojik alana giriş ise sadece kültürel mirasın yönetimine ilişkin düzenleme yapmakla değil arkeolojik alanı nasıl yönettiğimizle ve uyguladığımız bilimsel disiplinin yöntemselliliğiyle doğru orantılıdır.

VI.SONUC

Post Processual “Süreç Sonrası Arkeoloji” ve Kültürel Miras Çatalhöyük Örneği örneği başlığı altında sunulan bu çalışmada arkeoloji biliminin tarihsel süreç içerisinde yaşadığı dönüşüm ve gelişim göz önüne alınarak arkeoloji bilimindeki yeni yaklaşım ve bu yaklaşım kapsamındaki yeni uygulamalar değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmanın temel hareket noktası ise 1960’lı yılların başında yaşanan bilim felsefesindeki paradigma (değerler dizisi) dönüşümüdür. Özellikle mimarlık gibi alanlarda yaşanan bu dönüşümün temelinde ise bilimsel bilginin oluşumunu sağlayan gözlemin büyük önemi vardır. Arkeolojiyi de içine alan sosyal bilimler açısından düşünüldüğünde bilginin oluşumunu sağlayan temel yöntem olan gözlemin sınanabilirliği deneyellikleri ön planda olan fen bilimlerinden farklıdır. Bu fark tarih ve arkeoloji gibi sosyal bilimlerin oluşturduğu bilginin subjektif olmasıyla tanımlanır. Kişisel tecrübeler ve bakış açıları gibi etkenler kapsamında şekillenen arkeolojik bilgi ise gerçeğe dair olmaması ya da kurgusal olmasıyla öne çıkar. Dolayısıyla arkeolojik bilginin insan yapıtı subjektif bir bilimdalı biçiminde algılanışı arkeolojik bilginin oluşum hedefini yararlılık iddiasına kadar götürmüştür.

1980’li yıllara kadar süregelen bu bilgi kuramsal tartışmalar arkeolojik bilginin değerlendirilmesi anlamında yeni bakış açılarının ortaya çıkmasını sağlamış ve modernizmin katı yöntemselliğine eleştiriden doğan Süreç Sonrası Yaklaşım arkeolojik bilginin oluşumu anlamında farklı metotlar öne sürmüştür. Örneğin Süreç Sonrası Arkeolojisi ortaya çıkıncaya kadar nesne ya da eser odaklı olan ve ağırlıklı olarak tasnife yönelik arkeolojik işlemlerin ön plana çıktığı bir süreç yaşanırken somut arkeolojik kalıntıların onu yaratan insanın bir ifadesi olduğunu, ele geçen maddesel kalıntıların onu oluşturan insanın düşüncelerini yansıttığını savunan Süreç Sonrası Arkeoloji teorisyenleri maddesel kültürü okunup çözümlenmesi gereken bir metin olarak kabul etmişlerdir .

Bu anlamda Süreç Sonrası Arkeoloji kavramı bilimsel platformda metodik bir tartışma zemini oluşturmuş, farklı birçok bilimsel disiplinden bilim adamlarının arkeolojik bilginin değerlendirmesi aşamasında rol oynamasını sağlamış, nesneyi anlamlandıran fiziksel kontekstin dışında bireyin ve sosyal grupların oluşturacağı soyut kontekstin

varlığını ortaya koymuştur. Ayrıca genellemelere dayalı olarak kurgulanan arkeolojik geçmişe alternatif bir bilimsel bakış açısı getirmiş genele dair olanın yanı sıra özgün olanın varlığını arkeolojik bir yaklaşımla değerlendirmeye çalışmıştır. Dolayısıyla arkeoloji ve kültürel miras kavramlarının içeriğine yeni anlamlar yüklenmiş arkeolojik veriyi üreten bireyin önemi arkeolojik araştırmalarda ön plana çıkmış, genellemelere dayalı tespitler yerine özgünlükler üzerinden yapılan kurgulamalar arkeolojik değerlendirmelerde ağırlıklı olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Tüm bu tespiti yapılan hususlar ışığında, Süreç Sonrası Arkeolojik Yaklaşımın farklı bir değerlendirme biçimine sebep olduğu açıktır. Bu yeni perspektifin ortaya çıkmasındaki temel sebep ise sınırlı oranda elde edilen arkeolojik verileri kullanarak genellemelere varan ve sembolik anlamlar içeren sonuçlar ortaya koyma ihtiyacıdır. Çünkü arkeoloji bütüne ilişkin sadece ufak bir kesitten yola çıkarak tüm alana dair bir tespitin sınanabilirliği ve gerçekleştirilebilirliği oranında bilimsel bir disiplin olarak tanımlanmaktadır. Bu kapsamda arkeoloğun sınırlı bir alandan elde ettiği kısmi veriler bütüne dair bir fotoğraf parçası niteliğindedir. Arkeolojik her bir veriyi karmaşık bir durumun parçası olarak tanımlarsak resmin tümü hakkında bilgi vermesi anlamında söz konusu parçanın içerdiği gerçek ve sembolik anlamların tartışılabilirliği oldukça aşîkârdır.

Post Processual (Süreç Sonrası Arkeolojik Yaklaşımın) bir diğer tartışma konusu sembolik temelden yoksun biçimde sunumu yapılan arkeolojik verilerin gerçek birer bilgi olarak tanımlanmamasıdır. Bu kapsamda Süreç Sonrası Arkeoloji Yaklaşımın hayal gücünü ön plana çıkarmakta, arkeolojik verilerin kontekst dâhilinde tanımlanabilir fiziksel özelliklerinin yanısıra sembolik anlamlarının da olduğunu ortaya koymaktadır. Tespiti yapılan bu husus arkeolojik verilerin anlamlandırılması hususunda her ne kadar bir gerçekliğe işaret etse söz konusu yorumlama sorununu ortadan kaldırmak adına sınırsız bir katılımcılıkla arkeoloji hakkında bilimsel formasyon almış ya da almamış tüm fertlerin verileri bu tanımlama ve anlamlandırma sürecine sokulması sorunu son derece karmaşık bir hale getirmektedir.

Dışarıdan bakıldığında ise Süreç Sonrası Arkeolojik Yöntemin temel ilkeleri daha kısa, net ve birbirinden ayrışık biçimde iki ana başlık altından tanımlanabilir nitelikte gözükmemektedir. Bu iki temel ilkenin sözcük karşılığı ise bütünsellik ve dinamiklik kavramlarıyla açıklanabilir. Bütünsellik başlığı altında arkeolojik araştırmaya ilişkin olarak verilerin bulundukları fiziksel kontekst araştırma yapılan alan ve alandan ele geçen her türlü kültür varlığının içinde bulunduğu üç boyutlu ortamı tanımlarken sosyal kontekst bilim adamı ya da alana ilgi duyan tüm bireyleri içerir. Arkeolojik verilerin yorumlanmasında ise tanımlı yapılan sosyal ve fiziksel kontekst bütünsel bir yaklaşımla değerlendirilir.

Dinamiklik ise arkeolojik araştırmalar esnasında bilimsel ilgi grupları, sosyal ilgi grupları, yerel ve bölgesel otoriteler vb sosyal unsurlarla girilen ve arkeolojik değerlendirmenin oluşturulması anlamında etkinliği olan tüm değişebilir ve farklılaşabilir süreci tanımlamaktadır. Temelde ise bu iki ana başlık birbiriyle benzerliklerinden daha çok birbirleriyle bütünleşik ve farklı olmalarıyla açıklanabilir niteliktedir.

Kültürel Miras Yönetimine ilişkin uygulamalar açısından değerlendirildiğinde Süreç Sonrası Arkeolojik Yaklaşım mevcut yasal düzenlemeler kapsamında öngörülen arkeolojik alanlara dair fiziksel ve anlık koruma koşulları yanı sıra bütüncül ve dinamik uygulamaları tanımlamaktadır. Bu kapsamda kültürel miras yönetimine ilişkin yapılan ön raporlama süreçleri; alan tanımı, bölgesel beklentiler, sosyal çevre, mevcut ekonomik koşullar, turizm, politik tercihler gibi konu başlıkları hakkındaki analizleri içermekte ve uzun vadeli olarak kültürel mirasın korunması ve yönetimi anlamındaki bütünleşik uygulamaların detaylı planı yapılmaktadır. Böylelikle anlık fiziksel tedbirlerin yanı sıra oldukça değişken ve aktif bir kültürel miras yönetimi projesinin uygulanması mümkün olmakta değişen fiziksel ve sosyal koşullardan etkilenmeyecek esneklikte bir bütünsel kültürel miras yönetimi projesi uygulanabilmektedir.

Tanımlı yapılan kültürel miras uygulamalarına ilişkin olarak Süreç Sonrası Arkeolojik Yaklaşım kapsamındaki en önemli örneklerden biri Çatalhöyük'te gerçekleştirilen alan yönetimi örneğidir. Burada yapılan çalışmalar süreç sonrası arkeoloji ve kültürel miras kavramının önemini ortaya koymakla birlikte arkeolojik bilginin paylaşımı anlamında bilgiyi talep eden tüm kesimlerin bilgiye ulaşımını sağlamak ve bu katılımcı uygulama

dâhilinde kültürel miras kavramına gerçek anlamını kazandırmaktır. Söz konusu proje kapsamında temel hedef sadece kazılan alandan ele geçen taşınır ya da taşınmaz kültür varlıklarının tasnif edilmesi ya da kayıt altına alınması değildir. Asıl hedef çalışılan alanla ilgili olarak ele geçen her türlü arkeolojik verinin somut ve soyut anlamlarıyla birlikte değerlendirilmesi ve bu değerlendirme sürecine toplumun her kesiminde birey ve ya da sosyal grubun dâhil edilmesidir. Bu kapsamda yenilikçi ve bütünleyici bir yaklaşım ürünü olan Çatalhöyük projesi bize bu tür projelerin uygulanabilirliğini göstermesi açısından önem taşımaktadır.

Çatalhöyük örneği bazında düşünüldüğünde Süreç Sonrası Arkeolojik Yaklaşımın kültürel miras yönetimine kattığı en önemli özelliklerden biri çalışma yapılan alana ilişkin popüler ve anlaşılır bir sunum tekniği benimsemesidir. Alanın anlaşılır kılınması ya da alan hakkında bilgi sahibi olmak isteyen herkesin bilgiye kolaylıkla ulaşabilmesi Çatalhöyük'ün popüler konumunun temel gerekçelerinden biridir. Bu tür bir paylaşımın yarattığı en önemli sonuç ise kültürel mirasın anılandırılmasında ve korunmasında rol oynayacak kesimlerin kimler olduğu hakkında ciddi bir analiz imkânıdır. Böylelikle alana ilgi gösteren birey ve gruplar içerisinde kültürel miras bilincine varanlar ve koruma faaliyetini üstlenecek olanlar hakkında bir tespit yapmak kolaylaşmaktadır.

Özellikle çeşitli sivil toplum örgütlerinden Çatalhöyük araştırmalarına Yeni Çağ Feministleri gibi belli özgün nedenleri ve talepleri dolayısıyla ilgi gösterenlerin bilincine varılması ve bu grupların kültürel miras yönetimine ilişkin yorumlama süreçlerine direkt ya da dolaylı olarak dâhil edilmesi sosyal örgütlenmelerin güçlenmesine ve kurumsallaşmasına yol açmaktadır. Ayrıca süreklilik arz eden ilgi gruplarının varlığı kültürel miras alanındaki turizm faaliyetlerini olumlu biçimde etkilemekte ekonomik açıdan kendini süspanse eden bir maddi kaynağın bölgeye aktarımını sağlamaktadır.

Tüm bu bahsi geçen tespitler dâhilinde, Süreç Sonrası Arkeoloji arkeoloğun kültürel miras kavramını bir değişim süreci içerisinde ele almasını sağlamış bu kapsamda kültürel mirasın korunmasına ve yönetimine ilişkin tüm uygulamalar durağan bir sonuç vermekten daha ziyade yaşayan değişen ve gelişen bir döngünün içinde tanımlanmıştır. Dolayısıyla yaşanan bu metodik gelişim ve uygulamaları arkeolojik bilginin oluşumuna ilişkin olarak yaşanan bir farkındalığın sonucu gibi gözükmemektedir.

Bu noktada esas konu yöntemin oluşturulmasında bilgi edinmeye ya da bilginin çözümlenmesine dair kendilerince bir dinamik ya da hareket noktası bulduklarını düşünen arkeologların söz konusu kuramsal temelin her türlü arkeolojik analizi mükemmelleştireceği yönündeki iddiasıdır. Oysa söz konusu kuramsal çerçevenin bütünle olan ilişkisindeki kurgusal zayıflıklar ancak zamanla ve arkeoloji veri birikiminin çoğalmasıyla ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla kültürel miras yönetimine ilişkin Süreç Sonrası uygulamaların kusursuzluk içerdiği yönündeki iddiaların temellendirilişinde sorunlar bulunmaktadır.

Sonuç olarak bir şeye dair olabilecek insan bilgisinin sınırlı olabileceğini ve yeni bulunan her yöntemsel yaklaşımın en iyi ihtimalle "doğru-geçerli" bilgiye yakınsamayı sağlayabileceği unutulmamalıdır. Bilgi çok boyutlu ve sınırları çok net belirlenmemiş bir yaklaşımı gerektirir. Bu kapsamda kuramsal farklılaşmaların beraberinde ilerlemeyi sağlayacağı ve doğru ile yanlışın zaman süzgecinden geçerek sadece beraberinde bilimsel gelişimi getireceği açıktır. Çünkü ne yaparsak yapalım zamanın/tarihin belli bir anındaki bilgimiz geçicidir ve nihayetinde değişir.

KAYNAKÇA

- Adorno, T. ve Horkheimer, M. (1996). *Aydınlanmanın Diyalektiği*. (Çev. O.Özgül). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Ahunbay, Z. (1996). *Tarih, Çevre Koruma ve Restorasyon*. İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayınları.
- Alexiou, S. (1991). *Minos Uygarlığı*. (Çev. E. T. Tulunay). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Althusser, L. (1976). *Lenin ve Felsefe*. (Çev. B.Aksoy, M. Belge, E. Tulpar). İstanbul: Birikim Yayınları.
- Altuntek, S. (2009). *Etnografya: Kuram ve Yöntem*. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Akay, A. (1991). *Tekil Düşünce*. İstanbul: Afa Yayınları.
- Akurğal, E. (1993). *Anadolu Uygarlıkları*. İstanbul : Net Turistik Yayınları .
- Ammerman, A. J. ve Cavalli Sforza, L. L. (1973). A population model for the diffusion of early farming in Europe. C. Renfrew (Ed.), *The Explanation of Culture Change* (s.343-357). London: Duckworth.
- Anderson, B. (1995). *Hayali Cemaatler Milliyetçiliğin Kökeni ve Yayılımı*. (Çev. İ.Savaşır). İstanbul: Metis Yayınları.
- Anthony, D. W. (1990). Migration in Archaeology: The Baby and the Bathwater. *American Anthropologist*, 92, 4, s. 895-914.
- Arnason, J. P. (1994). Review of Zur Rekonstruktion des Historischen Materialismus . J. Bernstein (Ed), *The Frankfurt School Critical Assesments* (s.157-176). New York/London: Routledge.
- Arnold, B. (1990). The Past as Propaganda. *Antiquity*, 64 s. 464-478.

- Arnold, B. (1996). The Past as Propaganda: Totalitarian Archaeology in Nazi Germany. R. W. Preucel ve I. Hodder (Ed), *Contemporary Archaeology in Theory* (s.549-569). Oxford: Blackwell.
- Arsebük, G. (1983). Dünden Bugüne Arkeoloji Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, (s.72-78). İstanbul: Gelişim Yayınları.
- Aydoğan, M. (2006). *Türk Uygarlığı Antik Çağdan Küreselleşmeye Yönetim ve Gelenekleri Türkler*. İstanbul: Umay Yayınları.
- Avcıoğlu, D. (1978). *Türklerin Tarihi*. Birinci Cilt. Ankara: Tekin Yayınları .
- Bahn, P. (1999). *Arkeolojinin ABC'si*. (Çev. B. Örenk). İstanbul: Kabalcı Yayınevi .
- Bacon, F. (1999). *Tabiatın Yorumu ve İnsan Âlemi Hakkında Özlü Sözler*. (İlk Basım Tarihi 1620). (Çev. S. Ö. Akkaş). İstanbul: Doruk Yayınları.
- Baird, D. (2001). Early Holocene Settlement in Central Anatolia: Problems and Prospects as seen from the Konya Plain. Gerard and Thissen (Ed.), *Central Anatolian Neolithic e-Workshop. The Neolithic of Central Anatolia: Internal Developments and External Relations During the 9th – 6th Millennia Cal BC* (s.139-152). İstanbul: Ege Yayınları.
- Baird, D. (2007). Pınarbaşı: Orta Anadolu'da Epi-paleolitik Konak Yerinden Yerleşik Köy Yaşamına. Özdoğan, M. ve Başgelen, N. (Ed.), *Anadolu'da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa'ya Yayılımı, Türkiye'de Neolitik Dönem, Yeni Kazılar Yeni Bulgular* (s.285-311). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Balibar, E. ve Wallerstein, I. (1993). *İrk, Ulus, Sınıf Belirsiz Kimlikler*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Balter, M. (2008). *Tanrıça ve Boğa, Çatalhöyük Uygarlığın Doğuşuna Bir Yolculuk*. (Çev. S. H. Riegel). İstanbul: Homer Kitabevi Yayınları.

- Baykal, B. S. (1971). Atatürk ve Tarih. *Belleten* XXV/140, s.531-540.
- Bernbeck, R. (1997). *Theorien in der Archäologie*. Tübingen: Francke.
- Bernbeck, R. (2004). Vorderasiatische Altertumskunde im 21. Jahrhundert. *Die Praxis und Ihr Institutioneller Hintergrund, Das Altertum*, 49, 4, s.269-289. London: Routledge .
- Bernstein, J. (1985). *Beyond Objectivism and Relativism: Science, Hermeneutics and Praxis*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Bialor, P. (1962). The Chipped Stone Industry ofÇatal Hüyük. *Anatolian Studies*, 12, s. 67- 110.
- Binford, L. R. (1962). Archaeology as Anthropology. *American Antiquity*, 28 (2) s.217-225.
- Binford, L. R. (1964). A Consideration of Archaeological Research Design. *American Antiquity*, 29 (4), s.425-441.
- Binford, L. R. (1968). Archaeological Perspectives. S. R. Binford & L. R. Binford (Ed), *New Perspectives in Archaeology* (s.2-10). Chicago: Aldine Publishing Company.
- Binford, L. R. (1977). *For Theory Building in Archaeology: Essays on Faunal Remains, Aquatic Resources, Spatial Analysis and Systemic Modeling*, New York / London : Academic Press.
- Bittel, K. (1945). *Önasya Tarih Öncesi Çağları: Mısır, Filistin, Suriye*. (Çev: H. Çambel). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları .
- Boas, F. (1974). Anthropology. G. W. Stocking (Ed.), *A Franz Boas Reader The Shaping of American Anthropology* (s.267-268). Chicago: The University of Chicago Press.

- Bologna, F. (1990). The Rediscovery of Herculaneum and Pompeii in the Artistic Culture of Europe in the Eighteenth Century. L. F. Dell'Orto & A. Varone (Ed.), *Rediscovering Pompeii* (s, 80-91). Rome: Marchesi Grafiche Editoriali.
- Boratav, A. (2007). *Tarih ve Tarihçi:Annales Okulu İzinde*. İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Boorstin, D. J. (1983). *The Discoverers*. New York: Random House.
- Botta, P. E. ve Flandin, E. (1849). *Monuments de Niniveh*. 5 Volumes, Paris.
- Braidwood, R. J. (1958). Vere Gordon Childe, 1892-1957. *American Anthropologist*, 60, s.733-736. Arlington: American Anthropological Association .
- Braidwood, R. J. (1990). *Tarihöncesi İnsan*. (Çev: D. Günay). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları .
- Brion, M. (1960). *Pompeii and Herculaneum, The Glory and the Grief*. New York: Crown Publishers.
- Bruns, G. (2001). *Antik Hermeneutik*. (Çev. İ. Durdu). İstanbul: Yeni Zamanlar Yayıncılık.
- Burke, P. (2002). *Fransız Tarih Devrimi: Annales Okulu*. (Çev. M. Küçük). Ankara: Doğu-Batı Yayınları.
- Bühler, A. (2002). Hermeneutik. H. J. Sandkühler (Ed.), *Enzyklopädie Philosophie* (Cd- Rom).(s.547-551).Hamburg: Meiner.
- Carter, H. ve Mace, A. C. (1927). *The Tomb of Tutankhamen*, Vol.II, London: Cassell and Company Limited.
- Carrol, M. (1925). Les Eyzis Capital of the Prehistoric World. *Art and Archaeology*,19, s.115-120.
- Ceram, C. W. (1994). *Tanrıların Vatanı Anadolu*. (Çev. E. N. Erendor). İstanbul: Remzi Kitabevi.

- Champollion, J. F. (1847). *Captivité du roi François Ie*, Impr Royal: Paris.
- Childe, G. V. (1929). *The Danube in Prehistory*. Oxford: Clarendon.
- Childe, G. V. (1936). *Man Makes Himself* . London: Watts.
- Childe, G. V. (1946). *Doğunun Prehistoryası*. (Çev: Ş. A. Kansu). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Childe, G. V. (1971). *What Happened in History*. Penguin Books : Harmondsworth.
- Childe, G. V. (1987). *The Aryans : A Study of Indo-European Origin*. London: Dorset Press.
- Clarke, D. L. (1972). Models and Paradigma in Contemporary Archaeology. D. L. Clarke (Ed.), *Models in Archaeology* (s.1-60). London: Methuen and Co.Ltd.
- Clarke, D. L. (1973). Archaeology: The Loss of Innocence. *Antiquity*, 47, s. 6-18.
- Clark, G. (1976). Prehistory since Childe: The First Childe Memorial Lecture. *Bulletin of the Institute of Archaeology*, 13, s.1-21.
- Ciriaco, A. Bodnar, E. W. ve Mitchell, C. (1976). Cyriacus of Ancona's Journeys in the Propontis and the Northern Aegean 1444-1445, *American Philosophical Society*, 112, s.74.
- Connolly, J. (1996). The Knapped Stone. I. Hodder (Ed.), *On the Surface: Çatalhöyük 1993-1995* (s.173-198). Mc Donald Institute for Archaeological Research Monographs, British Institute of Archaeology at Ankara. Cambridge: University of Cambridge.
- Conze, A. (1875). *Archäologische Untersuchungen auf Samothrake*. Vienna: Gerold.
- Cookson, B. C.(2006). *Arkeolojik İllüstrasyon ve Fotoğrafçılık*.(Çev. C. Çokal). İstanbul: Aytaşı Yayınevi.
- Cuvier, G. (1813). *Theory of the Earth*. Edinburgh: Blackwood .

Daniel, G. E. (1962). *The Idea of Prehistory*. Harmondsworth: Penguin Books .

Daniel, G. E. (1981). *A Short History of Archaeology*. London: Thames and Hudson.

Daniel, G. E. ve Chippindale, C. (1989). *The Pastmasters: Eleven Modern Pioneers of Archaeology: V. Gordon Childe, Stuart Piggott, Charles Phillips, Christopher Hawkes, Seton Lloyd, Robert J. Braidwood, Gordon R. Willey, C.J. Becker, Sigfried J. De Laet, J. Desmond Clark, D.J. Mulvaney*. New York :Thames and Hudson.

Darga, A. M. (1992). *Hitit Sanatı*. İstanbul: Akbank Kültür ve Sanat Kitapları.

Darwin, C. (1859). *The Origin of Species*. London: John Murray.

Dellaloğlu, B. F. (1998). *Toplumsal'ın Yeniden Yapılanması: Habermas Üzerine Bir Çalışma*. İstanbul: Birikim Yayınları.

Demakopolou, K. (1990). *Troy, Mycenae, Tiryns, Orchomenos: Heinrich Schliemann: The 100 th Anniversary of his Death*. Athens: Ministry of Culture of Greece.

De Saussure, F. (1998). *Genel Dilbilim Dersleri*. (Çev. B. Vardar). İstanbul: Multilingual Yayınları .

Diderot, D. (2000). *L'Encyclopédie (Ansiklopedi)*. (Çev. S. Hilav). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Dikkaya, F. (2001). Türk Modernleşmesi ve Batılılaşmasında Arkeoloji Bilimi Osmanlı ve Türk Modernleşmesi. *1.Sosyal Bilimlerde Lisansüstü Öğrenci Konferansı*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi .

Dikkaya, F. (2002). Doğuda Kadimselliğin Varlığı ya da Yokluğu: Evliya Çelebi Örneği. N. Tezcan ve K.Atlansoy (Ed.), *Evliya Çelebi ve Seyahatname İçinde Gazimağusa* (s.119-124). Gazimağusa: Doğu Akdeniz Üniversitesi Yayınları.

- Dikkaya, F. (2003). Arkeoloji’de Ortam ve Kuram Epistemolojik Bir Sorun Olarak Kazı Bilim. O.Erdur ve G. Duru (Ed.), *Arkeoloji Niye? Nasıl? Ne için?* (s.183-193). İstanbul: Ege Yayınları.
- Dilthey, W. (1962). *Pattern and Meaning in History*. (Çev: H. P. Rickman). New York: Harper Torchbooks.
- Dilthey, W., Makreel, R. A. ve Rodi, F. (1996). *Hermeneutics and Study of History*. New Jersey: Princeton University Press.
- Dilthey, W. (1999). *Hermeneutiğin Doğuşu Hermeneutik ve Tin Bilimleri*. (Çev: D. Özlem). İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Dinçol, A. (1981). Atatürk’ün Himayesinde Fransa’da Yayınlanan Bir Dergi. *Doğumunun 100. Yılında Atatürk’e Armağan* (s.119-123). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Dinçol, A. ve Kantman, S. (1969). *Analitik Arkeoloji*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Dolukhanov, P. (1998). *Eski Ortadoğu’da Çevre ve Etnik Yapı*. (Çev. S.Aydın). Ankara :İmge Kitabevi Yayınları.
- Dunham, G. (2003). Collective Burial in Late Prehistoric Virginia: Excavation and Analysis of the Rapidan Mound = Sépulture Collective Préhistorique Récente de Virginie: Fouille et Analyse de Rapidan Mound. *American Antiquity*, 68, 1, s. 109- 128.
- Duru, G. (2003). Anadolu Arkeolojisinde Metrik ve Normatif Yaklaşımlar. O. Erdur ve G. Duru (Ed.), *Arkeoloji’de Ortam ve Kuram Arkeoloji Niye ? Nasıl? Ne için?* (s.193-198). İstanbul: Ege Yayınları.
- Eco, U. (1996). *Yorum ve Aşırı Yorum*. (Çev. K. Atakay). İstanbul: Can Yayınları .
- Erdoğan, B. (2007). *Arkeoloji, Teori, Politika*. İstanbul: Okyanus Yayınları.

- Erdur, O. (2003). Bilginin Değeri Sorunsalı ve Türkiye’de Arkeoloji’nin Koşul ve Olasılıkları Üzerine. O. Erdur ve G. Duru (Ed.), *Arkeoloji Niye ? Nasıl ? Ne için ?* (s.199-224). İstanbul: Ege Yayınları .
- Erdur, O. ve Duru, G. (2003). Yeni Arkeoloji’den Türkiye’de Eleştiri’ye Güven Arsebük ile Bir Söyleşi. O. Erdur – G. Duru (Ed.), *Arkeoloji Niye ? Nasıl ? Ne için ?* (s. 275-292). İstanbul: Ege Yayınları.
- Ertürk, R. (2004). *Sufi Tecrübenin Epistemolojisi*. İstanbul: Fecr Yayınevi.
- Esin, U. (1970). Tepecik Kazısı. *Keban Projesi 1968 Yılı Çalışması*. Seri: 1, No: 2: s.109-121. Ankara: Ortadoğu Teknik Üniversitesi Yayınları.
- Esin, U. (1971). Tepecik Kazısı. *Keban Projesi 1969 Yılı Çalışması*: Seri: 1, No: 4, s. 109- 135. Ankara: Ortadoğu Teknik Üniversitesi Keban Projesi Yayınları.
- Esin, U. (1981). İlk Üretimciliğe Geçiş Evresinde Anadolu ve Güneydoğu (G. Ö. 10500-7000 Yılları Arası). *Avrupa II. Kùltürler Sorunu*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakùltesi Basımevi.
- Esin, U. (1997). Arkeoloji. *Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Bilim: Sosyal Bilimler*. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA),II, s. 57-74.
- Esin, U. ve Harmankaya, S. (1999). Aşıklı. M. Özdoğan ve N. Başgelen (Ed.), *Neolithic in Turkey, The Cradle of Civilizations New Discoveries* (s. 115-132). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları .
- Esin, U. ve Harmankaya, S. (2000). Tülintepe Kurtarma Kazıları. U. Esin, M. T. Tarhan, M. Özdoğan, H. Abbasoğlu, E. Konyar, G. Yılmaz (Ed.), *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi* (s. 80-91). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları.
- Evans, A. (1906). *The Prehistoric Tombs of Knossos*. London: Quaritch.
- Evans, A. (1935). *The Palace of Minos at Knossos* (4 cilt). London: Macmillan.

- Eyice, S. (1990). Müzeciliğimizin Başlangıcı ve Türk-İslam Eserleri Müzeleri. *Müze*, Sayı 2-3 Temmuz 1989- Haziran 1990 (s.5-10). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Farid, S. (2005). The South Area Excavations. I. Hodder (Ed.), *Inhabiting Çatalhöyük: Reports from the 1995-99 seasons*. McDonald Institute for Archaeological Research/British Institute of Archaeology at Ankara Monograph .
- Finlayson, J. G. (2007). *Habermas*. (Çev: T. Kılıç). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları .
- Flannery, K. V. (1963). Archaeological Systems Theory and Early Mesoamerica. B. J. Meggers (Ed.), *Anthropological Archaeology in America* (s.67-88). Washington.
- Flannery, K. V. (1976). *The Early Mesoamerican Village*. New York: Academic Press.
- Frangipane, M. (2002). *Yakındoğu'da Devletin Doğuşu*. (Çev: Z. Z. İlkelen) İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- French, D. H. (1971). Aşvan Kazısı. *Keban Projesi 1969 Çalışmaları*, Seri: 1, No:2 s. 31-39. Ortadoğu Teknik Üniversitesi Keban Projesi Yayınları: Ankara.
- Foucault, P. M. (1972). *Archaeology of Knowledge "Bilginin Arkeolojisi"*. (Çev: V. Urhan). İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Foucault, P. M. (2000). Aydınlanma Nedir? *Toplumbilim*. 11 s.69-76.
- Gadamer, H. G. (1990). *Tarih Bilinci Sorunu, Toplum Bilimlerinde Yorumcu Yaklaşım İçinde*. (Çev: T. Parla). İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayını.
- Gadamer, H. G. (1995). Dilthey'in Tarihselciliğin Güçlüklerinde Dolanışı. (Çev: D. Özlem). *Hermeneutik (Yorumbilgisi) Üzerine Dersler*. Ankara: Ark Yayınları.
- Gandara, M. (1987). Observations about the theoretical term-Archaic State. L.Manzanilla (Ed.), *Studies in the Neolithic and Urban Revolutions The V. Gordon Childe Colloquium* (s.209-216). Oxford: British Archaeological Reports.

- Gamble, C. (2001). *Archaeology*. London: The Basic Routledge.
- Gardner Coates, V. C. ve Seydl, J. L. (2007). *Antiquity Recovered, The Legacy of Pompeii and Herculaneum*. Los Angeles: The J.Paul Getty Museum Press.
- Gellner, E. (1983). *Nations And Nationalism*. London: Blackwell.
- Giddens, A. (2002). Hermeneutik ve Sosyal Teori. H. Arslan (Ed.), *Retorik Hermeneutik ve Sosyal Bilimler İnsan Bilimlerinde Retoriğe Dönüşü*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Gimbutas, M. (1991). *The Civilization of the Goddess: The World of Old Europe*. San Francisco: Harper.
- Gourhan, A. L. (1967) *Treasures of Prehistoric Art*. (Çev. H. N. Abrams). New York.
- Gourney, O. R. (2001). *Hititler*. (Çev. P.Arpaçay). Ankara: Dost Kitabevi.
- Groeben, N. (1986). *Handeln, Tun, Verhalten als Einheiten verstehend-erklärenden Psychologie. Wissenschaftstheoretischer Überblick und Programmentwurf zur Integration von Hermeneutik und Empirismus*. Tübingen: Francke.
- Günaltay, Ş. (1987). *Yakın Şark II Anadolu*, Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Günay, V. D. (2007). *Sözcükbilime Giriş*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Hamilakis, Y. (1998). Le Traison Des Archeologues?. Archaeological Practice as Intellectuals activity in Postmodernity?. *Journal of Mediterrenean Archaeology*, 12, s.60-79.
- Hamilton, N. (1996). Figurines, Clay Balls, Small Finds and Burials. I.Hodder (Ed.), *On the Surface: Çatalhöyük 1993-1995* (22, s. 233-236). Mc Donald Institue for Archaeological Research Monographs/ British Institute for Archaeology at Ankara Monograph Cambridge: University of Cambridge.

- Haerlioğlu, O. (2003). Kavramlar ve Akımlar. *Felsefe Ansiklopedisi* (s. 227-250). İstanbul : Remzi Kitabevi.
- Härke, H. (2000). Introduction, The German Experince. H.Härke (Ed.), *Archaeology, Ideology and Society: The German Experience* (s.12-40). Frankfurt.
- Harsgor, M. (1978). Total History: The Annales School. *Journal of Contemporary History*, 13, 1, s.1-13.
- Hassmann, H. (2000). Archaeology in the Third Reich. H. Härke (Ed.) *Archaeology Ideology and Society: The German Experience* (s.64-140). Frankfurt .
- Hauptmann, H. (1971). 1969 Norşuntepe Kazısı. *Keban Projesi 1969 Çalışmaları* Seri:1, No:2, s.71-91. Ankara: Ortadoğu Teknik Üniversitesi Keban Projesi Yayınları.
- Hegel, G. W. F. (2008). *Mantık Bilimi*. (Çev: A. Yardımlı). İstanbul: İdea Yayınevi.
- Heidegger, M. (2002). Anlama ve Yorum. (Çev. H. Arslan). *İnsan Bilimlerine Prolegomena*. İstanbul: Paradigma Yayınları .
- Hekman, S. (1999). *Bilgi Sosyolojisi ve Hermeneutik*. (Çev. H. Arslan). İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Higgins, R. (1992). *Minoan and Mycenaean Art*. London: Thames and Hudson.
- Hirsch, E. (2000). *Anılarım Kayzer Dönemi Weimar Cumhuriyeti Atatürk Ülkesi*. (Çev. F.Suphi). Ankara: Tübitak Popüler Bilim Kitapları .
- Hobsbawn, E. J. (1993). *Milletler ve Milliyetçilik: Program, Mit, Gerçeklik*. (Çev: O. Akınbay). İstanbul : Ayrıntı Yayınları.
- Hobsbawn, E. J. ve Ranger, T. (1983). *The Invention of Tradition*. Cambridge University Pres: Cambridge.

- Hodder, I. (1978). Simple Correlations Between Material Culture and Society. A Review in I.Hodder (Ed.), *The Spatial Organisation of Culture* (s.3-24). London: Duckworth.
- Hodder, I. (1982). *Symbols in Action*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hodder, I. (1985). Post Processual Archaeology. M. B. Shiffer (Ed.), *Advances in Archaeological Method and Theory* (8, s.1-26). New York: Academic Press.
- Hodder, I. (1986). *Reading the Past: Current Approaches to Interpretation in Archaeology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hodder, I. (1987). Contextual Archaeology: An interpretation of Çatal Hüyük and a discussion of the Origins of Agriculture. *Bulletin of the Institute of Archaeology*, 24, s.43-56.London.
- Hodder, I. (1991). Postprocessual Archaeology and the Current Debate, R. Preucel (Ed.). *Processual and Post-Processual Archaeologies: Multiple Ways of Knowing the Past* (10, s. 30-41).Southern Illinois University at Carbondale: Center for Archaeological Investigations.
- Hodder, I. (1992). *Theory and Practice in Archaeology*. London: Routledge.
- Hodder, I. (1995). Çatalhöyük 1995. *Bilim ve Teknik*, 336, s.20. Ankara: Tübitak.
- Hodder, I. (1996 a). Çatalhöyük: 9000 Year Old Housing and Settlement in Central Anatolia. *Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme*. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları.
- Hodder, I. (1996 b). Re-Opening Çatalhöyük. I.Hodder (Ed.), *On The Surface: Çatalhöyük 1993-1995* (22, s.1-18). Mc Donald Institute for Archaeological Research Monographs, British Institute for Archaeology at Ankara Monograph Cambridge: University of Cambridge.

- Hodder, I. (1996 c). Conclusions. I.Hodder (Ed.), *On the Surface: Çatalhöyük 1993-1995* (22, s. 359-366). Mc Donald Institute for Archaeological Research Monographs, British Institute of Archaeology at Ankara Monograph, Cambridge: University of Cambridge.
- Hodder, I. (1997). Always Momentary, Fluid and Flexible: Towards a Reflexive Excavation Methodology. *Antiquity*, 71, s.691-700.
- Hodder, I. (1998 a). *Theory and Practice in Archaeology*, London: Routledge.
- Hodder, I. (1998 b). Whose Rationality ? A Response to Fekri Hassan. *Antiquity*, 72, s.213-217.
- Hodder, I. (1999 a). *Towards a reflexive method The Archaeological Process*. Massachussets: Blackwell Publishers.
- Hodder, I. (1999 b). A Response to Yannis Hamilakis . *Journal of Mediterrenean Archaeology*, 12.1, s.83-85.
- Hodder, I. (2000). Developing a Reflexive Method in Archaeology. I.Hodder (Ed.), *Towards a Reflexive Method in Archaeology: The Example at Çatalhöyük* (s.3-14). Mc Donald Institute for Archaeological Research/ British Institute of Archaeology at Ankara Monograph, Cambridge: University of Cambridge.
- Hodder, I. (2006). *Leoparın Öyküsü*. (Çev: D. Şendil). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Hodder, I. (2007). Anadolu'da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa'ya Yayılımı. *Türkiye'de Neolitik Dönem, Yeni Kazılar Yeni Bulgular* (s.313-329). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Holtorf, C. (2005). Archäologie in der Erlebnisgesellschaft. *Archäologia Nachr*,10, s.234- 243.
- Holtorf, C. (2006). Über Archäologisches Wissen. *Ethnographisch-Archaologische Zeitschrift* ,47, 3, s.349-359.

İbni Haldun (1977). *Mukaddime*. (Çev: T. Dursun). Ankara: Onur Yayınları.

İnan, A. (1939). Atatürk ve Tarih Tezi. *Belleten* III,10, s.243-246.

İnan, A. (1957). Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesinin Kuruluş Hazırlıkları Üzerine. *Tarih Araştırmaları*, I, 120, s.1-16. Ankara: Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları.

İnan, A. ve Karal, E. Z. (1946). *Atatürk Hakkında Konferanslar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Johnson, M. (1999). *Archaeological Theory An Introduction*. Oxford: Blackwell.

Karaduman, H. (1999). Eski Eser Kaçakçılığı. *1998 Yılı Anadolu Medeniyetleri Müzesi Konferansları*, s. 5-58. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Kellner, D. (1989). *Critical Theory Marxism and Modernity*, Cambridge and Baltimore: Polity Press and John Hopkins University Press.

Kojeve, A. (1998). *Introduction a la Lecture de Hegel "Hegel Felsefesine Giriş"* (Çev.: S.Hilav). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Kossina, G. (1896). Die Vorgeschichtliche Ausbreitung der Germanen in Deutschland, *Zeitschrift des Vereins für Volkskunde* (4, s.1-14). Wien: National Press Books.

Kossina, G.(1911). *Die Herkunft der Germanen Zur Methode der Siedlungsarchäologie*. Würzburg.

Koşay, H. Z. (1937) . The Results of the Excavations Made by On The Behalf of The Turkish Historica Society at Alacahöyük in The Summer of 1936. *Belleten* I, s.541-556.

Koşay, H. Z. (1973). *Alacahöyük Kazısı. 1963-1967 Çalışmaları ve Keşiflere Ait İlk Rapor*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

- Kökten, K. (1945). 1940 ve 1941 Yılında Türk Tarih Kurumu adına Yapılan Samsun Bölgesi Kazıları Hakkında İlk Kısa Rapor. *Belleten* IX, s.361-400.
- Kundakçı, G. E. (1999). 19. Yüzyılda Anadolu Arkeolojisine ve Eskiçağ Tarihine Genel Yaklaşım. *XIII. Türk Tarih Kongresi 4-8 Ekim Kongreye Sunulan Bildiriler*. III.Cilt, II.Kısım, s.1-11, Ankara.
- Kurtuluş, Ö. (1995). Çatal Höyük . *Bilim ve Teknik Dergisi*, 336, s.22. İstanbul: Tübitak Yayınları.
- Kushner, D. (1998). *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu* (Çev. Z. Doğan). İstanbul: Fener Yayınları.
- Küçük, A. (1982). Dünya Hakimiyet İdeali ve İsrail. *Yeni Düşünce Dergisi*, 53, s.16-17. İstanbul: Kaktüs Yayınları.
- Küçük, A. (1990). *Dönmeler Tarihi*. Ankara: Rehber Yayınları.
- Layard, A. H. (1853). *Discoveries in the Ruins of Nineveh & Babylon: with Travels in Armenia and The Desert*. London: John Murray.
- Lewin, R. (1998). *Modern İnsanın Kökeni* (Çev: N.Özaydın). Ankara: Tübitak Popüler Bilim Kitapları.
- Lloyd, S. (1956). *Early Anatolia : The Archaeology of Asia Minor before the Greeks*. Harmondsworth: Penguin.
- Lubbock, J. (1865). *Prehistoric Times, Ancient Remains & The Manners & Customs of Modern Savages* Williams & Norgate. London/Edinburgh.
- Lyotard, J. F. (1984). *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge*, Manchester University Press: Manchester.
- Lyotard, J. F. (1995). *Postmodern Durum*. (Çev: A. Çiğdem). İstanbul: Vadi Yayınları.

- Maisels, C. K. (1999). *The Emergence of Civilization, From Hunting and Gathering to Agriculture, Cities and The State in the Near East* *Uygarlığın Doğuşu Yakındoğuda Avcılık ve Toplayıcılıktan Tarıma Kentlere ve Devlete Geçiş*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Malina, J. ve Vasicek, Z. (1990). *Archaeology Yesterday & Today*. Jaroslav Malina & Zdenik Vasicek (Ed.). *The Development of Archaeology in the Sciences & Humanities* (s. 15-45). New York: Cambridge University Press.
- Mallory, J. P. (2002). *Hint Avrupalıların İzinde Dil, Arkeoloji ve Mit*. Ankara: Dost Kitabevi,
- Mansel, A. M. (1938). *Trakya'nın Kültür Tarihi*. İstanbul: Resimli Ay Matbaası.
- Martin, L. ve Russel, N. (1996). Surface Material: Animal Bone and Worked Bone. *On the surface: Çatalhöyük 1993-95* (22, s.199-214). Cambridge, McDonald Institute for Archaeological Research and British Institute of Archaeology at Ankara Monograph, Cambridge: University of Cambridge.
- Marks, K. (1979) . *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*. (Çev: S. Belli). İstanbul: Sol Yayınları.
- Marks, K. (1990). *Das Kapital*. (Çev: A. Bilgi). İstanbul: Sol Yayınları.
- Matthews, R. (1995). Yeniden Çatalhöyük. *Bilim ve Teknik*, 336, s.21. Ankara: Tübitak.
- Matthews, R. (1996 a). Systematic Surface Collection. *On the surface: Çatalhöyük 1993-95*. (22, s.73-78). Cambridge, McDonald Institute for Archaeological Research and British Institute of Archaeology at Ankara Cambridge: University of Cambridge.

- Matthews, R. (1996 b). Surface Scraping and Planning. *On the surface: Çatalhöyük 1993-95*, (22, s.79-100). Cambridge, McDonald Institute for Archaeological Research and British Institute of Archaeology at Ankara, Cambridge: University of Cambridge.
- Matthews, R.(2001). Homogeneity versus diversity: dynamics of the Central Anatolian Neolithic. F. Gerard & L. Thissen (Ed.). *Central Anatolian Neolithic e-Workshop. The Neolithic of Central Anatolia: Internal Developments and External Relations during the 9th – 6th Millennia Cal BC*(s. 91-103).Ankara: Ege Yayınları.
- Matthews ,W. ve Farid, S . (1996). Exploring the 1960's Surface: The Stratigraphy of Çatalhöyük.*On the surface: Çatalhöyük 1993-95* (22, s.271-300) McDonald Institute for Archaeological Research an British Institute of Archaeology at Ankara, Cambridge: University of Cambridge.
- Matthews, W. (1997). Microstratigraphic traces of site formation processes and human activities. *World Archaeology* ,29 ,2 , s.281-308.
- Mc.Nairn, B. (1980). *The Method and Theory of W. Gordon Childe*, Edinburgh : Edinburgh University Press.
- Mellaart, J. (1962). A 7th-6th Millennium Township of Southern Anatolia, Larger then Pre- Pottery Jericho: First Excavations at Çatalhöyük Part 1. *The Illustrated London News*, 9, s.934-936.
- Mellaart, J. (1964) Excavations at Çatal Hüyük, Third Preliminary Report 1963. *Anatolian Studies*, 14, s. 39-119.
- Mellaart, J. (1967) *Çatal Hüyük: A Neolithic Town in Anatolia*, London: Thames and Hudson.

- Mellaart, J. (1989). Neolithic Chronology at Çatal Hüyük .K.Emre, B.Hrouda ve N.Özgüç (Ed.) . *Anatolia and the Ancient Near East Studies in Honor of Tahsin Özgüç* (s.315-318). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Meriç, C. (1983). Batıda ve Bizde Aydınım Serüveni. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi* (I.Cilt: s.133). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mirandola, G. P. D. (1967). Oration of the Dignity of Man. A. B. Fallico&H. Shapiro (Ed.). *Renaissance Philosophy* (s.78-90). New York: The Modern Library.
- Molleson, T. ve Andrews, P. (1996). Trace Element Analyses of Bones, Teeth from Çatalhöyük. *On the surface: Çatalhöyük 1993-95* (s.265-270). Cambridge McDonald Institute for Archaeological Research and British Institute of Archaeology at Ankara. Cambridge: University of Cambridge.
- Montelius, O. (1903). *Die Älteren Kulturperioden im Orient und in Europa*. Stockholm: Selbstverlag.
- Murray, T. (2001). *Encyclopedia of Archaeology: Histories and Discoveries*, Berkeley: Abc-Clio Press.
- Nassauer, J . I. (1995). Culture and Changing Landscape Structure. *Landscape Ecology*, 10, 4, s. 229-237.
- Naumann, R. (1991). *Eski Anadolu Mimarlığı*. (Çev. B. Marda). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Nuzzo, A. (2001). Theorie. H. J. Sandkühler. (Ed.), *Enzyklopädie Philosophie* (Cd-Rom). (s.1620 b-1624 b). Hamburg: Meiner.
- Oppenheimer, F. (1997). *Devlet*. (Çev. A.Şenel ve Y. Sabuncu). İstanbul: Engin Yayıncılık .
- Ortadoğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ). (1970). *Keban Projesi: 1968 Yaz Çalışmaları* O.D.T.Ü.Ankara: Keban Projesi Yayınları.

- Önder, M. (1990). Atatürk ve Müzeler. *Müze*. (Sayı: 2-3, s.11-22). Temmuz 1989-Haziran 1990. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Özdemir, A. (2003). Milli Arkeoloji Türkiye Deneyimi. O. Erdur ve G. Duru (Ed.), *Arkeoloji Niye? Nasıl? Ne için ?* (s.7-27). İstanbul: Ege Yayınları.
- Özden, H. (2008). *Plotinos Enneadlar (Les Ennéades 1856)*. (Çev: H.Özden). İstanbul :Ruh ve Madde Yayınları.
- Özdoğan, M. (1995). Yakın Doğu Neolitiği ve Güneydoğu Anadolu Eleştirisel bir değerlendirme. A. Erkanal vd. (Ed.), *Eski Yakın Doğu Kültürleri Üzerine İncelemeler*. (s.267-280). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Özdoğan, M. (1998). Türk Arkeolojisinin Yakın Geçmişine Bir Bakış ve Alpaslan Koyunlu. *Arkeoloji ve Sanat*, 82, s.3-10.
- Özdoğan, M. (1999). Anadolu'dan Avrupa'ya Açılan Kapı Trakya. *Arkeoloji ve Sanat*, 90, s.2-29.
- Özdoğan, M. (2000). Güneydoğu Anadolu Karma Projesi ve Çayönü Kazıları. *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi* (s.14-20). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Özdoğan, M. (2001). *Türk Arkeolojisinin Sorunları ve Koruma Politikaları*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Özdoğan, M. (2004). Arkeoloji Politikaları Avrupa'nın Sınırları. *Atlas Dergisi*, 141 *Dergi İçi Eki*, s.1-11. İstanbul: Doğan Burda Dergi Yayıncılık.
- Özdoğan, M. (2006). Türk Arkeolojisine Tarihsel Süreç İçinde Bir Bakış. Ü. Yalçın, C. Pulak ve R. Slotta (Ed.), *Uluburun Gemisi 3000 Yıl Önce Dünya Ticareti*. (s.29-47). Bochum: Deutsches Bergbau Museum Bochum Yayınları.

- Özdoğan, M. (2007). Bazı Genellemeler-Öngörüler. Özdoğan, M. ve Başgelen, N. (Ed.), *Anadolu'da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa'ya Yayılımı Türkiye'de Neolitik Dönem, Yeni Kazılar Yeni Bulgular* (s.441-458).İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Özdoğan, M. ve Başgelen, N. (2007). Sunu: Türkiye'de Neolitik Dönem. Özdoğan, M. ve Başgelen, N. (Ed.), *Anadolu'da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa'ya Yayılımı. Türkiye'de Neolitik Dönem: Yeni Kazılar Yeni Bulgular* (s,VII-IX). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Özdöl, S. (1995). *Uluslararası Alanda Kültür Varlıklarının Korunması*. İstanbul: Alkım Yayınları.
- Özdöl, S. (2008). Anadolu Platosunda Çanak Çömlekli Neolitik Dönemin Gelişkin Evresi:Orta Gelenek Çatalhöyük ve Erbaba Kanıtları. The Developed Phase of the Pottery Neolithic in the Anatolian Plateau: Middle Tradition Evidence From Çatalhöyük and Erbaba. *İzmir Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Dergisi*, s.43-63.
- Özlem, D. (1998). *Bilim, Tarih, Yorum*. İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Özyar, A. (2006). Karatepe Tanrıları. *Atlas Dergisi*,155, s.86-108, *İstanbul: Doğan Burda Dergi Yayıncılık*.
- Palmer, R. E. (1968). *Hermeneutics Interpretation Theory in Schleiermacher, Dilthey, Heidegger and Gadamer*. New England: Norhtwestern University Press.
- Paul, L. (1912). Coluccio di Pierio di Salutati. *The Catholic Encyclopedia*. Vol:13. New York: Robert Appleton Company.
- Peebles, C. (1998). Annalistes, Hermeneutics and Positivists. Squaring Circles or Dissolving Problems. D. Whitley (Ed.) *Reader in Archaeological Theory. Post-Processual and Congnitive Approaches* (s.183-197). London/New York: Routledge .

- Petrarca, F. (2000). *Dîvan*. (Çev. N. Adabağ). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Petrie, W. M. F. (1972). *Methods and Aims in Archaeology*, Reprint of the 1904 Edition. New York: B. Blom.
- Pillet, M. (1918). *Khorsabad. Les découvertes des V. Place en Assyrie*, Paris.
- Prosper, L. (2007). Wherein Lies the Heritage Value? Rethinking the Heritage Value of Cultural Landscapes From an Aboriginal Perspective, *The George Wright Forum*, 24, 2, s. 117-124.
- Rawlinson, H. C. (1909). *A Selection from the Miscellaneous Inscriptions of Assyria & Babylonia*. London: Harrison.
- Renfrew, C. (1969). Trade and Culture Process in European History. *Current Anthropolgy* ,10, s. 131-169.
- Renfrew, C. (1973). *The Explanation of Culture Change: Models in Prehistory*, London: Duckworth.
- Renfrew, C. (1987). *Archaeology and Language The Puzzle of Indo European Origins*. London: J.Cape.
- Renfrew, C. (2000). At the Edge of Knowability Towards a Prehistory of Languages. *Cambridge Archaeological Journal*,10,1, s. 7-34.
- Renfrew, C. ve Bahn, P. (1996). *Archaeology: Theories, Methods and Practice*. London: Thames and Hudson.
- Renfrew, C. ve Shennan, E. (1982). *Ranking, Resource & Exchange: Aspects of the Archaeology of Early European Society*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Roaf, M. (1996). *Mezopotamya ve Eski Yakındoğu*. (Çev. Z.Kılıç). İletişim Yayıncılık: İstanbul.
- Rudwick, M. (1985). *The meaning of fossils*. Chicago: University of Chicago Press.

- Russel, N. ve Meece, S. (2006). Animal Representations and Animal Remains at Çatalhöyük I. Hodder (Ed.), *Çatalhöyük Perspectives: Themes from 1995-1999, Çatalhöyük Research Project 6* (209-230). McDonald Institute for Archaeological Research and British Institute of Archaeology at Ankara. Cambridge.
- Saltuk, S. (1997). *Arkeoloji Sözlüğü*. İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Schliemann, H. (1874). *Trojanische Alterthümer. Bericht über die Ausgrabungen in Troja*. Leipzig: Brockhaus.
- Schliemann, H. (1878). *Mycenae: A Narrative of Researches and Discoveries*, J. Murray, London.
- Schliemann, H. (1884). *Ilios the City and Country of the Trojans*. London.
- Scholz, O. R. (2001). *Verstehen und Rationalität. Untersuchungen zu Den Grundlagen von Hermeneutik und Sprachphilosophie*. Frankfurt.
- Scholz, O. R. (2002). Verstehen. H. J. Sandkühler (Ed.), *Enzyklopädie Philosophie* (Cd-Rom). (s.1698 – 1702). Hamburg: Meiner.
- Schurz, G. (1990). *Erklären und Verstehen in der Wissenschaft*. München: R. Oldenburg.
- Schurz, G. (2004). Erklären und Verstehen: Tradition, Transformation und Aktualität Einer Klassischen Kontroverse F. Jaeger & J. Staub (Ed.), *Handbuch der Kulturwissenschaften Paradigmen und Disziplinen*, 2, s.156-174. Stuttgart: Wiemer.
- Seeher, J. (2005). *Hattuşa Rehberi. Hitit Başkentinde Bir Gün*. İstanbul: Ege Yayınları.
- Shanks, M. ve Hodder I. (1998). Processual, Postprocessual, and Interpretive Archaeologies. D. S. Whitley (Ed.), *Reader in Archaeological Theory* (s. 69-98). London: Routledge Press.
- Shanks, M. ve Tilley, C. (1996). *Social Theory and Archaeology*. Oxford: Blackwell.

- Shankland, D. (2000). Villages and the Distant Past: Three seasons work at Küçükköy, Çatalhöyük. I. Hodder (Ed.), *Towards a Reflexive Method in Archaeology: The example at Çatalhöyük* (s.167 – 176). Çatalhöyük Research Project Volume 2: McDonald Institute Monographs/British Institute of Archaeology at Ankara. Cambridge: University of Cambridge.
- Shennan, S. (1982). Ideology, Change and the European Early Bronze Age, I. Hodder (Ed.), *Symbolic and Structural Archaeology* (s.155-161). Cambridge: Cambridge University Press.
- Shennan, S. (1994). Introduction: Archaeological Approaches to Culturel Identity. G. C. Bond & A. Gilliam (Ed.), *Social Construction of the Past Repesantation as Power* (s.120-143). London/New York: Routledge.
- Sklenar, K. (1983). *Archaeology in Central Europe : The first 500 years Description*, New York: Leicester University Press.
- Smith, A. D. (1996). *The Ethnic Origins of Nations* Oxford: Blackwell.
- Smith, L. S. (1994) Heritage Management as Postprocessual Archaeology ? *Antiquity*, 68, 6, s.300-309.
- Smith, W. (1816). *Strata Identified by Organized Fossils*, London.
- Smith, W. (1817). *Stratigraphical System of Orginised Fossils*, London.
- Şenel, A. (1996). *Siyasal Düşünceler Tarihi: Tarihöncesinde İlkçağda Ortaçağda ve Yeniçağda Toplum ve Siyasal Düşünüş* (5.Kısaltılmış Basım) Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Şerafettin, O. (1935). Trakya ve Bulgarlar. *Ayın Tarihi*, 14, s. 523-526, Ankara: Başvekalet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü.
- Tetens, H. (2002) Wissenschaft. H. J. Sandkühler (Ed.) *Enzyklopädie Philosophie* (Cd-Rom). (s.1763 b-1773). Hamburg: Meiner.

- Thiel, C. (2003). Funktion In: Krings, H. Baumgartner & H. M. Wild. *Handbuch Philosophischer Grundbegriffe*, Berlin: Xenomoi.
- Trigger, B. G. (1970). Aims in Prehistoric Archaeology. *Antiquity*, 44, s.26-37.
- Trigger, B. G. (1971). Archaeology and Ecology. *World Archaeology*, 2, 3, s.321-336. Taylor and Francis.
- Trigger, B. G. (1984). Alternative Archaeologies: Nationalist, Colonialist, Imperialist. *Man*, 19, s.335-370.
- Trigger, B. G. (1989). *A History of Archaeological Thought*, Cambridge: Cambridge University Press .
- Trigger, B. G. (2007). *Artifacts and Ideas Essays in Archaeology* London: Transaction Publishers.
- Tuna, N. (2002) Sunuş. *Ilisu –Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültürel Mirasın kurtarılması Projesi 2000 Yılı Çalışmaları* Ankara: ODTÜ-TAÇDAM .
- Tylor, E. B. (1994) *Primitive Culture*, Reprint of 1871 Edition, London: Routledge and Thomas Press.
- Uçankuş, H. S. (2000). *Bir İnsan ve Uygarlık Bilimi Arkeoloji. Tarihöncesinden Perslere Kadar Anadolu*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Umar, B. ve Çilingiroğlu, A. (1990). *Eski Eserler Hukuku*. Ankara: Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Uphill, E. P. (1972). A Bibliography of Sir William Matthew Flinders Petrie (1853–1942)" *Journal of Near Eastern Studies*, Vol. 31, s. 356–379.

- Veit, U. (1989) Ethnic Concepts in Prehistory: A case study on the relationship between cultural identity and archaeological objectivity. S.J. Shennan (Ed.), *Archaeological Approaches to Cultural Identity* (s.33-56). London: Unwin Hyman .
- Wheeler, M. (1956). *Still Digging Interleaves From An Antiquary's Notebook*. London :Readers Union and Michael Joseph.
- Wheeler, M. (1957). *A Book of Archaeology*. London: Cassell Publishing.
- Widmann, H. (1998). *Atatürk ve Üniversite Reformu*. (Çev. A. Kazancıgil ve S.Bozkurt). İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Wiley, G. ve Sabloff, J. (1974). *A History of American Archaeology*. San Francisco: W. H. Freeman.
- Woolley, C. L. (1923). The Excavations at Ur of the Chaldees 1922–23. *Journal of The Royal Central Asian Society*,10, 4, s.297-305.
- Woolley, C. L. (1934). *Ur Excavations 2: The Royal Cemetery*. BM: London.
- Woolley, C. L. ve Barnett, R. D.(1952). Carchemish 3: The Excavations in the Inner Town. The Hittite Inscriptions. London: BM.
- Yalman, N. (2003). Anadolu Arkeolojisi'nin Kuramsal Yapısının Zenginleştirilmesinde Etnoarkeolojik Modellerin Katkısı. *Arkeoloji'de Ortam ve Kuram Arkeoloji Niye? Nasıl? Ne için?* (s.177-182) O.Erdur – G. Duru (Ed.), İstanbul: Ege Yayınları.
- Yıldız, G. Y. (1995). Türk Aydını ve İktidar Sorunu. S. Şen (Ed.), *Türk Aydını ve Kimlik Sorunu*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Yıldıztüran, M. (2007). Atatürk ve Müze. *Anadolu Medeniyetleri Müzesi 2006 Yıllığı*. s. 309-324.
- Yücel, T. (1977) *Yapısalcılık*, İstanbul: Birikim Yayınları.

Zych, R. (2002) Foundationalism in archeology and the post modernist truth <http://www.jtb-forum.pl> adresinden indirilmiştir. Erişim tarihi 14.09.2009

-2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu. T.C. Resmi Gazete, Sayı: 18113, Tarih: 23.7.1983.

-5225 sayılı Kültür Yatırımları ve Girişimlerini Teşvik Kanunu. T.C. Resmi Gazete Sayı: 25529, Tarih : 21/7/2004.

-5448 sayılı Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun. Resmi Gazete Sayı: 26056, Tarih: 21.01.2006.

-5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu. Resmi Gazete Sayı: 25531 Tarih: 23.07.2004.

-3194 sayılı İmar Kanunu. Resmi Gazete Sayı: 3194, Tarih: 18.4.1987.

-Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıklarının Tespit ve Tescili Hakkında Yönetmelik. T.C. Resmi Gazete Sayı: 19660, Tarih: 10.12.1987.

-Kesin İnşaat Yasağı Getirilen Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıklarının Bulunduğu Sit Alanlarındaki Taşınmaz Malların Hazineye Ait Taşınmaz Mallar İle Değiştirilmesi Hakkında Yönetmelik. T.C. Resmi Gazete Sayı: 20427, Tarih: 08.02.1990 .

-Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıklarının Tespit ve Tescili Hakkında Yönetmelik. Resmi Gazete Sayı: 19660 Tarih: 10.12.1987.

-5226 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun. Resmi Gazete Sayı: 25535 Tarih: 27.07.2004.

-Çatalhöyük 2004 Yönetim Planı (Katalog) Çatalhöyük'ün resmi internet sitesi olan <http://www.catalhoyuk.com/smp/index.html> adresinden indirilmiştir. Erişim tarihi 14.09.2009.

-Çatalhöyük hakkındaki görsel doküman Çatalhöyük'ün resmi internet sitesi olan <http://www.catalhoyuk.com> adresinden indirilmiştir. Erişim tarihi 14.09.2009 (Levha 1 a, b; Levha 2 a, b; Levha 3 a, b; Levha 4 a, b; Levha 5 a, 5 b; Levha 6 a, b; Levha 7 a, 7 b; Levha 8 a, 8 b; Levha 12 a, b; Levha 13 a, b; levha 14 a, b; Levha 15 a, b; Levha 18 a, b; Levha 19 a, b; Levha 20 b; Levha 21 a, b; Levha 22 a, b; Levha 23 a, b; Levha 30 a, b) .

-Çatalhöyük mühür baskılarından esinlenerek imal edilen altın yüzük <http://www.chichiqueen.com> adresinden indirilmiştir. Erişim Tarihi 01.01.2010 (Levha 20 a).

-Çatalhöyük'ten ele geçen figürlere ilişkin çizimler Stanford Üniversitesi'nin Çatalhöyük arkeolojik araştırmaları hakkındaki çizim veri tabanı olan <http://figurinestest.stanford.edu/repository/displayimage.php?album=55&pos=14> adresinden indirilmiştir. Erişim Tarihi 05.01.2010 (Levha 27 a, b; Levha 28).

- Çatalhöyük'ten ele geçen mimari kalıntılara ilişkin fotoğraflar Çatalhöyük 2007 Archive Report, Çatalhöyük Research Project isimli Çatalhöyük Kazı Raporunun bulunduğu http://www.catalhoyuk.com/downloads/Archive_Report_2007.pdf adresinden indirilmiştir. Erişim Tarihi: 04.03.2010 (Levha 29 a, b).

-Venedik Tüzüğü Hakkındaki Bilgiler

<http://kumid.eu/euproject/admin/userfiles/dokumanlar/K-Venedik-Tuzu%C4%9Fu,-1964-CE.pdf> adresinden indirilmiştir. Erişim Tarihi 17.01.2010.

-Kültürel Miras ve Sivil Toplum Örgütlerine İlişkin Bilgiler, Kültür ve Turizm Bakanlığı Resmi Internet Adresi olan <http://www.kultur.gov.tr> adresinden indirilmiştir. Erişim Tarihi 11.02.2010.

- Üç Boyutlu (3d) Çatalhöyük Gezisine Ait Görsel Dökümanlar
<http://www.mactia.berkeley.edu> ve <http://slurl.com/secondlife/Okapi/128/128/0>
 adresinden indirilmiştir. Erişim Tarihi 11.01.2010 (Levha 26 a, b).
- Unesco hakkındaki bilgiler Unesco'nun Resmi İnternet adresi olan <http://www.unesco.org.tr> adresinden indirilmiştir. Erişim Tarihi 17.01.2010.
- Han Tümertekin tarafından yapılan Çatalhöyük Müzesi Projesi Taslak Mimari Çizimi
<http://www.mo.org.tr/ulusalsergi/VII/img/P-TUMERTEKIN/2.jpg> adresinden
 indirilmiştir. Erişim Tarihi 11.01.2010 (Levha 17 a, b).
- Yapı Kredi Vedat Nedim Tör Müzesi,Topraktan Sonsuzluğa Çatalhöyük
 Sergisinden Boğa Avı Sahnesi
http://www.yapikredi.com.tr/tr-TR/kss/kssp_catalhoyuk.aspx adresinden
 indirilmiştir. Erişim Tarihi 11.02.2010(Levha 16 a).
- Çatalhöyük kent planına ilişkin modeller içeren fotoğraflar
<http://www.minicity.antalyanet.de/tour2.php?t=31&s=1&L=2> adresinden
 indirilmiştir. Erişim Tarihi 11.02.2010 (Levha 11 a, b).
- Çatalhöyük Mimari (İllüstrasyonu) Canlandırması <http://www.edna.nl> adresinden
 indirilmiştir. Erişim Tarihi 11.02.2010 (Levha 10 a).

KATALOG

ÇATALHÖYÜK YÖNETİM PLANI

Nisan 2004

Bu proje Avrupa Birliğinin finansal desteği ile gerçekleştirilmiştir.

Bu Yönetim Planında belirtilen görüşler TEMPER projesi ve proje ortaklarına ait olup avrupa birliğinin herhangi bir resmi görüşünü teşkil etmemektedir.

İçindekiler

İçindekiler.....	1
Şekiller.....	6
Tablolar.....	6
Özet.....	7
Çatalhöyük	7
Önemi	7
Yönetim Planı	7
Yönetim Hedefleri.....	8
Yönetim Politikaları	8
Uygulama	8
Giriş.....	10
Giriş	10
Yönetim Planının Amaçları	10
Tanımlar	10
Ekip	11
Yönetim Planının Değerlendirilmesi ve İzlenmesi	11
Teşekkürler	11
BÖLÜM I: ORTAMIN OLUŞTURULMASI.....	12
Geçmiş	12
1 Alanın Tarihi ve Tanımı.....	13
1.1 Giriş	13
1.2 Coğrafi Konum ve Jeoloji	14
1.3 Tarih	15
1.3.1 Tarih Öncesi Yerleşimler.....	15
1.3.2 Klasik Dönem	15
1.3.3 Yakın Tarih	16
1.4 Arkeolojik Çerçeve: Konya Ovası'ndaki Tarih Öncesi Alanlar	16
1.5 Çatalhöyük Kazıları	17
1.6 Bilgi Kaynakları ve Arkeolojik Kayıtlar	19
1.6.1 Bulgular	19
1.6.2 Belge Arşivi.....	20
1.6.3 Yayınlar	20
1.6.4 Fotoğraf Arşivi	21

1.6.5	Elektronik Arşiv	21
1.6.6	Film Arşivi	22
2	Bugün Çatalhöyük	23
2.1	Mevcut Yönetim ve Organizasyon	23
2.1.1	Yasal Statü	23
2.1.2	Mülkiyet ve Sorumluluk	23
2.1.3	Çevre ve ortam	24
2.1.4	Mevcut politik, sosyal ve ekonomik çerçeve	25
2.2	Alanın Mevcut Durumu	26
2.2.1	Yer Üstü	26
2.2.2	Yeraltı	27
2.2.4	Koruma ve Muhafaza Etme	28
2.3	Alandaki Binalar Ziyaretçi Tesisleri	28
2.3.1	Faaliyet Binaları	28
2.3.2	Bilgilendirme ve Ziyaretçi Tesisleri	29
2.3.2	Höyük üzerindeki koruyucu çatılar	31
2.4	Turizm	32
2.4.1	Ziyaretçi sayıları ve profilleri	33
2.4.2	Konya'da Turizm	34
2.5	Bilgilendirme	34
2.5.1	Mevcut bilgilendirme	34
2.5.2	Alan içinde bilgilendirme	35
2.5.3	Alan dışında bilgilendirme	37
2.5.4	Diğer etkiler ve çokseslilik	37
3	İlgi Grupları	38
3.1	Yönetim planlaması sürecindeki ilgi grupları	38
3.1.1	Alanda çalışan kişiler:	38
3.1.2	Araştırma grupları, bilimsel ve arkeolojik menfaat grupları	38
3.1.3	(Yerel, Bölgesel, Ulusal seviyede) Karar Mercileri	39
3.1.4	Destek grupları	39
3.1.5	Sponsorlar	39
3.1.6	Akademik finans kaynakları	39
3.1.7	Yerel topluluklar	40
3.1.8	Ziyaretçiler	40
3.1.9	Uluslararası kurumlar	40
3.2	Danışmanlık süreci	41

BÖLÜM II: EKSPERTİZ.....	42
4 Önem.....	43
4.1 Önemin Belirlenmesi.....	43
4.2 Çatalhöyük'ün Değerleri.....	43
Değerler	43
Sebebi	43
Referans	43
5 Yönetim Değerlendirmesi.....	46
5.1 Alan için varolan tehditler	46
5.2 Kısıtlamalar	47
5.3 Fırsatlar	47
6 Yönetim Hedefleri.....	49
6.1 Amaç	49
6.2 Yönetim Hedefleri.....	49
6.3 Yönetim Ekibi	49
7 Yönetim Politikaları.....	51
7.1 Çevre ve ortam	51
7.1.1 Höyüğün ortamı	51
7.1.2 Kültürel bir arazi olarak Çatalhöyük.....	51
7.1.3 “Doğayı yapan insandır”	52
7.2 Arazi kullanımı ve planlaması	52
7.2.1 Bölgesel planlama ve altyapı planlaması	52
7.2.2 Arazi planlaması.....	52
7.2.3 Alan planlaması.....	52
7.3 Arkeoloji	53
7.3.1 Kazılar	53
7.3.2 Saklama	53
7.3.3 Bilgi aktarımı.....	53
7.3.4 Arkeoloji ve ziyaretçiler	54
7.4 Koruma	54
7.4.1 Koruma	54
7.5 Bilgilendirme	54
7.5.1 Saha içinde bilgilendirme	54
7.5.2 Alan dışında bilgilendirme.....	55
7.5.3 Çokseslilik.....	55

7.6 Ziyaretçi yönetimi	56
7.6.1 Varış ve park etme	56
7.6.2 Ziyaretçi tesisleri ve perakende satış	56
7.6.3 Ziyaretçi güzergahı	56
7.6.4 Alan içinde bilgilendirme	56
7.6.5 Patikalar	57
7.6.6 İşaretler	57
7.6.7 Atık ve alan bakımı	57
7.7 Yerel, Bölgesel ve Ulusal Çerçeve	57
7.7.1 Alanın yerel anlamının dahil edilmesi	57
7.7.2 Bölgesel ilişkiler:	57
7.7.3 Alana ilişkin ulusal menfaatler	57
7.8 Eğitim, Öğretim ve Araştırma	58
7.8.1 Alanda Araştırma ve Eğitim	58
7.8.2 Eğitim Projesi	58
7.9 Turizm	58
7.9.1 Çatalhöyük ve Çevresi	58
7.9.2 Konya ve bölge turizmi ile ilişkiler	58
7.9.3 Promosyon	59
7.9.4 Turizmde süreklilik	59
7.10 Değerlendirme ve gözden geçirme	59
7.10.1 Uygulamaya ilişkin kısıtlamalar	59
7.10.2 Planın revize edilmesi	59
BÖLÜM III: UYGULAMA	60
8 Eylem Planı & İleriye Bakış	61
8.1 Eylem Planı	61
8.1.1 Anahtar Oyuncular	61
8.1.2 Zaman çerçevesi	61
8.2 İleriye Bakış	69
8.2.1 Kısa Vade (5 yıl)	69
8.2.2 Orta Vade (10 yıl)	71
8.2.3 Uzun Vade (25 yıl)	72
Turizm ve yerellik	72

9	Proje Profilleri.....	73
9.1	Projeler	73
9.2	Diğer finansman şekilleri	73
9.3	Proje 1: Dünya Miras Alanı başvurusu	74
9.4	Proje 2: Bilgi Teknolojisi & Erişim	75
9.5	Proje 3: Ziyaretçi yönetim ve alanın sunumu.....	76
9.6	Proje 4: Alan hakkında bilgilendirme	77
9.7	Proje 5: Ziyaretçi merkezi	78
9.8	Proje 6: Eğitim Faaliyetleri	79
9.9	Proje 7: Turizm çalışması ve değerlendirmesi	80
9.10	Proje 8: Eko-turizm ve yerel toplum.....	81

Şekiller

	Sayfa
0.1: Arkeolojik alanların kapsamını belirleyen ve sınırlarını gösteren harita	10
1.1: Ön planda kazı evi ile Doğu Çatalhöyük	13
1.2: Çatalhöyük'ün Türkiye'deki konumu	14
1.3: Türkiye'deki seçme tarih öncesi alanların konumunu gösteren harita	17
1.4: Mellaart'ın kazıları esnasında Çatalhöyük'ün görüntüsü	17
1.5: 1999 yılında Güney kısım derin sondaj kazıları	18
2.1: Kazı evinin ve höyüğün planı	29
2.2: Ziyaretçi merkezinin 2003'teki iç görünümü	29
2.3: Geri planda ziyaretçi merkezinin görüldüğü deney evi	30
2.4: Bina 5'in içi: Ziyaretçiler hendeğin üzerindeki geçitin kenarında duruyorlar ve sol tarafta sergi bölmeleri görülüyor	31
2.5: "Güney" kısmında üstü kapalı kazı hendekleri	32
2.6: Atölye Mimarlık tarafından ziyaretçi merkezinin geliştirilmesi için verilen teklif, 2001	35

Tablolar

2.1: Son üç yıl içerisindeki (yüzde olarak) ziyaretçi dağılımı	32
2.2: Son üç yıl içerisindeki ziyaretçi sayısının mevsimlik dağılımı	33

Özet

Çatalhöyük

Çatalhöyük'ün neolitik devire ait alanı, Türkiye'nin ortasında Konya Ovası'nın merkezinde yer almaktadır. Buraya ilk çiftçiler yaklaşık 9000 yıl önce yerleşmişlerdir. Höyük yaklaşık 13.6 hektarlık bir alan kaplamakta olup 5,000 -10,000 kişiyi barındırdığı bilinen en eski şehirdir. Birbirine yakın ve sıkışık kerpiçten evler, çatıdaki açıklıktan içeriye girilebilecek şekilde yapılmıştır. Evlerin iç kısımları avlanma sahnelerini gösteren resimler ve geometrik dizaynlar ile dekore edilmiştir. Bulunanlar arasında çanak – çömlek, kumaş işlemesine dair kanıtlar, kilden heykelcikler ve ahşap el işleri yer almaktadır. Alan, ilk olarak 1950'lerde keşfedilmiş ve 1961 – 1965 yılları arasında James Mellaart tarafından alanda kazı çalışmaları yapılmıştır. 1993 yılından bu yana, Profesör Ian Hodder liderliğinde uluslararası bir arkeoloji ekibi ile yeni kazılar ve araştırmalar yapılmaktadır.

Önemi

Çatalhöyük:

- Yakın Doğu dışında gelişmiş olan ilk tarım alanlarından biridir.
- Aynı döneme ait Anadolu ve Yakın Doğu'da bulunan diğer alanlara göre oldukça geniş bir yerleşim alanıdır.
- Anadolu ve Yakın Doğu'da yer alan aynı döneme ait diğer alanlara göre sanatsal alanda (duvar resimleri ve heykelcilik) ve el sanatları alanında (sepet örme, çanak-çömlek, ahşap işleri ve taştan aletler) önemli ilerlemeler olduğuna dair kanıtlar içermektedir.

Yönetim Planı ayrıca, alanın arkeolojik ve tarihi açıdan nadir oluşu ile ilgili, doğal, bilimsel, kültürel, yerel/ toplumsal, ekonomik, turistik, politik, sembolik ve tinsel değerlerini ortaya koymaktadır.

Yönetim Planı

Bu yönetim planı, Temper projesi sürecinde hazırlanmıştır. Temper; (Training, Education, Management, Prehistory in the Mediterranean – Akdeniz Havzasında Prehistorya Eğitim ve Yönetim) bünyesinde İngiltere, Malta, Yunanistan, Türkiye ve İsrail'de bulunan altı ortak kuruluşu içermekte ve Euromed Heritage II Programı (Avrupa-Akdeniz Mirası Programı) kapsamında Avrupa Topluluğu tarafından finanse edilmektedir. Proje kapsamında Akdeniz bölgesinde pilot olarak seçilen beş tarih öncesi alan için dört yönetim planı geliştirilmiş ve arkeologlar ile insani miras konusundaki uzmanlar tarafından eğitim ve öğretim programları hazırlanmıştır.

Bu yönetim planının **amacı**, uluslararası kabul görmüş konvansiyonlar çerçevesinde kullanıcılar ve ziyaretçiler için unutulmaz ve eğitsel bir deneyim sunulabilmesi için alanın sürekli olarak gelişimini sağlayacak bir kılavuz oluşturmaktır.

Yönetim politikalarının başta gelen hedefleri şunlardır:

- Arkeolojinin doğal, sosyal ve oluşmuş çevre ile birleştirilmesi
- Saha ve çevresi için sürdürülebilir idari uygulamaların tanımlanması
- Bölge için uygun ve bölge ile ilgili uygulamaların teklif edilmesi ve diğer alanlar için bir örnek oluşturmaları.

Yönetim Hedefleri

Alan ile ilgili genel yönetim hedefleri aşağıdaki gibidir:

Hedef 1: Alan, içinde bulunduğu ortam ve çevresi ile değerlendirilmeli ve idare edilmelidir.

Hedef 2: Alan ile ilgili araştırma konusu; bilgi, eğitim ve alana daha rahat erişim sağlanmak suretiyle geliştirilmelidir.

Hedef 3: Mümkün olan her yerde toprak üstü ve altında bulunan arkeolojik malzeme üzerindeki etkiler en az seviyede tutulmalıdır.

Hedef 4: Kazılarda bulunan her türlü arkeolojik bulgu, korunması için uygun şartlar altında saklanmalı ve sergilenmelidir.

Hedef 5: Yerel toplumlar, alan ve çevresinin korunması ve açıklanmasına ortak olmaları için teşvik edilmelidir.

Hedef 6: Alana gelen ziyaretçilere, kaliteli bilgilendirme ve eğitim malzemelerine erişim de dahil olmak üzere, güvenli ve bilgilendirici bir ziyaret sunulabilmelidir.

Hedef 7: Yönetim planında ileri sürülen her bir politika sürdürülebilir olmalı ve hiçbir şekilde alanın arkeolojik, bilimsel ve doğal değerlerini tehlikeye sokmamalıdır.

Hedef 8: Yönetim Planı, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından resmi olarak benimsenmeli ve Çumra Belediyesi tarafından planlama rehberi olarak kabul edilmelidir.

Yönetim Politikaları

Alanın önemi ve değerlerine dayanarak ve alandaki tehditlerin, kısıtlamaların ve fırsatların yönetim değerlendirmesi ile ilgili olarak alan için yönetim politikaları belirlenmiştir. Bunlar aşağıdaki başlıklar altında gruplanmıştır:

- Çevre ve ortam
- Arazi kullanımı ve planlaması
- Arkeoloji
- Koruma ve muhafaza etme
- Bilgilendirme
- Ziyaretçi idaresi
- Yerel, bölgesel ve ulusal çerçeveye
- Eğitim, öğretim ve araştırma
- Turizm
- Uygulama ve gözden geçirme

Uygulama

Alanın genel kontrolü Kültür ve Turizm Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ndedir. Kısa ile orta vadede alanın günlük yönetimi Çatalhöyük Araştırma Projesi kapsamında yürütülecek ve Çumra Belediyesi, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü ve Konya Müzesi'ndeki temsilcileri tarafından desteklenecektir. Uzun vadede ise, alanın yönetiminin (henüz tanımlanmamış olan) Türk ortaklara bırakılması ön görülmektedir.

Eylem Planı, politikaların uygulanmasına ilişkin sorumluluklar ve zaman çerçevelerini belirlemektedir. Eylem Planını destekleyici olarak, ortaklıkların kurulabileceği ve dış kaynak araştırmasının yapılabilceği 8 proje önerilmektedir. Bu projeler aşğıdaki gibidir:

- Proje 1: Dünya Mirası Alan başvurusu
- Proje 2: Bilgi teknolojisi
- Proje 3: Ziyaretçi yönetimive alan sunumu
- Proje 4: Alan hakkında bilgilendirme
- Proje 5: Ziyaretçi merkezi
- Proje 6: Eğitim faaliyetleri
- Proje 7: Turizm çalışması ve değerlendirmesi
- Proje 8: Eko-turizm ve yerel toplum.

Giriş

Giriş

Bu yönetim planı, Temper projesinin bir parçası olarak hazırlanmıştır. Temper; Eğitim (Training), Öğretim (Education), Yönetim (Management) ve Akdeniz'de Tarih Öncesi (Prehistory in the Mediterranean), bünyesinde İngiltere, Malta, Yunanistan, Türkiye ve İsrail'de bulunan altı ortak kuruluş içermekte ve Euromed Heritage II Programı (Avrupa-Akdeniz Mirası Programı) kapsamında Avrupa Topluluğu tarafından finanse edilmektedir. Temper'in genel amacı, Akdeniz bölgesinin tarih öncesi kültürel mirasını – yerleşik halktan ve okul öğrencilerinden daha geniş uluslararası bir topluluğa kadar – her seviyede erişime daha açık hale getirmektir. Bu da bilginin teşvik edilmesi, insan kaynaklarının artırılması ve entegre miras yönetimi geliştirilmesi ile elde edilecektir. Proje bu amacı, bilgi yayılımını içeren entegre bir program ile ve Yunanistan, İsrail, Malta ve Türkiye'deki pilot alanlardaki alan yönetim planlarının, ilgili eğitim programları ve eğitim teşviklerinin uygulanması ile gerçekleştirmeyi hedeflemektedir. Türkiye'de tayin edilen pilot proje Çatalhöyük'tür.

Çatalhöyük'te yapılan çalışmalar, hem Türkiye'deki hem de yurtdışındaki diğer alanlar için bir örnek oluşturmaktadır. Bu yönetim planı, hayata geçirildiği zaman Türkiye'de arkeolojik bir alan için geliştirilen planlar açısından türünün ilk örneği olacaktır.

Yönetim Planının Amaçları

Bu yönetim planının amacı, Çatalhöyük'teki gelişmelere uzun vadeli gelecek göz önünde bulundurularak kısa ile orta vadede rehberlik edecek bir yönetim stratejisi ortaya koymaktır. Yönetim ilkelerinin belirlenmesindeki amaç ise, dünya bilgisine bir katkı ve duyulan saygının bir göstergesi olarak alan ve çevresinin, hem arkeolojik hem de çevresel açıdan korunmasını sağlamaktır.

Yönetim politikalarının başta gelen hedefleri şunlardır:

- Arkeolojinin doğal, sosyal ve oluşmuş çevre ile birleştirilmesi
- Saha ve çevresi için sürdürülebilir idari uygulamaların tanımlanması
- Bölge için uygun ve bölge ile ilgili uygulamaların teklif edilmesi ve diğer alanlar için bir örnek oluşturmaları.

Tanımlar

Çatalhöyük arkeoloji alanı, aşağıdaki haritada da gösterildiği üzere, hükümet koruması altındaki iki bölgeden (1. ve 3. derece arkeolojik sit alanları) meydana gelmektedir.

(Not: Bu bölüm Çatalhöyük resmi internet sitesinde de boş durumdadır)
Şekil 0.1: Arkeolojik alanın kapsamını belirleyen ve sınırlarını gösteren harita

Arkeolojik alan, geçmişteki insan faaliyetlerinin önemli ya da önemsiz izlerini barındıran yer olarak tanımlanmaktadır.

Bu yönetim planı, her ne kadar tanımlanan arkeolojik alanın yönetimi ile ilgili olsa da, alanın ilgili olduğu daha geniş bir ortam ve kapsama ilişkin tavsiyelerde de bulunmaktadır.

Ekip

Çatalhöyük Yönetim Planı'nın hazırlanması, Çatalhöyük Araştırma Projesi Başkanı Profesör Ian Hodder idaresinde gerçekleştirilmekte olup Kültür ve Turizm Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün¹ desteğine sahiptir. Oxford Brookes Üniversitesi'nden Dr. Aylin Orbaşlı liderliğinde, Cambridge Üniversitesi'nden Louise Doughty (aynı zamanda Temper proje koordinatörü) ve Shahina Farid ve diğer Cambridge Üniversitesi üyeleri ve içlerinde Dr. Ayfer Bartu Candan'ın da bulunduğu Türk ekibinin desteği ile hazırlanmıştır.

Yönetim Planının Değerlendirilmesi ve İzlenmesi

Yönetim planı,

- Paydaş danışmanlık süreci;
- Temper projesinin yönetim planlarını ele alan çalışma grubu;
- Temper projesi dahilindeki dahili değerlendirmeci, ve
- Bilimsel bir çalışma grubundaki uluslararası uzmanlar aracılığı ile tartışılacak, değerlendirilecek ve gözden geçirilecektir.

•

Teşekkürler

Herhangi bir yönetim planının hazırlanması birçok disiplini içeren ve katılım gerektiren bir süreçtir. Ekip; bilgi sağlayarak, tartışma gruplarına katılarak, önerilerde bulunup konsültasyon taslakları üzerinde öneri ve yorumda bulunan herkese teşekkürlerini sunmaktadır. Buradan özellikle, yönetim planının hazırlanmasına ciddi destek veren Türkiye Kültür ve Turizm Bakanlığı'na teşekkürlerimizi sunmak istiyoruz.

Bakanlığın Ankara ve Konya temsilcileri, yönetim planının geliştirilmesine rehberlik edilmesinde önemli rol oynamışlardır. Çalışma gruplarına katılan ya da görüşmeye istekli olan kişilerin tamamının bir listesini burada vermek mümkün değil; ancak, hükümet yetkililerinin, Çumra Kaymakamı'nın, turizm organizasyonlarının, tur operatörlerinin, Turkish Friends organizasyonunun, diğer profesyonellerin ve meslektaşların, ve Türkiye, İngiltere ve ABD'de çalışan kişilerin kazılarda harcadıkları zaman için müteşekkirimiz. Ekip olarak özellikle Türkiye Kültür ve Turizm Bakanlığı, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürü Nadir Avcı'ya teşekkürlerimizi iletiyoruz.

Son olarak, Temper projesinin tüm ortaklarına, görüşleri için arkadaşlarımıza ve süreç içerisinde ve çeşitli taslakların kritik değerlendirmeleri esnasında değerli bilgiler sağlayan konferans konuklarımıza teşekkür etmek istiyoruz.

Bu yönetim planı Euromed Heritage II Programı (Avrupa-Akdeniz Mirası Programı) kapsamında Avrupa Topluluğu tarafından sağlanan finansman ile gerçekleştirilebilmiştir.

¹ Kültür Bakanlığı, Nisan 2003'e kadar.

BÖLÜM I:

Geçmiş

- 1 Alanın Tarihi ve Tanımı
- 2 Bugün Çatalhöyük
- 3 Anahtar Oyuncular ve Menfaat Grupları

1 Alanın Tarihi ve Tanımı

1.1 Giriş

Çatalhöyük, Türkiye'nin merkezinde, Anadolu'da bulunan Neolitik döneme ait bir höyüktür (Bkz. Şekil 1.1). Alan, ilk olarak 1950'lerde keşfedilmiştir ve iki höyükten oluşmaktadır: Doğu Çatalhöyük ve çoğu kez "Batı Höyüğü" olarak da adlandırılan, Batı Çatalhöyük. Doğu Höyüğü yaklaşık 20m yüksekliğindedir ve uzaktan açıkça görülebilir (bkz. Şekil 1.1); Batı Höyüğü ise, hafifçe eğimli bir topografinin üzerinde çok daha alçakta bulunmaktadır. Doğu Çatalhöyük, çoğu Bizans mezarları ve atık çukurlarından oluşan ve buraya ait olmayan bir kısım kalıntılar ile birlikte M.Ö. 7200 – 6400'e ait 21m boyunca Neolitik kalıntılar içermektedir. M.Ö. 6000 - 5500'e³ uzanan Batı Çatalhöyük, 'neredeyse sadece Kalkolitik'² döneme ait olarak tanımlanmıştır. İki höyük, 20. yy'ın başlarında kanaliz edilinceye kadar iki höyüğün arasından akan Çarşamba Nehri'nin iki yakasına kurulmuştur.

Şekil 1.1: Ön planda kazı evi ile Doğu Çatalhöyük

Çatalhöyük'ün bulunmasına kadar, Konya Ovası'nın arkeolojik kayıtları hakkında çok az şey biliniyordu ve o zamanlar 'hala Anadolu Platosu'nda Neolitik yerleşim olmadığı inancı sürüyordu'.⁴ 1951 yılında Ankara'daki İngiliz Arkeoloji Enstitüsü'nden James Mellaart, Konya Ovası ile ilgili ilk sistematik araştırmayı başlattı. 1952 yılında, araştırmanın ikinci döneminde, Çatalhöyük uzaktan görüldü. Ancak, hastalık Mellaart'ı daha fazla inceleme yapmaktan alıkoymdu. 1958 yılında James Mellaart, David French ve Alan Hall höyüğü ziyaret ederek kerpiç binalar, kemikler, çanak-çömlek ve obsidyen (volkanik cam) bulunan alanları ortaya çıkartmışlardır. Yapılan ilk ölçümler, alanın 450 m uzunluğunda ve 275 m eninde olduğunu, 19 m derinliğe kadar Neolitik bulgular içerdiğini ve yaklaşık 32 dönüm kapladığını ortaya koymuştur; ve bu şekilde alan, 'Yakın Doğu'da bilinen en büyük Neolitik alan' haline gelmiştir.⁵

1958'de bulunmasını müteakip alan, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün koruması altında tarihi anıt kapsamına alınmıştır.

³ Göktürk, E.H., Hillegeonds, D.J., Lipschutz, M.E., & Hodder, I., 2002. Accelerator mass spectrometry dating at Çatalhöyük. *Radiochimica Acta* 90, 407-10

² Matthews, R, 1996. Surface Scraping and Planning, sf 79 - 99. In Hodder (ed) *On the Surface: Çatalhöyük 1993-95*. 1998, 2000 and 2001 yıllarında Batı höyüğünde yapılan kazılarda bazı Bizans mezarlarının bulunması bunu doğrulamıştır.

⁴ Mellaart, J, 1967, *Çatal Hüyük: a Neolithic town in Anatolia*, sf. 28

⁵ Mellaart, J, 1967, *Çatal Hüyük: a Neolithic town in Anatolia*, sf. 27

1.2 Coğrafi Konum ve Jeoloji

Çatalhöyük, Türkiye'nin merkezinde, Anadolu Platosu'nun güney ucunda Konya Ovası üzerinde yer almaktadır. Konya Ovası, Türkiye'nin başlıca tarım alanlarından biridir. Alan, buğday, kavun, domates ve şekerpancarı tarlaları ile çevrilidir. Bu tür ürünlerin yetiştirilmesi yoğun sulama gerektirmekte ve doğal su tablası üzerinde önemli bir drenaja yol açmaktadır. Çatalhöyük, alanın kuzeyine 1 kilometre mesafede bulunan 100 evden meydana gelen Küçükköy köyünün sınırları içerisinde yer almaktadır.⁶ Çumra'nın ilçe merkezi, alanın 12 km güney güneybatı istikametinde yer almaktadır. Çumra, bankalar ve bir otelin bulunduğu çeşitli merkezi tesisleri barındıran bir pazar kasabasıdır. Çatalhöyük'e hem Çumra'dan hem Konya'dan karayolu bağlantısı bulunmaktadır. Bu yollar, daha çok ağır tarım araçları tarafından kullanılmakta ve düzenli olarak üzerlerinden tarlaların arasına döşenen sulama boruları geçmektedir. Bu nedenle yollar sıklıkla onarılmakta olup yol şartları değişken olabilir.

Konya'nın şehir merkezi, kuzeybatı istikametinde alandan 60 km uzaklıktadır (Bkz. Şekil 1.2). Konya, 2 milyon üzerinde geniş bir nüfusa sahiptir. Ovanın tarımsal temeline ek olarak Konya çevresindeki alan aynı zamanda endüstriyel olarak da önemlidir. Konya, çeşitli otobüs güzergahlarının kesişim noktası olması durumuna uygun olarak geniş bir otobüs istasyonuna sahiptir. Bu istasyonu yoğun olarak kullanan otobüsler; İstanbul, Ankara, Akdeniz sahili ve Kapadokya istikametinde çalışan otobüslerdir. Konya ve Çumra arasında yerel otobüsler çalışmaktadır. Hem Konya hem Çumra'ya İstanbul'dan demiryolu hattı bulunmakta olup Konya'da, İstanbul'a günlük uçuşların yapıldığı bir havaalanı vardır.

(Not: Bu bölüm Çatalhöyük resmi internet sitesinde de boş durumdadır)

Şekil 1.2: Çatalhöyük'ün konumu

Konya, aynı zamanda, bir ibadet yeri olarak ta tarihi açıdan bir ziyaret merkezidir. Her yıl, çok sayıda ziyaretçi ve yabancı turist in sahil ile Kapadokya arasında uğradıkları ya da başta dini olmak üzere, özellikle tarihi alanlarını ziyaret etmek için geldikleri bir yerdir. Konya'daki Mevlana Müzesi, tek başına, yılda bir milyondan fazla ziyaretçiyi ağırlamaktadır.

Çatalhöyük etrafındaki Konya Ovası, jeolojik olarak Son Dördüncü Zaman tortularından oluşmaktadır. Çatalhöyük, Çumra ve Konya, Çatalhöyük'ün kuzeyine ve doğusuna uzanan gölün kireç tortusu ile alüvyal tortu üzerinde yer almaktadır.⁷ Konya ovası topografik olarak düz ve nehir yataklarının ya da eski nehir yataklarının

⁶ Shankland, D. 1996. Çatalhöyük: the Anthropology of an Archaeological Presence, sf 349 – 357. In Hodder (ed) *On the Surface: Çatalhöyük 1993-95*

⁷ Roberts et al, 1996 Preliminary Results of Geoarchaeological Investigations at Çatalhöyük, sf 19 – 40. In Hodder (ed) *On the Surface: Çatalhöyük 1993-95*

kenarlarındaki ağaç dizileri dışında, genelde ağaçsızdır. Karadağ volkanik dağı alanın güneydoğusunda yer almakta ve Doğu Çatalhöyük'ün tepesinden görülebilmektedir.

Konya Ovası, denizden 1000m yükseklikte Anadolu Platosu'nun güney ucunda yer almaktadır. İklim, ova üzerinde ortalama yıllık 300 mm altında yağış ile yarı çoraktır ve sıcaklık, donma noktasından yazın ortalama 20°C'nin üstüne çıkmaktadır.⁸

Konya Ovasının büyük bir kısmı yoğun tarım alanı olarak kullanılmaktadır. Konya Ovası, kara drenajı ile havzadır. Havzanın merkezine düşen yağış miktarı yıllık 200mm'nin altında olup havzanın tamamı için yıllık ortalama 300mm'ye çıkabilmektedir. Baird'e göre 'bu durum havzanın merkezini güvenilir kuru çiftçilik sınırlarının ötesine taşımakta ve havzanın kenarında yapılan kuru çiftçilik, önemli derecede ürün kaybı riski içermektedir'.⁹ Gerçekten de Çatalhöyük, Çumra ve Konya'yı çevreleyen tarım arazisinin çoğu tarlalara su taşıyan geniş, açık beton sulama boruları yardımıyla suni olarak sulanmaktadır. Bu da su tablasının düşmesine ve suni olarak ovanın 10 metre altında kontrol altında tutulmasına yol açmıştır.¹⁰

1.3 Tarih

1.3.1 Tarih Öncesi Yerleşimler

Doğu Çatalhöyük, M.Ö. 7200 – 6400 arasında sürekli bir yerleşim alanı olarak kullanılmıştır. Ancak, höyüğün en derindeki katlarının tamamen araştırılmamış olması ve höyüğün üzerinde daha sonra bulunan kanıtların erozyon ve aşınmaya maruz kalmış olabileceğinden ötürü, bu tarihlerin, yerleşimin ilk ve son tarihlerini temsil ettiği düşünülmemelidir. Sürekli yerleşim, Doğu Höyüğünü oluşturan 20 m derinliğindeki Neolitik kalıntılar ile sonuçlanmıştır. 1960'lı yıllarda yaptığı kazılarda James Mellaart en eski kalıntıların en aşağıda bulunduğu yerleşim katlarını, Seviye VI'nın, VIa ve VIb olarak ayrıldığı Seviye 0 – Seviye XIII arasında toplam 15 inşa katmanına ayırmıştır.

Genellikle pulluk ile ya da çevreleyen sulama hendeğinin kazılması ile ortaya çıkarılan bulgular, Çatalhöyük'ün güneyinde Klasik döneme ait bir alanın ve doğusunda bir Bizans alanının varlığına işaret etmektedir. Klasik ve Bizans faaliyetlerini işaret eden çukur ve mezarlar Doğu höyüğünde bulunmuştur. Ancak, Doğu Çatalhöyük, daha sonraki zamanlara ait karışmış kalıntılar içeren aslında tek bir döneme ait olan bir alan olarak tanımlanabilir.

M.Ö. 6000 – 5500'e tarihlenen Batı Çatalhöyük, Doğu Çatalhöyük yerleşiminin sona ermesi ile Batı Çatalhöyük yerleşiminin başlangıcı arasında bir zaman aralığı olduğunu göstermektedir. Burada da daha sonraki dönemlere ait karışmış çukur ve mezarlar bulunmaktadır.

1.3.2 Klasik Dönem

Bulgular, Doğu Çatalhöyük'ün güneyinde bir Klasik dönem alanının ve doğusunda bir Bizans alanının varlığına işaret etmektedir. Bu alanların her ikisi de tarım arazisinin altında kalmaktadır ve incelenmemiştir. Sonuç olarak, bu alanlar ile ilgili tam tarihler, kapsam ve içerik bilinmemektedir. Ancak, Neolitik ve Kalkolitik katmanlara ulaşmayı hedefleyen Doğu ve Batı höyüklerinde yapılan kazılar, Çatalhöyük'te Roma döneminin sonu ile Bizans dönemine ait çeşitli aktiviteler ortaya çıkarmıştır. Doğu höyüğünde bulunanlar şunları içermektedir:

⁸ Roberts et al, 1996 Preliminary Results of Geoarchaeological Investigations at Çatalhöyük, sf 19 – 40. In Hodder (ed) *On the Surface: Çatalhöyük 1993-95*

⁹ Baird, D, 1996. The Konya Plain Survey: Aims and Methods, pg 41-46. In Hodder (ed) *On the Surface: Çatalhöyük 1993-95*

¹⁰ Hodder, I, 1996. Re-opening Çatalhöyük, pg. 1-18. In Hodder (ed) *On the Surface: Çatalhöyük 1993 – 1995*.

- ilgili mezar eşyaları ile birlikte Bizans mezarları;
- çok sayıda çanak-çömlek içeren çukurlar;
- kilden nesnelerin yapımı ve saklanması için kullanıldığı tahmin edilen, Helenistik dönem sonu / Roma dönemi başlangıcına ait iki bina ve bir depo;
- bir dairesel ve dört dikdörtgen şeklinde ocaktan oluşan bir kompleks, ve
- 59 tam mezardan oluşan bir Bizans mezarlığı.

Batı höyüğünde yapılan kazılar Helenistik döneme ait çanak- çömlek, Klasik döneme ait mezarlar ve bozulmamış, özenli şekilde inşa edilmiş bir mezar ortaya çıkarmıştır. Batı ya da Doğu Çatalhöyük'ün Klasik ya da Bizans dönemlerinde yerleşim alanı olarak kullanıldığına dair herhangi bir kanıt bulunmamıştır.

1.3.3 Yakın Tarih

Batı höyüğünde bulunan harmanlama alanları ile muhtemel sırt ve oluklar son zamanlardaki tarım faaliyetlerine işarettir. Topografisi ve arkeolojik bir alan olarak belirlenmesi ile tarımdan korunan Doğu höyüğü, son döneme ait bir müdahale içermektedir: doğu tarafında bulunan 20. yüzyıla ait tek bir mezar.

Yerel yerleşim Küçükköy'ün tarihi ve kökeni bilinmemekle birlikte, Shankland'a göre köylüler, köyün Klasik dönemde 'Efeköy' olarak bilinen köyden geldiğine inanmaktadırlar.¹¹

1.4 Arkeolojik Çerçeve: Konya Ovası'ndaki Tarih Öncesi Alanlar

Çatalhöyük'ün keşfi, Anadolu'da Neolitik kalıntıların bulunduğu dair ilk işaretlerden biri olması sebebiyle önemlidir. Anadolu Neolitik dönemi ile ilgili çalışmalar hala çok yenidir: 1956 yılında, "modern Türkiye'nin büyük kısmı ve özellikle de Anadolu olarak tanımlanan bölümde, Neolitik döneme ait hiçbir yerleşim izi bulunmamaktadır" diye düşünülüyordu.¹²

Mehmet Özdoğan'ın araştırmaları, Anadolu ile ilgili Neolitik çalışmaların nispeten kısıtlı olduğunu göstermektedir: Balkanlar'da 300 ve Levant'da 400 kazıya (bkz. Şekil 1.3) karşılık Türkiye'de yapılan yaklaşık 30 neolitik yerleşim alanı kazısı yapılmıştır.¹³

Konya Ovası araştırmaları, ovada beş döneme ait tarih öncesi yerleşim ortaya koymuştur:

- Mikrolitik: M.Ö. 17,000 – 8,000
- Geç Aseramik Neolitik M.Ö. 7500 – 7000
- Seramik Neolitik M.Ö. 7000 – 6200
- Erken Kalkolitik M.Ö. 6200 – 5500

¹¹ Shankland, D, 2000. Villages and the Distant Past: three seasons work at Küçükköy, Çatalhöyük, sf 167 – 176. In Hodder (ed) *Towards a Reflexive Method in Archaeology: the example at Çatalhöyük*.

¹² Lloyd, 1956:53, quoted in Matthews, R, 2001, Homogeneity versus diversity: dynamics of the Central Anatolian Neolithic, sf 91-103 in Gerard and Thissen (ed) *Central Anatolian Neolithic e-Workshop. The Neolithic of Central Anatolia: Internal Developments and External Relations during the 9th – 6th millennia Cal BC*.

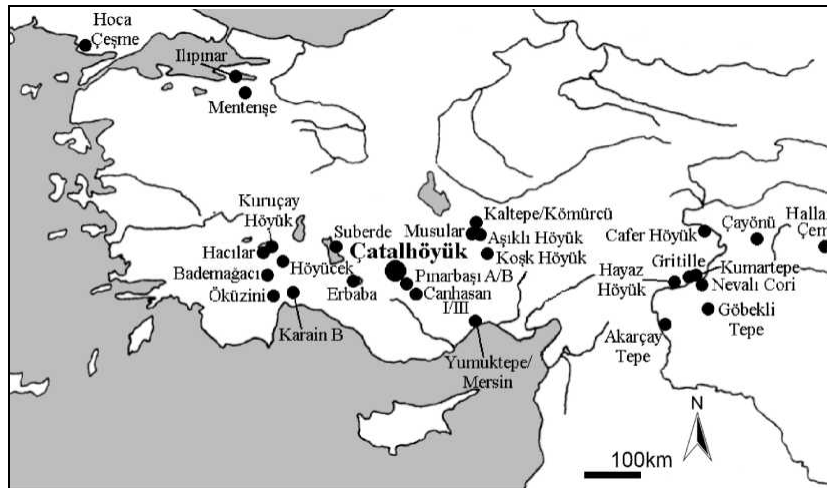
¹³ Quoted in Matthews, R, 2001, Homogeneity versus diversity: dynamics of the Central Anatolian Neolithic, sf 91-103 in Gerard and Thissen (ed) *Central Anatolian Neolithic e-Workshop. The Neolithic of Central Anatolia: Internal Developments and External Relations during the 9th – 6th millennia Cal BC*.

- Orta Kalkolitik M.Ö. 5500 – 4500

Doğu Çatalhöyük Geç Aseramik Neolitik ve Seramik Neolitik dönemler için bir örnek oluştururken Batı Çatalhöyük Erken Kalkolitik dönem için bir örnek teşkil etmektedir. Konya Ovası araştırmaları, Çatalhöyük'e ilaveten 29 arkeolojik alan tanımlamıştır. Bunlar:

- Seramik Neolitik döneminin öncesine ait 7 alan
- Büyük olasılıkla Seramik Neolitik döneme ait 2 alan (kanıtlar kesin bir belirleme yapmak için çok dağınıktır)
- Erken Kalkolitik Döneme ait 15 alan
- Orta Kalkolitik döneme ait 5 alan.

Toplam alan büyüklüğü ve her bir dönemin görülme sıklığının incelenmesi sonucunda, 'Seramik Neolitik döneme ait durum, erken ve geç dönemlerden ayrı olarak kendini geniş bir alanda aşırı yoğunluk ile göstermektedir' denilebilir¹⁴ (Doğu Çatalhöyük). Bu döneme ait olduğu düşünülen diğer alan, Pınarbaşı, geçici kaya korunaklı bir yerleşim alanına işaret etmekte olup Doğu Çatalhöyük gibi yerleşik bir topluma ait insanların sürü otlatma ya da balıkçılık için kullandıkları geçici kamp alanı olabilir.

Şekil 1.3: Türkiye'deki başlıca tarih öncesi alanların konumunu gösteren harita (Harita: Çatalhöyük Araştırma Projesi)

1.5 Çatalhöyük Kazıları

James Mellaart, Çatalhöyük'te 1961 ve 1965 yılları arasında iki sezon kazı yürütmüştür. Mellaart'ın kazı hendekleri, alanın güneybatı yamacında bulunmaktadır (bkz. Şekil 1.4) ve Mellaart, 1963 yılında, höyüğün en alttaki seviyelerine ulaşma çabası ile derin sondaj çalışması gerçekleştirmiştir. Dört sezon boyunca Mellaart, höyüğün %4'ünü kazmıştır. Bu kazıların yan ürünü olarak ortaya çıkan toprak yığını metrelerce yükseklikte olup Neolitik kalıntılar ile aynı kısıtlamalara tabi olarak alanın tarihi bir parçası haline gelmiştir. 1964 yılında kazılara verilen bir aradan sonra Mellaart, muhafaza ve yayıncılık işlerine el atmıştır. "Çatal Hüyük: Anadolu'da Neolitik bir kasaba" ('Çatal Hüyük: a Neolithic town in Anatolia') adlı kitabı, 1967 yılında yayınlanmıştır. (Çatalhöyük'ün yazımı değişmiştir: Mellaart Çatal Hüyük yazımını

¹⁴ Baird, D. (2001) Early Holocene settlement in Central Anatolia: problems and prospects as seen from the Konya Plain, pg 139 – 152 in Gerard and Thissen (ed) *Central Anatolian Neolithic e-Workshop. The Neolithic of Central Anatolia: Internal Developments and External Relations during the 9th – 6th millennia Cal BC.*

benimserken Çatalhöyük Araştırma Projesi, son zamanlarda daha yaygın hale geldiği için “Çatalhöyük”ü kullanmaktadır). Detaylı şekilde her bir kazı sezonu ile ilgili yıllık alan raporları, *Anatolian Studies* yayınlarında bulunabilir (Mellaart 1962, 1963, 1964, 1966).

Şekil 1.4: Mellaart kazıları esnasında Çatalhöyük’ün görüntüsü (Resim: Mellaart)

Kazıların ve ilgili araştırmaların yaklaşık yirmi beş yıl sürmesini bekleyen Ian Hodder, 1993 yılında Türk yetkililerden izin alarak Çatalhöyük’ü yeniden açmıştır. Çatalhöyük Araştırma Vakfı (daha sonra Çatalhöyük Araştırma Projesi olarak değiştirilmiştir) kurulmuştur. 1993 ve 1995 yılları arasında minimum seviyede kazı yapılmıştır: doğu ve batı höyüklerin ikisinde de alanın tamamında yüzey sıyırması uygulanmış; jeo- arkeolojik incelemeler ve manyetometrik araştırmalar yapılmış; ortaya çıkan Mellaart bölmeleri temizlenmiş, kayda geçirilmiş ve üzerinde çalışılmış, ve Konya Müzesi’nde bulunan el sanatları analiz edilmiştir. Liverpool Üniversitesi tarafından yürütülen Konya Ovası araştırması 1995 yılında başlamıştır. Bu çalışmanın sonuçları, Ian Hodder tarafından düzenlenen “Yüzeyde: Çatalhöyük 1993 – 95” te (‘On the Surface: Çatalhöyük 1993 – 95’) yer almaktadır.

1996 yılında Çatalhöyük Araştırma Projesi tarafından ‘Kuzey’ ve ‘Mellaart’ (daha sonra ‘Güney’ adını almıştır) alanlarında kazılara başlanmıştır. Kuzey alanında yapılan kazılar, 1998 sezonundan sonra, ortaya çıkarılan Neolitik bir bina olan Bina no. 5’in korunabilmesi ve muhafaza edilebilmesi için durdurulmuştur. 1999 yılında, James Mellaart’ın derin sondaj yaptığı alanların yeniden kazılması üzerinde yoğunlaşılacak altı aylık bir kazı sezonu gerçekleşmiştir (bkz. Şekil 1.5). İki çalışma sezonu ve daha sonra 2002’deki Güney hendeklerin üzerine koryucu çatı inşaatı nedeniyle, Güney alanındaki kazılar 2000 – 2002 yılları arasında minimum seviyede yürütülmüştür. 1997 yılında, Kaliforniya Üniversitesi, Berkeley’den gelen bir ekip ‘BACH’ alanı kazılarına başlamış ve 2002 yılına kadar buna devam etmiştir. 1996 ve 1997 yıllarında Zirve alanı, Selanik Aristo Üniversitesi’nden gelen bir ekip tarafından kazılmıştır. Batı höyüğünde 1998, 2000, 2001 ve 2003 yıllarında kazılar yapılmıştır. 2001 yılında, Poznan Polonya Bilim Akademisi, Arkeoloji ve Etnoloji Enstitüsü ve Poznan Üniversitesi, Prehistorya Enstitüsü’nden gelen bir ekip tarafından, ‘TP’ (Team Poznan – Poznan Ekibi) olarak bilinen yeni bir alan ortaya çıkarılmıştır. Bu alan, Mellaart kazı hendeklerinin doğusunda yer almaktadır ve buradaki amaç, Mellaart tarafından bırakılan geniş dikey bölmenin kazılmasıdır.

Şekil 1.5: 1999 yılında Güney kısmında yapılan kazılar (Resim: Çatalhöyük Araştırma Projesi)

KOPAL'ın (Konya Plain Paleoenvironmental Research – Konya Ovası Paleo-çevresel Araştırma) bir parçası olan araştırmalar, 1993 yılında, Konya Ovası'nın etrafında yürütülen merkez araştırmaları ile başlamıştır. KOPAL'ın bir parçası olarak, Doğu Çatalhöyük'ün yamaçlarında yapılan kazılar 1996, 1997 ve 1999 yıllarında gerçekleştirilmiştir. Konya Ovası araştırması 2002 yılında sona ermiştir.

Çatalhöyük'te yapılan son kazılara, her bir kazı sezonu için, 2 - 6 ay boyunca çeşitli uluslardan 20 ile 100'ün üstünde kişi katılmıştır. Sahada çalışma, yaz mevsimi boyunca genellikle üç ya da dört ay sürmektedir. Bu süre, kazı yapmak için ya da sahadaki depolarda korunan malzemeleri incelemek için arkeologların sahada kaldıkları çalışma dönemleri olarak değerlendirilebilir.

1.6 Bilgi Kaynakları ve Arkeolojik Kayıtlar

1.6.1 Bulgular

Kazı evi kompleksi 'bulgu odası' ve saklama odaları içermektedir. Her sezon, günlük olarak çıkarılan bulgular ile önceki sezonlardan sahada korunan bulguların idaresi ve bakımından sorumlu olacak bir 'bulgu memuru' istihdam edilmektedir.

Her kazı sezonunun sonunda üç prosedür takip edilir: İlk olarak Hükümet yetkilileri Konya Müzesine kaldırılacak kalıntıları seçer. Her bir objenin kısa tanımını ve dijital bir resmini içeren "Envanter" olarak bilinen bir liste oluşturulur. Bu listenin bir kopyası alanda tutulur, bir kopyası Konya Müzesi'ne giden parçalar ile gönderilir ve bir kopyası ise Çatalhöyük bilgi veritabanına kaydedilir. Envanter'de yer alan tüm parçalar detaylı şekilde kaydedilir, parçaların fotoğrafları konur ve resmi çizilir. İkinci olarak, Hükümet temsilcileri "Etütlük" listesini hazırlarlar. Bu liste, "inceleme koleksiyonu"dur ve müze tarafından her an istenebilecek olsa da, alanda saklanır. Son olarak, geriye kalan genellikle yığın halindeki objeler ise, faunal kemik, çanak-çömlek, kil topar, obsiden ve benzer şekilde türüne göre düzenlenip sandıklara konarak alanda saklanır. Sandık kayıtları her sezonun sonunda güncellenir ve bu bilgi Çatalhöyük veritabanında saklanır.

Her sezonun sonunda sahada bulunan bulgu saklama depoları, Konya Müzesi ile Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın temsilcileri tarafından mühürlenir ve sadece bu temsilciler tarafından tekrar açılabilir. Bu bulgulara sezon dışında erişmek isteyen herkesin izin için Bakanlığa başvurması gerekmektedir.

1960 yıllarında yapılan kazılardan elde edilen bulgular, önce Konya Müzesi'nde tutulmuşsa da, daha sonra Ankara'ya götürülmüştür. Daha sonra, birçoğu Konya'ya geri getirilmiş; ancak bu işlem esnasında çoğu parça kaybolmuştur. 1993 yılından bu yana, Konya'da bulunan 1960'ların kazılarına ait "Etütlük" koleksiyonlarından bazıları, alana geri getirilmiştir.

1.6.2 Belge Arşivi

Kazılar ile ilgili belge arşivi, kazıya ait (birime ait belgeler ve planlar vb.) dokümantasyon ile kazının idaresine ilişkin (analiz için ihraç edilecek örnekler için izin vb.) dokümantasyonları içermektedir. Fotokopiler, Türkiye'de alanda bulunmakta ve orijinaler her yıl Cambridge'de bulunan Çatalhöyük Araştırma Projesi'nin ofisine geri götürülmektedir. Buna ilaveten, BACH alanı gibi ayrı kazı alanlarına bakan ekip liderleri, birimlerine ait belgelerin bir kopyasını saklamaktadırlar.

Cambridge/Stanford ekibi tarafından kazılan alanların birimlere ait belgelerinin tamamı, internet üzerinden erişilebilen proje veritabanına yüklenmektedir. Planların dijital ortama aktarılması o kadar sistematik değildir ve çoğunlukla, yayın ya da sunum ihtiyaçları ortaya çıktıkça yapılmaktadır.

1.6.3 Yayınlar

1960 kazılarının sonuçları, 1962 – 1966 Anadolu Çalışmaları'nda bulunabilir. Mellaart Çatalhöyük hakkında başka kitap ve makaleler de yazmıştır.¹⁵

Sezon boyunca ister kazı ister çalışma yapılmış olsun, her sezonun kapanmasını müteakip yapılan işin detaylı bir şekilde anlatıldığı yıllık arşiv raporları hazırlanmaktadır. Bunlar, projenin internet sitesinde bulunabilir (www.catalhoyuk.com). Yapılan işin kısa bir özeti yıllık olarak Anadolu Çalışmaları'nda yer almaktadır. Her sezonun sonunda, belge arşiv raporları ve seçilen bir dizi resim, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nde kaydedilmektedir. Arşiv raporunun basılı kopyası MacDonald Arkeolojik Araştırma Enstitüsü Çatalhöyük Araştırma Projesi tarafından Cambridge'te saklanmaktadır.

Proje ayrıca, her sezonun sonunda yıllık bir dergi çıkartmaktadır. Bu, 'Friends of Çatalhöyük' için hazırlanmakta ve içerik olarak daha az detay içermektedir. Ancak, Çatalhöyük ile ilgili yapılan tüm işler hakkında faydalı bir genel özet sağlamakta olup resimler ile birlikte genellikle 10 sayfa kadardır.

Bugüne kadar Çatalhöyük Araştırma Projesi, alandaki çalışmaların ayrıntılı şekilde anlatıldığı iki cilt yayınlamıştır:

- 'Yüzeyde 1993 – 1995' ('On the Surface 1993-1995') (1996)

¹⁵ Mellaart, J. (1965) *Çatal Hüyük a Neolithic City in Anatolia. Proceedings of the British Academy* 51, 201-13.

Mellaart, J. (1975) *The Neolithic of the Near East*. Thames ve Hudson. Londra. Sf 98-111.

Mellaart, J. (1962) The beginnings of Mural Painting *Archaeology* 15(1), 2-12.

Mellaart, J. (1963) Deities and Shrines of Neolithic Anatolia. *Excavations at Çatal Hüyük 1962 Archaeology* 16(1), 29-38.

Mellaart, J. (1964) A Neolithic City in Turkey *Scientific American* April 1964, 94-104.

Mellaart, J. (1965) *Earliest Civilisations of The Near East*. Thames ve Hudson, Londra. sf.81-101.

- 'Dönüşlü Metodolojiye Doğru: Çatalhöyük örneği' ('Towards a Reflexive Methodology: the example at Çatalhöyük') (2000)

Şu anda ise dört cilt daha yayınlanmak üzere hazırlanmaktadır. Bazılarının şu anda başlığı yoktur; ancak şu işleri ve temaları kapsamaktadır:

- Cilt 3: Kazı raporları (Kuzey, Güney ve KOPAL alanı kazıları)
- Cilt 4: 'Çatalhöyük'te Yerleşim: 1995 – 1999 sezonlarının raporları' (uzmanların raporları: organik kalıntılar ve insan kalıntıları)
- Cilt 5: 'Çatalhöyük'te Değişen Bulgular: 1995 – 1999 sezonlarının raporları' (uzmanların raporları: eşya kültürü)
- Cilt 6: Konulara göre (sanat, mimari, mezarlar, politika gibi) başlıklar altında toplanan bölümler

Yukarıda sıralanan Cambridge'deki Çatalhöyük Araştırma Projesi'nin merkez ofisi tarafından basılan yayınlara ilaveten proje ekip üyeleri, kendi kazılarına ait ya da uzmanlık dallarında yayımlar çıkarmaktadırlar. İlk kazı yapıldığı günden bu yana ve Mellaart ile Hodder kazıları arasında Çatalhöyük konusu hakkında sayısız belge yazılmış ve yayınlanmıştır.

1.6.4 Fotoğraf Arşivi

Çatalhöyük Araştırma Projesi tarafından tutulan fotoğraf arşivi, (baskı, slayt, dijital formatlar gibi) çeşitli formatlarda bir dizi kaynak içermektedir. Proje aynı zamanda Mellaart zamanında çekilen fotoğrafları ve Ian Todd tarafından çekilen ve yayımlanmamış bir dizi slaydı da saklamaktadır. Bu resimlerin kullanılması Çatalhöyük Araştırma Projesi tarafından idare edilmekte olup ticari oranlar üzerinden ücretlendirme uygulanmaktadır. Bu gelir daha sonra James Mellaart'a aktarılmaktadır.

Çatalhöyük Araştırma Projesi tarafından oluşturulan fotoğraf koleksiyonu, arkeolojik kalıntıların ve kazı sürecinin renkli ve siyah-beyaz fotoğraflarını ve slaytlarını içermektedir. 1999 yılından itibaren, kazıların kaydedilmesinde ilave bir araç olarak dijital fotoğraflar çekilmiştir. Dijital fotoğraflar, kazı evi ve çevresinin, arkeologların ve projenin sosyal hayatının çeşitli 'gayriresmi' görüntülerini de içermektedir. Bu resimlerin yayınlarda, internet sitelerinde ve televizyon programlarında kullanımı için Çatalhöyük Araştırma Projesi'nden izin alınmalıdır.

Dijital fotoğraflar ve 1960'lı yıllara ait fotoğrafların dijital versiyonları CD'lerde ve Çatalhöyük Araştırma Projesi'nin bilgisayar ağında kayıtlıdır. Slaytlar, fotoğraflar ve negatifleri, Çatalhöyük Araştırma Projesi'nin Cambridge ofisinde bulunmaktadır. Slaytlar da zaman içerisinde dijital görüntü formatına dönüştürülmektedir.

1.6.5 Elektronik Arşiv

Çatalhöyük Araştırma Projesi'nin önemli bir yönü de internet sitesidir: www.catalhoyuk.com. İnternet sitesinin amacı, 'temel kazı ve proje verilerine doğrudan erişimin sağlanması, diyalogun teşvik edilmesi, bu şekilde geri dönüşümün desteklenmesi, ve çok seslilik sağlamak amacıyla daha önce sesi duyulmayan bireyler için bir forum oluşturulmasıdır'.¹⁶ İnternet sitesi daha çok ekip üyeleri için bir araç görevini görmekte ve henüz arkeoloji topluluğunun dışında daha geniş bir kitleye ulaşmamaktadır.

¹⁶ Wolle in Wolle, A ve Tringham, R (2001) Multiple Çatalhöyüks on the World Wide Web, sf 207 – 218. In Hodder (ed) *Towards a Reflexive Method in Archaeology: the example at Çatalhöyük*.

Sitede alan, alanın tarihi ve nasıl ulaşılabileceği ile ilgili verilen genel bilgilerin yanı sıra, Çatalhöyük hakkında aşağıda belirtilen temel veri kaynakları yer almaktadır:

- Yıllık arşiv raporları
- Bina Bir için mikrobulgu dağılım paftası
- Kazı günlükleri (arkeologlar tarafından yazılmıştır)
- Kazı veritabanı.

Kazı veritabanı her bir arkeolojik kapsam (Çatalhöyük Araştırma Projesi tarafından 'birim' terimi kullanılmaktadır) hakkında bilgi içermektedir. Veritabanında, birim numarası, yer numarası (bu numara bir binayı ya da binanın parçalarını temsil edebilir) ya da özellik numarası (ör. fırın) ile sorgulama yapılabilmektedir. Veritabanında saklanan bilgiler şunları içermektedir: Birimlere ait belgelerin açıklamaları, söz konusu birimin stratigrafik ilişkileri, alınan örneklerin listesi, ve hayvan kemiği 'yığın'larına ve obsidyenlere ilişkin detaylar. Alandaki kayıt prosedürlerinin açıklanması için proje arkeologlarına verilen talimatlar, prosedürlerin ve kullanılan terminolojinin anlaşılmasına yardımcı olması amacıyla internet sitesinde bulunmaktadır.

Kazı veritabanı ve dijital fotoğraf kayıtları ile uzmanlık veritabanları ile entegrasyonu şu anda gözden geçirilmekte ve ileride Londra Müzesi tarafından yeniden geliştirilmesi ön görülmektedir.

İnternet sitesi, Cambridge Üniversitesi'nde bulunan bir sunucudan işletilmekte ve Üniversitenin Bilgi İşlem personeli tarafından düzenli olarak yedeklenmektedir.

1.6.6 Film Arşivi

Çatalhöyük'teki kazıların film arşivinin oluşturulması çabası, alanda 1995 – 98 yılları arasında çalışan Almanya Karlsruhe Medya-Teknoloji Enstitüsü'nün katılımını müteakip devam etmektedir. Film arşivi; kazıcıların videoya çekilmiş güncelerini, uzmanlar ile yapılan görüşmeleri ve kazıcıların ve uzmanların en son verileri sunduğu ve yorumları ele aldığı haftada iki kez gerçekleşen 'öncelikli turlar'ın kayıtlarını içermektedir.

Film arşivi Cambridge Üniversitesi'nde bulunmaktadır; ve Karlsruhe ekibi tarafından toplanan çekimlerin bir kısmı CD'ye kaydedilmiş ve buna, 'Çatalhöyük...als die Menschen begannen in Städten zu leben' ('Çatalhöyük... insanların ilk defa şehirlerde yaşamaya başladığı zaman') adı verilmiştir.

Kullanılan teknolojinin değişken doğası nedeniyle bu arşivin saklanması ve güncellenmesi için kullanılacak format ile ilgili bazı sorunlar vardır. Karlsruhe ekibi tarafından oluşturulan kayıtlar, artık erişime açık değildir.

2 Bugün Çatalhöyük

2.1 Mevcut Yönetim ve Organizasyon

2.1.1 Yasal Statü

Doğu Çatalhöyük birinci dereceden arkeolojik alan olarak belirlenmiş ve alan sınırlarının, Doğu Çatalhöyük'ün güneyinde ve doğusunda bulunan Helenistik ve Bizans yerleşim alanlarını da içerecek şekilde genişletilmesi ile 1996 yılından bu yana Batı Çatalhöyük de aynı kategoriye dahil edilmiştir. Bu yerleşim alanı, üçüncü dereceden arkeolojik alan olarak sınıflandırılmıştır (Bkz. Şekil 0.1).

Birinci derece Arkeolojik Sit Alanları

Mevzuat¹⁸ uyarınca, bu tür alanlarda hiçbir şekilde inşaat ya da müdahaleye izin verilmemekte olup koruma altındaki alanın sınırlarının şehir ya da kasaba planında gösterilme zorunluluğu vardır. Zaman içerisinde, bu tür alanlarda bulunan binaların Devlet tarafından temin edilecek yeni lokasyonlara taşınması gerekmektedir. Hiçbir şekilde ağaç ekimine ya da, tarım dahil olmak üzere, müdahaleye izin verilmemektedir. Bu tür alanların etrafına uygun şekilde tel çekmek ve bir güvenlik görevlisi atamak Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın görevidir. Aynı zamanda Bakanlık, bu tür alanlara bilgilendirme panelleri koymakla yükümlüdür.

Üçüncü derece Arkeolojik Sit Alanları

Üçüncü derece alanlarda, sadece Koruma Kurulu'nun izni ile ve (arkeolojik bir kanıt bulunması halinde Koruma Kurulu'nun bilgilendirilmesi amacıyla) kazma işleminin müze yetkilileri tarafından kontrol edilmesi şartıyla inşaatla izin vardır. Koruma Kurulu'nun onayı ile, araba park alanı, bilet kulüpleri, lavabolar ve yürüyüş patikaları gibi turizm faaliyetlerini destekleyici müdahalelere izin verilebilir. Kültür ve Turizm Bakanlığı'ndan izin alınması ve planın Koruma Kurulu tarafından onaylanması halinde cafe ya da restoran inşa edilebilmektedir.

Bölgesel Planlama

Bölgesel planlama açısından Çatalhöyük, Çumra bölgesine girmektedir. Çumra'daki gelişmeler, İmar Müdürlüğü aracılığı ile belirlenmektedir.

2.1.2 Mülkiyet ve Sorumluluk

Mevzuatta da belirtildiği üzere, birinci derece alanlardan Kültür ve Turizm Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü sorumludur.

Üçüncü derece alanın bir kısmının mülkiyeti yerel köylülere, bir kısmı köylülerin arsa kiraladıkları Hazine'ye aittir.

Çumra Belediyesi, alan ile ilgili planlama, erişim ve hizmet götürülmesinden sorumludur.

Çatalhöyük Araştırma Projesi

(Öncesinde Çatalhöyük Araştırma Vakfı olarak bilinen) Çatalhöyük Araştırma Projesi (ÇAP) (Çatalhöyük Research Project – ÇRP), 1993 yılında, Türkiye Kültür Bakanlığı'ndan alınan izin ile Ankara'da bulunan İngiliz Arkeoloji Enstitüsü'nün himayesi altında kurulmuştur.

Proje'nin, 1996'da belirtildiği üzere, üç amacı:

¹⁸ Anıtlar Yüksek Kurulu İlke Kararları

- 'Kazı, çevresel rekonstrüksiyon ve bölgesel araştırma içeren Saha Araştırması'nın yapılması... Genel amaç, arkeolojik bulgulara, sahada ve laboratuvarında en yeni bilimsel analiz tekniklerinin uygulanmasıdır.
- Koruma ve restorasyon... Genel amaç; duvar resimlerinin, heykellerin ve diğer parçaların en yeni bilimsel teknikler ve bilgi kullanılarak koruma, sergileme ve saklama metodlarının araştırılması ve resimlere uygulama yapıp saklanarak zaman içerisinde durumlarının izlenmesidir.
- Kültürel mirasın yönetimi... alanın bazı kısımlarına çatı yapılması, bir ziyaretçi merkezinin ve müzenin inşa edilmesi, patikaların, park alanlarının, mağazaların, vs. yapılması dahil olmak üzere alanın turizm için geliştirilmesi. Genel amaç, alanın ziyaret edilmek için çekici ve bilgilendirici bir yer olduğu potansiyelinin ortaya çıkarılmasıdır.²⁰

Çatalhöyük Araştırma Projesi, Standford Üniversitesi'nden Profesör Ian Hodder'ın yönetimi altında yürütülmektedir. Merkezi Cambridge Üniversitesi'nde bulunmakta ve müteveli heyeti tarafından denetlenmektedir. Proje için gereken yıllık faaliyet bütçesi, çeşitli kaynaklardan elde edilmektedir: kurumsal sponsorlar (% 29), bağışlar (% 13) ve akademik kuruluşlar (% 58).

Çember bölgeler

Birinci ve üçüncü derecedeki arkeolojik sit alanlarının korunmasının dışında, Çatalhöyük için bir nevi çember bölge olarak görülmesi gereken alan için herhangi bir koruma söz konusu değildir. Bu arazinin çoğu özel mülkiyet altındadır ve mevcut olarak alan, zirai amaçlı kullanılmaktadır. Ancak, farklı mülkiyet seviyeleri bir çember bölgenin ve höyüğün çevresinin korunmasında etkili olabilir. Hükümetin (bu bağlamda, Genel Müdürlüğün) arazi ve mülkiyeti istimlak etme hakkı olmasına rağmen, bunun doğuracağı bazı sosyal sonuçlar mevcuttur. Küçükköy sakinleri bu tür hareketleri, kazıya bağlı olumsuz etkiler olarak gördüklerini belirtmişlerdir. Bu bölgedeki araziler, yüksek zirai getirileri nedeniyle oldukça değerlidir ve çok nadiren bulunmaktadır; dolayısıyla, arazi için yapılacak bir defalık toplu ödemenin pek bir çekiciliği yoktur.

Pamukkale Dünya Miras Alannında, Çevre Bakanlığı, yeni çevre mevzuatı (Özel Çevre Koruma Kanunu) ile desteklenen Özel Çevre Koruma Alanı statüsü oluşturmuştur.

2.1.3 Çevre ve ortam

Çatalhöyük höyüğü temel olarak, uzaktan da anlaşılabilirliği gibi, tarımsal bir bölgede yer almaktadır. Höyüğün tepesinden, Karadağ ve Neolitik duvar resimlerin birinde resmedildiği düşünülen volkanik dağ, Hasandağ görülebilmektedir. Bu görüntülerin korunması, alan ile ilgili bilgilendirme esnasında göz önünde bulundurulması gereken önemli bir unsurdur.

Çevredeki değişikliklerin idaresi güç olmuştur ve bugün çoğu ticari tarım ürünü içeren bölge tarımı için yeni sulama sistemi önemli bir gelişme olarak görülmektedir. İmar izni ya da köklü değişiklikler, merkezi ya da bölgesel planlama müdürlükleri tarafından ya da daha da belirgin olmak gerekirse, altyapı sağlayan kurumlar tarafından üstlenilecektir. Çevredeki değişiklikler ortamı etkileyecek, alandan görülen manzara ve çevreden höyüğün görülmesi engellenecektir.

²⁰ Hodder, I, 1996. Re-opening Çatalhöyük, sf 1-2. In Hodder (ed) *On the Surface: Çatalhöyük 1993 – 1995*.

2.1.4 Mevcut politik, sosyal ve ekonomik çerçeve

Geçmiş yıllarda, alanın artan ünü Kültür ve Turizm Bakanlarını alana çekmiştir. Alana duyulan ilgi ve alanın 'görünümü', alanı; sadece gelecekteki turizm potansiyelini değil Çatalhöyük'ün sunduğu bir 'marka' kimliğini de fark eden yerel politikacıların gözünde de popüler hale getirmiştir. Çatalhöyük adını açıklayarak ya da onunla bir bağ kurarak Çumra politikacıları, kendi yerel bölgelerinin tanınmasını arttırmışlardır. Çatalhöyük adının festivallere ve yerel radyo istasyonlarına verilmeleri buna örnektir. Çumra ilçesi Çatalhöyük ile beraber anılmayı arzu etmeye devam edecektir ve bu bağın kazandırabilecekleri fark edilmelidir.

Ayrıca alan, zaman zaman, Anadolu ile ilgili bazı milliyetçi değerlerin sergilenmesi ya da sembolize edilmesi için politik amaçlar için de kullanılmaktadır.

Arkeolojik bir alan olarak belirlenmesi ve koruma altına alınması ile birlikte Çatalhöyük yerel güvenlik görevlileri için de bir istihdam kaynağı olmuştur. Alanı korumak için daimi olarak tam zamanlı dört güvenlik görevlisi bulunmaktadır. Şu anda bu güvenlik görevlileri, Küçükköy'den istihdam edilmektedir. Yaz aylarında alan 'açık' olduğunda, çeşitli görevleri yerine getirmek için işçiler Küçükköy ve Çumra'dan alınmaktadır. Bu görevler, sahada arkeologlara yardımcı olmak, flotasyon (yüzdürme) ve flotasyon çöküntülerinin analiz edilmesi gibi belirli arkeolojik tekniklerde yardımcı olmak ve yiyecek – içecek sağlama ve kazı evindeki diğer işleri üstlenmek gibi çeşitli işleri içermektedir. Yakın geçmişte, bölge sakinlerinden bir grup, özellikle Neolitik bir binanın kopyasının yapılması çalışmasında olmak üzere, deneysel arkeolojik çalışmalarda yer almıştır.

Antropolog Ayfer Bartu Candan'a göre, çalışanlar daha çok Küçükköy'ün daha az refaha sahip ve sosyal olarak güçsüz kesimlerinden istihdam edilmektedir.²¹ Antropolog David Shankland ise Küçükköy sakinlerinin büyük çoğunluğunun yoğun şekilde tarımla uğraştığını ve 'alandan köye ödenen paranın genel ekonomisinin sadece küçük bir yüzdesini ifade ettiğini'²² belirtmiştir. Dolayısıyla, alandaki geçici istihdam, Küçükköy sakinlerinin sadece küçük bir kısmını etkilemekte, ancak ekonomik açıdan güçsüz üyeler üzerinde daha fazla etki yaratmaktadır.

Yerel açıdan alan ile ilgili anlaşılması gereken bazı unsurlar şunlardır:

- Arkeolojinin yorumlandığı kültürel çerçevenin anlaşılması
- Yerel inanışa göre höyükler ölümlerin ruhlarını barındırmaktadır
- Alanın piknik ve benzeri aktivitelerin yapıldığı bir yer olması
- Bir seferinde bir gelin yatır ziyaret eder gibi höyüğün tepesinde görülmüştür
- Köylüler, geçmişteki çevrelerinin bir parçası olması sebebiyle eski kuyunun korunmasını istemişlerdir²³
- Doğu höyüğünün yamaçlarında yakın geçmişe (20. yy) ait bir mezarın bulunması.

Her yıl alanda üç ay boyunca kalabalık bir ekibin bulunması, kazı evine çeşitli malzemelerin tedarik edilmesi yolu ile yerel ekonomiye katkıda bulunmakta olup

²¹ Bartu, A, 2000. Where is Çatalhöyük? Multiple sites in the construction of an archaeological site, sf 101 - 110. In Hodder (ed) *Towards a Reflexive Method in Archaeology: the example at Çatalhöyük*.

²² Shankland, D, 2000. Villages and the Distant Past: three seasons work at Küçükköy, Çatalhöyük, sf 167 – 176. In Hodder (ed) *Towards a Reflexive Method in Archaeology: the example at Çatalhöyük*.

²³ Bartu, 2000, s. 107.

ayrıca kazı ekibinin yakın çevrede ve Konya'da harcama yapması da ekonomiye etki etmektedir. Kazı ekipleri tarafından toplanan para, yerel okulun ekipman ihtiyaçlarının karşılanmasında kullanılmıştır. Dolaylı ekonomik değerinin yakın çevre için nispeten küçük olacak olmasına rağmen bölge sakinleri tarafından turizm daha büyük menfaat olarak algılanmaktadır. Şu anda alanın yakınındaki küçük cafe/dükkan, büyük ihtimalle, ziyaretçilerden çok kazıdan gelir sağlamaktadır.

Alan, en fazla Mayıs/Haziran aylarında olmak üzere yılda yaklaşık 7000 kişi tarafından ziyaret edilmektedir. Çatalhöyük Araştırma Projesi'nin satışa sunduğu bir rehber kitap mevcuttur. Alana girişin karşısında bulunan küçük cafe, içecek ve hediyelik eşya satmaktadır. Bu dükkan bölge sakinlerinden biri tarafından inşa edilmiş ve işletilmektedir.

Alanın popülerliğinin artması, yakın çevreye şüphesiz ekonomik kazanç sağlayacaktır. Bu kazançlardan bazıları, dolaylı olarak alanın tanıtılması ile iç yatırımın çekilmesi yolu ile elde edilebilir. Özellikle Çumra Belediyesi, turizmin alana sağlayacağı tahmin edilen ekonomik katkılardan yararlanmaya oldukça isteklidir.

Ayrıca alan, ticaret aracılığı ile ekonomik faaliyeti hareketlendirmiştir. Çatalhöyük'te bulunan sembollerin, Anadolu'daki kilim desenlerinin sürekliliğinin açıklanmasında kullanılmak üzere halılarda işlenmesine ilişkin tekliflerde ortaya konmuştur. Şu anda buna benzer bir proje Çumra Belediyesi tarafından Sanat ve El Sanatları Merkezinde yürütülmektedir. Diğer bir yandan, moda ve mücevher tasarımcıları, koleksiyonlarında alandan esinlenmişlerdir. Ancak bu girişimlerden bazıları, orijinallik ile ilgili bazı sorunlara neden olmakta ve gelirden aslında kimin faydalandığı sorusunu gündeme getirmektedir.

2.2 Alanın Mevcut Durumu

2.2.1 Yer Üstü

Alanın koruma kapsamı altına girmesinden sonra Doğu Çatalhöyük, etrafını çevreleyen bir tel ile korunmaya alınmıştır ve alanda güvenlik görevlileri devriye gezmektedir. Güvenlik görevlilerinin binası, iki höyük arasındaki yola bitişik yapılmıştır. Bu şekilde doğu höyüğünün, potansiyel her türlü zarar verici zirai (ya da diğer) kullanıma karşı korunması sağlanmıştır. Ancak, büyük olasılıkla topograifisi nedeniyle Doğu Çatalhöyük'ün zirai kullanımı ile ilgili çok az tarihi kanıt bulunmaktadır. Alandaki modern müdahale ya da kullanıma dair tek kanıt, 20 yy'ın başında gömüldüğü tahmin edilen tek bir mezardır.

Doğu Çatalhöyük'ün şu anda kazı yapılmayan alanları sık bitki örtüsü ile kaplanmıştır. 1993 – 1995 yılları arasında yürütülen yüzey sıyırma programı, höyüğün aşağıdaki eğimlerinde daha kalın toprak katmanlarının bulunduğunu ve toprak birikiminin höyük alanında değişkenlik gösterdiğini ortaya koymuştur. Sıyirmalar, höyük alanında toprak birikiminin 0.05 ile 0.3 m arasında değiştiğini göstermiştir. Ancak, genel yüzey sıyirmaları arkeolojik kalıntıların mevcut yüzeye çok yakın olduğunu ortaya koymuştur.²⁴ Bitki örtüsünün kazı yapılmamış alanlarda erozyonu durdurmaya yardımcı olduğu düşünülmektedir.²⁵

1960'lı yıllarda kazı yapılan alanların mevcut durumları değişkenlik göstermektedir. Kazı hendeklerinin bazılarının içleri, özellikle de derin *sondaj* hendeğinin içi, geri

²⁴ Matthews, R. 1996 Surface Scraping and Planning, sf 79 – 99 in Hodder (ed) *On the Surface: Çatalhöyük 1993 – 1995*.

²⁵ Hodder, I. 1996. Re-opening Çatalhöyük, sf 1-18. In Hodder (ed) *On the Surface: Çatalhöyük 1993 – 1995*.

doldurulmuştur. Dikey kesitlerin çoğu açıkta bırakılmış ve bunlar da, geçen yıllar boyunca iklim yüzünden aşınmaya maruz kalmıştır.

Batı höyüğü arkeolojik alan olarak aynı dereceye dahil edilmediği için telle çevrilememiştir. Batı höyüğü daha aşağıda kalan düz bir höyük olması sebebiyle, topografisi zirai kullanıma daha elverişlidir. Alan, 1990'lı yılların ortasında tekrardan açıldığında Roger Matthews tarihi saban ve zirai kullanım izlerine rastlandığına dikkat çekmiş ve zamanında höyüğün 'üretim ve saman saklamak gibi faaliyetler için ayrıldığını' belirtmiştir.²⁶

Toprak yığını

James Mellaart tarafından yapılan 1960 kazılarında kalan toprak yığınları, şu anda alanın koruma altına alınmış bölgesinin içerisinde. Bu yığınlar, kontrollü eğitim kazıları için kullanılabilecekleri için eğitim açısından önemli bir değere sahiptir. Mevcut kazılarda çıkan toprak fazlalık değildir ve kuzey alanı kazılarında çıkarılan toprak güney alanında açığa çıkan duvarları erozyona karşı korumak amacıyla hendeklerin doldurulmasında kullanılmaktadır.

2.2.2 Yeraltı

1960'lı yıllarda, Mellaart höyüğün en alttaki seviyelerine ulaşma çabası ile derin *sondaj* çalışması gerçekleştirmiştir. Mellart, o zaman su tablasının alandaki yerleşimin en aşağıdaki seviyelerinden yüksekte olması sebebiyle *sondaj* hendeğinde su dolması yaşamıştır.

1960 kazılarında bu yana gerçekleştirilen yerel tarımsal gelişmelerin büyük bir bölümü, Doğu ve Batı Çatalhöyük çevresindeki tarım alanlarının suni olarak sulanmasının sağlanmasını içermektedir. Bunun bir sonucu olarak ise, su tablasının seviyesi düşmüş ve suni olarak kontrol edilmesi gerekmiştir. 1999 yılında, Çatalhöyük Araştırma Projesi bu değişikliklerin höyüğün en alt seviyelerindeki su tablası üzerindeki etkilerini incelemeye karar vermiştir. Bu iş için bir kazı ekibi, alanın en alttaki tabakalarına ve insan eli değmemiş bakır, 'doğal' toprağa ulaşmak amacıyla altı ay boyunca çalışmıştır. Bu çalışma Mellaart'ın derin sondaj hendeğinin (şu anda Güney alanı olarak anılan bölge) yeniden açılmasını ve tehlikeli olabilecek geniş dikey kesitlerden ve sarkan duvarlardan kaçınmak amacıyla etrafında bulunan kazı hendeklerine girilmesini içermektedir. Paleobotanistler ve kontrol memurlarının da bulunduğu kazı ekibi amaçlarına ulaşmış ve katmanlardaki su dolma seviyesi yakından takip edilebilmiştir.

Su tablasına, erken Holosen göl yatağında oluşan kireçli toprak içeren 'doğal' tortu seviyesinden hemen önce höyüğün tabanında rastlanmıştır. Paleobotanistler tarafından yapılan analizler, sulamaya bağlı su çekilmesinin henüz höyüğün tabanını etkilemediğini göstermektedir. Kömürleşmiş bitki kalıntılarının korunması uzun vadeli stabil bir su seviyesine işaret etmektedir. Kontrol memurları suyun altında kalmış olan kalıntıların (doğal ya da maddesel), höyüğün altında sadece su tablasının çökme yapmadığı belirli lokal alanlarda varolabileceğini belirtmişlerdir; bu şekilde, Güney alanında derin sondaj alanında su altındaki kalıntıların eksikliği de açıklanmaktadır. Ancak su tablasındaki dalgalanmalar, duvarlarda kullanılan kil ve alanın her tarafında bulunan kalıntıların üzerinde etkili olmuş olması ve kilin şişerek tabakalaşmasına sebep olmuş olması gerekmektedir. Çatalhöyük'teki arkeolojik kalıntıların bozulmasını önlemek amacıyla mevcut su seviyelerinin izlenmesi, dengelenmesi ve sabit bir seviyede tutulması tavsiye edilmektedir.

²⁶ Matthews, R. 1996 Surface Scraping and Planning, sf 79 – 99 in Hodder (ed) *On the Surface: Çatalhöyük 1993 – 1995*

2.2.3 Mevcut Kazılar

Devam eden kazı programları, alanın daha iyi anlaşılması ile geliştirilmesi ve ilgili araştırmalar için esas oluşturmaktadır. Alanda devam eden faaliyetler ile ilgili göz önünde bulundurulması gereken unsurlar şöyledir:

1. Mevsimlik olarak göz önünde bulundurulması gerekenler:
 - kazı dönemi esnasında açık alanların korunması
 - sezon içerisinde arkeolojik bulguların analiz edilmesi ve sınıflandırılması
 - saklama.
2. Sezon sonunda göz önünde bulundurulması gerekenler:
 - Genel Müdürlük onayı ile alandan çıkarılan materyallerin güvenli şekilde saklanması
 - kazı alanlarının güvenli şekilde kapatılması ve gerektiği şekilde hava şartlarına karşı korunaklı hale getirilmesi
3. Uzun vadede göz önünde bulundurulması gerekenler:
 - kalıntıların ve çıkarılan duvar resimleri de dahil olmak üzere diğer tüm bulguların korunması ve muhafazası
 - sergi alanları için sahada muhafaza
 - alan içinde ve dışında saklama.

2.2.4 Koruma ve Muhafaza Etme

Kazılarda çıkarılan arkeolojik materyaller, açıkta bırakıldıklarında oldukça kırılgan hale gelirler. Kerpiç yapılar yağmura karşı hassastır ve bir kazı sezonundan sonra açıkta bırakılan duvarlar bir ya da iki yıl içerisinde çökebilir. Kerpiğin sağlamlaştırılması ve muhafazası çok zor ve her zaman başarı ile sonuçlanmayan bir iştir. Kerpiç yapı, geleneksel olarak devamlı bakım işlemleri gerektirmiştir. Konya bölgesinde tipik olarak, kerpiç yapıların dışına birkaç yılda bir sulu çamur sıvanmaktadır. Ancak, tarihi materyallere ya da yüzeylere yeni yüzey uygulaması, bunların korumasını bozmaktadır. Bunun yanı sıra, toprak yüzeylerin muhafazası oldukça pahalıdır ve şirket sponsorlarının nadiren destekleyeceği bir unsurdur.

Çatalhöyük'te bugüne kadar yürütülen muhafaza çalışmalarının özeti:

- 1993 – 1999 yılları arasında Pensilvanya Üniversitesi, Muhafaza Laboratuvarı Direktörü Dr. Frank Matero tarafından duvar resimleri ve kerpiç muhafazası
- Kent Severson (serbest) tarafınan 1999 yılında sahada muhafaza işlemi
- Kazı veritabanının bir parçası olarak 1999 yılında muhafaza veritabanının oluşturulması
- 1999 yılında arkeologlar için muhafaza etme, paketlenme ve saklama rehberinin çıkarılması
- 2003 yılında Elizabeth Pye ve Cardiff Üniversitesi'nin liderliğinde UCL, Arkeoloji Enstitüsü'nden yeni bir muhafaza ekibi kurulması.

Her şekilde kazıda çıkartıldıktan dekoratif duvar yüzeyleri ayrılıp sağlamlaştırıldıktan sonra Konya Müzesi'nde saklanmakta veya sergilenmektedir.

2.3 Alandaki Binalar Ziyaretçi Tesisleri

2.3.1 Faaliyet Binaları

Güvenlik Görevlilerinin Binası

Güvenlik görevlileri alanın hemen yanında yaşamakta ve 24 saat güvenlik sağlamaktadırlar. Kazı sezonunda dört güvenlik görevlisi varken, sezon dışı zamanlarda bu sayı üçe düşmektedir. Bir güvenlik görevlisinin maaşını Kültür Bakanlığı, diğerlerininkini Çatalhöyük Araştırma Projesi karşılamaktadır. Güvenlikçilerin binası, alan girişinde bulunmaktadır ve hemen yanında Kültür Bakanlığı tarafından temin edilen ve Çatalhöyük ziyareti esnasında geçerli olacak kuralları anlatan bir bilgi paneli bulunmaktadır.

Kazı Evi ve Kompleksi

Alandaki arkeolojik çalışma, geçici çatılardan laboratuvarlara, saklama alanlarına ve sezon boyunca ekibin kalacağı yerlere kadar çeşitli alanların yaratılmasını gerektirmektedir (binaların planları için Bkz. Şekil 2.1). Kazı ekiplerine hizmet verme amacını taşıyan daimi binalar, 1996 ile 2002 yılları arasında inşa edilmiş olup, içlerinde yatakhaneler, duşlar ve yıkama bölümleri, yemek odası ve mutfak, laboratuvarlar, bulgu saklama deposu ve seminer odası bulunmaktadır.

Şekil 2.1: Kazı evinin ve höyüğün planı

Depo.

Şu anda depo, kazı evi kompleksinin içinde bulunmaktadır. Tüm depolama işlemleri, Konya'daki Müze Yetkilileri aracılığı ile Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından idare edilmekte ve düzenlenmektedir.

Alanda şu an, bir 500 metrekare alana daha ihtiyaç bulunmakta ve orta vadede daha fazla saklama alanlarına ihtiyaç duyulacağı ön görülmektedir. Depolama güvenli, kazı evinden ve araştırma alanlarından rahatça erişilebilir olmalı ve parçalar için uygun muhafaza koşulları sağlamalıdır.

2.3.2 Bilgilendirme ve Ziyaretçi Tesisleri

Ziyaretçi merkezi

Kazı kompleksinin avlusunda bulunan ziyaretçi merkezine, sadece bu merkeze tahsis edilmiş kapıdan girilebilmektedir. Şu andaki sergi, Türk Yetkili merciler uyarınca duvar resimlerinin ve nesnelerin birer kopyasını bulundurmaktadır. Bu uygulama, sergilenen parçaların güvenliği ile ilgili sorunu ortadan kaldırmıştır. Sergiyi geliştirmek ve alanın farklı yönlerini ziyaretçilere daha aktif bir şekilde göstermek çabası vardır.

Alanda bulunan farklı ekipler ve bireyler tarafından birkaç sergi paneli oluşturulmuştur. Bu paneller, sahada bulunan kazı alanlarından bölge sakinlerinin ilgisi ya da Tanrıça toplumunun görüşleri gibi zıt temalara kadar çeşitlilik göstermektedir. Bunlar, ziyaretçi merkezinde sergilenmektedir. Ancak, bu şekilde parça parça, bireysel yaklaşımlar tutarsız bir sergi ortaya çıkmasına ve genel bir bilgilendirme tarzının eksikliğine yol açmıştır (Bkz. Şekil 2.2).

Şekil 2.2: 2003 yılında ziyaretçi merkezinin iç görünümü (Resim: Çatalhöyük Araştırma Projesi)

Deney Evi

Sahada bulunan yeni yapılardan bir tanesi ise, 1999 ile 2002 yılları arasında, Mirjana Stevanovic'in yönetimi altında yapılan deneysel rekonstrüksiyon evidir (Bkz. Şekil 2.3). Bu bina, kazılarda bulunan bir binanın kopyası değil, Çatalhöyük'ün Neolitik binalarında ortak olarak bulunan, platformlar, fırınlar ve duvar resimleri gibi çeşitli özellikler birlikte kullanılarak yapılmıştır. Bu binanın asıl amacı, bir araştırma aracı olarak Çatalhöyük'te kullanılan inşaat tekniklerinin incelenmesidir. Kireç sıvalı duvarlara resim yapmak, bir fırın yapmak ve bunu yakmak gibi deneyler, evin içerisinde yapılmaktadır. Bunların yanı sıra, oldukça etkili, açıklayıcı ve özellikle eğitsel bir araçtır. Ev; arkeologlara ve ziyaretçilere, alan, hareket ve ışık açısından Çatalhöyük'te yaşamının nasıl birşey olacağına dair fiziksel bir deneyim sunmaktadır. Ev, Arkeolojik Mirasın Korunması ve Yönetimi ile ilgili, ICOMOS Anlaşması'nın (1990) arkeolojik rekonstrüksiyonlar hakkındaki 7. Maddesi'nin tüm hükümlerine uygundur.²⁷

Şekil 2.3: Geri planda ziyaretçi merkezinin görüldüğü deney evi (Resim: Çatalhöyük Araştırma Projesi)

²⁷ 'Rekonstrüksiyon, iki önemli fonksiyona hizmet etmektedir: deneysel araştırma ve yorumlama. Ancak, bu işlem, orijinalliği yakalamak amacıyla bulunan arkeolojik kanıtların bozulmamasına dikkat göstererek yapılmalıdır. Müsait ve uygun olduğu hallerde, rekonstrüksiyonun hemen arkeolojik kalıntının üstüne yapılmamalıdır.' ICOMOS Arkeolojik Mirasın Korunması ve İdaresi Anlaşması, Madde 7(1990).

Deney evinin bilgilendirme merkezine yakın olması, açıklayıcı bu iki unsurun ziyaretin başında birlikte görülmesine imkan vermektedir. Ziyaretçi merkezi ve deney evi, üstü kapalı diğer alanlar olan Bina 5, BACH alanı ve Güney alanı (daha detaylı bilgi verilmiştir) gibi, yıl boyunca ziyaretçilere açıktır. İleride, 40m x 40m ebatındaki yeni bir kazı alanının üstüne çatı yapılması ile ilgili planlar mevcuttur.

Cafe

İçecek, ayaküstü yiyecek ve hediyelik eşya satan ve bölge sakinlerinden biri tarafından kurulan cafe, güvenlik görevlilerinin binasının karşısında bulunmaktadır. Cafe işletmesi Çatalhöyük Araştırma Projesi'ne dahil değildir ve yıl boyunca belli aralarla açılır.

2.3.2 Höyük üzerindeki koruyucu çatılar

Geçici Çatılar

Çadır yapılar, kazı alanları üzerinde koruyucu bir örtü görevi görmektedir ve Bina 5'te de kullanılan bu yapı, sergileme ve bilgilendirme için bir fırsat yaratmaktadır.

Bina 5

Kuzey kısmında 1999 yılında tamamlanan Bina 5, Çatalhöyük yapısının sergilenmesi için imkan sunmaktadır. Kazılarda ortaya çıkarılan bina, bir dizi teknik ve malzeme kullanarak korunmuştur: ayrılmaya yüz tutan sıvanın tekrar yapıştırılması için akrilik emülsiyon, ince çatlakları doldurmak için enjekte edilen doğal hidrolik kireç harcı ve daha büyük çatlaklar için harç. Bina 5'in çevresinde oluşturulan ziyaretçi güzergahı, aşağıda çeşitli sergi panellerinin bulunduğu alanın görülmesine olanak tanımaktadır (Bkz. Şekil 2.4).

Şekil 2.4: Bina 5'in çatısı altında: ziyaretçiler hendeğin üzerindeki geçitte duruyorlar; sol tarafta sergi panelleri görünüyor (Resim: Çatalhöyük Araştırma Projesi).

Koruyucu Çatı Projesi: Güney bölgesi

Alandaki ilk daimi çatı olan Güney bölgesi üzerindeki çatı, Şubat 2003'te tamamlanmıştır (Bkz. Şekil 2.5). İstanbul Atölye Mimarlık tarafından tasarlanan yapı 1300 metrekarelik bir alan kaplamakta ve maksimum genişliği 27.45 metreyi bulmaktadır. 45m x 27m ebatındaki çatı Güney Bölgesi kazı alanının tamamını ve 1996 – 1998 yılları arasında Selanik'ten gelen bir ekip tarafından kazılan Zirve

Alanı'nı kaplamaktadır. Doğuda 1014.9m rakımdan Güney Bölgesi'nin batısında 1006.9 m rakıma düşmektedir.

Güney Bölgesi üzerindeki çatının tasarım stratejisi, araziye özel bir takım ihtiyaçları karşılamak zorunda kalmıştır. Bunlardan bir tanesi; arkeolojiyi etkilemeyecek, alan içerisinde çeşitli yoğunluklarda uygun yük kaldırma kapasitesine sahip, rüzgar ve yoğun kar yağışı gibi şiddetli iklim koşullarına dayanıklı ve kazı yapılan sıcak yaz aylarında meydana gelen hava akımlarının göz önünde bulundurulması gerektiği temeller olmuştur.

Alan ile ilgili kısıtlamalar, yapı tekniklerini ve metotlarını belirlemiştir. Betonarme daire yapısına sahip temel için kazı işlemleri, tüm arkeolojik materyalin kaldırıldığından ve bulguların tamamının kaydedildiğinden emin olmak için Çatalhöyük Araştırma Projesi saha ekibi tarafından gerçekleştirilmiştir. Alana ağır iş makinelerinin girmesi yasak olduğundan işin çoğu işgücüne kalmıştır. Yer üstündeki yapı, fiberglas paneller ile kaplanan aralıklı çelik çerçeveden oluşmaktadır. Panellerin ışık geçirgenlik oranı %50 olup yan paneller yaz ayları boyunca havalandırma sağlamak amacıyla çıkarılabilmektedir. Yağmur suyunun alanın dışına taşınması için bölgenin çevresine kazılan drenaj kanalları, 1960 kazılarına ait yığınlar kadar uzanıp batıya doğru içinden geçmektedir. Burada göz önünde bulundurulması gereken bir nokta da, herhangi koruyucu bir çatının, höyüğün alan içerisindeki ve uzaktan görünüşüne olan etkisidir.

Şekil 2.5: Üstü kapalı 'Güney' bölgesi kazı hendekleri
(Resim: Çatalhöyük Araştırma Projesi)

Güney çatısının bir amacı da, koruduğu arkeolojik hendeklerin sergilenmesini ve yorumlanmasını sağlamasıdır. Mellaart kazılarından kalan geniş dikey bölme temizlenerek ziyaretçilerin daha kolay anlaması için yorumlanacaktır.

İleride, alanın kuzeyindeki kazılar için benzer şekilde 40m x 40m ebatındaki ikinci bir koruyucu çatı yapılması hedeflenmektedir.

2.4 Turizm

Kültürel ve tarihi açıdan çok büyük önem taşımasına rağmen, Anadolu'nun merkezinde bulunması dolayısıyla Çatalhöyük'ün özellikle kıyı şeridindeki popüler tatil mekanlarına yakın olan alanlar gibi akına uğramayacağı görülmektedir. Yine de, son

yıllarda alanın tanıtımı için basın ve medya aracılığı ile birçok girişimde bulunulmuş ve Çatalhöyük Türkiye’de iyi bilinen ve tanınan alanlardan biri haline gelmeye başlamıştır.

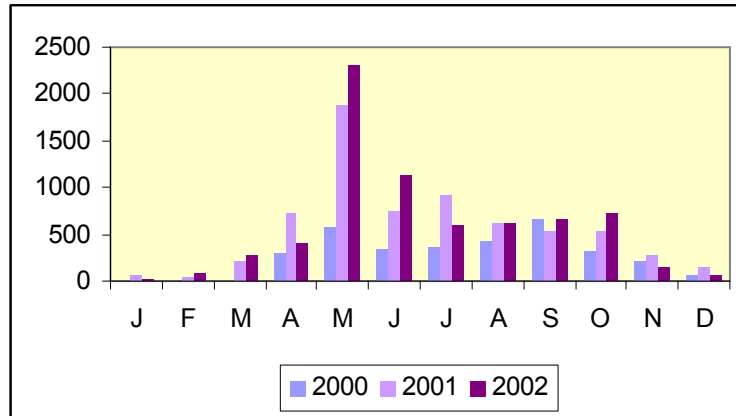
2.4.1 Ziyaretçi sayıları ve profilleri

Her yıl Çatalhöyük’ü 7000’den fazla kişi ziyaret etmektedir. Alana girerken giriş ücreti alınmamakta olup ziyaretçi sayıları, alandaki güvenlik görevlilerinin tuttuğu kayıtlardan elde edilmektedir. Aşağıdaki tabloda, yakın geçmişte alandan toplanan verilerden elde edilen ziyaretçi sayısına ilişkin yüzdeler verilmiştir.

Yıl	Ulusal			Uluslararası				
	Konya	Diğer	Toplam	ABD	İng.	Alm.	Diğer	Toplam
2000	39	20	59	11	5	9	16	41
2001	51	17	68	7	3	8	14	32
2002	53	15	68	4	3	15	10	32

Tablo 2.1: Son üç yıl içerisindeki (yüzde olarak) ziyaretçi dağılımı

Ziyaretçi sayılarında, Mayıs ve Haziran aylarındaki çıkış ile önemli ölçüde mevsimlik dalgalanmalar mevcuttur. Kazı sezonu da daha fazla ziyaretçi çekmektedir. Höyüğün etrafındaki çevre ve sosyo-kültürel hayat ta mevsimlere göre değişiklik göstermektedir.

Tablo 2.2: Son üç yıl içerisindeki ziyaretçi sayısının mevsimlik dağılımı (2000 yılının üç ayı için veri yoktur)

Güvenlik görevlileri tarafından tutulan bilgiler esas alınarak ziyaretçilerin yaş gruplarına ve milliyetine dayalı bir ziyaretçi profili elde edilebilir. 1998 ve 2001 yıllarında Dr. Ayfer Bartu Candan tarafından detaylı bir ziyaretçi araştırması yapılmıştır.²⁸ Araştırma sonuçları, ziyaretçilerin yaklaşık üçte birinin (%32) Türk olduğunu ve bunların yarısından fazlasının da (%17.7) yerel bölgeden olduğunu göstermektedir. Ziyaretçilerin %30.7’si Avrupalıdır ve ikinci büyük grup ta Kuzey Amerika’dan gelen ziyaretçilerden (%27.3) oluşmaktadır. %72.5’i kolej ya da üniversite mezunu olan ziyaretçiler arasındaki eğitim seviyesi yüksektir.²⁹ Çatalhöyük’ü gezenlerin yaklaşık üçte biri (%36.2), tur organizasyonunun parçası olarak alanı ziyaret etmiştir. Dolayısıyla, ziyaretçilerin üçte ikisine eşlik eden resmi bir tur rehberi bulunmamakta ve alan hakkında bilgi edinebilmeleri için bu kişilere sahada

²⁸ Bartu Candan, A. (2004) "Entanglements/Encounters/Engagements with Prehistory: Çatalhöyük and its Publics" in Volume 6: Thematic chapters (forthcoming and provisional title)

²⁹ Büyük olasılıkla eğitilmiş olan ziyaretçilerin anket formlarını doldurmaları sebebiyle bu veri yanıltıcı olabilir.

açıklama yapılması gerekmektedir. İlginç olan, uzak olmasına karşın ziyaretçilerin %14.8'i alanı daha önce ziyaret etmiştir. Tüm bunlar, sunulan bilgi ve anlatımların seviyesi ve tarzını etkilemektedir.

2.4.2 Konya'da Turizm

Konya, İzmir – Kapadokya ya da Antalya – Kapadokya güzergahları üzerindedir. Konya'daki maksimum ziyaretçi konaklaması bir gecedir. 400,000 turistten sadece 40,000'i gece konaklamaktadır. Konya'da Mevlana için gelen 1 milyon ziyaretçiden sadece 1500'ü Arkeoloji Müzesi'ni ziyaret etmektedir. Konya'ya gelen ziyaretçilerin arkeolojiye duyduğu ilgisizliğin yanı sıra Konya Arkeoloji Müzesi, lokasyonu, binanın boyutu ve içindeki sergi alanı kısıtlamaları, yetersiz bakım ve verilen bilgilerin zayıf olması gibi bir dizi sorun yaşamaktadır.

Şu anda Konya, bölgesel bir merkez olarak kongre turizmine açılmaktadır. Bu sebepten ötürü yeni (%80 kapasite ile çalıştığı söylenen) Hilton Oteli ve Selçuk Üniversitesi ile ortak bir konferans ve kongre merkezi açılmıştır. Türkiye Seyahat Acenteleri Birliği'nin (TÜRSAB) nezaretinde Konya'daki turizm kapsamının geliştirilmesi ve çevresine açılması için çeşitli girişimler sürdürülmektedir.

2.5 Bilgilendirme

2.5.1 Mevcut bilgilendirme

Alanda bilgi, çeşitli araçlar ile ve farklı yerlerde aktarılmaktadır. Bilgilendirme tamamen sahada gerçekleşmemektedir. Alan, alanın tarihi ya da son gelişmeler hakkında bilgi sahibi olan çoğu kişi, alanı gezmemiş olabilir.

Alan ile ilgili bilgiler, farklı kaynaklar kullanılarak aktarılmakta ve global olarak anlatılmaktadır. Mevcut bilgi ve yorum kaynakları:

Bilgilendirme	Lokasyon	Yazar/Prodüktör
Ziyaretçi merkezi	Alan içinde	Çatalhöyük Araştırma Projesi (ÇRP)
Bina 5 ve paneller	Alan içinde	ÇRP
Deney Evi	Alan içinde	ÇRP
Duvar resimlerinin kopyası	Alan içinde	ÇRP
Rehberli turlar	Alan içinde	ÇRP/ tur şirketleri
Konya Müzesinde sergilenenler	Alan dışında	Konya Müzesi, bazen ÇRP
Anadolu Medeniyetleri Müzesinde sergilenenler	Alan dışında	Anadolu Medeniyetleri Müzesi
Kılavuz kitaplar	Alan dışında	ÇRP ve diğerleri
Basın paketleri	Alan dışında	ÇRP
Medya kapsamı	Alan dışında	TV, radyo, gazete ve bilimsel dergiler
ÇRP internet sitesi: www.catalhoyuk.com	Alan dışında	ÇRP
Minnesota Bilim Müzesi'nin internet sitesi: www.smm.org/catal	Alan dışında	Minnesota Bilim Müzesi
Minnesota Bilim Müzesi'nin sergileri	Alan dışında	Minnesota Bilim Müzesi
Temper – kitaplar, sınıf aktiviteleri	Alan dışında	Türkiye Ekonomik ve Sosyal Tarih Vakfı

Bu kadar çeşitli bilgilendirme aracı içerisinde, genel bir sunum birliği sağlamak oldukça zordur. Bilgilendirme sürecinin bazı noktaları koordine edilemeyecek kadar birbirinden ayırdır ve Çatalhöyük Araştırma Projesi'nin amacı, Çatalhöyük hikayesinin nasıl anlatıldığını 'kontrol etmek' değildir.

2.5.2 Alan içinde bilgilendirme

Alan içerisindeki bilgi tahtaları / bilgilendirme panelleri / oryantasyon noktaları

Alan içerisindeki bilgilendirme panelleri, mevcut olarak Bina 5'in çatısı altında bulunmaktadır. Geçmişte çeşitli zamanlarda, Bina 1/5 kazı alanı ve Güney bölgesinde geçici paneller konulmuştur. Alan içerisinde ziyaretçi merkezine yakın, deney evinin dışında ve höyük üzerindeki yerlere hava şartlarından korunaklı ve kolayca güncellenebilecek paneller konulmalıdır. Höyük üzerindeki yerleri, ilginin arkeolojik ortamdan başka yöne dağılmasını önleyecek şekilde dikkatlice seçilmelidir.

Kazı alanları ve ilgili açıklamalar

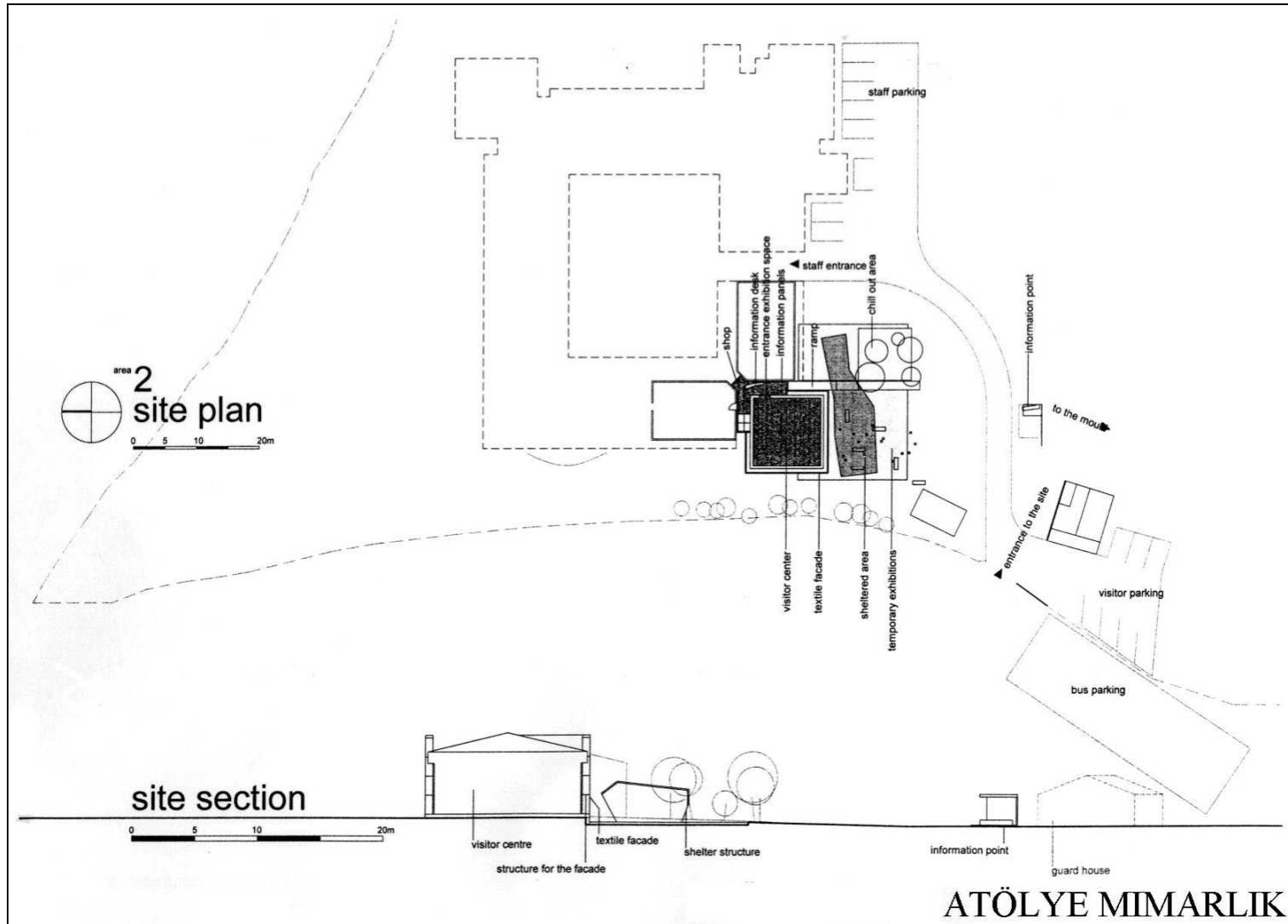
Doğu Çatalhöyük'teki başlıca iki kazı alanı – güney bölgesi ve alanın kuzeyindeki yeni 40m x 40m'lik bölge – bilgilendirme açısından değerlidir. Başta Mellaart'ın 1960'lı yıllardaki kazılarında kalan geniş bölüm olmak üzere güney bölgesi, ziyaretçilere arkeolojik katmanların dikey bir kesitini sunmaktadır. 40m x 40m'lik bölge ise, Neolitik binaların nasıl yapıldığını ve kullanıldığını gösterecek geniş yatay bir görüntü sağlayacaktır.

Ziyaretçi merkezi

Atölye Mimarlık tarafından daha gelişmiş bir merkez ve sergi alanı için konsept tasarım hazırlanmıştır (Bkz. Şekil 2.6). Yeni sergi alanı için düşünülenler:

- Reprodüksiyon malzemenin (dokunulabilir olduğundan) tercih edilmesi
- Multimedya ve internet sitesinin ve duvar monitörünün kullanılması
- Çocuklar için eğitim materyalleri
- Alanın her yönü ile sergilenmesi: bulgular, arkeolojik işlemler, yerel katkı
- Açık hava sergi alanının sunulması
- Ziyaretçi merkezinde bilgi noktası ve bir dükkan bulunması (bu durumda personel alımı gündeme gelecektir).

Ancak, serginin tam içeriği ve finansman henüz belirlenmemiştir. Ziyaretçi merkezinin idaresi kolay olmalı, kış aylarında kullanılacak olması halinde, kolayca ısıtılabilmesi ve bakımı yapılabilmelidir. İç düzeni ise, tek bir noktadan kontrole izin verecek şekilde olmalıdır.

Şekil 2.6: Atölye Mimarlık tarafından ziyaretçi merkezinin geliştirilmesi için verilen teklif, 2001.

2.5.3 Alan dışında bilgilendirme

Çatalhöyük'te elde edilen arkeolojik kanıtların yorumlanması, çeşitli lokasyonlarda, formatlarda ve çeşitli kişiler tarafından gerçekleştirilmektedir.

Alandan elde edilen buluntular, Konya Arkeoloji Müzesi'nde ve Ankara'da bulunan Anadolu Uygarlıkları Müzesi'nde sergilenmektedir. Ankara'da sergilenenler arasında 1960 kazılarında çıkarılan duvar resimleri ve aynı kazılara dayanarak yapılan Çatalhöyük evinin bir reproduksiyonu yer almaktadır. Çumra'ya bilgilendirici bir pano konmasına ilişkin planlar mevcuttur.

Bunların yanı sıra, Minnesota Bilim Müzesi'nde de bir Çatalhöyük sergisi bulunmaktadır. Ayrıca, konuyla ilgili olanlar tarafından projenin internet sitesi ve bu siteye bağlı diğer internet siteleri de ziyaret edilmektedir.

2.5.4 Diğer etkiler ve çokseslilik

Bilgilendirmeyi kimin, kimler için yaptığı ve bilgilendirme işleminin, alanın sahip olduğu özelliklerden hangisi ile ilgili yapıldığına bağlı olarak Çatalhöyük'ün çeşitli anlatımları mevcuttur.

Arkeolojik topluluk dışında alanın anlatımını etkileyen diğer gruplar:

- Milliyetçi bakış açısını vurgulayan politikacılar
- Pan-Avrupa bakış açısını vurgulayan politikacılar
- Ana Tanrıça ile ilgilenen gruplar
- Sanatçılar
- Kilim ile ilgilenen gruplar
- Yerel kişiler
- Sponsorlar.

Anlatımdaki farklılık, daha geniş bir kitlenin olaya dahil olmasını sağlayacak ve bu katılım da çeşitli grupların daha güçlü bir sahiyiyet duygusu hissetmelerine neden olacaktır. Alanın diğer çeşitli özellikleri ile ilgili bilgiler, ilk defa gelen ya da alan hakkında hiçbirşey bilmeyen ziyaretçilere aktarılan bilgiler ile dengelenmelidir.

Çatalhöyük'ün çeşitli sanat formları için de bir esin kaynağı olduğu, sahadaki ziyaretçilere vurgulanmalıdır. Yakın geçmişteki örnekler:

- 1997 yılında yapılan ve "Başka bir zamandan gelen kadınlar" adını taşıyan bir moda gösterisinde mankenlerin bir Çatalhöyük evi reproduksiyonundan podyuma çıkması.
- 1997 yılında Nessie Leibhammer tarafından arkeolojik materyallerin sanatsal simgeleri ile kazı ekibi tarafından ortaya konulan arkeolojik planlar ve çizimler arasındaki farklar hakkında bir çalışma yapılması.
- Adrienne Momi tarafından 2001 yılında höyüğün üzerine yapılan 'Zaman içerisinde Dönmek' adlı sanat eseri.
- Turkish Friends tarafından 2001 yılında düzenlenen bir konserde, 'Çatalhöyük' adında bir klasik bestenin çalınması.
- 'Tarih-Öncesi Sanat': Turkish Friends tarafından düzenlenen ve Çatalhöyük sanatından ve tarzından esinlenen çeşitli Türk sanatçıların sergisi
- Denise Stanford'un yazdığı bir roman.

3 İlgili Grupları

3.1 Yönetim planlaması sürecindeki ilgili grupları

Bu yönetim planının sahibi alan ile ilgilenen ve alanla bağlantısı olan çeşitli menfaat gruplarıdır. Bu gruplar aşağıda açıklanmıştır. Anahtar oyuncular ve ilgili grupları olarak belirlenen kişilere bu yönetim planı hazırlanırken danışılmıştır ve plan zaman içerisinde revize edildikçe danışılmaya devam edilecektir.

3.1.1 Alanda çalışan kişiler:

Alandaki arkeolojik mevcudiyet, Çatalhöyük Araştırma Projesi tarafından idare edilmekte ve aşağıda belirtilen kuruluşlardan gelen çok-uluslu bir ekibi barındırmaktadır:

- Cambridge Üniversitesi
- Stanford Üniversitesi
- İngiltere, Liverpool Üniversitesi, Konya Ovası Araştırması
- Selanik Üniversitesi
- Pensilvanya Üniversitesi
- Londra Üniversitesi, Arkeoloji Enstitüsü
- Polonya, Poznań'da bulunan Adam Mickiewicz Üniversitesi'nin Prehistorya Enstitüsü
- Kaliforniya Üniversitesi, Berkeley, ABD
- İngiltere, Plymouth Üniversitesi, 'KOPAL' kazıları (Konya Ovası Paleo-çevresel Araştırma programı)
- Konya, Selçuk Üniversitesi
- Ankara, Orta Doğu Teknik Üniversitesi

Yerel bir güvenlik görevlisi alanda daimi olarak yaşamakta ve diğer güvenlik görevlileri ile (alandaki, araştırma işlerinde ve evdeki) işgücü Küçükköy ya da Çumra'dan istihdam edilmektedir.

3.1.2 Araştırma grupları, bilimsel ve arkeolojik menfaat grupları

Kazı esnasında sahada bulunan ekiplerin yanı sıra, sahada bulunan ya da bulgular üzerinde çalışan diğer araştırma grupları ile bilimsel ve arkeolojik gruplar:

- Ankara, İngiliz Arkeoloji Enstitüsü
- 2003 yılından bu yana, İngiltere, Londra Üniversitesi
- İngiltere, Doğal Tarih Müzesi, İnsan Kalıntıları ekibi, 1993 - 2002
- 2003 yılından bu yana, İngiltere, Londra Üniversitesi İnsan Kalıntıları ekibi
- İngiltere, Sheffield Üniversitesi
- İngiltere, Londra Müzesi Arkeolojik Hizmet Bölümü
- ABD, Minnesota Bilim Müzesi
- İstanbul Teknik Üniversitesi
- İngiltere, Cardiff'te bulunan Wales Üniversitesi
- Almanya, Karlsruhe Medya-Teknoloji Enstitüsü

3.1.3 (Yerel, Bölgesel, Ulusal seviyede) Karar Mercileri

Bu yönetim planı ile ilgili olarak alanda etki sahibi olan ulusal, bölgesel ve yerel seviyedeki karar mercilerine başvurulmuştur. Aşağıdaki tabloda, alanla ilgili idari yetkiler tanımlanmaktadır.

Ulusal seviyede	Bölgesel seviyede	Yerel seviyede

İdare (İçişleri Bakanlığı)

	Konya İl Valisi	Çumra Kaymakamı
		Çumra Belediyesi
		Küçükköy Muhtarlığı

Kültür & Turizm (Kültür & Turizm Bakanlığı)

Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü	Konya Müzesi	
Ankara Müzesi	Konya Rölöve	
	Konya Kültür Müdürlüğü (İl Kültür Müdürü)	
	Konya Turizm Müdürlüğü (İl Turizm Müdürü)	

Turizm Acentaları

TÜRSAB ³⁰	TÜRSAB Konya Bölgesi	
DÖSİM		

Eğitim

Eğitim Bakanlığı	Konya Eğitim Müdürlüğü	Çumra'daki okullar
	Bölgedeki okullar	Küçükköy'deki okul

Çevre

Devlet Su İşleri	Konya Bölgesi	
Tarım ve Köy İşleri		

3.1.4 Destek grupları

Sahada yürütülen kazı ve faaliyetler iki grup tarafından desteklenmektedir:

- Çatalhöyük Dostları
- Çatalhöyük Türk Dostları

3.1.5 Sponsorlar

Mevcut Proje Sponsorları:

- Ana Sponsorlar: Koçbank ve Boeing
- Uzun Vadeli Sponsor: Merko
- Bilgi İşlem Sponsoru: Koç Sistem
- Diğer Sponsorlar: British Airways, Shell, Thames Water, Glaxo Smithkline.
- Hilton Otelleri, Arup Engineers, PR and basın organları dahil olmak üzere projeyi destekleyen diğer organizasyonlar.
-

3.1.6 Akademik finans kaynakları

³⁰ Türkiye Seyahat Acenteleri Birliği

Çatalhöyük Araştırma Projesi aşağıdaki akademik fonlardan finansal destek almaktadır:

- İngiliz Sanat ve İnsani Bilimler Akademisi Araştırma Heyeti
- Ankara, İngiliz Arkeoloji Enstitüsü
- Newton Trust
- McDonald Arkeolojik Araştırma Enstitüsü
- National Geographic Topluluğu
- Kress Kurumu
- Flora Ailesi Kurumu
- National Geographic Kurumu
- Stanford Üniversitesi
- Polonya Bilimler Akademisi

3.1.7 Yerel topluluklar

Kazı ekipleri ve köylüler arasında, özellikle de Dr. Ayfer Bartu Candan'ın çabaları ile bir diyalog kurulmuştur. Bu diyalog:

- Sahanın ve sahada yapılan işlerin köyde, erkeklere ve kadınlara ayrı gruplar halinde – slayt gösterileri ile anlatılması;
- Köyden ya da yakındaki ilçeden işçilerin sahada ya da kazı evinde çalışması;
- Arkeolojiye, tarihi uygulamaların tanımlanması için yerel bilgi ve tekniklerin kullanımına (bitkiler ve şifalı kullanımları; deney evinde kerpiç ve sıva ile yapılan uygulamalar) yerel olaral katkıda bulunulması;
- Müze sergilerinde yerel grupların ve bölge sakinlerinin de katılımda bulunması;
- ÇRP aracılığı ile bağışlanan kitaplar ile Dr. Ayfer Bartu Candan tarafından Küçükköy okuluna kütüphane kurulması; Kütüphanenin ÇRP desteği ile gelişmeye devam etmesi ve en son olarak, proje aracılığı ile okul için beş bilgisayar tayin edilmesi gibi faaliyetleri kapsamaktadır.

Bölge sakinleri ile diyalog sürdürülecek ve yönetim planı ile ilgili konular, Küçükköy ve Çumra'da yapılacak sunumlar ile açıklanacaktır.

3.1.8 Ziyaretçiler

Alana yapılan anketler, eğitim grupları ile yapılan çalışmalar ve öğretmenlerden alınan geribildirimler aracılığı ile ziyaretçilere danışılmaktadır. Çatalhöyük'ü tur güzergahlarına dahil eden İngiltere ve Türkiye'deki uzman tur şirketleri, Türk rehberleri ile birlikte ziyaretçilerin ihtiyaçlarına yönelik değerli bilgiler vermişlerdir.

Alana gelen diğer kullanıcılar ve düzenli ziyaretçiler arasında sanatçılar, tasarımcılar ve Tanrıça toplulukları/grupları da dahil olmak üzere, özel amaçlı gruplar yer almaktadır.

Daha yakın geçmişte, Temper projesi kanalı ile alanın eğitim potansiyeli gündeme alınmış ve alana okul gezileri düzenlenmiştir.

3.1.9 Uluslararası kurumlar

Yönetim planı taslağını yorumlamak üzere davet edilen önemli uluslararası kurumlar arasında:

- (Aynı zamanda Temper projesini de destekleyen) ICOMOS International

- ICOMOS – İngiltere ve ICOMOS – Türkiye
- Getty Koruma ve Restorasyon Enstitüsü (Getty Conservation Institute)
- Dünya Arkeoloji Kongresi (World Archaeology Congress – WAC) yer almaktadır.

3.2 Danışmanlık süreci

18 aydan fazla süren paydaş danışmanlığı sürecinde plan aşağıda tanımlandığı şekilde hazırlanmıştır:

Zaman	Faaliyet
Haziran 2002	Yönetim planı çerçevesi üzerinde anlaşmaya varılmıştır (Temper)
Temmuz 2002	Ankara, Anıtlar ve Müzeler Dairesi ile toplantı Karar mercileri ile çalışma grubu (Ulusal ve bölgesel temsilciler ile sahada çalışanlar) Konya Müzesinde toplantı Sahada çalışan ekipler ile hükümet temsilcileri arasında gayriresmi toplantılar
Mart 2003	Taslağın çerçevesinin oluşturulması
Nisan 2003	Yönetim planı ekibi ile çalışma grubu İstanbul, Ankara ve Konya’da toplantılar ve görüşmeler
Mayıs 2003	İlk taslağın tamamlanması
Haziran 2003	Temper Çalışma Grubunun değerlendirmesi
Ağustos 2003	Sahada görüşme/ danışmanlık Çatalhöyük’te sunumların yapılması Ankara’da toplantılar
Ekim 2003	Nihai taslak Temper’da taslak planın gözden geçirilmesi
Kasım 2003	Selanik, Yunanistan’da yönetim planlarının Temper Uluslararası Meslektaşlar tarafından Gözden Geçirilmesi
Nisan 2004	Nihai yorumların bir araya getirilmesi
Temmuz 2004	Üzerinde anlaşmaya varılan nihai planın yayınlanması (Türkçe ve İngilizce)
	Planın, onay için Konya Koruma Kurulu’na ibraz edilmesi Planın onaylanması ve yürürlüğe girmesi

BÖLÜM II: EKSPERTİZ

Değerlendirme

Yönetim
Teklifleri

- 4 **Önem**
- 5 **Yönetim Değerlendirmesi**
- 6 **Yönetim Hedefleri**
- 7 **Yönetim Politikaları**

4 Önem

4.1 Önemin Belirlenmesi

Çatalhöyük:

- Yakın Doğu dışında gelişmiş olan ilk tarım alanlarından biridir.
- Aynı döneme ait Anadolu ve Yakın Doğu'da bulunan diğer alanlara göre oldukça geniş bir yerleşim alanıdır.
- Anadolu ve Yakın Doğu'da yer alan aynı döneme ait diğer yerleşim alanlarına kıyasla sanatsal alanda (duvar resimleri ve heykelticilik) ve el sanatlarında (sepet örme, çanak-çömlek, ahşap işleri ve taş oymacılığı) önemli ilerlemeler olduğuna dair kanıtlar içermektedir.

Bu alan, uluslararası kapsamda önemlidir ve alanın;

- mimari, sanatsal ve şehirleşme alanındaki gelişmeler açısından bir zaman döngüsü dahilinde ve dünyanın bir kültürel alanı içerisinde insani değerlerin değişimini göstermesi;
- yok olan kültürel bir gelenek ve medeniyetin benzersiz ve sıradışı kanıtı olması, ve
- insan tarihinde önemli bir aşamayı ortaya koyan mimari etki ve arazinin olağanüstü bir örneği olması itibarıyla yönetim planında, Türkiye Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın ICOMOS-Türkiye ile bağlantılı olarak alanın Dünya Mirası Listesi'ne girmesi için aday gösterilmesi tavsiye edilmektedir.³¹

Alan, bölge ile ilgili çalışmalarda daha önce bilinmeyen arkeolojik bilgiler içermektedir. Sonuç olarak, arkeolojik materyallerin bakımı ve korunması; alanın sunulması, yorumlanması ve kullanımı ile ilgili yaklaşımların temel olarak göz önünde bulundurması gereken temel unsurlardan biri olmalıdır. Ayrıca alanın, hem tarihi hem de çağdaş diğer başka değerleri de mevcuttur. Bu değerler, aşağıda tanımlanmış ve ele alınmıştır.

4.2 Çatalhöyük'ün Değerleri

Alan için aşağıdaki değerler tanımlanmıştır:

Değerler	Sebebi	Referans
Arkeolojik ve Tarihi	• Bölgede daha önce bilinmeyen bir medeniyet seviyesinin kanıtı	4.1
	• Bu kanıtın büyük oranda korunmuş olması	1.1
	• Bu durumun, alanın birinci derece arkeolojik sit alanı olarak tayini ile desteklenmesi	2.1.1
Nadirlik	• Bölgede bu dönemden kalan alan sayısı nispeten azdır.	1.4
	• Sanatın korunmuş olması sebebiyle farklıdır.	4.1

³¹ Dünya Mirası Konvansiyonu (1972), UNESCO

Arazi	- Höyük orta Anadolu peyzajının ayırt edici bir özelliğidir - Höyük, bu doğal yapının bir parçasıdır ve çevredeki diğer höyüklerin varlığı ile daha da değer kazanmaktadır - Arazinin devam eden tarımsal kullanımı	1.2 2.1.2
Bilimsel	Alandan elde edilen bilginin derecesi ve kalitesi	1.3 1.5
Kültürel	Anadolu hayat tarzında hala devam eden, halı (ve kilim) dokuma, çanak- çömlek yapımı ve sepet örme gibi çeşitli geleneklerin başlangıç noktası olması	4.1
Eğitimsel	- Uygulamalı öğrenim deneyimleri için fırsat yaratması - Arkeologlar ve arkeolojik süreçler ile etkileşim - Yerel ve ulusal okullar ile ilişki - Profesyonel seviyede gelişim ve eğitim	3.1.8 3.1.7
Yerel/ toplumsal	- Yakın çevrenin (Küçükköy) eski ve yeni yerel efsaneler ile bağlantısı - Yerel kimlik ve alan ile 'gurur' duyulması	2.1.4
Ekonomik	- Kazı sayesinde alanda iş olanaklarının yaratılması - Kazının yerel ekonomiye kazandırdıkları - Alan ve bölge turizminin artması - Ticaret - Alanın değerinden ötürü bölgeye yatırımın geri dönmesi	2.1.4
Turizm	- Alanın çekiciliği - Çumra ve Küçükköy'deki turizm hizmetlerinin gelişmesi - Orta Anadolu bölgesinde turizm ürünlerinin artması - Bölgedeki diğer tarih öncesi alanların tanınması ve değerlerinin artması	2.4.1 3.1.7

Politik	• Alana yüksek mevkideki bakanlık ziyaretlerinin yapılması • Çumra için alanın politik önemi • Alanın, Anadolu medeniyetleri ile ilgili ulusal değerlerin sembolize edilmesinde kullanılması •	2.1.4 2.5.4
Sembolik	• Alanın, sanatçılar, yazarlar ve tasarımcılar için esin kaynağı olması	3.1.7 2.5.4
Tinsel	• Tanrıça toplulukları için alanın anlamı	3.1.7 2.5.4

5 Yönetim Değerlendirmesi

5.1 Alan için varolan tehditler

Doğal	- Korunmasızlık: açıkta bırakıldıkları andan itibaren kerpiç duvarlar bir ya da iki yıl içerisinde çöker, duvar sıvası birkaç gün içerisinde kaybolur ve eğer uygulama yapılmazsa, kazı yapıldıktan sonra yarım saat içerisinde boyalı yüzeyler solar - Höyükte bulunan yapılar ve emniyetleri açısından yüksek rüzgarlar bir tehdit oluşturur. - Kış dönemindeki yoğun kar yağışı
İnsan unsuru	- Sulama sistemi: Doğal çevre ve ortama etkisi (çelişki: tarımın algılanan ekonomik potansiyeli, kültürel mirasın ekonomik potansiyelinden çok daha yüksektir) - Sulama sistemi ve su tablası: yeraltındaki arkeolojik materyallere etkileri - Dikim ve yoğun tarım uygulamalarının yeraltındaki arkeolojik materyallere etkileri - Gelişim ve binaların alanın ortamına etkileri - Yeni binaların ve yapıların alana etkisi. - Koruyucu çatıların hem yeraltı arkeolojisine hem de höyüğün ortamına etkisi. - Batı höyüğünde pulluk ile tarla sürülmesi - Doğu höyüğünde arkeologlar ve turistler için yapılan patikaların sebep olduğu toprak sıkışması
Turizm	- Otobüslerin, arabaların ve genel anlamda park alanının görsel etkisi - Patikaların ve büyük olasılıkla arkeolojik bulguların aşınması - Patikaların altında kalan arkeolojik bulguların sıkışması (yukarıdaki maddeye bakınız) - Atıkların (çöplerin) artması - Artan ziyaretçi sayısının ve ilgili gelişmelerin yerel halk üzerindeki sosyal etkisi
Diğer	- Arkeolojik bulguların çalınması - Yasal olmayan kazılar ve 'hazine' avcılığı - Danışılmadan başlatılacak geniş bölgesel altyapı projeleri (ör., yüksek gerilimli kablo çekilmesi, direk dikilmesi)

5.2 Kısıtlamalar

Yasal	• Alanın korunması ile ilgili mevzuat • Alandaki yeni binalar ile ilgili bina yapım yönetmelikleri • Planlama mevzuatı • Alan etrafında daha geniş bir koruma bölgesi (ara bölgeler) oluşturma yollarının eksikliği •
Finansal	Bu Yönetim Planı'nın işlerlik kriteri, aşağıdakiler tarafından tahsis edilebilecek finansman ile belirlenecektir: • Hükümet (Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü aracılığı ile) • Bölgedeki Yerel Otoriteler • Çatalhöyük Araştırma Projesi • Dış finansman ve sponsorluk • Özel proje fonu ve hibeler. •
Faaliyetler	• Alandaki faaliyetlerin mevsimlik olması • Yönetim planının uygulamaya konmasını takip etmesi için alan müdürü tayin etmenin bütçesel kısıtlamaları • Saha personelinin sayısı •
Erişim	• Alanın Konya il merkezine uzaklığı • Alana giden yol şartlarının kötü olması. •
Çelişkiler	• Milliyetçi ve dini politik bakış açılarından kaynaklanan politik ihtilaf • Sahadaki bazı grupların (ör., Tanrıça grupları) faaliyetlerinden ve yerel hassasiyetlerden kaynaklanan yabancı / yerel topluluk çekişmeleri • Çumra ilçesi ve Küçükköy kasabası arasındaki rekabetten kaynaklanan yerel çekişmeler. • Alandaki istihdamdan kaynaklanan yerel çekişmeler. •

5.3 Fırsatlar

Bilimsel menfaat	• Alana duyulan bilimsel menfaatin artması ile kazı hızının devam etmesinin ve kaynak yaratılmasına destek verilmesinin sağlanması. • Alanda daha uzun ve hatta daimi olarak bulunarak topluma uzun vadeli ve süreğen ekonomik çıkar sağlanması. •

Kamu çıkarları	• 'Çatalhöyük'ün hem yerel olarak hem de sponsorlar tarafından benimsenen bir 'marka' olarak kullanılmasının alan ile ilgili bilinci arttırması • Medyanın alana ilgi duyması ile hem alanın reklamının yapılması hem de sponsorların alana ve gerçekleşen faaliyetlere (ekonomik fırsatlara) ilgi duymalarının sağlanması •
Yerel menfaatler	• Kazı ekipleri ve yakın çevre halkı arasında diyalog kurulması • Arkeolojik süreç ile ilgili yerel teknik bilgilerin değeri • Yerel halkın alan ile gurur duyması •

6 Yönetim Hedefleri

6.1 Amaç

Bu yönetim planının amacı, uluslararası kabul görmüş konvansiyonlar çerçevesinde kullanıcılar ve ziyaretçiler için unutulmaz ve eğitsel bir deneyim sunulabilmesi için alanın sürekli olarak gelişimini sağlayacak bir kılavuz oluşturmaktır.

Yönetim politikalarının başta gelen hedefleri şunlardır:

- Arkeolojinin doğal, sosyal ve oluşmuş çevre ile birleştirilmesi
- Saha ve çevresi için sürdürülebilir idari uygulamaların tanımlanması
- Bölge için uygun ve ilgili uygulamaların teklif edilmesi ve diğer alanlar için bir örnek oluşturmaları.

Benimsenecek temel ilkeler:

- Sürdürülebilirlik
- Erişilebilirlik.

6.2 Yönetim Hedefleri

Alan ile ilgili genel yönetim hedefleri aşağıdaki gibidir:

Hedef 1: Alan, içinde bulunduğu ortam ve etrafını çevreleyen doğası ile değerlendirilmeli ve idare edilmelidir.

Hedef 2: Alan ile ilgili araştırma konusu; bilgi, eğitim ve alana daha rahat erişim sağlanmak suretiyle geliştirilmelidir.

Hedef 3: Mümkün olan her yerde toprak üstü ve altında bulunan arkeolojik malzeme üzerindeki etkiler en az seviyede tutulmalıdır.

Hedef 4: Kazılarda bulunan her türlü arkeolojik bulgu, korunması için uygun şartlar altında saklanmalı ve sergilenmelidir.

Hedef 5: Yerel topluluklar, alan ve çevresinin korunması ve yorumlanmasına ortak olmaları için teşvik edilmelidir.

Hedef 6: Alana gelen ziyaretçilere, kaliteli açıklama ve eğitim malzemelerine erişim de dahil olmak üzere, güvenli ve bilgilendirici bir ziyaret sunulabilmelidir.

Hedef 7: Yönetim planında ileri sürülen her bir politika sürdürülebilir olmalı ve hiçbir şekilde alanın arkeolojik, bilimsel ve doğal değerlerini tehlikeye sokmamalıdır.

Hedef 8: Yönetim Planı, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından resmi olarak benimsenmeli ve Çumra Belediyesi tarafından planlama rehberi olarak kabul edilmelidir.

6.3 Yönetim Ekibi

Alanın genel kontrolü Kültür ve Turizm Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne aittir.

Kısa ile orta vadede alanın günlük yönetimi Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü ve Konya Müzesi'ndeki temsilcilerinin gözetiminde ve Çumra Belediyesinin de desteği ile Çatalhöyük Araştırma Projesi kapsamında yürütölmeye devam edecektir.

Uzun vadede ise, alanın yönetiminin (henüz tanımlanmamış olan) Türk ortaklara bırakılması ön görölmektedir.

7 Yönetim Politikaları

7.1 Çevre ve ortam

7.1.1 Höyüğün ortamı

LAN01: Alan için önemli olan bir ara bölge belirlenmesi ve yerel paydaşlar ile beraber çalışarak hassas zirai ve yapı uygulamalarının geliştirilmesi.

LAN02: Batı höyüğünün 1. dereceden koruma altında olan alanlarının etrafına koruyucu tel konması. Batı höyüğünün üzerinde pulluk ile tarla sürümünün ve bunun arkeolojik kalıntılar üzerindeki etkisinin izlenmesi.

İlgi: planlama

Alanın şu andaki ortamı, Üçüncü Dereceden Arkeolojik alan kapsamında korunmaktadır ve her türlü inşaat Bakanlık mevzuatı uyarınca kontrol edilecektir. Alanın çevresinde kazı ve aynı zamanda ziyaretçi ihtiyaçlarının karşılanması ve bilgilendirme için daha fazla yapıya ihtiyaç bulunmaktadır. Her türlü yapı için izin yetkili kurumlarca verilecektir. Göz önünde bulundurulması gereken önemli unsurlar:

- Höyüğün etrafındaki yeni binaların konumu, malzemesi ve tarzı
- Alanda bulunan herhangi bir koruyucu çatinın konumu, malzemesi ve tarzı
- Kazılar ve çıkan toprak yığınlarının konumu nedeniyle höyüğün şeklinde meydana gelen değişiklikler

7.5 İlgi: Tasarım direktifleri, arkeoloji

7.1.2 Kültürel bir arazi olarak Çatalhöyük

Kültürel miras özellikle, 'koruma' sınırları içerisinde tanımlanmamış olsa da, önemli olan arazinin bir parçasıdır. Çatalhöyük'ün kültürel bir arazi olarak tanınması, korunması ve sunulması gerekmektedir. David Shankland ve Douglas Baird tarafından Çarşamba alüvyal düzlüğünün park olarak ele alınmasına ilişkin sundukları uzun vadeli öneriler göz önünde bulundurulmalıdır. Bu şekilde, ovada bulunan diğer höyükleri ve alanları içine alan bir ulusal park ya da benzerinin yapılarak daha geniş kapsamda idare edilen bir Konya ovası fikri de gerçekleştirilmiş olur. Parkın yönetimi için alanın yönetiminden ve bakımından sorumlu olacak ve aynı zamanda yerel bilinci geliştirme rolü üstlenecek olan köyden istihdam edilmiş bekçilerden oluşan bir sistem ön görülmektedir.

LAN03: Höyüklerin üzerinde toprağın derin sürülmesini önlemek için bölgedeki çiftçiler arasında bilincin artırılması.

LAN04: Çember bölgenin korunmasını sağlamak için köy bekçilerinden oluşan bir sistem kurulması.

LAN05: Tekliflerin değerlendirilmesinde, insan yapımı arazi ile yakın geçmişteki doğal arazi ve bir zamanlar insanların işgal ettiği 'tarih öncesi' alanın doğal ortam ile bağlantısı ve bunların diğer höyükler ile Karadağ ve Hasandağ ile bağlantısının göz önünde bulundurulması.

İlgi: Toplum, bilgilendirme

7.1.3 “Doğayı yapan insandır”

Yerel hayat ve tarım, Çatalhöyük ve Konya Ovası'nın çağdaş 'doğal arazisi'ni oluşturmaktadırlar.

LAN06: Alan ile ilgili bilgilendirme hazırlanırken yerel hayata da referans gösterilmesinin sağlanması. Bunun için yerel grupların olaya dahil edilmesi.

7.2 Arazi kullanımı ve planlaması

7.2.1 Bölgesel planlama ve altyapı planlaması

PLAN01: Alan ve ortamını etkileyecek işler yapılmadan önce danışmanlık sürecinin oluşturulması için ulaşım, elektrik ve su (sulama) daireleri ile iletişim yolunun belirlenmesi.

7.2.2 Arazi planlaması

Birinci ve üçüncü derecede arkeolojik sit alanlarının yanısıra, alan için öngörülen çember bölgenin belirlenmesi esnasında aşağıda belirtilen unsurlar göz önünde bulundurulmalıdır:

- alanın görselliğine etkisi (alanın görünüşü ve alandan bakıldığında arazinin görünüşü)
- alana erişim
- alanın tarihi bağlantıları

PLAN02: Bölge planına çember bölge sınırlarının dahil edilmesi ve alan ve ortamına etki edecek inşaat faaliyetinin kısıtlanması.

PLAN03: Çumra ve Küçükköy'den alana giden yolların iyileştirilmesi.

7.2.3 Alan planlaması

Kazı bölgeleri genişledikçe ve ziyaretçi ve yerel halkın alana olan ilgisi arttıkça, alan kritik bir gelişim süreci ile karşı karşıyadır. Gelecek birkaç yıl içerisinde, alanda yeni bina ve tesislere ihtiyaç duyulacaktır. Bunların çoğu yönetim planında tanımlanmıştır. Saha geneli için geliştirilecek bir ana plan, kısa ve orta vadeli gelişimler için koordineli ve oturmuş bir yaklaşım benimsenmesini ve gelecek gelişmeler için bir rehber kaynak oluşturulmasını sağlayacaktır.

Saha için hazırlanacak ana plana aşağıdakiler dahil edilmelidir:

- Alana erişim ve hizmet sağlanması
- Alana araç giriş ve çıkış yönlerinin belirlenmesi
- Bina ve tesislerin konumu
- Yeni binalar için tasarım direktifleri
- Geçici ve kısa vadeli koruyucu çatı için direktifler
- Yeni binaların ve yapıların alana etkisi.

Yeni binalar için tasarım direktifleri

Alandaki yeni binalar için, aşağıdaki talimatlara uyulması gerekmektedir:

- Bina yükseklikleri mevcut bina yüksekliklerini geçmemelidir
- Höyüğe gidiş geliş hatları, yeni yapılar için yer ayarlaması yapılırken göz önünde bulundurulmalıdır.

- Mevcut yapılar ile uyumlu ve çevrenin arazi özelliklerine etki etmeyecek malzemeler kullanılmalıdır.
- İnşaatta uzun süre dayanacak ve yerel olarak mevcut malzemeler kullanılmalıdır.
- Uzun vadeli bakım ihtiyaçlarının ve bakımın mümkün olmadığı hallerde (özellikle çatılar için) kalıntılar üzerindeki etki belirlenmelidir.

PLAN04: Ana plan ve tasarım direktifleri, alanın planlama politikası olarak benimsenmelidir.

PLAN05: Kazı evinin arkasındaki binalar kaldırılmalıdır.

Alandaki koruyucu çatılar

Höyüğün üzerindeki çatıların höyüğün çevre alandan görünüşüne etkisi ve alanın doğal çevresi ile ilgili görüşler, höyüğün üzerindeki koruyucu çatılar hakkındaki tartışmaların bir parçası olmalıdır.

İlgi: Arkeoloji

7.3 Arkeoloji

7.3.1 Kazılar

Kazı süreci ile kısa ve orta vadeli planlar bölüm 2.2 ve 5.2’te açıklanmıştır. Yönetim planında önerilen ören yeri ana planı, ziyaretçi yönetim ve bilgilendirme stratejileri bu önerilere dayanmaktadır.

ARCH01: Kazılar, höyüğün bulunduğu hali ile profilinin sürdürmesi ve kazılardan çıkan toprağın uygun şekilde atılması.

İlgi: Arazi

7.3.2 Saklama

ARCH02: Yönetim planında belirtilen tasarım talimatları uyarınca yeni depoların inşa edilmesi ve materyallerin uzun dönem saklanması için gerekli koşulların sağlanması.

İlgi: planlama, muhafaza, bilgi

7.3.3 Bilgi aktarımı

ARCH03: Çatalhöyük Araştırma Projesi 5 yıllık yayın planına uymayı sürdürmelidir: 3 yıllık kazı, ardından 2 yıllık çalışma dönemi ve yayın. Cilt serisi McDonald Arkeolojik Araştırma Enstitüsü tarafından yayınlanmaktadır. Buna ilaveten, ekip üyelerinin bireysel olarak düzenli aralıklarla makaleler yayınlaması.

ARCH04: Veritabanının İngiltere, Londra Müzesi ile ortak olarak yeniden geliştirilmesi. Veritabanına internet sitesi (www.catalhoyuk.com) aracılığı ile ulaşılabilir ve veritabanı kazı kayıtlarını, analiz kayıtlarını (ör, kemik, taş vb.), fotoğrafları ve kazı günlüklerini içermesi.

ARCH05: Çatalhöyük Araştırma Projesi (ÇRP) yıllık arşiv raporu ve dergi aracılığı ile bilgileri sunmaya devam etmesi. Bunun yanı sıra, medya ve yayıncılar ile birlikte çalışarak aktif olarak bilgi yayılımının desteklenmesi.

7.3.4 Arkeoloji ve ziyaretçiler

ARCH06: Kazı ve laboratuvar işlemlerinin (kısmen) halka gösterilmesi.

ARCH07: Kazının halka açık alanların güvenli hale getirilmesi.

ARCH08: Mevcut kazı ile ilgili bilginin alanda yapılan bilgilendirme ile alanı ziyaret edenlere, ve projenin internet sitesi (yukarıya bakınız) aracılığı ile daha geniş bir kitleye ulaşması.

İlgi: Bilgi, bilgilendirme, ziyaretçi yönetimi

7.4 Koruma

7.4.1 Koruma

CON01: Koruyucu çadırların içerisindeki koşulların izlenmesine ilişkin prosedürün sürdürülmesi.

CON02: Yeni güney bölgesi çatısı, iç koşulların (muhafaza), aşınma ve bakım ihtiyaçları ve maliyetleri açısından izlenmelidir.

CON03: Bugüne kadar elde edilen deneyimlere ve araştırma bulgularına dayanarak alan için üzerinde anlaşmaya varılacak bir muhafaza politikası uygulanmalıdır.

İlgi: Arkeoloji, arazi bilgilendirme

7.5 Bilgilendirme

7.5.1 Saha içinde bilgilendirme

INT01: Güney bölgesindeki geniş dikey bölmenin temizlenerek anlatıma dahil edilmesi ve güney çatısı altında sergi için bilgilendirici panellerin yerleştirilmesi.

Bilgilendirme panelleri ve işaretler

INT02: Bilgilendirme panelleri için (yazı karakteri, ebatı, renginin belirlenmesi ve ÇRP logosunun kullanımı da dahil olmak üzere) genel bir 'tarzın' geliştirilmesi.

INT03: Aşağıdaki konumlar için iklim korumalı bilgilendirme panelleri hazırlanmalıdır:

- alanın girişi
- deney evi
- güney koruyucu çatısı
- 40m x 40m alan

Yön bilgisinin, bilgilendirme panellerinin üstüne yerleştirilmesi.

İlgi: Ziyaretçi yönetimi

Ziyaretçi merkezi

INT04: Ziyaretçi merkezindeki serginin, üzerinde anlaşmaya varılan tarzda, ekip üyelerinin çalışmaları da dahil olmak üzere, yeni sergi parçaları ile güncellenmesi.

Projenin uzun vadeli amaçlarından biri, alan-ıçi (elişi koleksiyonunun tamamını içeren, girişi ücretli olan ve ziyaretçi tesisleri ile birlikte) bir müze kurulmasıdır.

INT05: Alan-içi kurulacak bir müze ile ilgili detaylı piyasa araştırmasının ve fizibilite çalışmasının yapılabilmesi için finansmanın bulunması.

Deney Evi

INT06: Deney evinin yakınına evin araştırmalar açısından değeri ve bir bilgilendirme aracı olması hakkında açıklama içeren bir bilgilendirme panelinin yerleştirilmesi.

INT07: Düzenli bakım ile deney evinin kullanımına devam edilmesinin sağlanması.

INT08: Proje ilerledikçe, yeni bilgiler açığa çıktıkça ve ziyaretçi talepleri arttıkça daha fazla deney binasına olan ihtiyaç gündeme gelecektir.

İlgi: Koruma

Ziyaretçiler

INT09: Ziyaretçi verilerinin toplanmasına ve yıllık ziyaretçi anketlerine devam edilmesi.

INT10: Tüm bilgilendirme materyalleri hem Türkçe hem İngilizce olmalıdır. Materyallerin başka dillerde de hazırlanmasına gerek olup olmadığının belirlenebilmesi için ziyaretçiler arasında en sık konuşulan 'ikinci' dil ile ilgili verinin toplanması.

INT11: Bilgilendirme materyalleri için kullanılan bilginin düzenli olarak güncellenmesi.

İlgi: Turizm

7.5.2 Alan dışında bilgilendirme

INT12: ÇRP ile Konya Müzesi arasındaki ilişki;

- müzeye gönderilen kalıntılar için bilgilendirici panellerin sağlanmasına devam edilmesi,
- alandan çıkarılan kalıntıların uzun dönemli saklanması ve/veya sergilenmesini sağlamak amacıyla materyallerin korunması ilgili uzmanlık sağlanması ile sürdürülmesi.

INT13: Bölge ile ilgili rehber basan başlıca yayıncılar ile iletişim sağlanarak alan hakkındaki bilginin güncel olmasının sağlanması.

7.5.3 Çokseslilik

INT14: Alanda ve diğer tanıtım amaçlı yerlerde kullanılmak üzere alandaki etkinlikler ve Çatalhöyük ile ilgili aktivitelerin kaydının tutulması.

INT15: ÇRP çok sesliliği desteklemeye ve farklı yorumları kabul etmeye devam etmelidir. Bu, ilgili grupların kendi yorumlarını sunabilmeleri için ziyaretçi merkezinde ya da internet sitesinde yer ayrılması ve sanatçıların alanda çalışmalarının teşvik edilmesi ile mümkün olabilir.

İlgi: Arkeoloji, turizm

7.6 Ziyaretçi yönetimi

7.6.1 Varış ve park etme

VIS01: Tek tip karayolları yön işaretlerinin alana giden bütün yollara konulması.

VIS02: Alanın yanında, araba ve otobüs parkı için uygun yüzeye sahip bir otopark alanının tahsis edilmesi.

7.6.2 Ziyaretçi tesisleri ve perakende satış

Çatalhöyük kırsal bir alanda bulunmaktadır. Dolayısıyla, tuvaletler de dahil olmak üzere, gölgelik alanlar, oturacak yerler ve satın alınacak su gibi temel içeceklerin alanda bulunması gerekmektedir.

VIS03: Alan içerisinde ziyaretçi tuvaletleri ve oturacak yer ile birlikte gölgelik alanların temin edilmesi.

VIS04: Girişin karşısında ve yanındaki alanın kullanımı ve bu alanlarda yapılan perakende satışın düzenlenmesi.

Ziyaretçi sayısı ile birlikte gelir potansiyelinin de artması ile Küçükköy'ün gelecekteki ticari girişimlerden elde edilebilecek kazançtan faydalanmasını sağlamak amacıyla perakende satış noktalarının işletilmesi için bir köy kooperatifi kurulabilir.

Göz önünde bulunudurulabilecek seçenekler:

- Alan içerisinde rehber kitaplar ve eğitim materyalleri satan bir cafe
- Köy kooperatifi fırsatı ve yerel el sanatlarının satışı
- DÖSIM ile bağlantılı girişimler
- Alan ile ilgili (alanda ya da diğer yerlerde) sanat eserlerinin ve elişlerinin satışı

İlgi: planlama

7.6.3 Ziyaretçi güzergahı

Şu anda, ziyaretçilere höyükte bir güvenlik görevlisinin eşlik etmesi gerekmektedir. Bu uygulamanın devam etmesi ile ziyaretçi sayısının önemli derecede artması halinde, kadro endişeleri gündeme gelecektir.

VIS05: Ziyaretçi güzergahının bakımı yapılarak,:

- güvenli;
- kazılar devam ettikçe ve alan geliştikçe değiştirilmeye müsait olması;
- ziyaretçiler için bilgilendirici ve hoş bir deneyime yardımcı olmasının sağlanması.

İlgi: Arkeoloji, bilgilendirme

7.6.4 Alan içinde bilgilendirme

Ziyaret esnasında bilgilendirme merkezinin ilk durak olarak kullanılması, alanla ilgili önemli bilgilerin ziyaretçilere aktarılmasını sağlamaktadır.

VIS06: Ziyaretçi merkezinin girişinin, ziyaretçilerin alana girer girmez rahatça görebileceği şekilde düzenlenmeli ve kazı evinden kolaylıkla ayırd edilir özellikle olması.

İlgi: Bilgilendirme

7.6.5 Patikalar

Mevcut patika düzenlemesi, höyük üzerinde doğal bir görünüme ve mevsimlik esnekliğe sahiptir ve gerektiğinde kolayca değiştirilebilmektedir; ancak, kalabalığa ve erozyona karşı hassastır. Buna rağmen, sonradan yapılacak patikalar, özellikle görünüm açısından, höyük üzerinde daha fazla etkiye sahip olacaktır.

Alandaki ip bariyerler ortama uygundur ve gerektiği takdirde, diğer bölümlerde uygulanabilir.

VIS07: Patikalarda aşınmasının ve toprak sıkışıklığının izlenmesi. Ulusal parklarda kullanılan geçirgen malzemelerin uygunluğunun araştırılması.

7.6.6 İşaretler

Alana yapılan ziyaretlerin rehberli olması nedeniyle, otopark alanı ve giriş arasındaki kısım hariç, yön gösteren işaretlere çok fazla ihtiyaç yoktur. Dolayısıyla yön gösterici işaretlerin çoğu bilgilendirme panolarına eklenebilir.

7.6.7 Atık ve alan bakımı

Mevcut olarak alanda bulunan kazı ekibi tarafından yürütülmektedir. Uzun vadede bu sorumluluk Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne kalacaktır.

VIS08: Sahadaki çöp bidonlarının artırılması, bilgilendirmeye çöp ile ilgili bir bölüm eklenmesi ve sahada sigara içilmeme politikasının uygulanması.

7.7 Yerel, Bölgesel ve Ulusal Çerçeve

7.7.1 Alanın yerel anlamının dahil edilmesi

Bugüne kadar yerel halk ile kurulan ilişkiler ve iletişimin, bireysel çabalara dayanmasından ziyade, formal olarak projeye dahil edilmesi gerekmektedir.

CONT01: Bir Türk enstitüsü ortağının yerel topluluklar ve kazı arasındaki bağı kurma ve güçlendirme rolünü üstlenmesi.

CONT02: Alanda yapılan bilgilendirme ve çalışmalar, alan ile ilgili yerel anlamlara ve değerlere karşı hassas yaklaşımın sürdürmesi.

CONT03: ÇRP'nin ortam ile ilgili aktarımları esas alınarak, kazının yerel halka ekonomik kazanç getirmesini sağlamak amacıyla bir ekonomik etki değerlendirmesinin hazırlanması.

7.7.2 Bölgesel ilişkiler:

CONT04: Yönetim planının 5 yıl içerisindeki revizyonunda, ortak bir internet sitesi, eğitim ve tanıtım materyalleri aracılığı ile çevredeki diğer tarih öncesi alanlar ile ilişkilerin kuvvetlendirilmesinin önerilmesi.

7.7.3 Alana ilişkin ulusal menfaatler

CONT05: Ulusal medya ve eğitim organizasyonları ile birlikte çalışılarak alanın değer ve öneminin tanıtılması.

7.8 Eğitim, Öğretim ve Araştırma

7.8.1 Alanda Araştırma ve Eğitim

Çatalhöyük Araştırma Projesi, yabancı ve Türk ekip üyeleri için, burs programı da dahil olmak üzere, alan ve alan dışında eğitim fırsatları sunmaktadır.

EDU01: Alan içerisinde daimi bir araştırma ve eğitim merkezinin oluşturulmasına yönelik sezon boyunca ve sezon dışında alanda eğitim kurslarının düzenlenmesi.

EDU02: Alandaki mevcut bilimsel çabalar ve araştırma çabalarının genişletilerek Çatalhöyük'ün önemli bölgesel bir araştırma merkezi haline getirilmesi için çalışmaların başlatılması.

7.8.2 Eğitim Projesi

EDU03: Temper projesi sonlandıktan sonra da eğitim aktivitelerinin sunulmaya devam edilmesinin yollarının araştırılması ve mevcut sponsorların eğitim faaliyetlerine destek verme konusundaki potansiyel istekliliklerinin takip edilmesi.

EDU04: Türk okulları için hazırlanan eğitim materyallerine paralel eğitim paketlerinin oluşturulması ve uluslararası okullara da sunulabilmesi.

EDU05: Projenin internet sitesinin, çeşitli ilgi alanlarından kişiler için açık ve erişilebilir olması ve diğer ilgili internet sitelerine ulaşım bağlantıları içermesi.

7.9 Turizm

7.9.1 Çatalhöyük ve Çevresi

Alan yakınlarında gece konaklanacak bir yer ihtiyacı kısıtlıdır; ve büyük olasılıkla konaklama, orta standartta bir otelden çok, düşük etkili ve ekonomik açıdan makul, 'yenilikçi' değere sahip bir yer olacaktır.

TOUR01: Alanın yakın çevresinde gelecekteki ziyaretçi ve konaklama ihtiyaçlarının belirlenmesi için piyasa ve fizibilite çalışmasının yapılması gerekmektedir.

TOUR02: Turkish Friends topluluğu ve ÇRP, birlikte çalışmaya devam ederek tur rehberleri için brifing günleri düzenlemeye devam etmelidir.

İlgi: Ziyaretçi idaresi

7.9.2 Konya ve bölge turizmi ile ilişkiler

TOUR03: Konya'daki müzeleri birbirine bağlayan (indirimli) bir bilet ile tüm Müzelere ve Çatalhöyük'e giriş sağlanması ve bu şekilde Çatalhöyük ile, Arkeoloji Müzesi de dahil, Konya'nın daha az ziyaret edilen Müzelerine ilgi çekilmesi amacıyla ortak bilet kesme imkanının araştırılması.

TOUR04: Alanın ziyaretçilere promosyonu ve aynı zamanda alanda ziyaretçi yoğunlaşmasını önlemek amacıyla Konya İl Turizm Müdürlüğü ve konferans organizatörleri ile ilişkilerin güçlendirilmesi.

7.9.3 Promosyon

Alanın promosyonu, hem alanın ziyaretçiler tarafından kullanımı hem de yoğunlaşmanın azaltılmasında kullanılabilir. Promosyonun önemli bir parçası da piyasayı anlamaktır. Ziyaretçi anketlerinden elde edilen veriler, ziyaretçi gruplarının tanınması ve hedef alınmasında önemli bir kaynak oluşturur.

TOUR05: Türkiye, Konya, Kapadokya (Kayseri'ye giden uçuşlar da dahil edilmelidir) için turizm ile ilgili figürlerin, Çatalhöyük için bilinen rakamların (Türk ve yabancı ziyaretçi yüzdeleri, kazının ne ölçüde ziyaretçi trafiği yarattığı – arkadaşlar ve meslektaşlar) ve ne kadarının çocuk olduğu verilerinin belirlenmesine yönelik araştırma yapılması.

TOUR06: Etki değerlendirmesi esas alınarak alandaki maksimum ziyaretçi ve rehberlik kapasitesinin belirlenmesi.

İlgi: Bilgilendirme, ziyaretçi idaresi

7.9.4 Turizmde süreklilik

TOUR07: Yakın çevrede eko-turizm projelerinin geliştirilmesine yönelik olanaklar araştırılması.

İlgi: Planlama

7.10 Değerlendirme ve gözden geçirme

7.10.1 Uygulamaya ilişkin kısıtlamalar

Bu yönetim planının uygulamasında geçerli olacak kısıtlamalar şunlardır:

- Kaynak eksikliği
- Kısıtlı sayıda alan personeli
- Kısıtlı bakım bütçesi

Yönetim planı ve politikalarının değerlendirilmesi, bu kısıtlamalar göz önünde bulundurularak yapılmalıdır.

7.10.2 Planın revize edilmesi

Yönetim planı düzenli olarak güncellenmeli ve değişiklikler paydaşlar ile tartışılmalıdır.

REV01: Yönetim planının yıllık olarak gözden geçirilmesi.

Daha köklü bir revizyon, paydaş gruplar ile yapılacak bir dizi çalışma grubu aracılığı ile 5 yıllık bir süreç için planlanmalıdır. Plan, bu aşamada tanımlanan orta ve uzun vadeli politikaların daha detaylı şekilde ele alınmasını tavsiye etmektedir.

REV02: Beş yıl içerisinde yönetim planının tamamen gözden geçirilmesi ve yeniden ilgi gruplarına danışılması.

BÖLÜM III: UYGULAMA

8 Eylem Planı ve İleriye Bakış

9 Proje Profilleri

8 Eylem Planı & İleriye Bakış

8.1 Eylem Planı

Bundan sonraki sayfalarda yer alan tablo, önceki bölümde tanımlanan her bir yönetim politikalarının gerçekleştirilmesi ile ilgili sorumlulukları, eylemin uygulanması gereken zaman dilimini, finansman ve bu planda (Bölüm 6) açıklanan yönetim hedefleriyle ilişkisini tanımlamaktadır.

8.1.1 Anahtar Oyuncular

Bu yönetim planının uygulama sorumluluğu aşağıdakilere aittir:

Organizasyon	Referans
Çatalhöyük Araştırma Projesi	ÇRP
Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü	DG
Konya Müzesi	Konya Müzesi
Konya TÜRSAB	TÜRSAB
Konya'daki özel sektör	
Çumra Belediyesi ve/veya Kaymakamlık	Çumra
Çevre Bakanlığı	Çevre Bak.
Karayolları	Karayolları
Çatalhöyük Turkish Friends	Turkish Friends
Çumra ve Küçükköy yerel toplulukları	Yerel halk
Sponsorlar	
Londra Üniversitesi	UCL

8.1.2 Zaman çerçevesi

Uygulama ile ilgili zaman dilimleri şöyledir:

- Kısa vade 1-5 Yıl
- Orta vade 10 yıla kadar
- Uzun vade 10+ Yıl

Tam olarak kaç yıl süreceği biliniyorsa, bu belirtilmiştir. Bazı eylemlerin kısa, orta ve uzun vadeli etkileri mevcuttur.

Politika	Lider Ortak	Hedef	Zaman	Diğer referans
Çevre ve ortam				
LAN01: Alan için önemli olan bir ara bölge belirlenmesi ve yerel paydaşlar ile beraber çalışarak hassas zirai ve yapı uygulamalarının geliştirilmesi.	ÇRP Çumra	1, 5	Kısa	WHS gerekliliği
LAN02: Batı höyüğünün 1. dereceden koruma altında olan alanlarının etrafına koruyucu tel konması. Batı höyüğünün üzerine pulluk ile tarla sürümünün ve arkeolojik kalıntılar üzerindeki etkisinin izlenmesi.	DG ÇRP	1	Kısa	
LAN03: Höyüklerin üzerinde toprağın derin sürülmesini önlemek için bölgedeki çiftçiler arasında bilincin artırılması	DG ÇRP	1,5	Kısa / Orta	
LAN04: Çember bölgenin korunmasını sağlamak için köy bekçilerinden oluşan bir sistem kurulması.		1, 5	Orta	
LAN05: Tekliflerin değerlendirilmesinde, insan yapımı arazi ile yakın geçmişteki doğal arazi ve bir zamanlar insanların işgal ettiği 'tarih öncesi' alanın doğal ortam ile bağlantısı ve bunların diğer höyükler ile Karadağ ve Hasandağ ile bağlantısı göz önünde bulundurulması.	ÇRP	1, 5	Orta	
LAN06: Alan ile ilgili bilgilendirme hazırlanırken yerel hayata da referans gösterilmesinin sağlanması. Bunun için yerel grupların olaya dahil edilmesi.	ÇRP Yerel halk	5	Kısa	
Arazi kullanımı ve planlaması				
PLAN01: Alan ve ortamını etkileyecek işler yapılmadan önce danışmanlık sürecinin oluşturulması için ulaşım, elektrik ve su (sulama) daireleri ile iletişim yolunun belirlenmesi.	DG	1	Kısa	
PLAN02: Bölge planına çember bölge sınırlarının dahil edilmesi ve alan ve ortamına etki edecek inşaat faaliyetinin kısıtlanması.	Çumra	1	Kısa / Orta	
PLAN03: Çumra ve Küçükköy'den alana giden yolların iyileştirilmesi.	Çumra Karayolları	6	Kısa	
PLAN04: Ana plan ve tasarım direktifleri, alanın planlama politikası olarak benimsenmelidir.	Çumra Koruma Kurulu	1, 3	Kısa	
PLAN05: Kazı evinin arkasındaki binalar kaldırılmalıdır.	ÇRP	1	Kısa	

Politika	Lider Ortak	Hedef	Zaman	Diğer referans
Arkeoloji				
ARCH01: Kazılar, höyüğün bulunduğu hali ile profilinin sürdürülmesi ve kazılardan çıkan toprağın uygun şekilde atılması.	ÇRP	1	Kısa / Orta	
ARCH02: Yönetim planında belirtilen tasarım talimatları uyarınca yeni dükkanların inşa edilmesi ve materyallerin uzun dönem saklanması için gerekli koşulların sağlanması.	ÇRP	4	Kısa Orta Uzun	
ARCH03: Çatalhöyük Araştırma Projesi 5 yıllık yayın planına uymayı sürdürmelidir: 3 yıllık kazı, ardından 2 yıllık çalışma dönemi ve yayın. Buna ilaveten, ekip üyelerinin bireysel olarak düzenli aralıklarla makaleler yayınlaması.	ÇRP	2	Kısa Orta Uzun	
ARCH04: Veritabanının İngiltere, Londra Müzesi ile ortak olarak yeniden geliştirilmesi. Veritabanına internet sitesi (www.catalhoyuk.com) aracılığı ile ulaşılabilmesi ve veritabanı kazı kayıtlarını, analiz kayıtlarını (ör, kemik, taş vb.), fotoğrafları ile kazı günlüklerini içermesi.	ÇRP ve Londra Müzesi	2	Kısa Orta Uzun	
ARCH05: Çatalhöyük Araştırma Projesi yıllık arşiv raporu ve dergi aracılığı ile bilgileri sunmaya devam etmesi. Bunun yanı sıra, medya ve yayıncılar ile birlikte çalışarak aktif olarak bilgi yayılımının desteklenmesi.	ÇRP	2	Kısa Orta Uzun	
ARCH06: Kazı ve laboratuvar işlemlerinin (kısmen) halka gösterilmesi.	ÇRP	2, 6	Orta	
ARCH07: Kazının halka açık alanlarının güvenli hale getirilmesi.	ÇRP	6	Kısa	
ARCH08: Mevcut kazı ile ilgili bilginin, alanda yapılan bilgilendirme ile alanı ziyaret edenlere, ve projenin internet sitesi aracılığı ile daha geniş bir kitleye ulaşması.	ÇRP	2, 6	Kısa	
Koruma				
CONS01: Koruyucu çadırların içerisindeki koşulların izlenmesine ilişkin prosedürün sürdürülmesi.	ÇRP	3	Kısa	
CONS02: Yeni güney bölgesi çatısında, iç koşulların malzemenin korunması, aşınma ve bakım ihtiyaçları ve maliyetleri açısından izlenmesi.	ÇRP	3	Kısa / Orta	
CON03: Bugüne kadar elde edilen deneyimlere ve araştırma bulgularına dayanarak alan için üzerinde anlaşmaya varılacak bir koruma politikasının uygulanması.	ÇRP UCL	3, 4	Kısa	

Politika	Lider Ortak	Hedef	Zaman	Diğer referans
Bilgilendirme				
INT01: Güney bölgesindeki geniş dikey bölmenin temizlenerek anlatıma dahil edilmesi ve güney çatısı altında sergi için bilgilendirici panellerin yerleştirilmesi.	ÇRP	6	Kısa	
INT02: Bilgilendirme panelleri için (yazı karakteri, ebatı, renginin belirlenmesi ve ÇRP logosunun kullanımı da dahil olmak üzere) genel bir 'tarzın' geliştirilmesi.	ÇRP DG	2, 6	Kısa	
INT03: Aşağıdaki konumlar için iklimden korunaklı bilgilendirme panelleri hazırlanmalıdır: - alanın girişi - deney evi - güney bölgesi koruyucu çatısı 40m x 40m alan Yön bilgisinin, bilgilendirme panellerinin üstüne yerleştirilmesi.	ÇRP DG	6	Kısa 2-3 Yıl	
INT04: Ziyaretçi merkezindeki serginin, üzerinde anlaşmaya varılan tarzda, ekip üyelerinin çalışmaları da dahil olmak üzere, yeni sergi parçaları ile güncellenmesi.	ÇRP	6	Kısa	
INT05: Sahada kurulacak bir müze ile ilgili detaylı piyasa araştırmasının ve fizibilite çalışmasının yapılabilmesi için finansmanın bulunması.	ÇRP DG	2, 4, 6	Kısa	
INT06: Deney evinin yakınına, evin araştırmalar açısından değeri ve bir bilgilendirme aracı olması hakkında açıklama içeren bir bilgilendirme panelinin yerleştirilmesi.	ÇRP	2, 6	Kısa	
INT07: Düzenli bakım ile deney evinin kullanımına devam edilmesinin sağlanması.	ÇRP Yerel halk	6	Kısa	
INT08: Proje ilerledikçe, yeni bilgiler açığa çıktıkça ve ziyaretçi talepleri arttıkça daha fazla deney binasına olan ihtiyaç gündeme gelecektir.	ÇRP	6	Kısa/ Orta	
INT09: Ziyaretçi verilerinin toplanmasına ve yıllık ziyaretçi anketlerine devam edilmesi.	Alan güvenlik görevlileri ÇRP	6	Kısa	
INT10: Tüm bilgilendirme materyalleri hem Türkçe hem İngilizce olmalıdır. Materyallerin başka dillerde de hazırlanmasına gerek olup olmadığının belirlenebilmesi için ziyaretçiler arasında en sık konuşulan 'ikinci' dil ile ilgili verinin toplanması.	ÇRP Türk Dostları Tur operatörleri	6	Kısa/ Orta	

Politika	Lider Ortak	Hedef	Zaman	Diğer referans
INT11: Bilgilendirme materyalleri için kullanılan bilginin düzenli olarak güncellenmesi.	ÇRP	6	Sürekli	
INT12: ÇRP ile Konya Müzesi arasındaki ilişki; - müzeye gönderilen kalıntılar için bilgilendirici panellerin sağlanmasına devam edilmesi, - alandan çıkarılan kalıntıların uzun dönemli saklanması ve / veya sergilenmesini sağlamak amacıyla gerekli malzemelerin korunması ile ilgili uzmanlık sağlanması ile sürdürülmesi.	ÇRP Konya Müzesi	4, 6	Kısa	
INT13: Bölge ile ilgili rehber basan başlıca yayıncılar ile iletişim sağlanarak alan hakkındaki bilginin güncel olmasının sağlanması.	ÇRP	6	Kısa/ Orta	
INT14: Alanda ve diğer tanıtım amaçlı yerlerde kullanılmak üzere alandaki etkinlikler ve Çatalhöyük ile ilgili aktivitelerin kaydının tutulması.	ÇRP	6	Orta	
INT15: ÇRP çok sesliliği desteklemeye ve farklı yorumları kabul etmeye devam etmelidir. Bu, ilgili grupların kendi yorumlarını sunabilmeleri için ziyaretçi merkezinde ya da internet sitesinde yer ayrılması ve sanatçıların alanda çalışmalarının teşvik edilmesi ile mümkün olabilir.	ÇRP	5, 6	Kısa/ Orta	

Ziyaretçi yönetimi				
VIS01: Tek tip karayolları yön işaretlerinin alana giden bütün yollara konulması.	DG Karayolları	6	Kısa	
VIS02: Alanın yanında, araba ve otobüs parkı için uygun yüzeye sahip bir otopark alanının tahsis edilmesi.	DG	3, 6	Orta	
VIS03: Alan içerisinde ziyaretçi tuvaletleri ve oturacak yer ile birlikte gölgelik alanların temin edilmesi.	ÇRP	6	Orta	
VIS04: Girişin karşısında ve yanındaki alanın kullanımı ve bu alanlarda yapılan perakende satışın düzenlenmesi.	DG	3, 6	Kısa / Orta	
VIS05: Ziyaretçi güzergahının bakımı yapılarak,; - güvenli; - kazılar devam ettikçe ve alan geliştikçe değiştirilmeye müsait olması; - ziyaretçiler için bilgilendirici ve hoş bir deneyime yardımcı olmasının sağlanması.	ÇRP	3, 6	Kısa	

Politika	Lider Ortak	Hedef	Zaman	Diğer referans
VIS06: Ziyaretçi merkezinin girişinin, ziyaretçilerin alana girer girmez rahatça görebileceği şekilde düzenlenmesi ve kazı evinden kolaylıkla ayırd edilebilir özellikte olması.	ÇRP	6	Kısa	
VIS07: Patikalarda aşınmanın ve toprak sıkışıklığının izlenmesi. Ulusal parklarda kullanılan geçirgen malzemelerin uygunluğunun araştırılması.	ÇRP	3	Kısa	
VIS08: Sahadaki çöp bidonlarının artırılması, bilgilendirmeye çöp ile ilgili bir bölüm eklenmesi ve sahada sigara içilmeme politikasının uygulanması.	ÇRP	3	Kısa	

Yerel, Bölgesel ve Ulusal Çerçeve				
CONT01: Bir Türk enstitüsü ortağının yerel topluluklar ve kazı arasındaki bağı kurma ve güçlendirme rolünü üstlenmesi.	teyit edilecek	5	Kısa	Ortak olarak bir üniversite aranmaktadır
CONT02: Alanda yapılan bilgilendirme ve çalışmalar, alan ile ilgili yerel anlamlara ve değerlere karşı hassas yaklaşımın sürdürülmesi.	ÇRP	5	Kısa	
CONT03: ÇRP'nin ortam ile ilgili aktarımları esas alınarak, kazının yerel halka ekonomik kazanç getirmesini sağlamak amacıyla bir ekonomik etki değerlendirmesinin hazırlanması.	ÇRP	5	Orta	
CONT04: Yönetim planının 5 yıl içerisindeki revizyonunda, ortak bir internet sitesi, eğitim ve tanıtım materyalleri aracılığı ile çevredeki diğer tarih öncesi alanlar ile ilişkilerin kuvvetlendirilmesinin önerilmesi.	ÇRP	1, 4		
CONT05: Ulusal medya ve eğitim organizasyonları ile birlikte çalışarak alanın değer ve önemini tanıtmaları.	ÇRP Turkish Friends	2		

Eğitim, Öğretim ve Araştırma				
EDU01: Alan içerisinde daimi bir araştırma ve eğitim merkezinin oluşturulmasına yönelik sezon boyunca ve sezon dışında alanda eğitim kurslarının düzenlenmesi.	ÇRP ile Türk ve yabancı ortaklar	2	Orta	Türk ortaklar ile işbirliği içinde
EDU02: Alandaki mevcut bilimsel çabalar ve araştırma çabalarının genişletilerek Çatalhöyük'ün önemli bölgesel bir araştırma merkezi haline getirilmesi için çalışmaların başlatılması	ÇRP ile Türk ve yabancı ortaklar	2	Orta / Uzun	

Politika	Lider Ortak	Hedef	Zaman	Diğer referans
EDU03: Temper projesi sonlandıktan sonra da eğitim aktivitelerinin sunulmaya devam edilmesinin yollarının araştırılması ve mevcut sponsorların eğitim faaliyetlerine destek verme konusundaki potansiyel istekliliklerinin takip edilmesi.	Tarih Kurumu ÇRP Sponsorlar	2, 6	Kısa	
EDU04: Türk okulları için hazırlanan eğitim materyallerine paralel eğitim paketlerinin oluşturulması ve uluslararası okullara da sunulabilmesi.	ÇRP Uluslararası eğitim ortağı	6	Orta	
EDU05: Projenin internet sitesinin, çeşitli ilgi alanlarından kişiler için açık ve erişilebilir olması ve diğer ilgili internet sitelerine ulaşım bağlantıları içermesi.	ÇRP	2, 6	Kısa Orta Uzun	

Turizm				
TOUR01: Alanın yakın çevresinde gelecekteki ziyaretçi ve konaklama ihtiyaçlarının belirlenmesi için piyasa ve fizibilite çalışmasının yapılması gerekmektedir.	TÜRSAB Ortak olarak bir Türk Üniversitesi ÇRP	6		Ortak olarak bir Türk Üniversitesi aranmaktadır
TOUR02: Turkish Friends topluluğu ve ÇRP birlikte çalışmaya devam ederek tur rehbetleri için brifing günleri düzenlemeye devam etmelidir.	Turkish Friends	6		
TOUR03: Konya'daki müzeleri birbirine bağlayan (indirimli) bir bilet ile tüm Müzelere ve Çatalhöyük'e giriş sağlanması ve bu şekilde Çatalhöyük ile, Arkeoloji Müzesi de dahil, Konya'nın daha az ziyaret edilen Müzelerine ilgi çekilmesi amacıyla ortak bilet kesme imkanının araştırılması.	Konya Müzesi DG	6		
TOUR04: Alanın ziyaretçilere promosyonu ve aynı zamanda alanda ziyaretçi yoğunlaşmasını önlemek amacıyla Konya İl Turizm Müdürlüğü ve konferans organizatörleri ile ilişkilerin güçlendirilmesi	ÇRP TÜRSAB Hilton Konferansları	3, 6		
TOUR05: Türkiye, Konya, Kapadokya (Kayseri'ye giden uçuşlar da dahil edilmelidir) için turizm ile ilgili figürlerin, Çatalhöyük için bilinen rakamların (Türk ve yabancı ziyaretçi yüzdeleri, kazının ne ölçüde ziyaretçi trafiği yarattığı – arkadaşlar ve meslektaşlar) ve ne kadarının çocuk olduğu verilerinin belirlenmesine yönelik araştırma yapılması.	Ortak olarak bir Türk Üniversitesi ÇRP	6		Ortak olarak bir Türk Üniversitesi aranmaktadır
TOUR06: Etki değerlendirmesi esas alınarak alanda maksimum ziyaretçi ve rehberlik kapasitesinin belirlenmesi.	ÇRP Ortak olarak bir Türk Üniversitesi	3		

Politika	Lider Ortak	Hedef	Zaman	Diğer referans
TOUR07: Yakın çevrede eko-turizm projelerinin geliştirilmesine yönelik olanakların araştırılması.	ÇRP Çumra TÜRSAB	5	Kısa / Orta	
Yönetim Planı'nın Değerlendirilmesi ve İzlenmesi				
REV01: Yönetim planının yıllık olarak gözden geçirilmesi	ÇRP		Kısa	DG ile
REV02: Beş yıl içerisinde yönetim planının tamamen gözden geçirilmesi ve yeniden ilgi gruplarına danışılması.	ÇRP DG		2009	

8.2 İleriye Bakış

Dünya Mirası Konvansiyonu Faaliyet Talimatları alanlar için yıllık, orta vadeli ve uzun vadeli (30 yıllık) yönetim hedeflerinin geliştirilmesini düzenlemektedir.³² Bu talimatlar uyarınca, Yönetim Planı'nın bu bölümünde alan için belirlenen kısa (5 yıllık), orta (10 yıla kadar) ve uzun (25 yıla kadar) vadeli vizyon ve hedefler özetlenmektedir. Tüm bunlar hakkında paydaşlar ile anlaşmaya varılacaktır.

8.2.1 Kısa Vade (5 yıl)

Yer	• Çatalhöyük'ün bölgede söz konusu dönemin incelenmesi için bir merkez haline getirilmesi • Çatalhöyük'ün UNESCO Dünya Mirasları Listesi'ne aday gösterilmesi •
Arkeoloji	• Kuzey bölgesi: 40m x 40m alanın kazılarına devam edilmesi • Güney bölgesi: Güney-Zirve alanındaki kazıların yeniden açılması • Doğu höyüğünde (TP alanında) ve batı höyüğünde kazı yapılmasının teşviki bu kazıların desteklenmesine devam edilmesi •
Alana müdahaleler	• Alanda yeni depoların inşası • Sahadaki bilgilendirme merkezinin güncellenmesi ve serginin yenilenmesi • Temel ziyaretçi tesislerinin oluşturulması (otopark alanı, cafe, gölgelik alan) • İlgili işaretler ve bilgi panoları ile destekli ziyaretçi güzergahının ve patikaların oluşturulması • Batı höyüğünün etrafına koruyucu tel konması • 40 x 40 alanın üstünde kuzey kısımda ikinci bir çatı inşa edilmesi ile ilgili çalışmalar •
Bilgilendirme ve eğitim	• Okullarda ve sahada eğitim materyallerinin bulunması • Sahadaki bilgilendirme merkezi içerisinde bir eğitim alanının oluşturulması • Bir bilgilendirme ekibinin oluşturulması (İngiltere üniversitelerinde Müze Çalışmaları kursları ve Türk üniversitelerinde Turizm kursları) için muhtemel enstitü kaynaklarının araştırılması • Türkçe internet sitesinin açılması •

³² Bkz. Feilden, B.M. ve Jokilehto, J. (1998) *Management Guidelines for World Cultural Heritage Sites*, Rome: ICCROM, s. 2.

Turizm ve yerellik	• Rehberler için ve sürekli medya teşhiri ile ilgili alanda düzenli eğitim programlarının yapılması • Konya Turizm Dairesi, Konya TÜRSAB ve diğer bölgesel turizm operatörleri ile bağlantı (ör., Hilton konferansları) kurulması • Turizmin alanın yakın çevresindeki diğer ilgi çekici alanlara da taşınması için turizm gelişimine yerel halkın da dahil olmasını sağlayacak teşviklerin başlatılması •

8.2.2 Orta Vade (10 yıl)

Yer	• Çatalhöyük'ün Dünya Miras Alanı olarak kabulü • Çarşamba Alüvyal Düzlüğü'nün (gelişimin kontrol edilmesi ve arazinin karakterinin korunması için bir planlama düzenlemesi oluşturularak) kültürel bir arazi olarak tayin edilmesi • Bölgede bulunan diğer Neolitik alanlar ile bilimsel ve arkeolojik bir işbirliği içerisinde bağlantıların güçlendirilmesi. Çatalhöyük'ün Türkiye'deki Neolitik araştırmalar için bir merkez olması. •
Arkeoloji	• Kuzey bölgesi: • 40m x 40m alanındaki 30 – 40 binanın teşhir edilmesi için çalışılması • Çevresel ve koruma koşulları elverdiğince Bina 5'in sergilenmeye devam edilmesi • Koruma altına alınması gereken ve sergilenebilecek başka binaların belirlenmesi. • • Güney bölgesi • Güney-Zirve alanındaki kazılara devam edilmesi • Güney bölgesinde taş yatağına kadar açığa çıkarılan her bir yapı katmanından örnek alınmasını sağlayacak bir örneklem stratejisinin oluşturulması • • Diğer • Yardımcı kazı ekiplerinin teşvik edilmesine ve desteklenmesine devam edilmesi • Duvar resimlerinin bir kez açığa çıkarıldıktan sonra güvenli şekilde muhafazalarını, çıkarılmalarını ve sergilenmelerini sağlayacak koruma metodlarının geliştirilmesi •
Alana müdahaleler	• Sahadaki ziyaretçi merkezinin sürekli gözden geçirilmesi ve gerekli ölçüde güncellenmesi • Kuzey alanı çatısının inşa edilmiş olması

	- Alanda (yeraltında) duvar resimlerinin ve bulguların sergilendiği yeni bir Müze için fizibilite çalışması ve ekonomik etki incelemesinin yapılması ve kaynak oluşturulması.
Bilgilendirme ve eğitim	- Eğitim programlarının geliştirilmesi ve genişletilmesi - Okullar için yatılı yaz kampları
Turizm ve yerellik	- Çatalhöyük ve çevresinin, yerel ilgi alanlarını ve gelenekleri içine alan, oturmuş bir turizm merkezi haline gelmiş olması - Eko- turizm teşviklerinin oluşturulması

8.2.3 Uzun Vade (25 yıl)

Yer	2017 yılında, alanda yerel, ulusal ve devlet seviyesinde kaynaklarla finanse edilen ve Türk yetkililer tarafından idare edilen, kendi kendini idame ettiren bir araştırma, koruma, öğretim ve eğitim merkezi oluşturulmuş olması - Konya Ovası'nın, korunması ve bakımı için yerel destek ile birlikte, kültürel bir arazi olarak tanınması
Alana müdahaleler	- Alan içerisinde; duvar resimlerinin bulunmasına bağlı olarak – Çatalhöyük koleksiyonu ile ilgili bilgilendirme, sergileme ve saklama hizmetleri sunan bir müze inşa edilmesi - Neolitik binaların rekonstrüksiyonu deneysel yapıların sürdürülmesi - Batı höyüğünü de içine dahil eden kapasmlı bir ziyaretçi güzergahının oluşturulması
Turizm ve yerellik	- Alanın, araştırma merkezinin ve ziyaretçilerin yarattığı sosyo-ekonomik kazançların bölgede hissedilmesi ve kabul edilmesi

9 Proje Profilleri

9.1 Projeler

Eylem Planı; kısa ile uzun vadede belirlenen politikalar için yapılması gereken faaliyetleri sıralarken bu bölümün amacı yönetim planından çıkışlı geliştirilebilecek bazı projelerin tanımlanmasıdır. Her bir proje kapsamında gerçekleştirilebilecek ve finanse edilebilecek bir dizi politika yer almaktadır. Yönetim planında sunulan proje çerçeveleri sadece yol göstermek amaçlıdır; ancak, potansiyel kaynak sağlayıcılara sunulacak teklifler haline dönüştürülebilir.

Gelecek beş yıl içerisinde uygulanmak üzere sekiz proje belirlenmiştir:

- Proje 1:** Dünya Miras Alanı başvurusu
- Proje 2:** Bilgi teknolojisi
- Proje 3:** Ziyaretçi yönetimive alan sunumu
- Proje 4:** Alan hakkında bilgilendirme
- Proje 5:** Ziyaretçi merkezi
- Proje 6:** Eğitim faaliyetleri
- Proje 7:** Turizm çalışması ve değerlendirmesi
- Proje 8:** Eko-turizm ve yerel toplum.

Sonraki bölümlerde önerilen projeler için

- Proje hedefleri,
- Proje içeriği,
- Proje ortakları,
- Potansiyel finansman kaynağı ve
- Zaman dilimini açıklayan kısa tanımlar yer almaktadır.

9.2 Diğer finansman şekilleri

Alanın şu andaki durumu ve geleceği için temel problemlerden biri olan finansman; bu yönetim planında ortaya atılan tekliflerin gerçekleştirilmesi için de bir sorundur. Bireysel olarak projeler için hibe ya da sponsorlar aracılığı ile kaynak yaratılmasına karşın, devam eden kazı işlemleri ve alan faaliyetlerinin finansmanı sorun olmaya devam etmektedir. Alanın gelecekte de ayakta kalabilmesi için, bir kısmı Devlet kaynaklarından olmak üzere, belirli bir gelir akışının sağlanması gereklidir.

9.3 Proje 1: Dünya Miras Alanı başvurusu

Proje hedefleri

Alanın öneminin, Dünya Miras Alanı olarak kabul edilmesi yolu ile tanınması.

Proje içeriği

- Alanın Türkiye için ön listeye (tentative list) dahil edilmesi
- Uygulama safhasında, UNESCO tarafından istenen gerekli tüm belgelerin, alan için bir yönetim planı ve bununla ilgili olarak danışıldığına dair kanıtlar ile birlikte hazırlanması
- Alanın potansiyel bir Dünya Miras Alanı olarak öneminin yerel, ulusal ve uluslararası platformlarda anlaşılmasının sağlanması

Proje ortakları

- Proje, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından yürütülecektir.
- UNESCO'ya resmi başvuruyu yapmak Kültür ve Turizm Bakanlığının sorumluluğundadır.
- Bilgi ve yönetim planının sağlanmasında Çatalhöyük Araştırma Projesi yardımcı olacaktır.

Potansiyel finansman kaynağı

Aday gösterme süreci için herhangi ek bir kaynağa gerek bulunmamaktadır. Ancak, başvuru süreci içerisinde, evrakların hazırlanması, danışmanlık ve değerlendirme görevine yardımcı olmak için Turizm ve Kültür Bakanlığının bu işe personel adanması söz konusu olacaktır.

Zaman dilimi

Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından belirlenecektir.

9.4 Proje 2: Bilgi Teknolojisi & Erişim

Proje hedefleri

Çatalhöyük projesi ve kazıları hakkındaki bilginin daha iyi idare edilmesi ve bu bilgilere erişimin artırılması.

Proje içeriği

- Farklı kullanıcı ihtiyaçlarını cevaplayan aşamalı bilgi içerecek şekilde internet sitesinin geliştirilmesi
- Türkçe internet sitesinin kurulması
- İnternet erişimi ile bulgu ve kazı veritabanının iyileştirilmesi

Proje ortakları

- Çatalhöyük Araştırma Projesi
- Teknoloji ortağı

Potansiyel finansman kaynağı

- Özel sektör sponsorluğu
- Avrupa Topluluğu'nun teknoloji transferi ile bağlantılı finansman kaynakları

Zaman dilimi

1. Yıl	Araştırma
2. Yıl	Teklif hazırlanması ve kaynak araştırılması
3. Yıl	Finansman için başvuruların hazırlanması
5. Yıl	Projenin tamamlanması

9.5 Proje 3: Ziyaretçi yönetimive alanın sunumu

Proje hedefleri

Alana gelen ziyaretçi sayısı arttıkça, ziyaretçilere güvenli, değerli ve ilginç bir deneyim yaşatabilmek amacıyla alan güvenliğinin sağlanması.

Proje içeriği

- Yön işaretleri
- Araba ve otobüs park alanı
- Patikalar ve güvenlik bariyerleri
- Daha çok çöp bidonu
- Tuvaletler
- Gölge alan
- İçecek satışı ve cafe (mevcut olan korunabilir mi?)

Proje ortakları

- Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü
- Çatalhöyük Araştırma Projesi
- Çumra Belediyesi
- Karayolları

Potansiyel finansman kaynağı

- Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü
- Sponsorlar

Zaman dilimi

1. Yıl	Tekliflerin hazırlanması
2. Yıl	Teklifler ve finansman üzerinde anlaşılması
3. Yıl	Projenin tamamlanması

Kaynak bulunabilirse, 3, 4, ve 5 numaralı projeler birleştirilebilir.

9.6 Proje 4: Alan hakkında bilgilendirme

Proje hedefleri

Alanda sağlanan bilgilendirmenin iyileştirilmesi ve birbirleriyle daha uyumlu bilgilendirme uygulamalarının geliştirilmesi.

Proje içeriği

- Alanın girişi için bilgilendirme paneli
- Deney evi için bilgilendirme paneli
- Güney bölgesindeki çatı altında bilgilendirme
- Bina 5 ve 40m x 40m alan için saha içerisinde bilgilendirme
- Çumra'da bilgilendirme paneli

Proje ortakları

- Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü
- Çatalhöyük Araştırma Projesi
- Çumra Belediyesi

Potansiyel finansman kaynağı

- Sponsorlar
- Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü
- Çatalhöyük Araştırma Projesi (tasarım çalışması için)
- Çumra Belediyesi

Zaman dilimi

1. Yıl	Tekliflerin hazırlanması, bilgilendirme seçeneklerinin araştırılması Genel bir 'tarz' bilgilendirme uygulamasının geliştirilmesi
2. Yıl	Teklifler ve finansman üzerinde anlaşılması Panellerin tasarlanması
3. Yıl	Projenin tamamlanması

Kaynak bulunabilirse, 3, 4, ve 5 numaralı projeler birleştirilebilir.

9.7 Proje 5: Ziyaretçi merkezi

Proje hedefleri

Alana bir giriş sağlamak ve sahada devam eden çalışmalar, alanla ilgili diğer grupların çalışmaları ve yerel halkın alan ile ilişkisi hakkında bilgi vermek ve eğitim materyali temin etmek amacıyla ziyaretçi merkezinin güncellenmesi.

Proje içeriği

- Yeni sergiler
- Yeni bilgilendirici materyaller
- Danışma (bilgi ve satış için)
- Ziyaretçilere nerede olduklarını göstermek amacıyla dış görünümün iyileştirilmesi
- Deney evine yakın alanda açık sergi ve oturacak yer

Proje ortakları

- Çatalhöyük Araştırma Projesi
- Üniversite ortağı (Müze çalışmaları ve tasarım ile ilgili olarak)
- Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü
- Sponsorlar

Potansiyel finansman kaynağı

- Özel sektör sponsorluğu
- Avrupa Topluluğu'nun Culture 2000 gibi finansman kaynakları

Zaman dilimi

1. Yıl	İçerik üzerinde anlaşmaya varılması Tasarım sunumunun hazırlanması
2. Yıl	Tasarım ve bütçeleme Sponsorlardan kaynak istenmesi
3. Yıl	Çalışmalara başlanması
4. Yıl	Yeni ziyaretçi merkezinin açılması

Kaynak bulunabilirse, 3, 4, ve 5 numaralı projeler birleştirilebilir.

9.8 Proje 6: Eğitim Faaliyetleri

Proje hedefleri

Temper projesinin bir parçası olan Türkiye Ekonomik ve Sosyal Tarih Vakfı'nın çalışmalarını takip ederek, uzun vadeli eğitim faaliyetlerinin oluşturulması ve yerel okulların bu faaliyetlerden faydalanmaları.

Proje içeriği

- Konya bölgesinde ve Türkiye'nin diğer bölgelerindeki okullar ile işbirliği yaparak alana okul gezilerinin düzenlenmesine devam edilmesi
- Tarih öncesi hakkında ders verilmesi hakkında ve öğretim materyali olarak arkeolojik alanların kullanılması ile ilgili okul öğretmenleri ile çalışmaya devam edilmesi
- Türkçe internet sitesinin oluşturulması
- Yeni eğitim materyallerinin, kitaplarının, vs. hazırlanması.
- Aileleri ile alanı ziyaret eden çocuklar için eğitim faaliyetlerinin geliştirilmesi
- Kütüphane ve bilgisayar temin edilmesi de dahil olmak üzere, yerel okullar ile işbirliğinin sürdürülmesi.

Proje ortakları

- Türkiye Ekonomik ve Sosyal Tarih Vakfı
- Çatalhöyük Araştırma Projesi
- İl Eğitim Müdürlüğü
- Okullar

Potansiyel finansman kaynağı

- Sponsorlar
- Özel okullar (Yerel okullar ile ortak şekilde)

Zaman dilimi

1. Yıl	Çatalhöyük çocuk kitaplarının yayınlanmasına devam edilmesi ve alanda ve Çatalhöyük sergilerinin bulunduğu müzelerde bunların bulundurulması
	Okul gezilerine devam edilmesi
2. Yıl	Öğretmenler ile çalışma grubunun oluşturulması
	Sonraki yıllarda yapılacak okul gezileri için bir program üzerinde anlaşılması
3. Yıl	Düzenli / yıllık okul gezilerinin ayarlanması
	Sahada eğitim materyallerinin bulunması

9.9 Proje 7: Turizm çalışması ve değerlendirmesi

Proje hedefleri

- Bölgedeki turizm ile ilgili anlayışın geliştirilmesi
- Yerel paydaşların turizm ile ilgili istek ve endişelerinin anlaşılması
- Alanın ziyaretçi kapasitesinin artırılması
- Yerel çevre ve bölge için sosyal taşıma kapasitesinin belirlenmesi

Proje içeriği

- Ziyaretçilerin, ziyaretçi sayısının ve alana etkilerinin takip edilmesi
- Yerel topluluklar ve paydaşlar ile görüşmeler ve çalışma gruplarının düzenlenmesi
- Bölgedeki turizm istatistiklerinin ve şeklinin araştırılması
- Alan ve bölgeyi ziyaret eden yerel ve yabancı tur operatörlerine anket yapılması
- Alanın ve bölgenin taşıma kapasitesinin belirlenmesi amacıyla bulguların değerlendirilmesi
- Turizmi geliştirme stratejileri geliştirmek için bulguların değerlendirilmesi

Proje ortakları

- Konya İl Turizm Müdürlüğü
- TÜRSAB Konya
- Türk Üniversite ortağı (Turizm Bölümü)
- Çatalhöyük Araştırma Projesi

Potansiyel finansman kaynağı

- Yerel turizm sektörü
- Gelişim programı kaynağı

Zaman dilimi

1. Yıl	Türk Üniversitelerinden projeye ortakların belirlenmesi İşlerin kapsamının belirlenmesi
2. Yıl	Yerel turizm yetkilileri ve TÜRSAB ile bağlantı kurulması Metodoloji geliştirilmesi Finansman kaynaklarının belirlenmesi
3. Yıl	Araştırma ve veri toplama Değerlendirme
4. Yıl	Araştırma ve veri toplama Değerlendirme Paydaşlara danışma Bulguların sunulması
5. Yıl	Veri toplama, güncelleme ve yerel halk ile iletişim hakkında düzenli bir program oluşturulması

9.10 Proje 8: Eko-turizm ve yerel toplum

Proje hedefleri

Çevre alandaki yerel topluluklara doğrudan kazanç sağlayacak düşük etkili sürdürülebilir turizmin geliştirilmesi.

Proje içeriği

- Yerel ürünlerin ve elişlerinin turizm açısından tanıtılması
- Piyasaya göre yerel ürünlerin ve elişlerinin geliştirilmesi
- Alan yakınlarında yerel yemekler yapan restoran / cafe bulunması
- Küçük çaplı eko-turizm konaklama projesi
- Bölgede ziyaretçiler için doğa ile ilgili aktiviteler geliştirilmesi

Proje ortakları

- Yerel topluluklar
- Çatalhöyük Araştırma Projesi
- Konya Turizm Müdürlüğü
- Ulusal ve Uluslararası uzman tur acentaları
- Friends ve Turkish Friends organizasyonları
- Eko-turizm uzmanı

Potansiyel finansman kaynağı

- Avrupa Topluluğu Euromed Heritage finansman kaynakları
- Bölgesel gelişim kaynakları programları

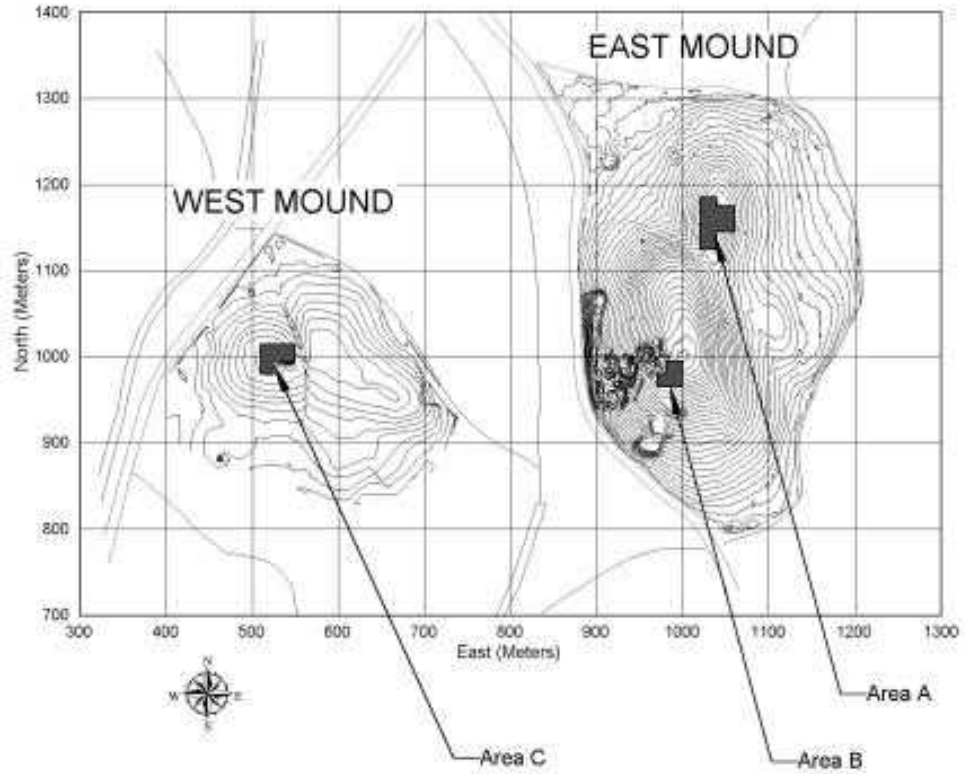
Zaman dilimi

2. Yıl	Proje kapsamının belirlenmesi Proje 7 ile ilgi kurarak bilgi ihtiyaçlarının tanımlanması
3. Yıl	Proje 7'nin bulgularına göre proje kapsamının belirlenmesi Yerel ortakların belirlenmesi Kaynak araştırması
5. Yıl	Aşama I, proje gelişimi
7-10. Yıl	Bölgede eko-turizm projelerinin oluşturulması

b:Çatalhöyük'ün Coğrafi Konumu.

a: Çatalhöyük'ün Uydu Görüntüsü.

b: Çatalhöyük'ün Coğrafi Yapısı (Eş Yükselti Eğrisi Çizimi).

a: Çatı Kaplama Çalışmaları (Dış Görüntü).

b: Çatı Kaplama Çalışmaları ve Alana İlişkin Açıklama Panosu (İç Görüntü).

Levha 4

a: Güney Açması Çatı Kaplama Çalışmaları (Dış Görüntü).

b: Güney Açması Çatı Kaplama Çalışmaları (İç Görüntü).

a: Güney Açması Çatı Kaplama Çalışmaları ve Alana İlişkin Açıklama Panosu (İç Görüntü).

b: Güney açması kazı çalışmaları (İç Görüntü).

Levha 6

a: Alanda Çalışan Bölge Halkına Mensup Kadınlar.

b: Alanda Fotoğraf Çeken Ziyaretçiler.

a: Deney Evi Fotoğrafi (İç Görünüm).

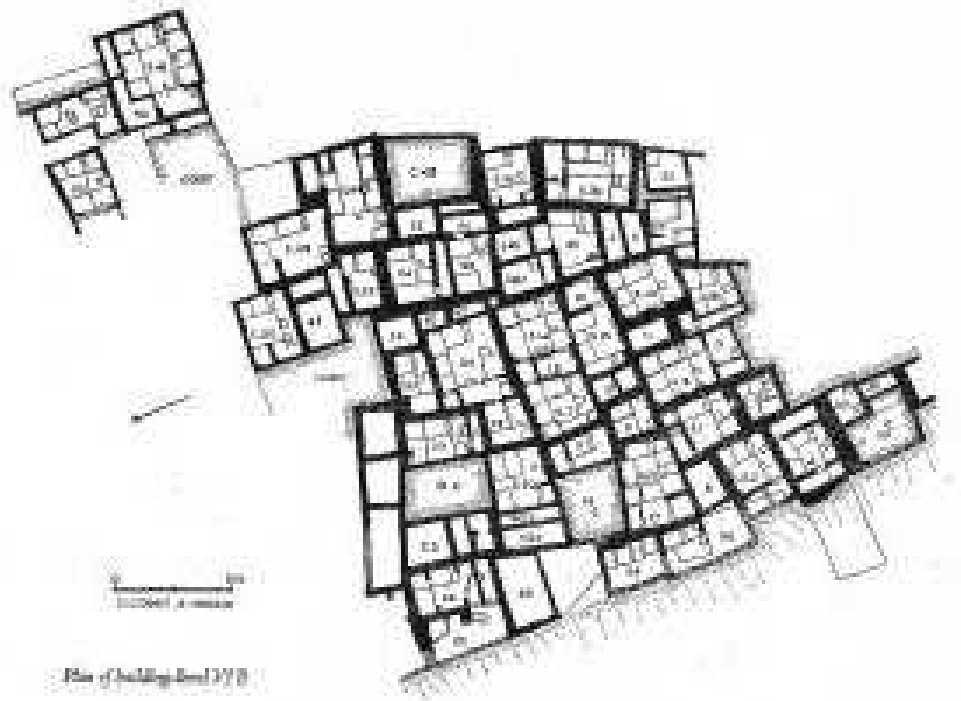
b: Deney Evi (İç Görünüm, Intramural Gömü).

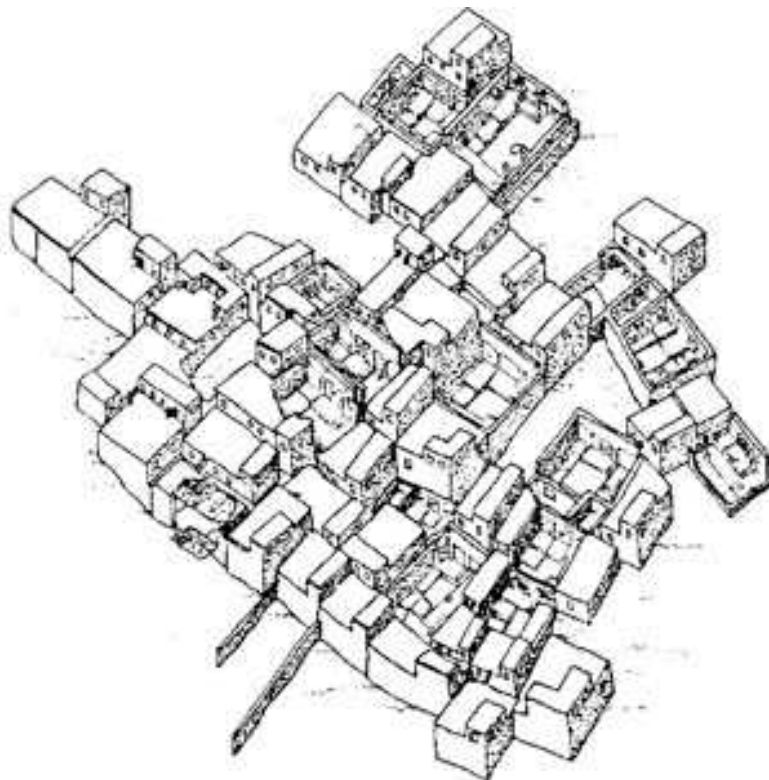
a: Deney Evi Fotoğrafi (İç Görünüm).

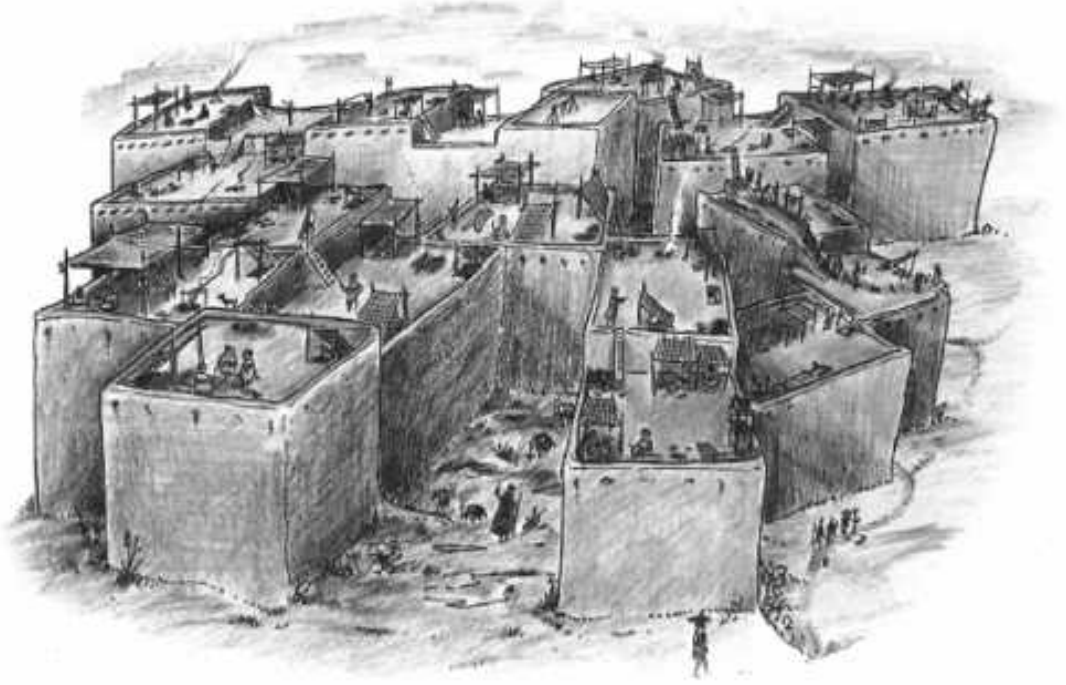
b: Deney Evi Fotoğrafi (Dış Görünüm).

a: Çatalhöyük VI B Mimari Katı Çizimi .

b: Çatalhöyük VI B Mimari Katının Planı.

a: Çatalhöyük Mimari Canlandırması.

b: Çatalhöyük Mimari İllüstrasyonu (Canlandırması) .

a: Minicity Antalya’da Sergilenmekte Olan Çatalhöyük Maketi.

b: Minicity Antalya’da Sergilenmekte Olan Çatalhöyük Maketi.

a: Çatalhöyük Hakkında Bir Mimari Canlandırma Ana. Med. Müz.

b : Çatalhöyük Hakkında Bir Mimari Canlandırma An. Med. Müz.

a: Ziyaretçi Merkezinin iç görünümü (Resim: Çatalhöyük Araştırma Projesi.

b: Ziyaretçi Merkezinin iç görünümü (Resim: Çatalhöyük Araştırma Projesi.

a: Ziyaretçi merkezinin iç görünümü (Resim: Çatalhöyük Araştırma Projesi).

b: Temper Projesi Kapsamında alanda Çalışan İlköğretim Öğrencileri.

a: Temper Projesi Kapsamında alanda Çalışan İlköğretim Öğrencileri.

b)

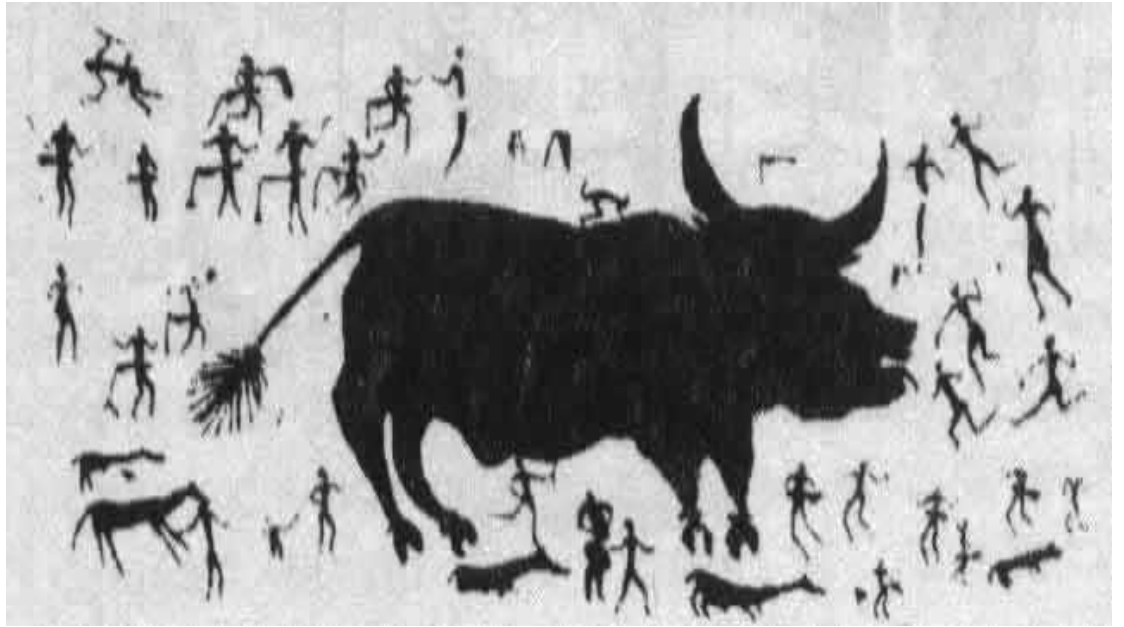

c)

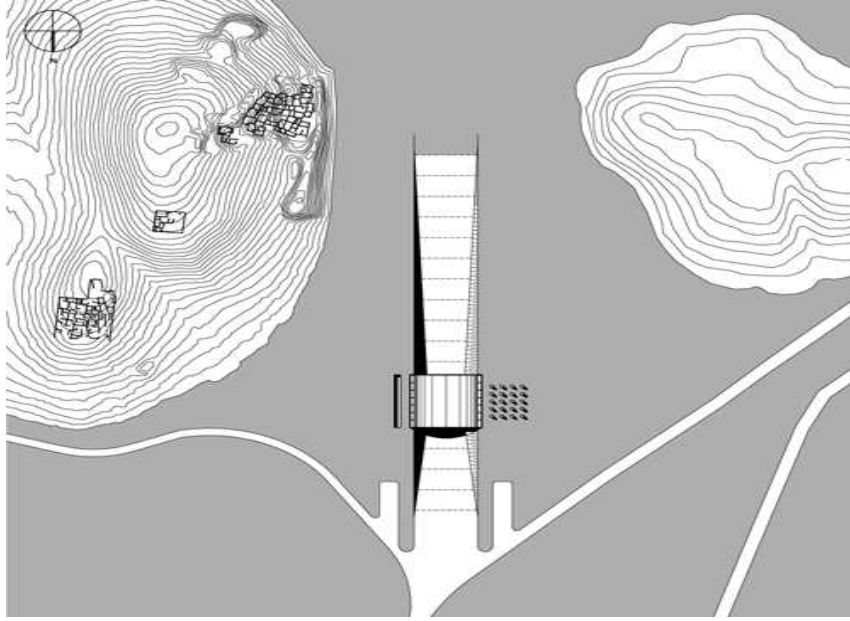
a) Temper Projesi kapsamında alanda çalışan İlköğretim Okulu öğrencilerinin yaptığı
b) örnek figürin ve c) duvar boyama çalışmaları.

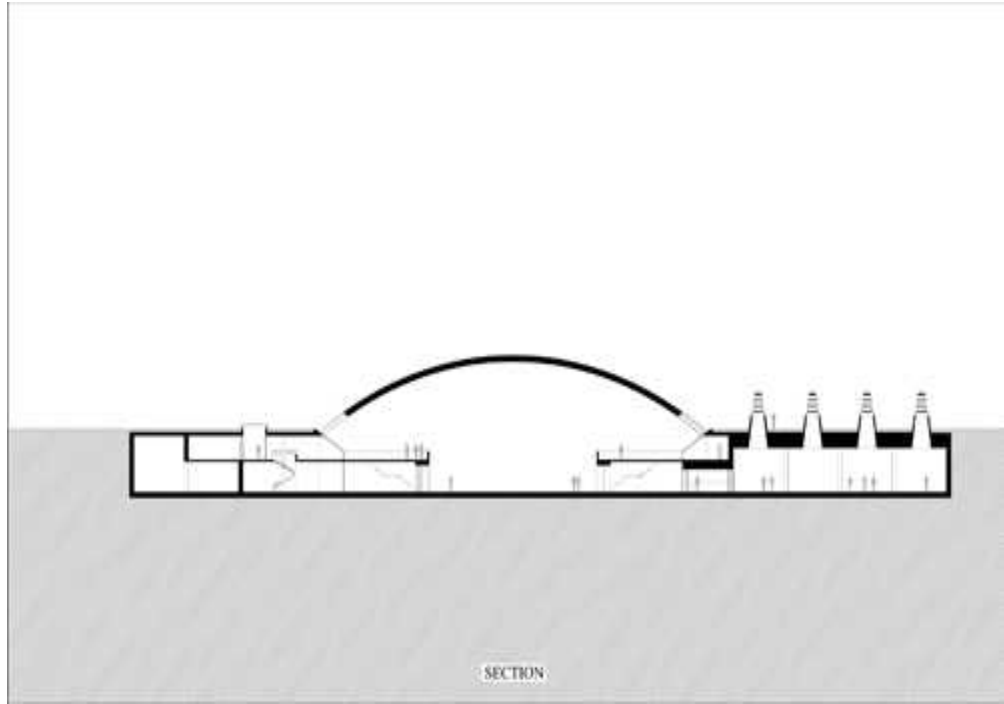
a:Yapı Kredi Vedat Nedim Tör Müzesi,Topraktan Sonsuzluğa
Çatalhöyük Sergisinden (26.05.2008– 20.08. 2006) Mimari Canlandırma.

b: Çatalhöyük'ten Boğa Avı Sahnesi.

a:

b:

Han Tümertekin'in Ulusal Mimarlık Ödülleri, Proje Dalı Başarı Ödülü Alan
Çatalhöyük Müze ve Ziyaretçi Merkezi Tasarımı 2000 a) ve b)

a: 2008 Yılı Kazıları Sonucunda Ortaya Çıkan Bina 77.

b: 2008 Yılı Kazıları Sonucunda Ortaya Çıkan Bina 77.

a: Ana Tanrıça Figürünü.

b:2008 Yılı Kazı Çalışmaları Sonucu Tespit Edilen Duvar Boyamaları.

a: Örgü Tulga Jewellery Design tarafından kullanılan Çatalhöyük Motifi.

b:Çatalhöyük'ten ele geçen mühür baskısı.

a: 2008 Yılı Kazı Çalışmaları Sonucu Tespit Edilen Duvar Boyamaları.

b

a: Çatı ve Ziyaretçi Gezi Yolları .

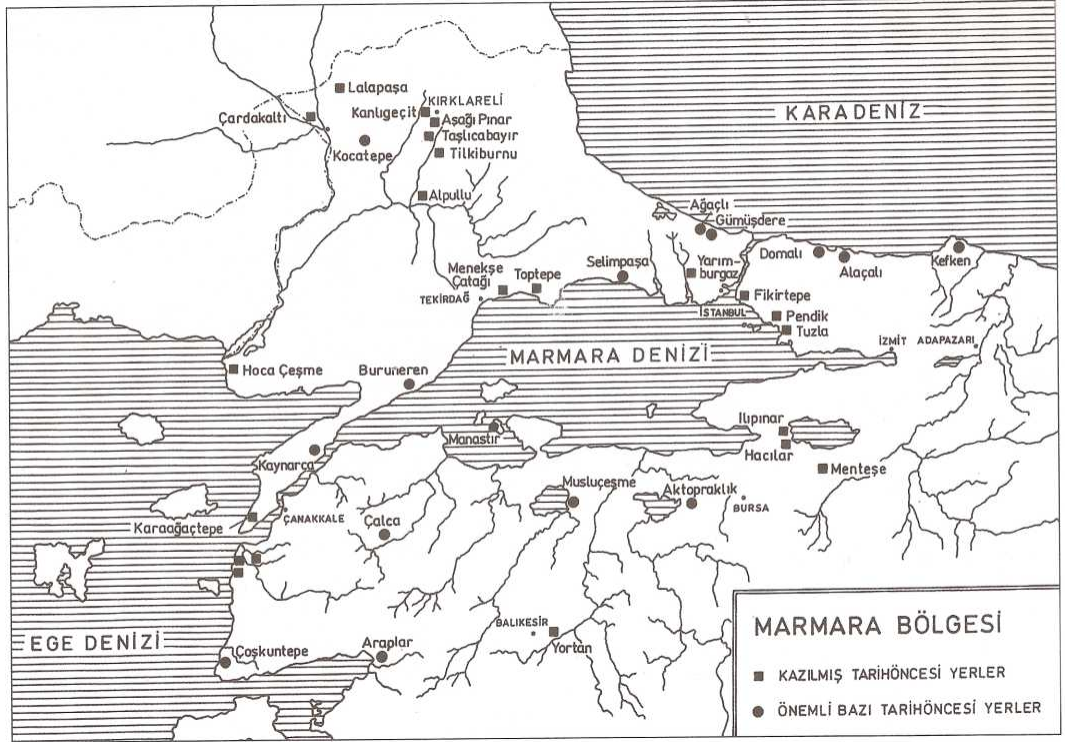
b:Gezi Yolları ve Bilgilendirme Panoları .

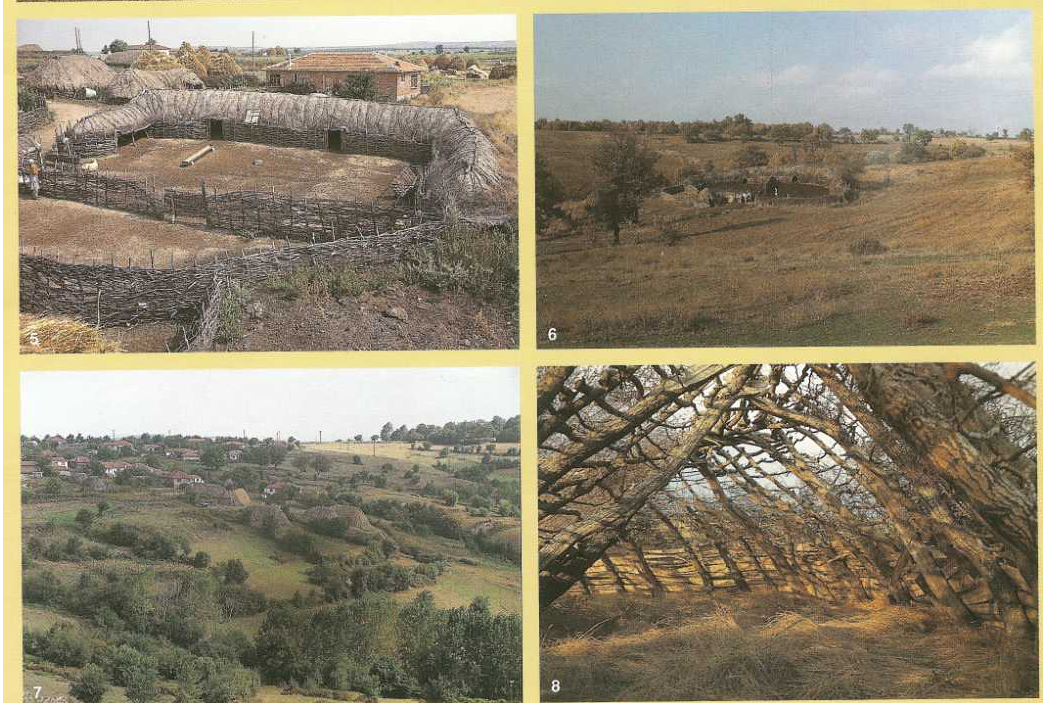
a: Koruma Uygulamaları

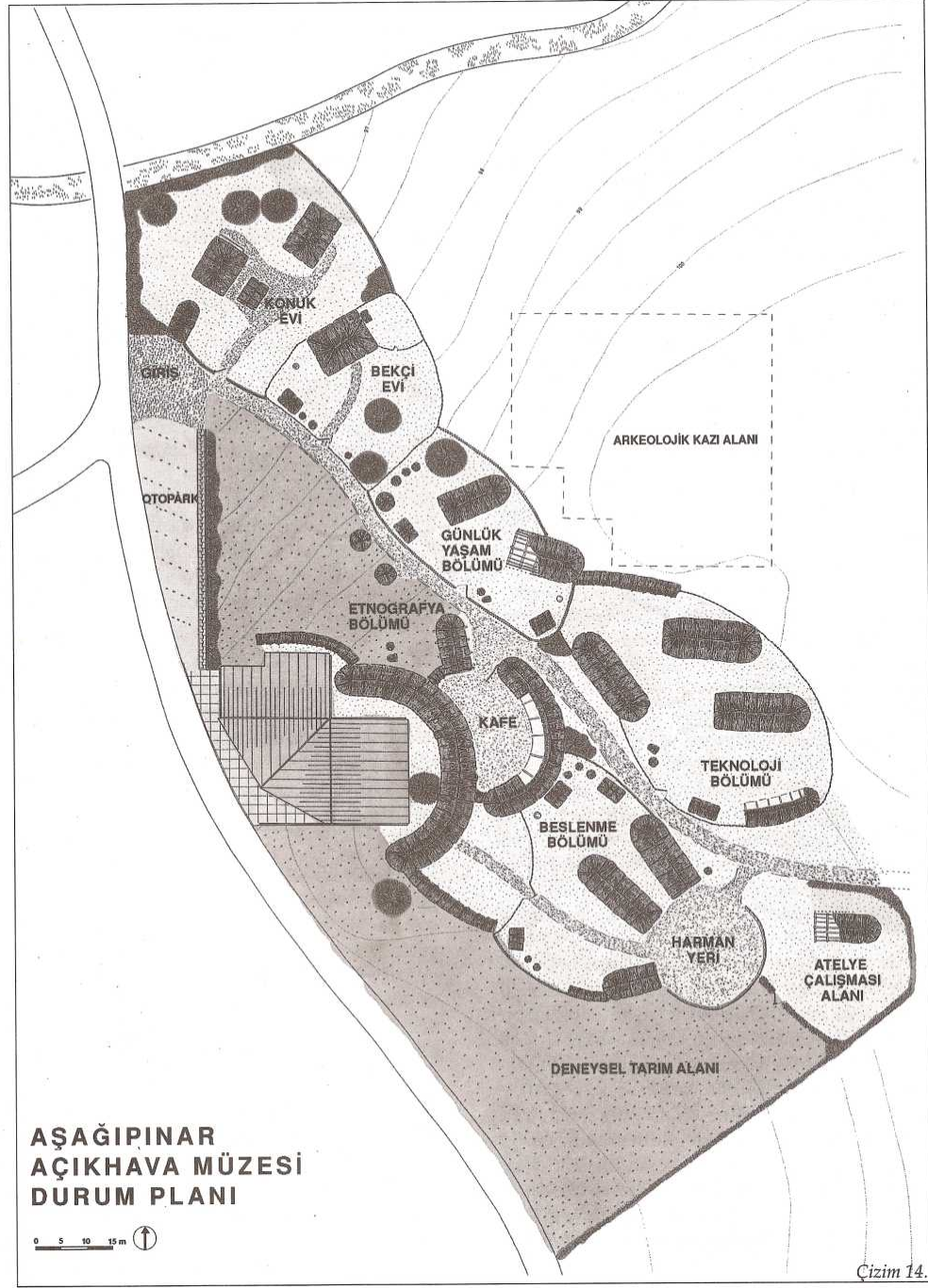
b:Çatalhöyük Kazı Alanları

a: Aşağıpınar Yerleşmesinin Konumu (Resim1).

b:Aşağıpınar Açık hava Müzesi (Resim 5, 6, 7, 8).

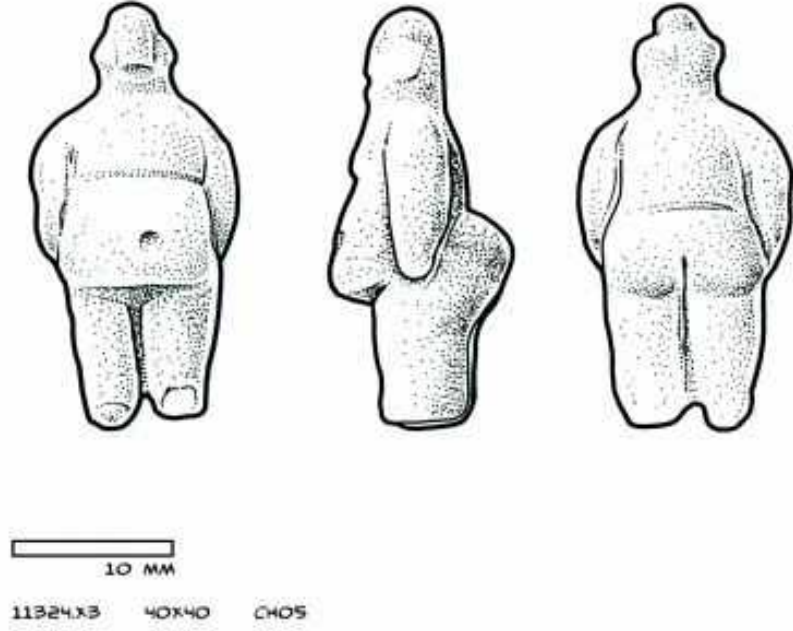

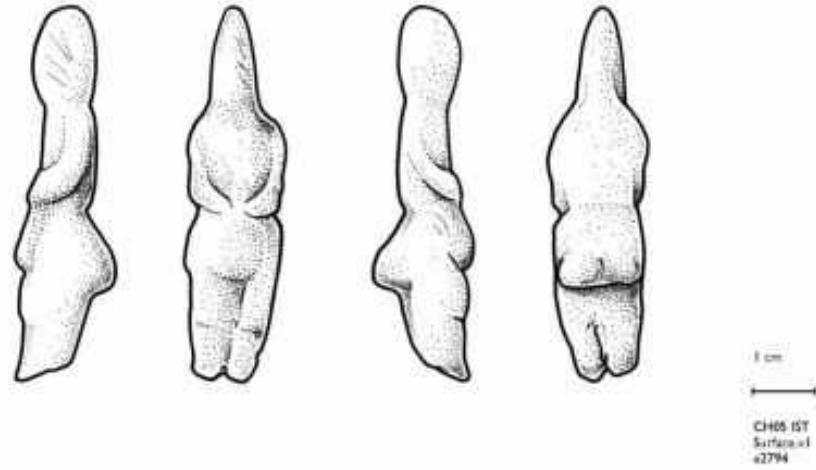
a: 3 Boyutlu (3 d) Sanal Çatalhöyük Gezisinden Görüntü.

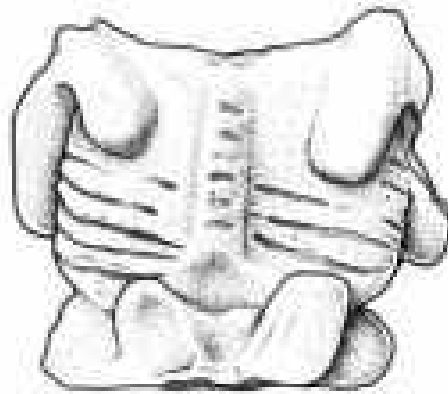
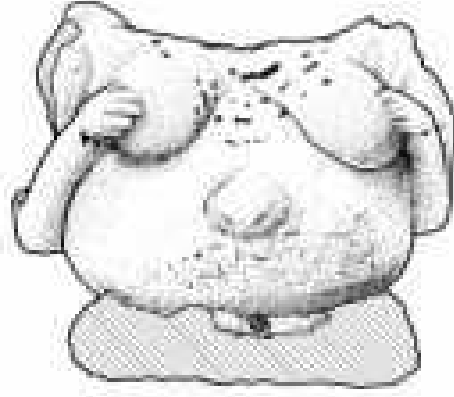
b: 3 Boyutlu (3 d) Sanal Çatalhöyük Gezisinden Görüntü.

a: Çatalhöyük'ten ele geçen kil figürinlere ait çizim.

b:Çatalhöyük'ten ele geçen kil figürinlere ait çizim.

Çatalhöyük'ten ele geçen figürine ait bir çizim.

a: Alan 4040'ta tespit edilen mimari yapı içindeki ayı kabartması.

b: TP alanında tespit edilmiş mimari yapı içindeki insize duvar süslemesi.

a

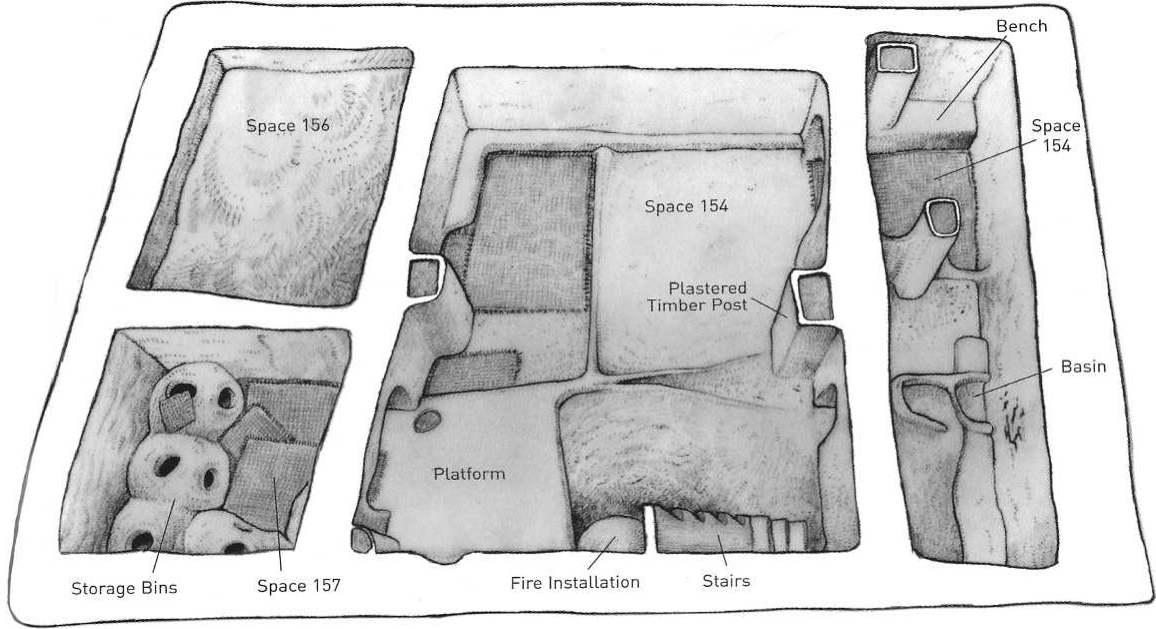

b

a: Zoomorfik biçimli damga mühür b: Zoomorfik biçimli damga mühür çizimi.

c: Tapınak 14 duvarında betimlenen Hasandağ olması muhtemel resim.

Bina 5 kazıları sonucu ortaya çıkan evin 3 boyutlu çizimi.

Evin Bölümleri

Space 154: Mekan 154

Space 156: Mekan 156

Space 157: Mekan 157

Storage Bins: Ambar Çukurları

Plastered Timber Post: Alçılı Kazık Dikme

Platform: Seki

Bench: Oturak, Oturma Bölümü

Basin: Lavabo

Fire Installation: Ateş Yakma Yeri

a: Mimari kalıntıların duvarlarında rastlanan leopar kabartmaları.

b: Tapınak olarak tanımlanan VII.23 no'lu mimari ögede betimlenmiş muhtemel ayı kabartması.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Mehmet Kaya Yaylalı

Doğum Yeri ve Tarihi : İstanbul – 08.10.1977

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi
Protohistorya ve Ön Asya Arkeolojisi

Yüksek Lisans Öğrenimi :

Bildiği Yabancı Diller : İngilizce, Almanca

Bilimsel Faaliyetleri :

İş Deneyimi

Stajlar :

Projeler : 2002-2006 Yılları Arası Panaztepe Arkeolojik Kazılarına
Katılım (IRERP Projesi)

Çalıştığı Kurumlar : Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler
Genel Müdürlüğü

İletişim

E-Posta Adresi : kayayaylalar@yahoo.com

Tarih :07.04.2010

